

Multikulturális Műhely
Tanulmányok 4.

Multikulturális Műhely

TANULMÁNYOK 4.

Az Esélyteremtő és Tehetséggondozó
Multikulturális Műhely 4. kötete

© A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Szerkesztette:
Láczay Magdolna
Bocsi Veronika

Lektorok:
Móré Mariann
Szabó Gyula

Kiadja:
Kolonel D Kft.
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar
Esélyteremtő és Tehetséggondozó Multikulturális Műhely

ISSN 2062 9834
ISBN 978-963-12-6198-1

Fedélterv:
Magyari-Ésik Zsófia

Nyomdai előkészítés:
Kolonel D Kft.

A kiadvány az NTP-HHTDK-15 számú NTP-pályázat támogatásával készült.

2016

Tartalom

Előszó • Multikulturalitás és interetnikus kapcsolatok (<i>Láczay Magdolna</i>)	7
Írások a mentortanárok kutatásaiból	
A szegénység dimenziói a romológia aspektusából (<i>Bocsi Veronika</i>)	10
A magyar falu tagozódása – a zenészek társadalmi helyzete (<i>Dulainé Madarász Annamária</i>)	17
Miért érdemes a regionális tudomány módszereit alkalmazni az Észak-Alföld vizsgálatához? (<i>Szabó Gyula</i>)	22
Együttműködő külső kollégáink írásai	
Trauma of the colonial past and contemporary changes in Egypt (<i>Katarzyna Brataniec</i>)	32
Portrayal of the Egyptian Revolution in the Polish media (<i>Katarzyna Brataniec</i>)	41
The Single Market of the European Union-achievements, problems and challenges (<i>Małgorzata Czermińska</i>)	54
European system of trans-border cooperation: experience, challenges and perspectives for Ukraine (<i>Kiss Éva</i>)	64
Személyiségjellemzők és kapcsolathálók vizsgálata a fiatalok körében (<i>Barabásné Kárpáti Dóra</i>)	71
Az éneklés alapfogalmainak meghatározása napjaink énektanpedagógiájában (<i>Ujvárosi Andrea</i>)	80
A tehetségnapi konferencián szereplő hallgatóink kutatásai és kutatási tervei	
Roma és nem roma családok nevelési szokásainak összehasonlítása és az intézménnyel való együttműködésük (<i>Bartha Erika</i>)	90
Legyen a természet a te tanítód! (<i>Bellon Veronika</i>)	93
A zenei nevelés hatása a 0–3 éves korú gyermekek fejlődésére a szülők véleményének tükrében (<i>Csigai Anita</i>)	104
A burnout vizsgálata a szociális szakemberek körében (<i>Csók Cintia</i>)	108
Romák és a diszkrimináció (<i>Godó Irén</i>)	114
Zenei tehetséggondozás az óvodában (<i>Hrabéczy Anett</i>)	120
A kötődésmélete vizsgálata a kora gyermekkorban (<i>Jakab Réka és Major Nikolett</i>)	124
A környezeti nevelés szerepe és fontossága – különös tekintettel a szabolcs-szatmár-bereg megyei zöld óvodákra (<i>Mizsák Klaudia</i>)	129
Diszkrimináció az autista fiatalok körében (<i>Németh Noémi</i>)	139

A fiatalok bünelkövetők szocializációja (Nyisztor Jessica).....	145
A rendőri pálya iránti motiváció (Oláh Kriszina)	150
Tűzvédelmi oktatás hatékonyságvizsgálata szakirányú továbbképzési szakon tanuló hallgatók körében (Tamási Edit).....	158
A közművelődés szervezeti változásai Hajdúböszörményben (Tóth Anikó).....	168
A koragyermekkori nevelésben megnyilvánuló attitűdök a bölcsődében dolgozó kisgyermeknevelők körében (Tóth Eszter Júlia).....	173
Az ifjúsági addiktológiai rehabilitáció mint a gyermekvédelem hiányterülete (Tóth Zsuzsanna).....	182
Megmérgezett szenvedélyek. Szendélybetegség szociális rehabilitációja (Török Anikó).....	188
A bölcsődei és az óvodai játék, játéktevékenységek összehasonlítása (Vincze Virág Franciska).....	196
Koragyermekkori játéksajátosságok a Logi-vár konstrukciós játékkal (Zolnai Bettina)	203

Előszó / Preface

Multikulturalitás és interetnikus kapcsolatok

MULTICULTURALISM AND INTERETHNIC RELATIONS

The publication of the 4th volume of Multikulturális Tanulmányok (Multicultural Studies) creates an opportunity to present anew what concept we realize in the field of self-education and supporting talents. Now we have the opportunity to open a way for our students for the fourth time, on which they may start to discover and cultivate science. The high-level presentations and research plans are the visible results of our work in the past year. We are pleased to say that more and more students fulfilled their commitments at a high level. This program was a major challenge for the mentors as well, for several reasons. A research team of lecturers is forming right now, in which professors from our institution and other institutions from Hungary and abroad take part and thus, the field of activity of our Multicultural Workshop for Creating Chance and Supporting Talents is expanding – according to its name. The theme of the new volume represents this properly.

On the other hand, nowadays we can experience the expansion of multiculturalism's definition and the daily actuality of it may slightly encumber the objective assessment of the concept. In the era of globalization and info-communication we cannot survive without accepting the wide variety of cultural effects or without learning to show our own values in it. At the same time those forms of inter-ethnic coexistence are highly appreciated, which are trying to show the good practices of inclusion and acceptance, based on the traditions of a region. It is unfortunate that the socio-cultural conditions can be so different in various regions that both multiculturalism and the forms of inter-ethnic relations appear as local social challenges, a question of fallback and/or progress. Being aware of all this the educational objective of our Workshop is to provide professional support for talented students and to increase their chances of convergence and integration. This publication is prepared as a presentation of this work.

A Multikulturális Tanulmányok 4. kötetének a megjelenése lehetőséget teremt arra, hogy ismét bemutatthassuk, milyen koncepciót valósítunk meg az önképzés és a tehetségek támogatása terén. Immár negyedik alkalommal sikerült hallgatóink számára megnyitni egy utat, amelyen elindulhatnak a tudomány megismerésére és művelésére. Látható eredménye az elmúlt évi munkánknak a hallgatók nívós prezentációja, kutatási terve. Örömmel mondhatjuk, hogy egyre többen és elkötelezettebben teljesítették a vállalt feladatokat. A mentorok számára több okból volt kihívás volt ez a program. Formálódik intézményünkben egy tanári kutatói team, amelyben intézményen belüli, hazai és külföldi társintézményeink oktatói vesznek részt, és ezzel kitágult – nevéhez illően – ennek az Esélyteremtő és Tehetséggondozó Multikulturális Műhelynek a tevékenységi köre. Jól mutatja ezt az új tanulmánykötetünk tematikája.

Másrészt napjainkban a multikulturalitás jelentéstartalmának bővülését tapasztaljuk, amelynek napi aktualitása kissé rontja a fogalom objektív megítélését. A globalizáció és az infokommuni-

káció korában nem élhetünk anélkül, hogy ne vennénk tudomást a sokféle kulturális hatásról, hogy ne tanulnánk meg ebben a saját értékeinket felmutatni. Ugyanakkor felértékelődnek azok az interetnikus együttélési formák, amelyek egy-egy térség hagyományainak ismeretében a befogadás és elfogadás jó gyakorlatait igyekeznek felmutatni. Sajnálatos, hogy a szociokulturális viszonyok olyan mértékben eltérhetnek egy-egy térségben, hogy mind a multikulturalitás, mind az interetnikus kapcsolatok milyensége lokális társadalmi kihívásként, a leszakadás és/vagy az együtt haladás tétjeként jelentkeznek. A mi műhelyünk pedagógiai célja ennek tudatában a tehetséges hallgatóink szakmai támogatása, a felzárkózási és beilleszkedési esélyeiknek a növelése.

A tehetséggondozás napjaink oktatási-nevelési programjaiban kiemelt feladatként, törvényben előírva jelenik meg. Léteznek országos és egyetemi tehetségprogramok, segítséget adó internetes portálok, mi mégis úgy éreztük, szükség van egy, a mi adottságaink között értelmezendő programra. Ennek indokoltságát a következőkben foglalhatjuk össze:

Hallgatóink tehetségének felismerését és kibontakoztatását nehezíti, hogy térségünk egészére jellemző az a területi hátrány, amit az elszegényedés, az előregedés, a magas munkanélküliség, a közfoglalkoztatottak magas aránya, a veszélyeztetett, hátrányos vagy halmozottan hátrányos gyermekek kiemelkedően nagy száma mutat. A depriváltságon belül azonban az itt élők differenciálnak, hiszen az, aki nem a mélyszegénységben próbálja fenntartani a családját, aki már – bármilyen kismértékű – rendszeres jövedelemmel rendelkezik, igyekszik a gyermekeire többet áldozni. Csakhogy a váratlan kiadások finanszírozására, a körülményeik javítására a többség nem rendelkezik megtakarítással. Magas azoknak a gyermekes háztartásoknak a száma, ahol senkinek nincs állandó munkahelye, ahol a szülők iskolai végzettsége nagyon alacsony. Így hát a gyermekek nevelésében elsősorban a köznevelési intézményeknek jutott az a felelősség, amit nem a jogszabályok, hanem a jövőért érzett felelősségük motivál. Esetünkben ez kétszeres felelősség, hiszen a hallgatóink támogatása azért is szükséges, mert ők fogják majd a következő évtizedekben végezni ennek a munkának jelentős részét. Nem mindegy, hogy milyen sikerességgel!

A tehetség fogalmát a mindennapi munkánkban kiterjesztettük. A szakirodalomban egyre több írást olvashatunk a kimagaslóan magas tehetségekről. Természetesen érhet bennünket olyan szerencse, hogy ilyen hallgatónk van vagy lesz. Sokkal nagyobb azonban azoknak a száma, akikre inkább a tehetségesség illik, akik valamely munkaterülethez szükséges készségek fejlesztésére motiváltabbak. Amennyiben az ő tanulási minőségét sikerül jól előkészítenünk, megszerveznünk, munkánkat eredményesen elvégeznünk, úgy van arra remény, hogy szakmailag felkészült, kreatív, a társadalmi szolidaritásban el- és befogadó pedagógusokká váljanak, hogy a globális és lokális világ egyszerre érzékelhető jelenségeiből a valódi értékeket ki tudják emelni, meg tudják őrizni és át tudják adni.

Mi, akik a mentorálásnak ezt a módját vállaltuk, Ernest L. Boyer professzor tanítását – scholarship of teaching – igyekszünk követni, ami a mi értelmezésünkben a tudományosság és az oktatás összekapcsolását jelenti. Elmondhatjuk, hogy tehetségesnek ígérkező hallgatóinkat választott hivatásukra történő felkészítésünkör bevonjuk a tudományos munkába, a szakszerűen végzett kutatásba, a közös munkába, az alkalmazás képességének a kifejlesztésébe és az átadás, a tanítás folyamatosan megújuló módszereinek az átvételébe. Abban a reményben, hogy ezt most érvényesíteni tudtuk, ajánlom mind a kollégáinknak, mind a hallgatóinknak és az irántunk érdeklődőknek a figyelmébe kötötünket.

*Láczay Magdolna
szerkesztő
főiskolai tanár*

Írások
a mentortanárok kutatásaiból

A szegénység dimenziói a romológia aspektusából

THE DIMENSION OF POVERTY FROM THE ASPECT OF ROMOLOGY

Bocsi Veronika főiskolai docens
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

The aim of the study is to sum up the features and mechanism of poverty which have a key role if we analyse the position of the Hungarian Roma population. The other aim of the study is to demonstrate their marginal position and the narrow chances of social mobility with the help of Hungarian statistical data. This is a very important research question in Hungary since the regime changed because this ethnic group typically reproduces its disadvantageous position in the social system and the young Roma generations can generally not intermit this cycle. The mechanism of reproduction is very complex and if we would like to interpret this we have to use the different theories of the poverty and the notion of marginalism. The data which were used by us come from the research of Kemény István and other qualitative analyses from the last decade.

1. A szegénység fogalma és jellemzői

A szegénység olyan fogalom, amelyet mind a köznyelvben, mind pedig a tudományos diskurzusokban alkalmazhatunk. A két használati mód jelentése azonos tartalommal bír. A fogalom pontos meghatározása azonban már nem ennyire egyértelmű, hiszen a szegénység, mint állapot, leírható a materiális javak birtoklásával (vagy inkább annak hiányával), a kirekesztődés-kirekesztettség okozta, a társadalom középosztálybeli szegmenseitől mért távolsággal, a települési és lakhatási viszonyok sajátos mintázataival és még számtalan dimenzióval. Mérhető objektív, kvantitatív adatokkal és mérőszámokkal, és megragadható olyan kvalitatív technikákkal is, amelyek például a lokális közösségek mindennapi kommunikációját vagy kapcsolathálóját, előítéleteinek rendszerét elemezzük. A szegénységnek tehát számos arca van, különböző mélységei – kezelési módjainak megtalálásában és megnevezésében azonban már sokkal korlátozottabbak lehetőségeink.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a szegénység kategóriája a társadalom alsóbb szintjein őket öleli fel (Spéder 2002). S mivel a társadalom rétegződésének és struktúrájának számos dimenziója van, a szegénység is számos olvasattal rendelkezik, hiszen a középosztálytól való lemaradás valamennyi dimenzióban értelmezhető. Az egyenlőtlenségekre – akár társadalmiak, akár pedig térbeliek – az emberi együttélés természetes jelenségeként kell tekintenünk. A társadalmi struktúrák a maguk mélységeivel és magasságaival éppen így természetes építmények: az emberi együttélés eredménye, hogy bizonyos társadalmi csoportok ennek a felépítménynek az alsóbb szegmenseibe szorulnak. Az azonban már egyáltalán nem mindegy, hogy a leszakadó rétegek mekkora távolságra helyezkednek el a középosztálytól, léteznek-e számukra is járható mobilitási

csatornák és milyenek a mobilitási esélyeik. Az sem mindegy, hogy a milyen politikai és gazdasági kontextusban valósul meg mindez. A magyarországi romák a szegénység kategóriájával jellemezhető társadalmi rétegek esetében felülreprezentáltak, ugyanakkor a két kategória nem összemeshető. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a roma kultúra egy sajátos életvilággal „színezi” tovább a marginális élethelyzeteket, s az etnikai hovatartozás tovább bonyolíthatja vagy vághatja el a középosztályosodás irányába mutató szálakat, illetve befolyásolhatja a sikeres szociálpolitikai intézkedések profilját is.

A társadalmakat általánosan az jellemzi, hogy az egyes csoportok és rétegek a hierarchiában elfoglalt helyüket újratermelik. Az elit és a középosztály olyan rekonverziós stratégiákat használ (ezek a különböző rétegek habitusainak a szerves részei), amelyek a következő generációknak biztosítja a hierarchiában legalább azt a pozíciót, amelyet a szülők is birtokoltak (Bourdieu 1978). Ezek a rekonverziós stratégiák a modern társadalmak esetében gyakran az oktatási intézményekhez tapadnak, amelyet ezen funkciójának ellenére is a leginkább járható mobilitási csatornának kell tekintenünk. Igaznak tekinthető ez a kijelentés még egy olyan szelektív oktatási rendszerrel bíró országban is, mint Magyarország (Csapó, Molnár és Kinyó 2009). A szerkezetváltó intézmények felfutása, a színesedő fenntartói hálózat és a szabad iskolaválasztás mintegy magában hordozta az intézmények közötti különbségek megnövekedését. A kiformalódó „elit” szegmensek a középosztály és a magasabban pozicionált társadalmi csoportok újratermelődésekének helyszínei.

Az oktatással kapcsolatos mobilitási esélyek éppen ezért kulcsfontosságúak a hazai romák társadalmi pozíciójának vizsgálatakor. Egyrészt tudnunk kell, hogy a cigány gyermekek csupán a Kádár-rendszer középső időszakában jelentek meg nagyobb számban az alacsony fokú oktatásban. Ekkor az intézményekben tökéletesen megfoghatók a szegregáció bizonyos elemei (elkülönített osztályok, eltérő tantervek, kisegítő osztályokba kerülés stb.). A magas lemorzsolódási ráta legfőképp az iskola, mint formális intézmény és a roma népesség eltérő értéktereiből eredeztethető. Ehhez a distanciához a mindennapok eltérő gyakorlatai is társulnak (eltérő időkezelés, kapcsolatháló, kommunikációs formák stb.), ami a roma gyermekek iskolai karrierjét tovább nehezíti. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a pedagógusok képzésébe a romológiai ismeretek a kilencvenes évekig csupán alig jelentek meg, míg a kisebb falvak egy részében már a hetvenes évektől megfigyelhetjük a cigány gyermekek dinamikus növekvő arányát és számát. Az iskolát, mint mobilitási csatornát túlnyomórészt azok a rétegek tudják „kihasználni”, amelyek átlátják az oktatási rendszer egészét. A szelektív oktatási rendszer ráadásul a mobilitási esélyeket is jelentősen csökkenti.

A szegénység dimenziójának, mint korábban már leírtuk, a jövedelemben kifejezhető oldala csupán az egyik olvasata. A marginális helyzettel foglalkozó írások emellé az iskoláztatásban megragadható hátrányokat is beemelik (rosszabb infrastruktúrájú intézmények, kontraszelektált pedagógusok, olyan iskolatípusok, amelyekből a középosztály élethelyzete nem elérhető), de az egyenlőtlenségek megragadhatók a települési hátrányokban (települések közötti egyenlőtlenségekben vagy településeken belüli, pl. szegregátumokhoz kapcsolódó dimenziókban) is. Ritkábban képezi elemzés tárgyát, de a gondolkodási struktúrák különböző szegmensei (például: időorientáció,¹ értékpreferenciák, munkaattitűdök) éppen olyan fontos eltéréseket generálnak a társadalmi hierarchiákban, mint a „kemény” társadalmi mutatók. A művelődésszociológiai vizsgálatok pedig arra mutatnak rá, hogy az olvasási szokásokban és a kulturális fogyasztásban megfogható különbségek nagyobb szakadékokat képeznek az elit és a leszakadók között, mint az anyagi helyzet (Hunyadi 2005). A művelődés ráadásul kulturális tőkét generál. A tőkefajta átváltható-

¹ LeShan (1952) nevéhez köthető a hátrányos helyzetű csoportok és a középosztály időorientációjának összevetése.

sága miatt a magaskultúra fogyasztása megtérülő tevékenységnek tekinthető (Bourdieu 1978). A szegénység jelenségeköréhez az elemzések sok esetben a devianciákat is hozzákapsolják – például az underclass leírásakor.

A magyarországi romák kutatásának esetében az itt leírt dimenziók legtöbbje használható. Az országos és lokális vizsgálatok rámutatnak az anyagiakban mérhető lemaradásokra, és több írás elemzi a romák iskolázottságának és az oktatáshoz való viszonyának a milyenségét.² Érezhetően kevesebb figyelem irányul azonban a gondolkodási struktúrák vizsgálatára, amely alól talán a nevelési célok és a nemi szerepek képeznek kivételt. Az időorientáció, amelyet a nemzetközi szakirodalom összekapcsol a mobilitási törekvésekkel, a hazai elemzésekben ritkán vagy alig jelenik meg, azonban az oktatási és a családi időkezelés eltérő mintázatai már több figyelmet kapnak. A hazai romák művelődési szokásainak feltérképezésére nagymintás vizsgálatok tudomásunk szerint mindeddig nem irányultak. Szintén hiátust képez a munkaattitűdök vizsgálata. A munkához való viszonyt az egyén a szocializáció során sajátítja el. A szakválasztás, a munkaerő-piaci tervek és elképzelések a rétegződésbe is beágyazottak, éppen úgy, ahogyan az egyén munkaerő-piaci lehetőségei is. Ismerünk foglalkoztatottsági adatokat, de a hátrányos helyzetű roma családok munkaattitűdjére vonatkozó vizsgálatokat eddig nem végeztek Magyarországon.

A különböző szegénység-dimenziók segítségével tehát megragadhatjuk a marginális helyzetben lévő főbb csoportok jellemzőit, s meghatározhatunk olyan szociodemográfiai adottságokat is, amelyek a hátrányos helyzetet valószínűsítik. Ilyenek például a nem, az életkori csoportok vagy bizonyos földrajzi területek. A magyarországi romák esetében ez a két utolsó változó emelhető be az elemzésekbe. Ennek egyik oka a romák többségi társadalomtól eltérő családszerkezete és gyermekvállalási szokásai (Janky 1999), amely a szegénység esélyét is növeli (a jelenlegi társadalomban a 14 év alattiaknak a legnagyobb az esélye arra, hogy szegények legyenek – Spéder 2002). A településföldrajzi megközelítés is használható, hiszen a leghátrányosabb helyzetű járásokban és megyékben a cigányság aránya felülreprezentált. Szintén használja még a szakirodalom a tartósan szegény vagy a mélyszegény kifejezést, amely kategóriában a romák szintén felülreprezentáltak (Cserti Csapó és Orsós 2013).

2. A szegénység és kirekesztettség a romológia nézőpontjából

Jelen fejezetben arra teszünk kísérletet, hogy olyan elméleteket vizsgáljunk meg, amelyek a szegénységet, mint élethelyzetet magyarázzák vagy modellezik. Az itt idézett elméletek egyrészt messze nem fedik le szegénység-elméletek egészét, másrészt pedig legtöbbjük nem hazai szerzők tollából született (így adaptálhatóságuk több kérdést is felvet).

Castel (1993) a kiilleszkedés fogalmát használja. A jelenség két szál mentén figyelhető meg, ugyanis az egyének a család, illetve a munka világának mentén szakadnak ki a társadalom fő sodrából. A két dimenzió négy területet rajzol ki: a betagozódás, a kiilleszkedés, a segélyezés, illetve a sebezhetőség zónáját. Ha ezt az elméletet a magyar roma társadalomhoz illesztjük, akkor azt tudjuk elmondani, hogy ebben az esetben a munka világának mentén történik a társadalomtól való eltávolodás, lévén a családi kötöttségek és a rokoni kapcsolatok a cigány lakosság esetében intenzívebb kapcsolathálót eredményeznek. A segélyek és juttatások rendszere a Kádár-érában épül ki, s azóta képezi a magyarországi roma családok bevételeinek számottevő részét (vö.: Kotics 2015). Szintén ide kapcsolható fogalom a kirekesztettség (Szelényi és Ladányi 2004). A két jelenség azonban eltérő: nem véletlen, hogy a kiilleszkedés folyamatában a peremhelyzetbe kerülő személy/csoport, mint aktor is megjelenik, míg a kirekesztettség inkább passzív, elszenvedő jelle-

gű. Szelényi és Ladányi munkájukban három kelet-európai ország roma közösségeinek mutatják be a helyzetét. Arra is felhívják a figyelmet, hogy a roma populációnak a többségi társadalomhoz viszonyított távolsága változik, s ennek leírásához olyan fogalmakat használnak, mint a „pária kaszt”, az „alsó kaszt” vagy az underclass. A többség és kisebbség közötti távolság egyik legfontosabb alakító tényezője a munkaerő-piaci jelenlét: a Kádár-rendszerben éppen ezért a két tömb közötti szálak gyakoribbak és erősebbek voltak, a rendszerváltás után kialakuló nagymértékű roma munkanélküliség azonban a cigányságot az underclass felé mozdította el. A kiilleszkedés és a kirekesztettség is összetett fogalom, s nem csupán anyagi mutatókkal mérhető – a hangsúly sokkal inkább helyeződik a többség és a kisebbség közötti emberi kapcsolatok gyakoriságára és tartalmára, a vegyes házasságok jelenségére vagy az előítéletek erősségére és működési mechanizmusaira.

A konfliktuselméletek gyökere egészen Marxig nyúlik vissza. Az ezen az alapon nyugvó szegénység-koncepciók gazdasági megalapozottsággal bírnak, és fő vezérlőelvüknek az osztályok közötti ellentétek tekinthetők. A szegénység, mint élethelyzet ezekben a koncepciókban egyértelműen negatív jelenségnek könyvelhető el, s kialakulásának gyökere nem olyan mechanizmusokban keresendő, amelyeknek a peremre sodródott csoportok a kiindulópontjai: ők sokkal inkább elszenvedői a szegénység állapotának (Spéder 2002). Bourdieu (1978) a rétegek újratermelődésének mechanizmusát a különböző tőkefajtákhoz kapcsolja (gazdasági tőke, társadalmi tőke, kulturális tőke és szimbolikus tőke), s a tőkefajtákra, mint az egyenlőtlenségek fennmaradásának jól felhasználható eszközére tekint. A rekonverzió azonban nem csupán mérhető, kemény változókban ragadható meg, hanem az egyes osztályok habitusaiban is. Az egyes társadalmi csoportoknak ugyanis egy „komplett” gyakorlat-gyűjteménye van, amelyek a fiatalabb generációkat pozíciókba juttatják. A habitus ráadásul egy rugalmas rendszer, és az éppen fennálló körülményekhez igazítható. A magyarországi romák helyzete ebből a nézőpontból nézve tökehiányos, induló hátrányokkal megterhelt életpályákat tud csupán biztosítani, amelybe az újabb és újabb generációk beleszületnek. Nagyon fontos Bourdieu elméletében az is, hogy a különböző tőkefajták egymásra átválthatók. A Kádár-éra roma társadalmának esetében a gazdasági tőke korlátozott felhalmozására a munkaerő-piaci betagozódás magasabb foka miatt nagyobb lehetőség nyílt. Ez a típusú betagozódás – ha a szülők generációjában nem is, de gyermekek esetében már inkább – generálhatja a mobilitáshoz szükséges kulturális tőkét. Nem véletlen, hogy egy korábbi vizsgálatunkban azt találtuk, hogy a jelenleg főiskolai képzéseken részt vevő roma szakkollégisták szüleinek közös jellemzője, hogy a rendszerváltás után a munka világából nem szorultak ki teljes egészében (Bocsi 2014). A magyar romák rendszerváltás utáni foglalkoztatottságának rendkívül alacsony mutatói ebből a szempontból azt a veszélyt rejtik magukban, hogy meggátolják azt a folyamatot, amely igaz ugyan, hogy generációk átívelve, de a betagozódáshoz és a középosztályosodáshoz szükséges komplex tőkefelhalmozást jelentheti.

Spéder (2002) már idézett könyvében ismerteti a funkcionista szegénység-elméletek főbb jellemzőit. Ez az elméletcsoport több ponton is ellentétes a konfliktus-elméletekkel. Az egyik legfontosabb különbség a szegénység megítélésében van: míg az előző megközelítés szerint az egy negatív tartalommal bíró fogalom, a funkcionista megközelítés szerint léteznek olyan funkciók, amelyek ezt az élethelyzetet a társadalom egészének szempontjából hasznossá teszik. Ezek a funkciók általában arra irányulnak, hogy a középosztály pozícióját erősítsék meg – akár azzal a ténnyel, hogy munkát biztosítanak számukra a szociális szférában, akár az önértékelésük és az énképük valakikkel szembeni megerősítésében, akár pedig azzal, hogy bizonyos szolgáltatásokat és árukat csak a peremhelyzetben lévő csoportoknak lehet eladni és kínálni. A funkcionista elméletek egy csoportja az egyéni felelősség és az eltérő képességek kérdését is boncolgatja, mint a szegénység

2 Például az Andor Mihály szerkesztette Romák és oktatás c. kötet (Andor 2001).

egy lehetséges okát, míg a konfliktus-elméletek alapján állók esetében a peremhelyzetbe az egyének beleszületnek, belekényszerülnek, s mobilitásukat a külső körülmények gátolják meg.

Az underclass elmélete észak-amerikai gyökerekkel bír, s a huszadik század második felében született. A szegénységnek, mint élethelyzetnek komplex, a gondolkodási struktúrákat, települési hátrányokat, életmód-jegyeket és devianciákat is megragadó leírását adja, azonban kritikusai szerint a társadalom alatt élő csoport jellemzése túlságosan homogén. Az underclass-elméletek egyik leghíresebb képviselője a Lewis-féle milió elmélet (Lewis 1968). Az underclass-nak kétségtelenül van etnikai olvasata, azonban nem véletlen, hogy hazai viszonyok közé egyértelműen nem adaptálható – láthattuk, hogy Szelényi és Ladányi (2004) is csupán a rendszerváltás utáni érával kapcsolatban használja a magyarországi romák esetében ezt a kifejezést.

A szegénység-elméletek különböző irányzatait áttekintve azt mondhatjuk, hogy azok segítségével a magyarországi roma társadalom vizsgálható, ugyanakkor szem előtt kell tartanunk, hogy a hazai cigányságot egységes csoportként nem definiálhatjuk.

3. Romák és szegénység a hazai vizsgálatok tükrében

Utolsó fejezetünkben arra vállalkoztunk, hogy olyan magyarországi statisztikákat és kutatási eredményeket mutassunk be, amelyek témánk szempontjából relevánsak. Nem célunk áttekinteni a korábbi évtizedek legfontosabb jellemzőit (amelyek az országos reprezentatív romakutatások segítségével nyomon követhetők). Összességében a Kemény István-féle korábbi kutatásokkal kapcsolatban azt tudjuk elmondani, hogy a magyarországi romákat a Kádár-érában a többségi társadalomhoz „közelebb”, a munkaerőpiac alsóbb szintjeire betagozódva találjuk. A gazdaság szerkezetváltásának, a kialakuló munkanélküliségnek köszönhetően azonban ez a helyzet megváltozott. Napjainkban kedvező tendenciának tekinthetjük a roma fiatalok iskolázottságának emelkedését – azonban emellé a tendencia mellé oda kell illeszteni a felsőoktatás eltömegesedését, amely a többségi társadalmat sokkal inkább érintette. A különbségek tehát az iskolai végzettség tekintetében gyakorlatilag megmaradtak.

2003-ban zajlott a harmadik reprezentatív magyarországi romakutatás, amelynek során megvizsgálták a cigány háztartásokban az egy főre jutó jövedelmet. Az eredmények azt mutatták, hogy a háztartások 41,5%-ában 14 999 forint alatt volt ez az érték, s 30 000 Ft feletti egy főre jutó jövedelemmel a roma háztartások mindössze 18,8%-a bírt. (Kemény–Janky 2003). Bass (2013) arra hívja fel a figyelmet egy kistérségi kutatás kapcsán, hogy azon családok között, ahol az éhezés előforduló jelenség, a roma családok képviseltetik magukat a legmagasabb arányban.

Láthattuk, hogy a társadalmi pozíciók, a rétegződésben elfoglalt hely és a munkaerő-piaci pozíciók szorosan összekapcsolódnak. Kertesi 2005-ben vizsgálta meg a 15 és 49 év közötti romák fizetett munkájának típusait. Elemzése során azt az eredményt kapta, hogy a megkérdezettek között elenyészően kevés volt a vállalkozó-gazdálkodó, 7%-ot tettek ki a féhérgalléros munkakörök, s a szakmunkások aránya is csupán 24%-ra rúgott. A többség – és nem szabad elfelejtenünk, hogy itt a munkaviszonnyal rendelkezőkről beszélünk – segéd- vagy betanított munkát, illetve szakképzettséget nem igénylő fizikai munkát végez (Kertesi 2005). Cserti Csapó és Orsós (2013) azonban arra mutat rá, hogy ugyan olyan pozícióban lévő roma és nem roma munkavállalók között a fizetések területén komoly eltérések találhatók. Kemény és Janky (2003) az ezredforduló utáni években a roma férfiak között 20,7%-ra teszi az állandó foglalkoztatásban állók vagy vállalkozók arányát, míg a nők esetében ez mindössze 13,1%-ot tesz ki. Ha ehhez hozzáadjuk az alkalmi munkavégzés százalékos arányait (7,4 és 2%), még mindig 30% alatti értékeket találunk. A felnőtt roma lakosság több mint kétharmada tehát még részlegesen sem tud bekapcsolódni a munkaerőpiacra. Az utóbbi évek egyik jelentős változása a közmunkaprogram felfutása – ez az

eszköz visszaadja a munkavégzés napi ritmusát és rendszerességét, ugyanakkor arról, hogy mindez visszavezeti-e az érintetteket a munka világába, már megoszlanak a vélemények (Csoba 2010).

Az egyenlőtlenségekkel és a szegénységgel összekapcsolható másik nagyon fontos tengelyt az iskolázottsági mutatók képezik. A KSH 2010-es adatai alapján láthatjuk, hogy a romák leggyakoribb iskolai végzettsége még napjainkban is az általános iskola, és jelentős – különösen a nők esetében – az azt el sem érő végzettség. Az érettségizettek aránya mind a két nem esetében 5%, míg a felsőfokot elvégzők aránya rendkívül csekélynek mutatkozik (Bernát A. 2015). Mindeközben a fiatalabb roma kohorszokban a középfokú végzettség megszerzése általánossá vált. Ez azonban túlnyomórészt szakiskolai végzettséget jelent, amely a középosztályosodás folyamatának szintén nem kedvez.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a hazai cigányság helyzete a szegénység szempontjából sem mutat homogén jeleket. Tudjuk, hogy a roma lakosság egyrészt belülről is rétegzett, másrészt pedig az ország egyes régióiban és vidékein felülreprezentált. Ha regionális bontásban vizsgáljuk meg a cigányság jövedelmi szintjét, akkor azt láthatjuk, hogy eltérések tapasztalhatók a háztartások bevételeinek nagyságában, s ezek az eltérések Magyarország területi egyenlőtlenségeihez illeszkednek. Kemény, Janky és Lengyel (2004) elemzése alapján megállapítható, hogy, hogy a jövedelmi különbség a budapesti és a kelet-magyarországi romák között majdnem kétszeres.

4. Összegzés

Tanulmányunknak az volt a célja, hogy a szegénység kérdéskörét – annak mind az elméleti, mind pedig a statisztikákkal megragadható oldalát – a magyarországi romák szempontjából vizsgáljuk meg. A szegénység sokdimenziós, s nem csupán jövedelmi mutatókkal mérhető jelenség. Ennek a megközelítésnek az elemei mind a szegénység fogalmában, mind pedig a szegénység-elméletekben visszaköszönnek. Látnunk kell, hogy a szegénység-elméletek eltérő alapokról építkező koncepciók, amelyek egy az egyben nem adaptálhatók a magyarországi roma lakosság egészére. Bizonyos elemeiket azonban (például a kiilleszkedés kategóriája, a milió-elmélet stb.) fel tudjuk használni a kutatások során. A cigányság marginális helyzetét fenntartó mechanizmusok közül némelyeket már pontosabban is ismerünk (például az oktatáshoz, az oktatási intézményekhez fűződő viszonyrendszert), mások azonban még feltárára várnak (például a munkaattitűdök területe). Reményeink szerint jelen írás segít rámutatni a szegénységkutatások azon pontjaira, amelyek a romák kapcsán még hiátusokkal küzdenek.

Felhasznált irodalom

- Andor Mihály (szerk) (2001): *Romák és oktatás. Iskolakultúra, Pécs*
- Bass László (2013): *Gyermekszegénység és hiányos táplálkozás. In: Magyar Tudomány, 2013/7. szám. pp. 793–801.*
- Bernát Anikó (2014): *Leszakadóban: A romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon. In: Kólosi Tamás és Tóth István György: Társadalmi Riport 2014. TÁRKI, Budapest, 246–264.*
- Bocsi Veronika (2014): *The Hungarian Gypsy Minority from the Viewpoint of Value Sociology. In: Fatula, Darius and Lácay Magdolna (eds.): Social Aspects of Management. Personal Development, Cultural Changes and Economic Process. Krakow Society for Education, Krakow, 89–101.*
- Bourdieu, Pierre (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, Gondolat Kiadó, Budapest*

- Castel, Robert (1993): A nélkülözéstől a kivetettségig. A „kiilleszkedés” pokoljárása. In: *Esély*, 1993/3. szám. pp. 3–23.
- Csapó Benő, Molnár Gyöngyvér és Kinyó László (2009): A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. In: *Iskolakultúra*, 2009/3–4. szám. pp. 3–13.
- Cserti Csapó Tibor és Orsós Anna (2013): A mélyszegénységben élők, és a cigányok/romák helyzete, esélyegyenlősége. In: Varga A. (szerk.): *Esélyegyenlőség a mai Magyarországon*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 99–120.
- Csoba Judit (2010): A közfoglalkoztatás régi-új rendszere. Útközben az „Út a munkához” programban. In: *Esély*, 2010/1. szám. pp. 4–24.
- Hunyadi Zsuzsa (2005): A kulturális fogyasztás és a szabadidő eltöltésének néhány jellemzője. In: Enyedi György és Keresztély Krisztina (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutatási Központ, Budapest, 91–109.
- LeShan, L., Lawrence (1952): Time Orientation and Social Class, In: *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1952/3. 3th issue. pp. 589–592.
- Kemény István és Jankó Béla (2003): A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól. In: *Esély*, 2003/6. szám. pp. 58–72.
- Kemény István, Jankó Béla és Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kertesi Gábor (2005): Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. A rendszerváltás maradandó sokkja. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet Munkapiaci Kutatások – Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest
- Kotics József (2015): A megélhetési stratégiák etnikai dimenziói Tartósan munkanélküli roma és nem roma háztartások példáján. In: Bocsi Veronika (szerk.): *Peremhelyzetben*. Romológiai írások. Didakt Kft., Debrecen. 51–74.
- Jankó Béla (1999): A cigány nők helyzete. In: Pongrácz Tiborné és Tóth István György (szerk.): *Szerpváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI, Budapest, 217–238.
- Lewis, Oscar (1968): *Sanchez gyermekei*, Európa Kiadó, Budapest
- Spéder Zsolt (2002): *A szegénység változó arcai*. Tények és értelmezések, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest
- Szelényi Iván és Ladányi János (2004): *A kirekesztettség változó formái*, Napvilág Kiadó, Budapest

A magyar falu tagozódása – a zenészek társadalmi helyzete

Szászfenesi cigányzenészek

THE STRUCTURE OF HUNGARIAN VILLAGES –
THE SOCIAL POSITION OF MUSICIANS
ROME MUSICIANS IN SZÁSZFENES

Dulainé Madarász Annamária adjunktus
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

The Hungarian village was not uniform in the Middle Ages. In the socially complex local communities the Roma musicians always had a special position. The author of the paper gives biographical information about a gypsy musician, József Muza. Music also had a significant role in the life of the gypsies, for many of them music provided money to earn a livelihood. During their migration they adapted the music of local population everywhere and they learned local melodies. They began to learn music in the early childhood and in many cases they played music for different nationalities. Earlier social events with were quite common but nowadays there are no dance houses in Szászfenes. Nowadays the music and dancing at the wedding parties have the greatest importance and there we can find the most diverse music material.

1. A magyar falvak összetett társadalma

Már a középkorban sem volt egységes a magyar falu társadalma, mivel vagyoni, foglalkozásbeli és vallási különbségek voltak. A falusi társadalom szerkezete még sokáig változatlan maradt az 1848-as jobbágyszabadság után. A föld nagysága meghatározó volt abból a szempontból, hogy egy adott család a társadalmi hierarchiában hol helyezkedett el. Öt csoportba sorolhatjuk a falusi társadalom tagjait: nemesség, falusi értelmiség, parasztság, mezei munkások, egyéb rétegek. A nemességhez tartozott: földbirtokos, középnemes, hétszilvás nemes (vagyontalanok). A falusi értelmiséghez tartozott: pap, tanító, jegyző, orvos, agrárértelmiségi. A parasztsághoz a jobbágy-parasztokat, a parasztpolgárokat és a középparasztságot, valamint a szegényparasztságot soroljuk. (Rostás–Farkas 2000)

A mezei munkásokhoz tartoztak a részes munkások, a summások, a kubikusok és az uradalmi cselédek. Az egyéb rétegekbe a pásztorokat, a halászokat, az iparosokat, a fuvarosokat, valamint a vállalkozókat sorolhatjuk. Ha ezt a felsorolást áttekintjük, láthatjuk, hogy a zenészség nem alkotott külön csoportot, sőt tudható, hogy a parasztok is lenézték ezt a „foglalkozást”. Hivatásos

zenészek csak a cigányság köréből kerültek ki. A „cigányzenész” kifejezés alatt azt is értjük, hogy hivatásos zenész az illető. Ők nem dolgoztak mást, hanem ebből éltek meg.

2009-ben járhattam Szászfenesen, ahol még beszélgethettem a régi zenészgeneráció egyik tagjával, Muza Mózessel, aki a faluban született 1933-ban. Ő Muza József Toska cigányprímás testvére. Ő is jelen volt Budapesten, amikor az *Utolsó Óra Program* keretén belül felvették a szászfenesi zenei anyagot. Mózsi bácsi a cipész mesterséget űzte, s gyakran „diskuráltak” is a barátokkal a műhelyben. Mózsi bácsiról összefoglalóan a következőket tudhatjuk:

- 1933-ban született, Szászfenesen
- Hat gyermeke volt, de kettő már sajnos meghalt közülük.
- Gyermekei közül csak egy zenél, és ő kint él Angliában.

Mesterségéről

- Mestersége cipész, amit édesapjától tanult és a cipőgyárban tökéletesített.
- Műhelye már fiatal korában is megvolt, és sokszor ott diskuráltak a barátokkal, zenész társakkal.
- Nem kizárólag zenélésből élt, hanem leginkább a cipésszéből.

Toskáról a következő adatokat tudhattam meg:

- 1922-ben született Szászfenesen, 2004-ben halt meg.
- Toska zenélésből élt. Hétköznapiakon is hívták multságokba.
- Édesapjától ő is tanulta a cipész mesterséget, de nem végezte ezt hivatásszerűen.
- Egyaránt zenélt románoknak és magyaroknak is.
- A Toska név becenév, hogy megkülönböztessék apjától, aki szintén a Jóska keresztnévet viselte. Édesapja is zenélt, ő maga is ebből tartotta fent magát.
- Felesége volt (1990-ben halt meg), és egy nevelt lánya, így az ő vonalán nem folytatta senki sem a zenélést.
- Szászfenesen él jelenleg is Muza Mózes nevű testvére.
- Orosz fogságban is volt. Hazatérése után viccelődtek is vele a falubeliek, hogy biztos az orosz katonáknak is csak muzsikált.

Testvére, aki maga is zenél, elmondta, hogy voltak ugyan Toskának szerszámai a cipész munkához, de az ő idejéből csak a zenélésre telt, olyan sok helyre hívták, tehát csak ebből élt. Ezzel szemben a paraszti bandák csak „hobbiból”, szabadidejükben játszottak, emellett dolgoztak, és a zenélésért sohasem kértek fizetséget, de természetesen gyakran kaptak természetbeni, vagy pénzbeli adományt. (Pávai 1998; Sebő 1994)

A parasztenész kifejezés, ha a hagyományos szóhasználatot tekintjük, amatőrt, vagy mellékfoglalkozású zenészt jelent. Bár azt is tudhatjuk, hogy 100-150 évvel ezelőtt a cigányzenész is csak úgy tudott megélni, ha a zenélésen kívül mással is foglalkozott, de magát alapvetően zenésznek tekintette, viszont a parasztenész, még ha kapott is pénzt a zenélésért, azzal paraszti helyzetén akart javítani. Tényként állítható, hogy a zenészek javarészt cigányok voltak, így mindenképpen részesei, „hordozói” a magyar népzenenek.

A romák életében mindig is jelentős szerepe volt a zenélésnek. Sok családnak ez biztosította a mindennapi megélhetést. Vándorlásuk során mindenütt alkalmazkodtak az „öslakosok” zenéjéhez, és hamar megtanulták azt. Hazánkban és Erdélyben a cigányok játszottak a parasztnak is, és a nagyon tehetségesek az arisztokrata körök muzsikusaivá váltak. Tehát hivatásos népzenezenésznek azt tekintjük őket, aki fizetség ellenében rendszeresen zenéltek a falu közösségének. Ezek a zenészek a népzenei anyaghoz is másként viszonyultak, mint a többi falubeli, jobban őrizték a hagyományt, a dallamokat is jobban megtartották emlékezetükben, de az újabb darabokat is át-

vették. Sok esetben több nemzetiség tánczenei igényét is kielégítették, attól függetlenül, hogy maguk milyen nemzetiségűek voltak. Így volt ez a szászfenesi „Toska banda” esetében is. Szászfenesi legidősebb asszonyával készített beszélgetésemből kiderült, hogy muzsikáltak többféle nemzeti-séghez tartozó embereknek is, ismerték az odatartozó dallamanyagot is. Mindenkit „kiszolgálták” zenével. Bár a városi primások tanultabbak, mégis a falusiak variatív képessége volt sokkal jobb, és a figurációik is gazdagabbak. A falusi muzsikások jobban tudtak improvizálni, mint a városiak, mivel a városiak gondolatait „megköti” a műzene. Európában 1489-ben említik őket, amikor is Beatrix királynénak játszottak dalokat. Az arisztokrata közeg meghódítása lassabban ment, mint a parasztnak. A zenész cigányokat „úri” cigányoknak nevezik. Fodor Katalin szászfenesi adatközlő is így nevezte a Toska banda tagjait. Hangszereik: hegedű, brácsa, bőgő, klarinét és a cimbalom. A cigányoknak köszönhető az is, hogy a népzene bejutott az előkelőségek szalonjaiba. A XVIII. században már olyan magas színvonalon játszottak a cigányzenészek, hogy elérték a professzionális zenészek szintjét, sőt néhány esetben felül is múlták azt. (Rostás–Farkas 2000; Sárosi 2003)

A zenetanulás is kezdődhetett már kisgyermek korban. Kezdetben „nem valódi” hangszereken, hanem például a facimbalmon, kóróhegedűn, csutkamuzsikán játszottak, és ezt követte az eredeti hangszereken való játék, 6-7 éves kortól. A cigányzenészekről elmondható, hogy beleszülettek leendő foglalkozásukba, hiszen környezetükben több hangszer és azon játszó személy is volt. (Sárosi 2008) Leggyakrabban édesapjuktól tanulták a hangszerjáték módját és a dallamokat, amelyet a későbbiekben saját ízlésük szerint egyedivé formáltak. A Muza családban is ez a trend érvényesült. Édesapjuk még bőgőt is készített, így ezt is láthatták, tanulhatták és a zenélést is tőle vehették át.

2. Zenés, táncos alkalmak Kalotaszegen, Szászfenesen

A zene és tánc az élet minden területét át- meg átszövi, megjelenik az évkör ünnepeinek kapcsán és az emberélet fordulóihoz fűződően is. A téli ünnepkör kifejezetten gazdag a táncos-zenés multságokban. A télközép időszakában sok, a fiatalok együttlétét, szórakozását biztosító alkalom van, ilyen a fonó- és a táncolóház. Valójában már októbertől elkezdődik a fonás és egészen húshagyó keddig eltart. Kalotaszeg falvaiban, így Szászfenesen is három korcsoportra bontva működtek a fonók. Volt kislányfonó, nagylányfonó és asszonyfonó. A három fonó tartalmában különbözött egymástól. A három fonó közül a nagylányfonó volt az, ahol a fiatalok mulathattak. A fiatalok társas életének ez volt az egyik legfontosabb színtere. Ide konfirmálástól férjhezmenetelig jártak a lányok. Minden utcának volt külön nagylányfonója, ahol a fonás maga sokszor háttérbe szorult. A lányok csak a legények megérkezéséig fontak, utána a játék, szórakozás, tánc, udvarlás került előtérbe.

A „vezetőség” feladata volt a táncolóház fogadása és a tánc zavartalan lebonyolítása. A táncolóházakban, ahogy azt a neve is mutatja, kifejezetten a táncé volt a főszerep. A megfogadott házast kipurálták, velük együtt a megfogadott zenészeket is, ez volt a próbatánc. Majd ezt követte a táncolóház rendszeres használata.

A téli időszakra is esik több olyan névnap, amelyeket előszeretettel ünnepelek tág körben, ilyenek az István és János nap. A névnap alkalmával az ünnepeltet felköszöntötték, és együtt táncoltak, mulattak vele.

Karácsonykor a templomból kijöve a templom előtti helyen is tartottak táncot, még legényest is táncoltak, de itt ennek külön jelentése volt, mégpedig az, hogy azok, akik sorba beálltak ebbe a táncba, a falu tudtára adták, hogy ők beletartoznak a legények csapatába. Karácsonykor is voltak táncolóházak. A táncolóházakban zenélő bandákat közösen fizették ki a mulatozók. Ki-ki vitte a maga részét a fizetésből, ami terményekből és pénzből állt. A szászfenesi Fodor Katalin ezt úgy

mesélte, hogy fiatal korában mindig tudták, ki következik a tánc „tartásában”, az vendégelte meg a többieket, viszont így ő és a ő családja nem fizetett a mulatságért.

Ősztenő estéjén és újév napján is lehetőség nyílt a táncra, hiszen a fiatalok ilyenkor is vagy a fonóban, vagy pedig a táncolóházban várták meg az éjféli harangszót és ezt követően is mulattak. Újév napján, Kalotaszeg szerte újévi bált tartottak.

A vízkereszttől hamvazószerdáig tartó időszak a farsangi mulatságok ideje. Itt is a fonó adott helyet a táncos alkalmaknak. Ezt követően a húsvétig tartó időszakban szünetelt a mulatozás.

Tavasszal az első zenés, táncos alkalom virágvasárnapon volt.

Húsvétkor éppúgy, mint karácsonykor, táncolóház- és muzsikafogadás volt, három napig ünnepeltek.

Mivel Kalotaszeg földje nem túl termékeny, így mindig is jelentős szerepe volt az állattenyésztésnek. Ehhez kapcsolódó, igen jelentős ünnep a tejbemérés. Ez a szokás arra irányult, hogy a tej elosztása igazságos legyen, a pásztorfogadást lebonyolítsák, és az állatokkal kapcsolatos szertartásokat elvégezzék. Ezek után szintén a zenéé, táncé volt a főszerep.

Karácsony és Húsvét mellett Pünkösöd volt az az ünnep, amikor háromnapos táncot tartottak.

A kalotaszegi névnapozások sorába tartozik az Anna nap is. Szászfenesen régen Anna-bál is volt.

Virágvasárnaptól kezdődően, különösen a nyári vasárnapokon este tánc volt, kivételt képeztek azok a vasárnapok, amikor lakodalmat tartottak. Szászfenesen a fiatalok szüleiktől tanultak leginkább táncolni, s csak kevésbé egymástól. Fodor Katalin szászfenesi adatközlő azt is elmondta, hogy szegény volt az, ha valaki nem tudott táncolni. A nyári hónapok legjelentősebb eseménye az aratás. Az aratóünnep az egész magyar nyelvterületen ismert már a középkortól kezdődően. Bár területenként eltérések vannak a szokás menetében, az mindenhol azonos, hogy a munka végeztével aratókoszorút készítenek búzakalászból és virágból, majd ünnepélyes menetben elviszik a gazda házáig. Az aratókat illet megvendégelni, és utána természetesen a mulatozás, tánc következhetett.

Az ősz a szüret, a terménybetakarítás ideje volt. Itt is a közösen végzett munka után együtt ünnepeltek a szüreti bálokon. A zenészeket ilyenkor nem is kellett külön meghívni, mivel ilyenkor napközben akár öt banda is járt a faluban. Köszöntötték a szüretelő családokat, amiért cserébe kaptak egy kevés szőlőt, a házbeliek pedig táncoltak egy keveset. Az igazi mulatság azonban csak este volt a munka teljes elvégzése után. Karácsonykor is, és ekkor is, csak az a lány mehetett táncba, akit vittek. Miután az őszi munkák nagyját elvégezték, kezdődhetett a tollfosztás, és ezzel egy időben zárult le a fiatalok minden vasárnap tartott tánca, de újra a fonók ideje jött az év forgásában.

Az ember élete világrajövetelével kezdődik. Az újszülöttet minél hamarabb, lehetőleg már néhány hetesen igyekeztek megkeresztelni. A keresztelőt megünnepelték, de kezdetben nem volt olyan nagyszabású, mint később, amikor is a lakodalom „mérteihöz” hasonlított mind a meghívottak létszámában, mind a cselekményekben.

Következő fontos lépcső a felnőtté válás, felnőtté avatás. Az egyházi szertartást, a konfirmációt az avatás követte, ami után a legény és leány teljes jogú tagja lett a falu közösségének. A konfirmáció napján rendezett mulatságon is jelen volt a zene, a tánc. Az életnek ezen szakaszában szintén fontos a komásodás, amelynek célja a nagylegények barátságekötése, illetve barátságuk megerősítése volt.

A legények életében ezután a katonaság ideje következett. Miután megkapták a behívót, délutánonként énekelve együtt mulattak, és a bevonulás előtti hétfőgén rendezték a „regutabált”. Ez egész éjszaka tartó zenés, táncos bál volt.

Az életfordulókhoz kapcsolódó alkalmak közül Kalotaszeg szerte a lakodalom volt a legjelentősebb. Szokásanyaga ennek a legváltozatosabb, leggazdagabb. A zene és tánc itt is igen jelentős szerepet kap, hiszen a lakodalomnak egyik lényegi eleme a táncos mulatság. Újabban a lakodalmat megelőző jegyváltáskor is zenés alkalom volt, nem volt ritka a 100-150 fős vendégsereg sem. Ez már előképe volt a lakodalomnak. Közvetlenül a lakodalom előtti este volt a leánysírató este, ahol a leány elbúcsúzott pajtásaitól, s itt is együtt mulattak a lakodalom előtt.

Ahogy a többi szokásnak, úgy a temetésnek is igen gazdag a szokásanyaga Kalotaszegen, a zene még itt is jelen van a halottkísérő dallamaiban, melyet Szászfenesen Halotti mars-nak hívnak. (Vasas–Salamon 2006; Balassa 1989)

A magyar népzene kultúra értékes elemeinek hordozói a cigányzenészek, akik a társadalom több rétegét is kiszolgálták muzsikálásukkal. Elmondható róluk, hogy beleszülettek leendő foglalkozásukba, gyakran saját apjuk volt zenetanárjuk. Sok esetben több nemzetiség tánczenei igényét is kielégítették, saját nemzetiségüktől függetlenül. A szászfenesi Muza banda két tagja, Muza József és Muza Mózes is apjuktól tanultak, és a ma nemzedékének megőrizték a szászfenesi dallamkincset.

Felhasznált irodalom

Balassa Iván (1989): *A határainkon túli magyarok néprajza. Kalotaszeg, Budapest*

Pávai István (1998): *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje, Planétás, Budapest*

Rostás-Farkas György (2000): *Ősi cigány mesterségek és foglalkozások, Datus Nyomda, Budapest*

Sárosi Bálint (2003): *Zenei anyanyelvünk, Planétás, Budapest*

Sárosi Bálint (2008): *A hangszeres magyar népzenei hagyomány, Balassi Kiadó, Budapest*

Sebő Ferenc (1994): *Népzenei olvasókönyv, Magyar Művelődési Intézet, Budapest*

Vasas Samu és Salamon Anikó (1986): *Kalotaszegi ünnepek, Budapest*

Miért érdemes a regionális tudomány módszereit alkalmazni az Észak-Alföld vizsgálatához?

WHY IS IT WORTH TO USE THE METHODOLOGY OF REGIONAL SCIENCE
FOR THE INVESTIGATION OF THE NORTHERN GREAT PLAIN?

Szabó Gyula egyetemi adjunktus
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

Just like other academic disciplines, regional science also evolves and changes permanently. In the past few decades the situation of this discipline has changed a lot but lately we can experience an apparent decline in the popularity of regional science. This paper overviews the opinions of several prominent representatives of this discipline on the perspectives of regional science. Based on these opinions the author investigates the possibilities of regional research in the Northern Great Plain region in Hungary. This is one of Hungary's poorest areas, with multiple disadvantages that makes it a great area for the multidisciplinary approach of regional science. The author focuses on two possible fields of research, where regional science is able to contribute to the better understanding of socio-economic situation of the chosen region: cross-border cooperation and the research of quality of life.

1. A regionális tudomány megítélése

A regionális tudomány helyéről és szerepéről a tudomány egészén belül is zajlanak viták, még azzal kapcsolatban is eltérő véleményeket olvashatunk, hogy egyáltalán külön tudományágnak tekinthető-e. Ahogy azt a terület egyik legnevesebb képviselője megfogalmazta, a regionális tudomány önmagában nem is tekinthető önálló tudományágnak (Nijkamp 2004). Inkább tekinthető több, egymást kiegészítő megközelítési mód összességének, amelyek középpontjában a régió fogalma áll, illetve annak számtalan megjelenési formája, mint például a városok, a migráció, innováció és növekedés, infrastruktúra. Hasonlóan vélekedik Antoine Bailly és Lay James Gibson, közös cikkükben (2004) ők is azt állítják, hogy nem tekinthetjük önálló tudománynak, és ennek számos negatív következményével is számolnunk kell. Véleményük szerint a regionális tudománynak, nem lévén önálló tudományág, nem lehet olyan elméleti megalapozó szerepe más területek számára, mint amelyet például a közgazdaságtan betölt az üzleti világban, vagy a biológia az élettudományokban.

A regionális tudomány sajnos sok országban és sok egyetemen nem rendelkezik ezzel a lényegi (intrinsic) értékkel. Ha a szerzők összes megállapításával nem is érték feltétlenül egyet, azt el kell ismernem, hogy bár szomorúnak tartom a tényt, mégis sok igazságot tartalmaz a regionális tudomány nemzetközi helyzetével kapcsolatban. Ugyanakkor, ha az elmúlt évtizedeket tekintjük,

Magyarország azon területek közé tartozik, ahol a regionális tudomány gyökeret tudott verni, nem kis mértékben az MTA Regionális Kutatások Intézetének köszönhetően (Horváth 2013).

Még egyszer visszatérve Bailly és Gibson tanulmányára, véleményük szerint, míg egy jó egyetem elképzelhetetlen például közgazdasági szakok nélkül, addig sok jó egyetem létezik, ahol nincs jelen intézményi formában a regionális tudomány. Ebből a szempontból az Észak-alföldi régió központja, Debrecen szerencsés helyzetben volt, hiszen azon magyar városok közé tartozott, ahol az MTA Regionális Kutatások Központjának egyik osztálya működött, illetve ezzel egy időben a város egyetemén több tudományos műhely is foglalkozik a regionalizmus kérdéseivel.

A regionális tudomány elismertsége az elmúlt évtizedekben meglehetősen vegyes képet mutat, például a második világháborút követő évek egyértelműen nagy fellendülést hoztak, és ez a lendület egészen a '70-es évekig tartott. Ebben az időszakban a regionális kutatók szaktudására igényt tartottak nemcsak az egyetemeken, de a politikai döntéshozók is hozzájuk fordultak sok területi tervezéssel, menedzsmenttel kapcsolatos kérdésben. A '80-as években azután a „regionális gondolkodás” helyett a „globális gondolkodás” került előtérbe, és a területi tervezés koncepciója is háttérbe szorult. Jól jelzi a helyzet súlyosságát, hogy a Pennsylvania Egyetemen, amelyet a regionális tudomány fellegetvárának tartottak a megelőző időszakban, megszűnt az ilyen jellegű tanszék, hasonlóan több más intézményhez szerte a világon.

Az ezredforduló tájékán, és azt követően is sokan beszélnek mégis az új regionalizmusról, ami egyfajta megújulást, ugyanakkor új kihívásokat is jelent a regionális tudomány számára. Ez a koncepció alapvetően alulról építkező folyamatként definiálja önmagát, a nemzeti, illetve szupranacionális regionális politikákat csak keretnek tekinti, miközben elfogadja a globalizációt, és kiemelt céljának tekinti, hogy a régiót globálisan versenyképessé tegye.

A végső cél, hogy a régió egy erős, saját természeti és társadalmi erőforrásait hasznosító gazdasági entitássá váljon. JörgenGren (1999) nevét emelhetjük itt ki, aki egyszerre törekedett a regionális politikák, a regionális közigazgatás és a regionális gazdaságtan elemzésére. Az új regionalizmus kialakulását eredményező komplex folyamat öt legfontosabb tényezője Gren szerint: a globalizáció; a régiók menedzsment és lobby szerepkörének kialakulása; a nemzetek feletti strukturális alapok szerepe; a regionális identitás kialakulása; az interregionális és határon túli hálózatok kialakulása.

Ha az új regionalizmus megszületését elősegítő okok közül csak néhányat akarunk kiemelni, mindenképpen szót kell ejtenünk az európai integrációról, a kísérletről, melynek során a nem is olyan régen még egymással ellenséges, kulturálisan, gazdaságilag és politikailag is nagyon különböző nemzeteket igyekeznek egységbe kovácsolni. A folyamatot jelentős mértékben az a felismerés indította el, hogy a világ legjelentősebb gazdasági hatalmaival való versengésben Európa komoly hátrányba került, illetve hogy a méret igenis számít a gazdaságban. Miközben megszületett az Európai Unió és vele együtt az ambiciózus tervek a gazdasági szuperhatalommá válásra, egyáltalán nem mellékesen a figyelem középpontjába kerültek a regionális fejlesztés és a konvergencia kérdései. Az Európai Unió kasszájából korábban soha nem látott hatalmas összegek kerültek a regionális programokon keresztül a gazdaságba – önmagában ez is jó ok a regionális tudomány iránti érdeklődés növekedésére.

A másik, Ann Markusen (2002) által is kiemelt tényező a decentralizáció terjedése a világ meglehetősen különböző helyzetben lévő országaiban. Nagy-Britanniától Dél-Koreán át Nicaraguáig, és az egykori szovjet tömbhöz tartozó országokig a szerző világ számos részén látta az erre utaló jeleket. Saját véleménye szerint a folyamat részben annak köszönhető, hogy az alapvetően föderális berendezkedésű államok (az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, de ide sorolja Németországot is) sikeresebbnek bizonyultak gazdasági téren a '90-es évek második felében. En-

nél talán jelentősebb lehet a másik ösztönző tényező, amely a központi kormányok képességét vonja kétségbe, hogy a különböző adottságokkal rendelkező régiók számára hatékony gazdasági és szociális megoldásokat találjanak. Ebből a szempontból a régi regionalizmus is súlyos belső ellentmondásokkal küzdött. A kialakított régiók valójában az állam meghosszabbított kezéként létrehozott adminisztratív irányítási egységek, és sok esetben nem volt más feladatuk, mint a központi hatalmi döntések végrehajtása, és azok regionális ellenőrzése, így erősítve az amúgy is központosított hatalmat. A korábban létrehozott régiók ugyanis a strukturális alapok központi, állami redisztribúciója révén még inkább függő helyzetbe kerültek, miközben a deklarációk szintjén a decentralizációt bátyái lettek volna (Balogh 2008). A decentralizációhoz azonban működőképes és hatékony régiók kellene, olyan szaktudásra van szükség, amit éppen a regionális tudomány nyújthat.

Mindenesetre azt kijelenthetjük, hogy Magyarország esetében mind a két felsorolt tényező hatása érvényesül, illetve érvényesült az ezredfordulót követő években. Önmagában ezért is érdekes és hasznos Magyarországon, azon belül is Kelet-Magyarországon regionális témákkal foglalkozni, ám van a regionális tudománynak még egy fontos jellemzője, ami különösen érdekessé tette számomra ezt a tudományterületet, mégpedig annak interdiszciplináris jellege. A regionális tudomány valójában különböző tudományok nézőpontok összességének is tekinthetjük, amelyek középpontjában a régió áll. A regionális tudomány több évtizedes története pedig kiváló bizonyíték arra, hogy ez a multidiszciplináris megközelítés rendkívül hasznos.

Egyetértek Nijkamp (2004) azon állításával, hogy önmagában a multidiszciplináris megközelítés csak akkor lehet igazán hatékony elemzési módszer, ha a mögötte álló tudományágak is megfelelő megalapozottsággal bírnak. Véleménye szerint a regionális tudományra csak abban az esetben várhat fényesebb jövő, ha az alkalmazott diszciplínák (ő a közgazdaságtant, a földrajztudományt, a tervezést, a demográfiát, a politikatudományt és a statisztikát emeli ki) továbbra is megfelelő színvonalú inputot szolgáltatnak. Rövid írását azzal zárja, hogy talán nem is az az elsődleges feladata a regionális tudomány művelőinek, hogy a saját tudományáguk határait igyekezzenek minél jobban láthatóan kijelölni, és hangsúlyozzák annak fontosságát. Szerinte a jó regionalista igyekszik a többi tudományág legjobb, legerősebb elemeit összegyűjteni, és ebből létrehozni valami újat, amire azután már a többi tudományág képviselője is kénytelen odafigyelni. Ugyanakkor a regionális tudomány történelme azt bizonyítja, hogy ez a fajta multidiszciplináris megközelítés rendkívül gyümölcsözőnek bizonyult a tudományos kutatásban. Jóval azelőtt, hogy a multidiszciplinaritás az elismert tudományos megközelítési módok sorába került volna, a regionális tudomány már alkalmazta ezeket a módszereket.

2. Mégis miért foglalkozunk regionális tudománnyal?

Ez a tanulmány elsősorban arra keresi a választ, hogy mennyire alkalmazható a regionális tudomány megközelítési módja egy konkrét régió vizsgálata során, illetve milyen eredménnyel kecsegtethetnek ezek a kutatások. Miközben az írásom első fejezetében leírtak nagyrészt inkább pesszimista véleményeket fogalmaznak meg, illetve a regionális tudomány helykeresését mutatták be, a következőkben inkább a lehetséges felhasználási területekkel foglalkozom. Ehhez egyrészt Mark Partridge (2006) tanulmányát hívtam segítségül, aki arról igyekszik meggyőzni az olvasóit, hogy a regionális tudomány igenis sok szempontból (például a módszertanát és a multidiszciplináris jellegét tekintve) megelőzött olyan tudományágakat, mint a közgazdaságtan vagy a földrajz. Mindeközben e tudomány művelői energiájuk jelentős részét ma is arra fordítják, hogy bizonygassák, mennyire nem felesleges a regionális megközelítés a tudományos vizsgálatok során. Véleménye alátámasztására Partridge három példát hoz fel a tanulmányban.

Az első példa legfontosabb mondanivalója az, hogy a regionális tudomány ki tudja küszöbölni azt a problémát, amivel sok területen szembe kell néznie a kutatóknak, vagyis a ténnyel, hogy a gazdasági, társadalmi, kulturális folyamatok hatása, különösen napjainkban, nem áll meg a politikai és közigazgatási határoknál. Bár hagyományosan a regionális tudomány is elsősorban országokban, és azon belül régiókban gondolkodott, a tudományág jellegéből fakadóan ezen viszonylag könnyű volt túllépni, és ma már a határon átnyúló vizsgálatok fontos részét képezik a tudományág érdeklődési körének. Második példájában Partridge arra mutat rá, hogy milyen gyakran „fedezik fel” más tudományágak, például a közgazdaságtan képviselői azokat az összefüggéseket, megközelítési módokat, módszereket, amelyeket a regionális tudomány már sok esetben évtizedek óta használ. Konkrét példájában a szegénynek tekinthető területek elhelyezkedését mutatja be, pontosabban azt, hogy hogyan lehet ezt a hagyományostól eltérő, regionalista megközelítéssel értelmezni. Végül a harmadik példában az Egyesült Államokban megfigyelhető vidéki/urbánus megosztottság eltérő közgazdász és regionalista magyarázatát elemzi a szerző. A korábban leírtak alapján nem meglepő, hogy Partridge véleménye szerint a regionális tudomány területi alapú elemzései sokkal közelebb visznek a tudományos válaszokhoz.

A másik tanulmány, amelyet kiemelek, Dan Rickman tollából született (Rickman 2014). Az írás elsősorban módszertani kérdésekre koncentrál, ám közben azt is bemutatja, hogy a regionális tudományon belül mennyire népszerű és fontos kérdésnek tekintik az életminőség területi különbségeinek vizsgálatát. Az életminőséggel, társadalmi jól-léttel kapcsolatos vizsgálatok esetében az egyik lehetséges veszélyforrás a kutatók számára éppen az, hogy szinte végtelen számban vonhatók be tényezők, amelyek mind-mind hatással vannak a jól-lét szintjére. A kézenfekvőnek tűnő anyagi jellegű mérőszámok mellett szóba kerülhetnek a természeti környezettel, a kultúrával, bűnözéssel kapcsolatos mérőszámok egyaránt, és a legtöbb esetben nehezen is lehetne cáfolni ezek indokoltságát. Ebben az esetben is a regionális tudomány által nyújtott elméleti és módszertani keret lehet az egyik lehetséges megoldás.

Ebben a rövid írásban nem célom, és nincs is rá lehetőségem, hogy a regionális tudomány minden lehetséges kutatási területével és felhasználási lehetőségével foglalkozzam. A fent bemutatott témák közül itt csak kettőt emelek ki, az egyik a határokon átnyúló kutatások lehetősége, a másik pedig a társadalmi jól-létel kapcsolatok vizsgálatok jelenléte a regionális tudományban.

3. A határon átnyúló kapcsolatok regionális vizsgálat

A Magyarország Európai Unió csatlakozását megelőzően létrehozott Észak-alföld régió földrajzi fekvése bizonyos szempontból akár kedvezőnek is nevezhető, hiszen három országgal szomszédos, ily módon az Európai Unióban hídszerepet tölthet be a kelet-nyugati kapcsolatokban és, ahogy az korábban meg is fogalmazódott, a terjeszkedő Európa keleti kapujává válhat. A minden napokban azonban sokkal látványosabban jelentkeztek a negatív tényezők, hisz már az 1990-es években is látható volt, hogy gazdasági téren inkább a vesztesek közé került az országnak ez a része, mikor elveszítve korábbi gazdasági kapcsolatait, piacait, és nem tudott a Nyugatról érkező működő tőke célterületévé sem válni, ezért meglehetősen rossz esélyekkel indult a lemaradás csökkentését célzó versenyfutásban. A regionális tudomány szempontjából azonban az a tény, hogy az Észak-alföldi régiójelentős területei sorolhatók a „határmenti terület” kategóriába, nem feltétlenül kell, hogy a negatívan befolyásolják a régió kilátásait. Sokan leírták már, hogy a határ közelsége lehetőségeket is rejt magában, Európában, de Magyarországon is találunk példát, ahol a határmentiség a fejlődés, anyagi gyarapodás motorjává válhatott. Ebből a szempontból tekintek az államhatárookra, mint egyfajta lehetőségre az Észak-Alföldön is, ezért tartom már évek óta fontos kutatási kérdésnek a határok, illetve a határon átvélő kapcsolatok hatásának vizsgálatát.

A lehetőségek és esélyek realizálásának megítéléséhez ugyanakkor a valós helyzetből kell kiindulnunk, a valóság pedig sok szempontból ellentmond az optimista kutatói véleményeknek. Mint azt az előző fejezetben kifejtettem, az Észak-alföldi régió jelentős részét a periféria helyzet jellemzi, kiterjedt határmenti területei pedig egyenesen a „periféria periferiájává” váltak (Erdősi és Tóth 1988). Ezek a térségek mind az országos átlagtól, mind a mellettük fekvő belső régióktól messze elmaradó periféria jellegzetességeit viselik magukon. Miután a kelet-magyarországi államhatárok két oldalát alkotó határrégiók számottevő része ma is elmaradott terület, a ma még inkább csak hátrányokat jelentő határmenti fekvés előnné változtatása, az államhatárok merev elválasztó szerepének oldódása a kelet-közép-európai határok spiritualizálódása révén a rendszerváltó országok, köztük Magyarország és szomszédai számára alapvető nemzeti érdeket jelentenek. Különösen igaz ez a magyar–ukrán és a magyar–román államhatárok által szabdaltnak, problémákkal terhelt határtérségek esetében.

A rendszerváltások, az 1990 utáni évek a határon átnyúló kapcsolatokkal foglalkozó kutatásokat is új kihívások elé állították. A nemzetközi kapcsolatokat, melyek már nem kizárólag a nemzeti kormányok fennhatósága alatt állnak, a régiók, városok, érdekcsoportok és vállalkozói hálózatok határozzák meg. A határokon átnyúló regionalizmus mint egyre inkább előtérbe kerülő politikai jelenség az egyre jelentősebb, az országos szint alatt működő, széleskörű, és nagyon eltérő földrajzi helyzetben zajló diplomáciai aktivitást jelent. Ezt tekinthetjük a „hálózati” gazdasági tevékenység új területi logikájára adott válasznak, és a globális egymásrataltság, valamint a nemzetállamoknak a globális kapcsolatokban meglévő korlátozott lehetőségei eredményének is. A biztonságot, ami egykor a nemzetállamok és a katonai stratégiák kizárólagos felségterülete volt, ma újrafogalmazták a regionális és helyi vonatkozások, és a szociális, gazdasági és ökológiai egyensúlyt fenyegető veszélyek szempontjából (Herd 2001). Az európai integráció a maga sokféle intézményi, kulturális és gazdasági elágazásával együtt tekinthetjük a regionális és helyi terek „európaivá” tételének is (Hooghe és Marks 2001). Az európai integráció folyamatában a határon átnyúló regionalizmust úgy fogják fel, mint az európai identitás és politikai közösség érzésének erősítésére szolgáló mechanizmust. Gyakran állítják be az integrációs folyamat olyan elemének, amely áthatol a tagállamok illetékességi körén és az EU politikai területein.

Az államhatárok mentén saját országuk más régióihoz viszonyítva is periférikus, félperiférikus területek érintkeznek egymással, ahol csekély a fizetőképes kereslet, alacsony a vállalkozások saját tőkéje, csekély a gazdaság tökevonzó képessége, kevés a munkalehetőség és általános a szegénység, jellemző demográfiai folyamat az elvándorlás, a társadalmi különbségek erősödése. A problémák részben annak tudhatók be, hogy annak idején a határmegvonás döntő szempontja az ún. „szanálási-elv” érvényesítése volt, amely tulajdonképpen azt célozta, hogy működőképes utódállamok jöjjenek létre az ehhez szükséges makro infrastruktúra, mindenekelőtt a közlekedési rendszerek, különösképp a kulcsfontosságú vasúti hálózatok megszerzésével. Ezért juttatták a győztes hatalmak az utódállamoknak a nagyrészt a hegységek és az Alföld szélén elhelyezkedő, a középkorban létrejött vásárvonalon kiépült félköríves vasúti hálózatot, amely természetes kapcsolatot biztosított a formálódó kisantant országai között (Balcsók et al. 2005). Az így létrehozott országhatárok ugyanakkor nemcsak az etnikai határokat hagyták figyelmen kívül (csaknem teljesen színmagyar területeken húzódtak), hanem a közvetlen határtérség városait és vonzáskörzeteiket szakították el egymástól, esetenként településeket osztottak ketté (pl. Nagylak, Sátoraljaújhely, Komárom). Ennek következtében mindkét oldalon torz térszerkezet, Magyarországon pedig gazdasági és térszerkezeti pozíciója révén kettős értelemben periférikus helyzetű, városhiányos határ menti térség alakult ki. A határmegvonás máig ható negatív következményeinek felszámolására tehát akkor van reális esély, ha az egykor szerves egységet alkotó területek ismét egységes régióként

működnek majd. Ehhez azonban nemcsak a térképekről kell eltűnnie a két országot elválasztó határvonalnak, hanem az emberek – és főként a felelős politikai vezetők – tudatából is.

1990 után az Észak-alföldi régió ebben az időszakban kiváló terület volt az ilyen jellegű kutatásokhoz. Egyrészt ez a terület évtizedekig szenvedte el a határ közelségének negatív hatásait, másrészt az akkor még csak közelgő Európai Unió csatlakozás alapvetően új helyzetet teremtett, ami számos bizonytalansági tényezőt is magában rejtett. A kutatási kérdés fontosságát mutatja, hogy a határmenti és interregionális együttműködések kimutatható hatást gyakoroltak – elsősorban a kezdeti időszakban – az érintett térségek fejlődési lehetőségeire is. Ezek egyik kiemelkedő példája, hogy a román területfejlesztési régiók létrehozatala elsősorban annak volt köszönhető, hogy a keleti magyar régiók határmenti együttműködési programok során adták át megszerzett intézményépítési tapasztalataikat, így alakítva ki egy, a kelet-romániai régióknál jóval hatékonyabb nyugat-romániai regionális intézményrendszert (Balogh 2008).

A határrégiók olyan területek, ahol az európai és nemzeti szintű politikai döntések következményei, valamint az átalakulással kapcsolatos helyi reakciók helyi szinten jól megfigyelhetők és összehasonlíthatók, ugyanakkor sajátos történelmi múlttal, gazdasági és társadalmi adottságokkal rendelkező térségek is. Részben ezen sajátosságai miatt is a határtérségek vizsgálata több mint egy évtizede szerves részét képezi a magyarországi tudományos kutatásnak. A legtöbb kutató elsősorban a határmentiség makro- és mikroökonómiai hátrányait, az infrastruktúra hiányosságait, a tőkehiány fejlődést gátló szerepét kutatja. Az MTA Regionális Kutatások Központjának kutatói a határhelyzetet komplex módon, gazdasági, társadalmi, kulturális és környezeti szempontok figyelembe vételével vizsgálták.

Saját kutatási területem a határon átnyúló kapcsolatokon belül is elsősorban a határoknak az emberek életére gyakorolt hatása volt, ezen belül lakossági kapcsolatok alakulása a határ két oldalán, az egymásról kialakult kép, a határ gazdasági hatása, és ennek a helyi lakosok által megtapasztalt körülményei érdekelnek. A határtérség lakosainak életminőségére a hétköznapi szintjén is jelentős hatást gyakorolt az államhatár, a pozitív és negatív hatások egyaránt megjelennek a kutatási eredményeimben is (Szabó és Koncz 2006).

A határmenti lét előnyei és hátrányai a határvonal egyik, illetve másik oldalán élők számára mások és mások voltak, és időben is változtak. A határ ukrán oldalán élők számára sokáig például egyértelműen hátrányt jelentett a határ menti élettér, hiszen ez a térség alkotta az egykori Szovjetunió legnyugatibb peremét, bizonyos időszakban még saját településük elhagyására, illetve megközelítésére is engedélyre, igazolásra volt szükség. A határok nyitottabbá válásával, a megélhetési feltételek romlása következtében a határ közeli fekvés előnné változott, a létfenntartási gondokkal küzdő emberek számára Magyarország közelsége a megélhetést jelentette, részben a Romániában élők számára is, de különösen igaz volt ez az ukrán állampolgárok esetében.

4. Regionális jól-lét vizsgálatok

A másik általam kiemelt terület, ahol a regionális tudománynak fontos szerep juthat, a regionális fejlettségi különbségek vizsgálata. A Magyarországon regionális kutatásokkal foglalkozó szakemberek számára nem újdonság a megállapítás, hogy 1990 után hazánkban újra megjelentek, illetve megerősödtek a területi egyenlőtlenségek. Ennek különböző formái közül kiemelhetjük a centrális és periférikus térségek kérdését, valamint az ún. nyugat-kelet lejtőt, de talán a leglátványosabb, mindenki által tapasztalható formája a főváros és vidék közötti különbség (Pénzes 2010). A rendszerváltást követő évek gazdasági visszaesése nem egyenlő mértékben érintette Magyarország régióit, az ipari termelés csökkenése, a munkanélküliek számának látványos emelkedése különösen a periférikus térségekben volt érezhető.

Ha bármiféle fejlettség-mérést szeretnénk végezni, ide értve az életminőség mérését is, a legkézenfekvőbb megoldásnak a gazdasági fejlettség évtizedek óta használt mutatójának, a bruttó hazai terméknek (GDP) a felhasználása tűnhetett. A GDP-t általában nagyon hasznos eszköznek tekintik az ipari termelés rövid távú (néhány évet felölelő) változásainak vizsgálatára, de már korábban is egyértelművé vált, hogy nem alkalmas a társadalom összetett, strukturális változásainak nyomon követésére. A szakemberek számára az az egyik legnagyobb kihívás, hogy egy pontosabb indikátort találjanak, amely tükrözi a valódi társadalmi jól-létet, a társadalmi fejlődés eredményeit és az emberek elégedettségét. Az alapötlet, hogy különböző gazdasági folyamatokat egyetlen, könnyen elérhető indikátorral mérjük mindenki számára vonzó volt, ám az elmúlt évtizedek során számos félreértés és téves elképzelés kísérte a kutatás folyamatát. Habár a pénz kétség kívül a társadalmi haladás egyik legfontosabb eszköze, és jó eszköze lehet a folyamatok mérésének, azonban annak a lehetősége, hogy minden értéket és fejlődést pénzben mérjünk, túlságosan vonzóvá vált a közgazdászok és a döntéshozók számára is (Jacobs and Šlaus 2010). A kutatások eredményeként ma már bőven 100 fölé tehető az ilyen indexek száma, és ezek jelentős része az elmúlt két évtizedben született.

Ebben a dolgozatban a regionális vizsgálatok illusztrálására egyetlen módszerről ejtek csak szót. Ez valószínűleg a legtöbbször által ismert alternatíva a kizárólag a bruttó hazai terméket felhasználó módszerek leváltására az „emberi fejlődés index” (Human Development Index, HDI), ami egyesíti az egy főre jutó GDP-t két másik mutatóval, az írni-olvasni tudással és a várható élettartammal. Az ENSZ évente közli az index értékét (<http://hdr.undp.org>) a Föld országaiban, és ez a beszámoló többek között tartalmaz egy rangsort is az egyes országok HDI értékeivel. Míg a korábban a fejlődés mérésére elsősorban a fogyasztási javak és a vagyon növekedését használták, addig az emberi fejlődés ezen koncepciója az embert helyezi a középpontba, az index megalkotásakor éppen az volt a cél, hogy az addig széles körben használatos GDP helyett egy átfogóbb mutatót használhassanak a kutatók és a politikai, gazdasági döntéshozók egyaránt (Husz 2002).

A mutatót eredetileg azért dolgozták ki, hogy megmérjék és összehasonlítsák a fejlődő, illetve fejlett országok helyzetét, de manapság már széles körben alkalmazzák nemcsak országok, hanem régiók és mikrorégiók összevetésére is. Megalkotói az emberi fejlődést három dimenziójának – az élet hosszúsága, a tudás mértéke, valamint az életszínvonal – súlyozott átlagaként képzelik el. Nem azért választottam a Human Development Indexet ebben a tanulmányban, mert úgy gondoljuk, hogy ez lenne a jelenleg létező legjobb mutató a jólét mérésére, hiszen sok jogos kritika éri a módszert, például azért, mert a legtöbb esetben igen erős pozitív korreláció figyelhető meg az egy főre jutó GDP és a HDI között. Sokkal inkább azért erre a módszerre a választásom, mert a gazdasági mutató mellett figyelembe vesz más szempontokat is, ezzel demonstrálva a több szempontú megközelítés fontosságát.

Egy korábbi tanulmányomban (Szabó 2011) összevetettem Magyarország régióinak sorrendjét a GDP és a Human Development Index alapján. A GDP tekintetében komoly meglepetés nem érheti azt, aki kicsit is ismeri a magyarországi gazdasági folyamatokat, ugyanakkor a HDI vizsgálata némileg árnyalja ezt a képet. Drámai különbségeket nem tapasztalhatunk a két adatsor között, de az egyértelműen látszik, hogy az oktatás és a várható élettartam bevonása után a régiók közötti különbségek kisebbek, mint ha pusztán a gazdasági tényezőket vesszük figyelembe. Alapvetően nem változott meg a régiók sorrendje, Közép-Magyarország és Budapest látványos módon kiemelkedik a többi régió közül, bár éppen itt látszik a legjobban, hogy az egy főre jutó GDP esetében megfigyelhető hatalmas különbség a HDI esetében jelentősen csökken. A rangsor végén is találhatunk bizonyos eltérést, míg a GDP-t tekintve Észak-Magyarország és az Észak-Alföld a vizsgált nyolc évben végig szinte teljesen megegyező adatokat tudott felmutatni, az emberi fejlettséget vizsgálva egyértelmű az Észak-magyarországi régió utolsó helyezése – elsősorban a várható élettartam és a beiskolázás rosszabb adatainak „köszönhetően”.

seget vizsgálva egyértelmű az Észak-magyarországi régió utolsó helyezése – elsősorban a várható élettartam és a beiskolázás rosszabb adatainak „köszönhetően”.

5. Összegzés

Összességében, azt mondhatom – mint azt életminőség vizsgálatával kapcsolatban leírtam – a regionális tudomány a különféle módszereket, megközelítéseket felhasználva, kombinálva képes árnyalni a társadalomról és a világról alkotott képünket. Ritkán történik meg, hogy e tudomány művelői teljesen új, váratlan eredményt publikálnak a társadalmi-gazdasági folyamatok kapcsán, annál gyakoribb azonban, hogy korábban elfogadott magyarázatok helyett, esetleg mellett újakat hoznak be a tudományos köztudatba. A két bemutatott példa reményeim szerint megerősíti az olvasóban azt a véleményt, hogy a regionális tudomány által képviselt megközelítésnek helye van a társadalomtudományi vizsgálatok között.

Felhasznált irodalom

- Bailly, Antoine, Gibson, Lay James (2004): *Regional science: Directions for the future*. In: *Papers in Regional Science*, Vol. 83. pp. 127–138.
- Balcsók István, Baranyi Béla, Dancs László, Koncz Gábor és Szabó Gyula (2005): *Az Európai Unió külső határán. Együttműködések Magyarország keleti államhatárai mentén*. MTA Regionális Kutatások Központja, Debrecen
- Balogh Zoltán (2008): *Az új regionalizmus svéd modelljeinek alkalmazhatósága Magyarországon*. PhD-értékezés, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani PhD-program
- Erdősi Ferenc, Tóth József (szerk.) (1988): *A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái*. (Az 1986. november 4–5-én Szombathelyen tartott tudományos tanácskozás anyaga.) Pécs, MTA RKK
- Gren, Jörgen (1999): *The new regionalism in the EU the lessons to be drawn from Catalonia, Rhone-Alpes and West Sweden*. Östersund, SIR [The Swedish Institute for Regional Research] [Statensinstitut för regional forskning] – Stockholm, Fritze
- Herd, Graeme P. (2001): *Russian Regionalism and the Evolution of Baltic Relations*. In: Joenniemi, P. and J. Viktorova (eds.) *Regional Dimensions of Security in Border Areas of Northern and Eastern Europe*, University of Tartu Press: Tartu (Estonia)
- Hooghe, Liesbet, Marks, Gary (2001): *Multi-Level Governance and European Integration*, Lanham (Maryland) and Oxford: Rowman and Littlefield
- Horváth Gyula (2013): „A Kárpát-medence régiói” sorozat és a regionális tudomány. In: Kupa L. (szerk.) *Etnikai lepeorellő Közép-Európából – kiadványsorozatok tükrében: tanulmányok*. Pécs, Virágmandula Kft., pp. 55–68.
- Husz Ildikó (2002): *Regionális különbségek Magyarországon, kísérlet a területi különbségek bemutatására az emberi fejlődés indexe alapján*. In: Lengyel György (szerk.): *Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből*. BKÁE, Budapest, 2002. pp. 77–86.
- Jacobs, Garry-Šlaus, Ivo (2010): *Indicators of Economics Progress: The Power of Measurement and Human Welfare*. CADMUS, Volume 1, pp. 53–113.
- Nijkamp, Peter (2004): *Regional science multidisciplinary 'avant la lettre'*. In: *Papers in regional science: the journal of the Regional Science Association International* Vol. 83, No. 3 pp. 516–518.
- Andor Mihály (szerk.) (2001): *Romák és oktatás. Iskolakultúra*, Pécs
- Partridge, Mark (2006): *We're Right, They're Wrong, Regional Science Is Where It's At*. In: *The Review of Regional Studies*, Vol. 36, No. 1, pp. 1–14.

- Pénzes János (2010): *Területi jövedelmi folyamatok az Észak-alföldi régióban a rendszerváltás után.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Rickman, Dan S. (2014): *Assessing Regional Quality of Life: A Call for Action in Regional Science.* In: *The Review of Regional Studies*, Vol. 44, No. 1, pp. 1–12.
- Szabó Gy. (2011). *Az oktatás és a regionális egyenlőtlenség kapcsolata.* In: Rákó Erzsébet (szerk.) *Társadalomtudományi tanulmányok IV., Integráció, inklúzió, multikulturalitás.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, pp. 132–139.

Együttműködő külső kollégáink
írásai

Trauma of the colonial past and contemporary changes in Egypt

Katarzyna Brataniec

Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych
Krakowskiej Akademii im. A. Frycza-Modrzewskiego
Department of Psychology and Humanities
Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University

Abstract

This essay will deal with the following aspects of the question of British colonialism in Egypt and its impact on social changes in contemporary Egypt: the first part of the analysis will examine the political aims of the British colonial power in this country and the second part will consider social results of this policy in the past. The key aspects of colonial power in Egypt were political domination, economic exploitation and cultural dependency on England. Colonial past was the most crucial point of modern history in Egypt, which determined the political future of this country. It could be said that on the one hand colonial power established all of state worth institutions in Egypt which were maintained by new Egyptian rule after gaining independence. On the other hand many institutions and groups were created in opposition to the colonial power, for example the Muslim Brothers, which represented Egyptian national liberation movement. Furthermore, Egyptian society began to divide itself into two distinctive parts – secular, modern minority and Islamic, conservative majority. The British rule at the turn of the century reinforced this break and designed the modern Egyptian society.

1. Introduction

The first part confines to explaining the meanings of colonialism and postcolonialism in the context of the British rule in Egypt, presents the main purposes of British administration in this country and describes the features of the Arab or Egyptian mind according to colonial discourse. The second part presents different consequences and results of the British rule in Egypt, including the division of the Egyptian society, establishing of the Egyptian national liberation movement and conflicts of values in this society. The last part deals with the contemporary colonial heritage in Egyptian society and Western perceiving of the Arabs and presents Egyptian revolution as a final rupture with oriental and colonial myth.

Colonialism was a different dimension of the Victorian Era development of industry, sciences, elitism with low tolerance of crime and strict social code of conduct. Ideological discourse of colonialism and Western meaning of civilization were rooted in Victorian values: order, discipline and restraints of emotions. Victorian Era produced some kind of special treatment of the others and division of the world into the modern West and the backward East, which were always presented as oppositional. Colonial discourse popularized the description of the oriental East

as inferior, static and culturally retarded. Orientalism, understood as the idea of shaping reality, however, did not gain the force of impact without colonialism, because it could only exist in the relationship of subordination and dependence. Therefore, its formation is inseparable from European expansion. Orientalism as a special way of presenting the Orient was not a disinterested description of the phenomena, but the creation and representation – representation of what the Europeans recognize as oriental. It was to tame the unknown and alien and put it into categories understood by the European mentality. Thus, knowledge of the Orient led to its mastery and subordination to the West: appropriation of one culture by another. Therefore, the relationships between the West and the East were the relations of force, domination and hegemony. (Said 1995, 3) Will to oppose the societies of the West and the East found its expression in generalizations about Arabs and Islam, or the oriental mind: 'Cromer's attitude toward non-western, non-Christian peoples was typical of many British officials in the late Victorian era. Convinced of the innate superiority of western civilization, Cromer believed that 'Orientals' could never improve their lot until they had mastered the ways of the West, and for this they required a long apprenticeship under the enlightened tutelage of 'advanced' countries like Great Britain.' (Cleveland 2004, 104)

Having considered modern Arab state, the colonial influence cannot be avoided: 'No proper understanding of the nature and characteristics of the contemporary Middle Eastern state can be obtained without reference to the colonial legacy in the region.[] The British occupation of Egypt in 1882 was ostensibly intended to be 'temporary', but as it happened it lasted in one form to another for some seventy years and was to be the cornerstone of British colonial supremacy throughout the Near East from the end of the First World War to the 1950s.' (Ayubi 2001, 86–88)

2. The images of colonialism

Colonialism can be understood as control, mostly by force, of one group of people over another, culturally different, imposed by establishing an unequal relationship between these groups in economic, political and ideological development. According to Joanne Sharp: 'Colonialisms will consider the ways in which understandings of the rest of the world were incorporated into European knowledge, from the period prior to exploration of the lands beyond Europe's boundaries until the present. We will see how formal knowledge of the world was collected, how this was disseminated through society via education and popular culture, and how the knowledge of this world was translated (or mistranslated) into practice. (Sharp 2009, 7) For Europeans 'to colonize' meant to to establish a higher form of civilization in a new country, because, according to the principle: 'to rule, to serve', it was white people's duty to help govern the colonized population – unable to rule themselves. As Timothy Mitchell writes, colonialism is some kind of separation implemented in the form of cultural and historical 'break' dividing the modern West as a place of order, reason, and power, from the outside world. It was used in the process of seeking to control. Colonized world was in fact a result of reporting, picturing and representing itself by European discourse. (Mitchell 1991, 130) Colonialism was the real source of violence, according to Joanne Sharp, firstly in the initial act of conquest, but then in the day-to-day practice of rule which required taking control over body and mind of the native. (Sharp 2009, 122)

Subordination, exploitation and cultural enslavement created a colonial situation and marked the relationship between the dominant society and the subsidiary one. Subordination, as a result, maintained the Western dominance and led to political dependency of local structures (administration, offices, system of education). Exploitation meant opening the economy to external influences and the addiction to the interests of the metropolis.

The Consequence of this process was underdevelopment and unequal exchange, aimed at the traditional way of managing. Enslavement was reflected in culture and consciousness of the colonized societies. On the one hand, it was expressed primarily in recognition of the superiority of ideas and values from Europe in relation to the value of their own culture. On the other hand, it resulted in the creation of defense mechanisms in the form of ossification of the culture. As a result, this culture became a Conservative.

Colonialism has become so part of the identity of these societies. Colonialism conditioned all relationships that resulted from the formation and transformation of identity against the continued domination: modernization of the social elites, resistance and national liberation struggle and the conservative religious establishment. Induce submission and the need to submit to a foreign power, the desire for imitation and at the same time the resistance and willingness to confront.

The Arab or Egyptian mind was created and spread, *inter alia*, by the British, and was characterized by the following features, as Timothy Mitchell carefully compiled describing mentality of Egyptians in 'Colonising Egypt': indolence, which pervades all classes, extremely obstinate and difficult to govern, notorious from ancient times for refusing to pay their taxes until they have been severely beaten; sensuality in relation to the indulgence towards libidinous passion; addiction to tobacco, coffee, hashish and opium (it made them still inactive, made them waste many hours when they could potentially be employed); weakness in dignity and in willingness to do charitable work; the habit of relying upon the government for everything; treating policy lazily and light – heartedly rather as a subject of idle debate in cafes than as a science; acceptance of self-image: past greatness and present backwardness; moral inferior link to the status of women. (Mitchell 1991, pp. 106–111) The British have contributed to the creation of the colonial stereotype of Arabs: most values shared by Muslim Arabs belonging to the tribal way of life and remains valid to the modern Arabs, and constitutes their attitude towards contemporary world and people. Say, Arabs are unable to perform continuous and systematic work as a result of Bedouin's life rhythm which was determined by periodic outbreaks of violence and the subsequent apathy. The Egyptian mentality was treated as a distinct and problematic object. Cromer asserted that Egypt could never have a genuinely civilized society under Islam. It explained a difference between British and French style of colonization. The British had never imposed English culture on Egypt, or made any attempts to popularize European university education among Egyptians. (Mansfield 2003, p. 104) The British were active in encouraging and financing the spread of Oriental ideas in Egypt, secretly subsidized daily and monthly Arabic press in Egypt, also organized the production of textbooks for the new government schools. In this way, the feelings of inferiority could be internalized by Egyptian people. Cultural dependency on Western prejudices established a colonial situation in this country, which created a psychological experience difficult to deal with.

The images of colonialism and consumption of otherness are central to the contemporary culture, according to Joanna Sharp. In her opinion, there was coincidence with the Thatcher government which used the rhetoric of Victorian values and empire in its discussion of Britain at the time. In popular culture most films created a romanticised account of the colonial experience, especially the experience of colonialism in India. (Sharp 2009, p. 85) Examples of such films are: 'The Jewel in the Crown', 'The Far Pavillions', well – known in Poland too. But, the Middle East also has many influential films and books, including 'Seven Pillars of Wisdom'. It is hard to say something new about T. E. Lawrence, but he had his significant contribution to the development of mutual relations. Thomas Edward Lawrence presented himself as a founder of the Arabs

nation, whom he called 'Semites', referring to the famous definition established by Ernst Renan in *College de France* in 1862. Renan asserts that there are insurmountable differences between 'Semitic spirit', embodied by the Arabs, and 'Arian spirit', represented by the Europeans. In Renan's opinion, both civilizations grew from two roots, represent two types of human nature which are deeply divided. Lawrence fully shared these views. For him the Arab people were barbaric and backward, the organization of their society based on violence and anarchy. However, an integral part of his book raises fascination and admiration for the Bedouin's way of life, mixed with a sense of European superiority. John Glubb in Jordan showed a similar attitude. This combination of a sense of superiority and contempt with fascination, was typical for Europeans traveling and living in the Middle East. I think that has not changed until today, and it expresses the strength of cultural ideas. For T. E. Lawrence, the Arabs were culturally retarded and not able to govern themselves, because of their reluctance to order. They needed foreigners to rule them. He only recognized language, as an essential component of their identity. Colonel Lawrence brought new elements to the construction of Arab mentality by Europeans, namely: the need to experience extreme feelings, from passion and exaltation to depression and inactivity.

3. British Colonial rule in Egypt

British influences appeared in Egypt even before the establishment of the colonial rule in 1882. Under the rule of Muhammad Ali, there was the first vital political intervention which caused weakness of Ali's military and political ambition. As a result, Muhammad Ali had to limit the expansion of Egypt, leave areas of Palestine and Syria, and reduce the size of his army. This intervention caused the collapse of education and industrial systems which were subordinated to the needs of the Egyptian army. In 1838, as a result of Britain and Turkey trade agreement, Egypt was included in the European free market by removing trade barriers. This agreement began the process of subordination of the interests of the national economy to European interests and the European penetration of commercial companies in Egypt. Muhammad Ali's successors have increased the country's dependence on Western powers. As a result of the activities of foreign capital, Egypt has experienced rapid economic development: the construction of railways and telegraph, textile industries and the extension of cultivation of rice and sugar bush. This development, however, had its negative consequences in the form of debt in the European banks and an increase in the taxation of Egypt's population, especially after the start of the construction of the Suez Canal. In 1876, when the Egyptian ruler Ismail announced insolvency of his state, the Western powers have introduced English-French control system covering the country's income, the management of the railway and the port of Alexandria. After Lord Cromer came to power in Egypt and after economy became dominated by growing cotton, Egypt was forced to import many food products which it had previously produced. This led to inhibition of progress in industry and education. Europeans controlled small industry, irrigation system and crop cotton. They also created middle class and held positions in administration. In other words, bureaucratic centralization, establishing the land ownership and modern educational system made the Egyptian state more dependent on Western powers than may be expected. (Owen 1981, pp. 57–58) Under Lord Cromer rule the number of Englishmen and other Europeans in the higher ranks of the government service increased, at the same time native Egyptians had trouble to take over higher executive positions. The British had no interest in training an elite, they were able to govern themselves. In the first phase of the occupation, the British supported modernised agricultural production, but industrial development was denied. During the next phase, small industries, based on agriculture such as textiles and food, were allowed. Colonial rule needed a strong military and security institu-

tions, which created the over-developed state to overcome any possible resistance. (Alavi 1979) This kind of state made it difficult to create the civil society. However, it was successful in creating a new middle class of officials, officers, professionals and intelligentsia.

4. Educational project

In a country under occupation, various forces affecting the educational process are quite complex, involving colonial officials, local elites and indigenous intelligentsia. Under the rule of Muhammad Ali's successors, the economy of Egypt simply could not sustain extensive educational progress. By the end of Said's rule (1859–1863) only the military and medical schools remained. Ismail Pasha was spreading primary schools throughout the provinces. He also took measures to regularize testing, curriculum and instruction. During his reign, the first government primary schools for girls were opened. (Russel 2001, pp. 50–51) Cromer's education policy was governed by the objective of bringing Egypt back to financial solvency. He revamped the educational system in Egypt by limiting access to education, increasing fees and changing the composition of students body and curriculum within the schools. (Mansfield 1971, 139–141) His answer was to create a two-tiered educational system in which basic literacy and mathematics would be stressed for the masses. Higher education was for elites. During the first decade of occupation, according to Peter Mansfield, the educational budget was even lower than under Ismail, during the worst financial crisis of his administration: 1.7% of the Egyptian population received primary education under Ismail, and only 1.5% did by the time that Cromer retired in 1907.

The British paid little attention to the upper tier of the girl's educational system, particularly with respect to the school for midwives. Moreover, Cromer used the 'lowly' position of women in Egypt as a justification for the occupation, and for him the progress in the situation of women was linked with the advancement of civilization. (Mitchell 1991, p. 111) The aims of the European colonial policy were similar, in case of both France and England: to keep status quo, to educate a limited number of local people useful in administration and to eradicate the nationalists ideas. The private and higher levels of education were inaccessible to the rest of the society, and educational progress of colonized people was limited to upper classes. After gaining independence, the educational system kept the division into elitist and mass education. As a result, the Egyptian system increased social barriers in the country and the contrasts between the city and the country.

5. Colonized society

British occupation of the country caused, firstly, cultural shock among the Egyptians, especially peasants and rural people; secondly, discrimination of natives in almost all areas of life. But it also led to the intellectual ferment and criticism towards foreign rule. Arabs pointed out the colonial administration, lack of progress in the development of education of the Egyptians, lack of improvement in living conditions and lack of social reforms. The main objectives of the British rule, whose founder was Lord Cromer, were to adopt such a form of government that would allow the most efficient economic and political use of that country. Organizing the rule in Egypt, he served solely the interests of the metropolis.

Egyptian elite was divided into those who saw the country's progress as a imitation of European institutions (Gamal ad-din Afghani, Muhammad Abduh), and those who recognized foreign ideas and values as a threat to the world of Islam, like Hassan al-Banna. British occupation revealed a rift in the Egyptian society. The rift was based on the identity of this society and its attitude towards the European. On the one hand it was a conflict between tradition and modernity, between backwardness and progress, on the other hand it was a conflict between a feeling of

threat and some kind of cultural opportunity coming from the West. This internal division began to manifest itself in two attitudes towards Islam: in respecting the principles of Islam and values of Islamic civilization, and in rejection of Islam as a foundation of national identity and Egyptian community. Moreover, British colonialism posed many questions vital to Egyptians: What is the base of the identity of Arabs? Is Islam a barrier to the development of Arab society? What could unite the Arab countries against Western domination?

The direct result of British occupation was the emergence of Egyptian nationalism. The first attempts to deal with the influence of the West relied on reconciliation of European forms of political system with Muslim religious tradition. Gamal ad-Din Afghani, Muhammad Abduh (the previously mentioned) were the most prominent representatives of this trend. Muhammad Abduh in turn, demonstrated the openness of Islam to the changing social reality. He warned against too rapid modernization and secularization of the country, in the face of the existence of a strong religious layer. Abduh feared most the disintegration of the country. One of the answers to the colonial expansion became the idea of the unity of Muslim countries. The main heir of this idea was undoubtedly President Nasser. Though in his case, the base of unity was not Islam or religious tradition, but the reference to historical and cultural heritage.

Another answer was division into material and spiritual world inside the dominated culture. The material sphere consisted of science, policy and economy, which shared the western values and imitated the western organization. The spiritual sphere, as an internal part of culture, was confined to religion, customs and family structures. There existed a contradiction between the first part, dominated by the Western patterns, and the second part of culture, treated as a core of the national culture and protected from Western influences. If in the first sphere the Western domination was considered, then the second had to be outside of colonial control. (Loomba 2011, p. 200)

After obtaining independence in most Arab countries, postcolonial power structures have been preserved in the form of the army developed, expanded and centralized administration communication. The result of Western modernization of the Arab world was to reduce the freedoms of citizens and strengthen autocracy. Centralized state limited public participation in democratic government. Colonial structures of power corresponded to the political dimension of authoritarian modernization of the Arab world.

6. Arab Spring – the end of the colonial beliefs ?

The new Arab states were mostly created by the Western colonial power. They bore numerous deformities – from fake borders to internal weakness of their institutions. In many states public space didn't exist because of authoritarian style of rule. Modern civil organizations were stunted under Arab regime in the 1950-70 period. They have been regaining their vitality gradually since the mid 70s. One-part rule was a dominant pattern of governance that is why organizations of civil society lost a part of their autonomy. In the years of 1970 and 1980 civil formations started to revitalize themselves and new ones were created: private voluntary organizations, community development associations, NGO-s, human rights organizations. Those organizations were set up because Arab states were unable to meet the growing needs of individual and local communities: for example social-economic services, housing, health, higher incomes, better quality education, greater supplies of food. For middle and upper classes, there was a need of an expressive, cultural, professional and political variety. The expansion of free mass education created higher levels of consciousness, expectations and rudimentary organizational skills. Then appeared the creation of American-style foundations. (Ibrahim 2002, pp. 253–254)

Nowadays, the old division into conservatives and secularists has a new dimension. Saad Ed-

din Ibrahim asserted that, I quote: 'Islam is not a theology, the belief system, or the rituals of that great monotheistic religion, nor is it the historical march across fourteen countries and across the world from Indonesia to Morocco and now to the US and Europe. The Islam referred to contemporary of Egyptian society, referred, is how groups of individual Muslims in Egypt have understood that religion and acted upon it with political zeal, putting them on a confrontational course with the state for much of the last quarter of the twentieth century. Thus the more accurate label is 'Islamic activism.' the end of quote. (Ibrahim 2002, p. 267) He argued that "The main actors in the Egyptian drama have remained the same: the state, Islamic activists and democracy advocates. After the Muslim Brothers won in the parliament elections in 2012 and after president Mursi took over power, now we know that the features of state structure in Egypt are the same: 'despotic'. In some way, according to Eddin Ibrahim, Islamic activism is a mirror-image of state despotism, total submission to god could be only one step above total obedience to a human 'Commander of the Faithful'. (Ibrahim 2002, p. 268) Egypt democracy advocates, in turn, are not as weak as in the past. Their potential is powerful. They are against Islamic extremism and despotic state in any shape, both authoritarian and religious.

The Arab revolution overcame all orientalist stereotypes and structures which were used to describe and present Middle Eastern societies. Since the gaining of independence, for the first time Arab societies outburst and reveal their rejection against authoritarian rule. Arab people have been proved that they are just like Western people and have the right to basic freedoms, political and civic and to development prospects. Arab Spring shows that meanings of citizenships, political subjectivity, autonomy and individual dignity are not limited to one Western civilization, to one cultural tradition and historical experience, but belong to a broader general human heritage. As Hamid Dabashi asserts, it's a proof that decolonization of the Arab mind that occurred many years ago, is finished now. Contrary to the opinion that internalization of a set of values and ways of getting knowledge established by Western colonialism are difficult to overturn. (Dabashi 2012) This postcolonial belief is connected with a deeply rooted view in the presentation of contemporary political relationships between West and Middle East countries, which are perceived as bad and as a threat to Islamic extremism.

The Arab world cannot be treated as an outpost of conservative Islam only. Recent events in Egypt proved that Egyptian society is ripe for political changes.

At the same time an old division between secularists and traditionalists, which began in the colonial situation, was revealed. Then it was a division into elite association with the colonial order and those who were attached to tradition. But now, commitment to the values of Islam is not a dominant part of the Modern Egyptian identity. Belonging to a civilization of Islam does not rule out the existence a secular state. Current dispute over the shape of the Egyptian constitution, is in fact a conflict between civil society and subordination towards religious authorities in public space.

7. Conclusion

Although it may be true that British occupation of Egypt in XIX century was beneficial to the development of this country, British expansion brought economic and political addiction to the Western powers. Colonialism almost always contributes to the creation of demand and feelings of inferiority of the dependent society. It is clear that it accelerates the process of building a nation's identity, too.

All of these consequences have to be analyzed from the perspective of non-European countries, since their level of civilizational development was determined by factors different from those present in the Western Europe (colonial dependence), as well as different cultural dynamics,

characteristic feature of which being, to use the term invented by Piotr Sztompka, a certain type of 'civilizational incompetence' which results from the inadequate development of the following four aspects: entrepreneurial culture, civic culture, discursive culture and also everyday life culture. (Sztompka 1993, pp. 85–99)

The state of dependence also led to changes in the system of values

and cultural patterns, resulting in the loss of civilizational ability. If civilizational incompetence was the result of comparison between dependent society and advanced state of civilization, the loss of civilizational ability relates to their own civilization. In other words, it applies to breaking ties with their own civilization as a consequence of an identity crisis. (Kieniewicz 2003, p. 198) In this sense, the British occupation was a trauma for the Egyptian society. It brought new ideas and value of the land foreign to Islamic civilization, which have contributed to the emergence of tensions within the traditional society. This resulted in a change in the social structure, in the education system, and within the family.

In countries where there is no legitimization of traditional or religious power, which is a case of Egypt, with considerable influence of Western civilization, dynamic changes concerning social structure, civic society and family are taking place. One can also observe a certain 'crack within a civilization' which manifests itself in referring to two contradictory and seemingly incompatible systems of values.

We can also describe colonial heritage as a syndrome of limited sovereignty, according to Hieronim Kubiak, which is mythologizing awareness, limited skills of pragmatic self-organization, politicization of religion and religious institution, instability of the law, feelings of inferiority and lack of appreciation. (Kubiak 1998)

All countries of the region were facing dilemmas resulting from their immersion in Islamic civilisation, influence of the West as well as colonisation and neo-colonisation along with simultaneous religious changes of Islam itself. One consequence of their adherence to the civilization of Islam is so-called *ijihad*, i.e., a conflict between absolute subjugation to the recognized Islamic tradition and the possibility of free interpretation, while the conflict between tradition and modernization stems from the influence exerted by the West and the process of colonization. Another conflict – that between a civil society and submission to religious authority with its civilizational incompetence, is a result of the current renaissance of Islam in the region.

References

- Alavi, Hamza (1979): "The State in Post-Colonial Societies: Pakistan and Bangladesh". In *Politics and the Third world*, Harry Goulbourne, London, Macmillan
- Ayubi, Nazih N. (2001): *Over-stating the Arab State. Politics and Society in the Middle East*. London New York: I.B. Tauris Publishers
- Cleveland, Wiliam L. (2004): *A History of the Modern Middle East*. Westview Press
- Dabashi, Hamid (2012) *The Arab Spring: The End of Postcolonialism*. London New York: Zed Books Ltd.
- Ibrahim, Saad Eddin (2002): *Egypt, Islam , and Democracy. Critical Essays. With a new Postscript*. Cairo New York: The American University Cairo Press
- Kieniewicz, Jan (2003): *Wprowadzenie do historii cywilizacji Wschodu i Zachodu*. Warszawa: Dialog
- Kubiak, Hieronim (1998): "Democracy and the Individual Will". In *Democracy: its Principles and Achievement*, edited by Bassiouni Cherif, p. 57–65. Geneva: Inter-Parliamentary Union
- Mansfield, Peter (1971): *The British in Egypt*. London: Cox&Wyman Ltd.

- Mansfield, Peter (2003): *A history of the Middle East*. London: Penguin Books
- Mitchell, Timothy (1991): *Colonizing Egypt*. Berkeley Los Angeles London: University of California Press
- Owen, Roger (1981): *The Middle East in the World Economy 1800–1914*. London and MY: Methuen
- Russell, Mona (2001): “Competing, Overlapping, and Contradictory Agendas: Egyptian Education Under British Occupation 1882–1922”. *Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East*, No. 1–2.
- Said, Edward W. (1995): “East Isn’t East: The Impending End of the Age of Orientalism”. *Times Literary Supplement*, January 3.
- Sharp, Joanne (2009): *Geographies of Postcolonialism. Spaces of Power and Rerepresentation*. London: Sage Publication
- Sztompka, Piotr (1993): “Civilizational Incompetence: The Trap of Post Communist Societies”. *Zeitschrift für Sociologie*, Ig. 22. Heft 2, April. p. 85–99.

Portrayal of the Egyptian Revolution in the Polish media

Katarzyna Brataniec

Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych
Krakowskiej Akademii im. A. Frycza-Modrzewskiego
Department of Psychology and Humanities
Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University

Abstract

The article describes political protests in Egypt from the perspective of the Polish press. The Arab Spring proved to be a breakthrough for a completely different reason than previously thought. It did not bring about the democratization of political life, extension of civil rights or an increase in the freedom of the Arab individuals and societies. Counter to what was expected, it resulted in partial dismantling of social and political institutions, limitation of civil rights and, above all, challenging of the institutions of the state as such. The Arab Spring exposed the weakness of the state with regards to its legitimacy. Previously, researchers of the region emphasized the Arab identity crisis and the constant search for a new formula for the revival of Muslim culture. They also gave hope for the restoration of this identity to the extent that would allow for an effective functioning of the Arab societies in a globalized world and for the strengthening of national identities. As a result of the revolution, the authority of the president and the excessive power of the police in Egypt were limited. This was followed by an increase of anarchy and the paralysis of the state. Consequently, the army seized power in the country and enforced stricter law: censorship of the press and media was strengthened, further restrictions on the rights of the individuals and the activities of non-governmental organizations were introduced, while military courts for civilians and a state of emergency were upheld.

1. Introduction

The Egyptian Revolution has been present in the Polish press and media from the very beginning. Egypt is one of the most popular holiday destinations for the Poles. The educated Poles also appreciate the immense significance of the cultural heritage of this country. However, this is not the only reason why Egyptian issues occupy an important place in the Polish media. Many politicians see analogies between the Polish “Solidarity” movement from the 1980s and the national Egyptian uprising in January 2011. The issues of systemic change have a long tradition in Poland due to the transformational changes that occurred in the 1990s.

As rightly pointed out by Jerzy Wiatr: “The fate of the democracy in the Arab states (and other Islamic countries) depends on whether there will exist strong democratic groups capable of effective action, which will be in favour of the secularism of the state. Their weakness makes the army the only protection against the flood of Islamic fundamentalism. The army, however, regardless

of the intentions of its generals is not a democratic force. In the best case scenario, it acts as a mediator, as recently happened in Egypt.

Egypt, the largest Arab state, which in July 1952 marked the beginning of a wave of revolutions which eliminated inept and corrupt monarchies, is and will be of crucial significance for the future of the democracy in Islamic countries. Therefore, the twists and turns of the Egyptian revolution have implications reaching far beyond the scope of this state.³

At the beginning of my article I would like to briefly describe the Polish society, as our national identity as well as cultural and social determinants significantly influence the perception of the events in Egypt. The modern Polish society is socially diverse, although ethnically homogeneous. Before the Second World War, we were a multi-ethnic, culturally diverse society. Apart from the Poles, about one-third of this multi-ethnic and religiously diverse mosaic in the then Polish republic consisted primarily of Jews, Germans, Ukrainians, Belarusians and Roma. Currently, the dominant religion in Poland, declared by about 98% of Poles, is the Roman Catholicism in a decidedly conservative/folk form and far removed from the ecumenism of Pope John Paul II and Pope Francis.

This Christian conservatism of the Church in Poland is extremely visible when it comes to the issues of gender, women's position in society, attitude to abortion and sexual life of the believers, which – according to the Polish church – is to be focused solely on procreation. The status of the Catholic Church in Poland is extremely high, as since the end of World War II and during the influence of the Soviet Union, the Polish church acted as the main institution of resistance against the communist regime and preserved national identity. This situation can be compared to the activity of Muslim clergy and the role of Islam in Algeria during the French occupation of the country. Currently, Poland has only two significant political parties: the ruling liberal-centrist Civic Platform and the opposing right-wing/nationalistic Law and Justice. Although during the transition period after 1989 we had about three hundred parties, the consolidation of the democratic system brought the number of political parties down.

2. Polish Press

I would like to focus mainly on the Polish press, as the TV information in Poland regarding the events of the past three years in Egypt focused primarily on the dramatic and violent incidents without fully depicting their political and cultural conditions. Balanced analyses appeared mainly in the socio-political press.

Polish mainstream press: „Polityka”, „Tygodnik powszechny”, „Gazeta Wyborcza”, „Do rzeczy” and „Gazeta Polska”, emphasise this ideological division of the Polish society, represented by the following opinion-forming milieus:

- Liberal / leftist circles, which include progressive Catholics
- Rightist / nationalistic circles, including conservative Catholics. Press titles associated with these two opposing world views are available to the main liberal and right-wing circles in the country, as well as to the political parties.

In the comments on the Egyptian revolution, one can see a clash of discourses regarding the Arab world, which have existed for a long time in the European intellectual traditions. In addition to the world view divisions typical for the contemporary Polish society, there are still three perspectives in thinking of the Middle East, stemming from Western European ideas:

- the perspective of civilisational superiority of the West (the Western orientalism described by Edward Said), namely the right, deeply-rooted in the European mindset, to assess all the events and processes taking place in the Arab world according to the paradigm of the civilisational and cultural superiority of the West and the inferiority of the East;
- the perspective confronting the final outcomes of the civilisation processes and mutual relationships between the West and the East, manifested in considering the consequences of colonization in the Middle East: delayed development, modernisation, and above all, an intra-civilisation split - a particular tension between tradition and modernity existing in Islam;
- (and finally) the perspective based on understanding and examining the internal dynamics of civilisation processes of Islamic societies.

The first perspective adds nothing new to our understanding of the Arab world. In fact, it is a reproduction of the commonplace prejudices and cultural stereotypes. It is, however, still present in the comments on the revolution in Egypt. It also means judging all the events of the revolution from the viewpoint of Western democracy and its standards. The second perspective „is detached from the views and judgements specific to one civilization, and recognizes the diversity of forms of perception and accounts of the history of other civilisations⁴” It focuses particularly on the outcomes of Western European colonisation in its political, social, economic and cultural aspects. The colonisation of the Arab world, in addition to well-known political and economic effects, has increased its internal social conflicts, the Europeanisation of the elites and generated a civilisation conflict between the East and the West⁵. The third perspective considers „the civilization as a state, a way of life for people of different cultures and nations” to be the starting point and recognises the diversity of the development of Arab societies and the values carried by the Islamic civilization in its internal dynamics as the main frame of reference.

In their assessment of the events in the Middle East, some political commentators find it difficult to give up their Orientalist prejudices. Some researchers even speak about the creation of a new myth – a neo-orientalism, which does not allow to adequately present the processes that are happening before our eyes. This myth presupposes that Islamic radicalism has only one side, predictable and known to all: the implacable hostility towards the West, the rejection of modernity and its achievements, the strict application of Sharia law in accordance with a literal interpretation of the Koran and the tradition, restrictions on the rights of individuals, especially those of women and religious minorities living among the followers of Islam. Furthermore, it feeds on the belief that Islamic political parties seek only to build some form of theocracy as soon as they gain power. Then – as the advocates of this theory claim – they will reject the democracy and show the world their true face. Public opinion in the West finds it very difficult to part with their perception of the East, accrued over centuries and sustained by the mass culture. In the Muslim socio-cultural magazine „As-Salam”, published in Poland we read: „The images of crowds in the streets of Casablanca, Rabat, Tunis, Cairo or Benghazi, expressing their opposition to the authorities’ denial of basic liberties and political freedoms, guarantees of safety and development prospects are a proof that concepts such as citizenship, political subjectivity, autonomy and dignity of the individual or the spirit of republicanism are not limited to one – Western / European

⁴ Jan Kieniewicz, Wprowadzenie do historii cywilizacji Wschodu i Zachodu, Dialog, Warszawa 2003, s. 13.

⁵ Hieronim Kubiak, Europejskie transformacje i ich wpływ na zmiany cywilizacyjne współczesnego świata, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, Arabska Wiosna Rok Później. Numer 1, Kraków 2012, s. 27.

³ Jerzy J. Wiatr, Kryzys czy fiasko rewolucji arabskich?, „Myśl socjaldemokratyczna”, Nr 1/ 2 2013, s. 56.

– cultural sphere, its traditions and historical experiences, but constitute a part of much broader, universal heritage and values which should be defended regardless of latitude, wealth, language, skin colour or religion.”⁶.

All political, social or cultural changes occurring in the Middle East will be associated with Islam, as it is the real source of culture and identity for everyone inhabiting the circle of this civilization. Therefore, we should not expect the Middle Eastern societies to renounce their religious roots in the name of secularism, which for Westerners is the foundation of freedom and dignity of the individual and is synonymous with progress. These values can be achieved and implemented in accordance with Muslim tradition⁷. Moreover, as the Moroccan writer Tahar Ben Jelloun said in an interview for “Gazeta Wyborcza”: „Democracy is not owned by the Europeans. It is a universal system”. And he goes on to say, „There is no ‘clash of civilizations’, but a ‘clash of ignorance’”. There prevails an acute lack of knowledge about one another, which creates an insurmountable wall. And ignorance is accompanied by arrogance. The belief that one knows everything best does not encourage one to deepen one’s knowledge about other religions and cultures.”⁸

In my opinion, the best chance to explain the current situation is offered by the third perspective and the reconstruction of the Arab identity.

The shaping of the Arab identity after the colonial period was based largely on the perceptions and myths that have never been implemented, and which were most fully expressed in pan-Arabism. The first of these was the myth of the creation of one common Arab state, which would gather the scattered political entities on a single territory, under the guidance of a strong leader. In the 1960s, the pursuit of the political unity of the Arab world corresponded to the belief of the masses which recognized the Egyptian President Nasser as the undisputed leader of all Arabs. This search for unity was supported by another belief, which assumed that the boundaries between individual Arab countries are artificial and designated by the European imperial policy employing the help of local regimes. It was this very myth that Saddam Hussein referred to while trying to legitimize the attack on Kuwait and its partial annexation in 1990. The third notion rooted in the Arab mindset was the conviction of the existence of common political, social and economic interests of all Arab countries. The development of oil monarchies ended even those hopes.⁹ It was then that the new concepts of unity and solidarity of Arab societies appeared in the form of religious revival and the recognition of Islam as the main element of identity and the foundation of community. In the light of Islamist ideology, Pan-Arabism and secularism were exposed as the tools of European colonialism and imperial policies of the United States. Religion was to become the foundation of the solidarity of Arab societies, reaching beyond national identification and referring to the existence of a spiritual community of the Arab world. The nation-state was the product of European history and the influence of Western ideas. In contrast, according to the fundamentalists, authentic unity could only materialize in the form of *umma* – a religious community, transcending the cultural and historical determinants that constitute the Arab identity. Nowadays, Arab societies are experiencing conflict, the object of which is the shape

of their identity. Despite the feeling of common fate and the political crisis caused by the U.S. policies in the region, some argue that there is no community of Arab states, and talking about it is only a confirmation of the illusion. Each of the countries in the region has its own foreign policy either in cooperation with the United States or against them. The Arab countries are connected solely through their language, and the only shared belief across the Arab world refers to a state of deep crisis, in which Arab societies presently are¹⁰.

Modern Arab states refer to a specific concept of the nation as a community of beliefs, language and civilisation, expressed through the ideals of ethics¹¹. This notion rejects the understanding of the state functions limited solely to the political sphere. According to Islamic tradition, the idea of freedom has no place in the concept of the state and has no political or social significance. Symbols of freedom in this tradition have always equalled actions against the state. Such was the understanding of every movement transgressing the domain of the state: nomadism, tribalism and in the religious sense – Sufism. The traditional societies preserved the balance between state and society, and autonomous groups had a margin of freedom. During the colonial expansion, this particular balance was destroyed, and every independent activity was eliminated in the name of building a strong state.

3. Colonial heritage

Having gained independence, most Arab countries preserved the post-colonial structures of political power in the form of advanced army, complex administration and centralized communication. The Western modernization of the Arab world resulted in reducing the freedom of its citizens and strengthening autocracy. The centralized state limited the democratic participation of the public in politics. Colonial power structures accounted for the authoritarian dimension of the political modernization in the Arab world¹². This dual heritage of European imperialism and autocratic reformism shaped the newly emerging political systems. They called themselves monarchies or republics governed in accordance with the will of the people, but the second half of the twentieth century replaced these systems with military regimes or one-party rule in almost the entire region. At the same time, this period was characterised by political stabilization and economic development. In Egypt, the regime was in power continuously since 1952, starting with the rule of Gamal Nasser, through Anwar Sadat to Hosni Mubarak. In Syria, the Al-Assad family has ruled since 1970. In Morocco, King Mohammed VI has been the head of state since 1999, taking over the throne after his father, who ruled the country from 1961. In Libya, Gaddafi was a leader from 1969, and in Tunisia, Ben Ali has been in power since 1987. Jordan and Yemen also experience this continuity of leadership.

The regimes created their legitimacy by mobilizing society around the slogans of national unity, freedom, justice and development. Some of them focused on identifying an internal mission or on the defence of traditional values. They also applied the discourse of democratization and human rights. The validation of power was mainly based on the fear of political chaos and an Islamist takeover in case of their fall. Paradoxically, in Egypt, by denying the citizens the right to participate in the political life, the regime strengthened the authority of the Islamic establishment

6 Bracia Muzułmanie. Neo-orientalizm a mit islamskiego radykalizmu, “As-Salam”, nr 1, 2011, s. 3.

7 Katarzyna Brataniec, Niepewne losy rewolucji. Egipt, Maroko, Tunezja, Libia, “Zdanie” 2012, nr 1–2, s. 75.

8 Wywiad Jolanty Kurskiej z marokańskim pisarzem, Kobieta rewolucja islamska, „Gazeta Wyborcza”, 30.11–01.12.2013, s. 38.

9 Emanuel Sivan „Arab Nationalism In the Age of the Islam Resurgence”, w: I. Gershoni, J.Jankowski [ed.] “Rethinking Nationalism in the Arab Middle East”, <http://www.ciaonet.org/book/jankowski/jank11.html>

10 „Al-Ahram Weekly”, April 24–30; May 15–21, 2003.

11 Nazih N. Ayubi „Over-stating The Arab State. Politics and Society in the Middle East”, I. B. Tauris Publishers, London New York 2001, s. 19.

12 John O. Voll, „Islam and Democracy; Is Modernization a Barrier” w: Sh. Hunter, T.Malik, „Modernization, Democracy and Islam, Westport 2005, s. 91

in the public sphere. Mubarak also allowed religious institutions to control the judicial system and the society through passing a law regarding defamation of religion¹³. In the Arab world, political parties are weak, although in Egypt, Morocco, Jordan, Tunisia and Yemen, governments opened up to a multi-party system. However, it served more to maintain the illusion of political pluralism rather than genuine political freedom. Multi-party system in the Arab world strengthened, in fact, the power of the ruling party. It was an authoritarian rule with a democratic façade. In Egypt, the National Democratic Party was in power from 1978, although there were 24 parties operating legally¹⁴. In the liberal opinion-forming circles, culturally and politically oriented towards Europe, there dominates a positive perception of changes which began with the revolution in 2011, although it is not free from the anxiety about the fate of the democratic processes in Egypt. At this point I would like to present the main elements of this discourse. I want to pay particular attention to them also because liberal magazines in Poland are free from prejudice and in my opinion provide reliable information about the situation.

4. "Polityka" magazine

Patrycja Sasnal (an analyst in the Polish Institute of International Affairs) "Pharaoh takes off his mask. The new president was elected, but the army will continue to rule the country. The Egyptian army is one of the largest cross-industry corporations today." "Polityka" no. 26, 27 June–03 July 2012. Marshal Tantawi became the temporary head of state. In this article the author focuses on the social dimension of an authoritarian state. She claims that the Egyptian society is authoritarian and "replicates the style of Mubarak's rule at home, at work, in the street. This behaviour is enhanced by patriarchy – in everyday life it is the father who makes the decisions, while the tender mother remains silent." Egyptian Family restricts personal freedom and individual rights. According to Sasnal, the education system is similarly based on obedience and lack of any creativity. "Social change in Egypt has not yet caught up with political change."

Patrycja Sasnal "The Brothers divide the Family" "Polityka", no. 50, 12–18 December 2012. "Everything is ready. Egypt under the rule of Mohammed Morsi is once again on the verge of revolution. The new president, assuming power, led the Egyptians to the streets." Morsi has been called the "second dictator" and "shed the image of the president who is at the mercy of the army by having two of its heads retire. In return, he left alone the immense estates of the army, and the new draft of the constitution does not assume civilian control over the military forces. Hence, the Army moved to the back seat and quietly remains on good terms with the Brotherhood." In her words: "Many Egyptians boycott the civilian production of the army in protest against its secretive dual power." Officers were relieved to see the Freedom and Justice Party take responsibility for the condition of the State. "Mubarak has disgraced capitalism to the point that today some Egyptians turn to socialism." Patrycja Sasnal ends her article by stating that the second revolution in Egypt is inevitable, because the social divisions have intensified, the sense of security among the Egyptians has declined drastically, the police has disappeared from the streets, and the economic situation of the country is disastrous. Meanwhile, Morsi called for a referendum on the draft of the new constitution with a strong position of the president (the referendum on December 15).

¹³ Policing Belief: The Impact of Blasphemy Laws on Human Rights", Freedom House Report, October 2010.

¹⁴ Emad El-Din Shahin, „Political Parties in Egypt: Alive, but Not Kicking” w: Kay Lawson, Saad Eddin Ibrahim [ed.], „Political Parties and Democracy”, Vol. V, The Arab World, Praeger, Santa Barbara, California, Denver Colorado, Oxford England 2010, s. 9.

„Egypt is putting its head in a noose. The disgruntled in the streets of Egyptian cities have called for military assistance, as they were disappointed by their democratically elected Islamist government. They may soon regret it” is the title of Artur Domosławski's article in one of the opinion-forming weekly „Polityka”, no. 28/2013, 10–16 July

Domosławski admits that the Brothers contributed to social discontent and mass criticism, and yet he doubts whether it was justified to call the army to overthrow the first democratically elected president in the history of Egypt. The Polish commentators felt that the decision of the Egyptian society is completely incomprehensible. Why did the young Egyptian democracy voluntarily impose on itself a restriction in form of the control of the army? Is a democracy fashioned by the army becoming the norm? Why does the society let the army use violence and repression against its political opponents? And if the next government disappoints a large number of people, will the military take control yet again?

Polish commentators do not understand the respect the Egyptian society feels for the army. Democracy does not allow a coup. Signatures collected by Tamarod are not impressive.

Domosławski writes: "Some Egyptians believed the propaganda of the old regime claiming that as soon as the Brothers come to power, they will turn Egypt into a religious state. A year of the Islamist rule of Mohammed Morsi did not confirm these fears. Overthrown by the army, Morsi committed several extremely grave sins in politics, though of a completely different category." Domosławski is wrong, because it was Morsi's rule that created the version of the constitution, in which the Salafists of al-Nour insisted on Article 219, turning Egypt into a religious state. He emphasises, however, the incompetence in the administration of the state, unresolved economic problems and social crisis. Domosławski highlights the fact that the Brothers – successful in charitable activities (for example, the earthquake in Cairo in 1992 and the extraordinary mobilization of syndicates of doctors and engineers) – "could not replace the experience of social work with any state policy that would give hope for the future." Furthermore, in his opinion, Morsi broke the underlying principle of the Brothers regarding politics and used violence against his political opponents after the announcement of the decree providing him with immunity in November and December 2012, and the riots which this decree induced. Domosławski believes that the Brothers represent the non-liberal democracy trend, namely they disregard the rights of religious minorities and discriminate on grounds of gender, religion, language, health condition and social status. The main accusation made by the Brothers against the opposition concerned its glorification of the rights of religious minorities and freedom of speech with the simultaneous disregard for the will of the voters, an issue which is still audible in successive demonstrations against Sisi's government.

Łukasz Wójcik: "Dangerous straitjacket", "Polityka", no. 29, 17–23 July 2013: "The fall of the Islamists in Egypt will be of tremendous significance for the future of political Islam in the whole region. After all, Islamists' reconciliation with democracy was one of the most important changes in recent years in the Middle East. This was made possible largely due to the Egyptian Brotherhood, which in the 1970s first renounced violence, and two years ago, taking advantage of the fall of their sworn enemy Hosni Mubarak, entered the realm of official politics. Now, the way Islamists in other countries of the region will act depends to a large extent on the fate of the Egyptian Brotherhood. And for the time being, the Brotherhood has chosen a direction of the head-on collision."¹⁵

„Islam has become a useful excuse for both sides of the conflict in Egypt. The Army gained a

¹⁵ Łukasz Wójcik Niebezpieczny kaftan bezpieczeństwa, „Polityka”, nr 29, 17.07–23.07.2013, s. 41.

tacit approval of the West for its activities, explaining that it took the power away from the fundamentalists. For the Brothers, on the other hand, it is convenient now to argue that they have become martyrs for their faith, although they did develop disastrous economic and social policies and it was because of that – not because of religion – that millions of Egyptians wanted to take their power away.” Wójcik indicates that Morsi constituted a serious threat to all authoritarian Arab regimes, firstly, because he was democratically elected and spoke on behalf of millions of Arabs, and secondly, as he openly criticized them for „stifling national democratic aspirations.” Therefore, after his fall, Saudi Arabia supported the military government with billions of dollars in loans. According to the commentator, the greatest achievement of the Brothers was the renunciation of violence and active participation in politics within the democratic system. It would be a pity if this process were compromised.

“Sisi, the son of Nasser”, *“Polityka”*, no. 35, 28 August–03 September 2013, the headline says: “After the recent tragic events in Cairo, General Abdel Fattah al-Sisi became the hero of liberal Egypt. Even though he was brought to power by the Islamists”. Patrycja Sasnal argues that “the Egyptians, always susceptible to the cult of the individual, have a leader yet again, a father and master in one person.” On the other hand, even “the liberal cream of the Egyptian society anointed Sisi to be the leader, starting with writers, actors, to philosophers.” The author indicates numerous parallels between Sisi and Nasser: their charisma, the application of street dialect in their speeches, the use of al-Azhar to legitimize the military power in the country, as well as violence and repressions against the Islamists. She also talks about the formation of a new alliance of non-democratic countries in the region: Saudi Arabia, the Emirates, Kuwait, along with Russia and China.

5. “Gazeta Wyborcza” newspaper

Thursday, 4 July 2013. Robert Stefanicki “The Coup in Egypt. Mohammed Morsi is no longer the president. There will be a new civilian government, though at the army’s bidding.” The constitution was suspended, and a plan of temporary seizure of power was discussed with a number of political groups. Stefanicki emphasises that Morsi was the first president elected in free elections, and the first Islamist to lead a democratic Arab state. “Over the last year, through its incompetence and greed, the Brotherhood, the strongest political organization in the country, embezzled the capital of social trust, accumulated over the period of 60 years of persecution from the hands of the army.” In a survey conducted by the Ibn Khaldun Centre for Development Studies in Cairo, 82% of respondents were in favour of the army’s return to power. *Wyborcza’s* comment refers to the words of an Egyptian blogger: “The Egyptians are facing a difficult choice between a junta and a theocratic dictatorship. We deserve more, but we were not able to work out a better alternative.”

Friday 5 July 2013, Marta Urzędowska “Army rules Egypt”. “Adli Mansur is to rule temporarily, and his function is likely to be purely symbolic, because in reality it was the army that seized the power.” “... The army is doing everything to deprive the infuriated Islamists of their leaders. Warrants have been issued for the arrest of hundreds of important activists of the Brotherhood and their leader – Mohammed Badi – has already been arrested.” As a commentary on these events, Urzędowska interviewed Yasser El-Shima, an analyst from the International Crisis Group in Cairo. In his opinion, it is difficult to stabilize the country if the Islamists removed from power are not involved in the process of forming a new government. “Should the Muslim Brotherhood be persecuted yet again, as it was during Mubarak’s rule, should they be imprisoned or detained without charge anew, it would be a massive step backwards and a great tragedy for the democratization process, or even for the stability of Egypt.”

6. Social democratic thought

In his article “Crisis or failure of the Arab revolutions”¹⁶, Jerzy Wiatr notes that the policy of Western intervention in the internal affairs of Arab countries has proven to be unsuccessful as it is impossible to create democracy through military intervention. Roman Kuźniar, a Polish political scientist, accused such actions of “abandonment of morality in favour of the easy rhetoric of human rights.”¹⁷ Wiatr indicates the following factors relevant to the development of events in the Arab world and in Egypt, which have contributed to the outbreak of the revolution: demographic changes, the increasing influence of education and educational success experienced by these societies, the role of the young generation and its sensitivity to democratic ideas, a kind of diffusion of these the ideas resulting from the third wave of democratization and the awareness of the corruption of existing governments.

Wiatr cites the oft-quoted words of Zbigniew Brzezinski: “In Egypt, we will have a state ruled either by religious fundamentalists or by the military.”¹⁸ Thus, he opts for the idea, popular in the West and supported by authoritarian regimes, that as a matter of fact, dictatorships protected the Muslim society against Islamic radicalism. According to Wiatr, religious fundamentalism is incompatible with democracy and respecting the rights of minorities within it. Only a secular or ideologically neutral state can provide the conditions for the coexistence of the diverse ethnic and religious groups. He adds: “Christian Europe needed a few centuries in order to to understand and accept this principle, though even here one can sometimes see how difficult it is to implement this principle in practice.”¹⁹

The Polish press features all these three perspectives, so depending on the editorial assumptions there dominates a paternalistic approach or the one taking into account the civilisational autonomy of the Arab world. A completely different perception of the role of the Muslim Brotherhood is presented by the right-wing press, which in its evaluation of the events of the Egyptian revolution often falls into the trap of not only Orientalism, but even of Christian fundamentalism. I do not intend to spend too much time on this discourse as I consider it an expression of prejudice and xenophobia, which you will see for yourselves. I am also forced to tone down some of the wording as I do not want to embarrass myself.

7. Right-wing press

The extreme attitudes towards the Islamic civilisation, referring directly to medieval prejudices and teachings of the Church Fathers are reflected on the pages of the right-wing press. Starting from the Middle Ages, European civilization has remained primarily Christian and it was the religious differences that determined the context of perceiving such distinct cultures as Islam. The Church Fathers – John of Damascus, Peter the Venerable and Thomas Aquinas – formulated interpretations of Islam which were binding for many centuries. They considered Islam as heresy, the creation of a man who used a fake revelation in order to gain power²⁰. They pointed to the

¹⁶ Jerzy J. Wiatr, Kryzys czy fiasko rewolucji arabskich?, „Myśl socjaldemokratyczna”, Nr 1/2 2013.

¹⁷ Roman Kuźniar, Nieznosna lekkość zabijania, *Gazeta Wyborcza*, 17–18 grudnia, 2011.

¹⁸ Zbigniew Brzezinski, Szach królowej, „Gazeta Wyborcza”, 5–6 listopada 2011 cyt. za: Jerzy J. Wiatr, Kryzys czy fiasko rewolucji arabskich?, „Myśl socjaldemokratyczna”, Nr 1/2 2013.

¹⁹ Jerzy J. Wiatr, dz. cyt., s. 55.

²⁰ R.W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts – London 1978, s. 38.

practical, not spiritual dimension of Islam: lack of miracles in Muhammad's activities, excessive attachment to worldly possessions and a sensual idea of Paradise. The image of Islamic paradise made Christians believe that Islam is a religion devoid of a spiritual or supernatural dimension. The depicted vivid description of Muslim Paradise contrasted with ascetic Christian ideas.

For them, Islam was a parody of Christianity, an inadequate copy of its practices and rituals. It was criticized for the doctrine of the holy war and violence against infidels. These old ideas are referred to by Tomasz P. Terlikowski, a Catholic columnist in „Do rzeczy” magazine (which means “to the point” but should rather be called “nonsense”), no. 17, 20–26 May 2013, in his article titled “Taming of the Islamic lion”, which represents the right-wing discourse and constitutes the essence of Catholic fundamentalism and its understanding of Islam. He regards Islam as a religion with contempt as well as any attempts at dialogue and cooperation, going as far as criticising the ecumenical policies of John Paul II and Pope Francis. It is worth quoting a few elements of this discourse:

According to this Catholic publicist, the Crusades and the Reconquista in Spain were necessary actions of Christians against the power of Islam, a battle for living space and a defence against persecutions by the Muslims. Terlikowski consistently negates the coexistence of the two religions in Andalusia calling this historical period “a myth of peaceful cooperation”. “The power of the West and the fall of Islamic superpowers later caught the West off guard, and the new strategy of Muslims, who replaced the army of warriors with an army of women having children in the West, made the Europeans forget about “the missionary nature of Islam” and the fact that its purpose is to subjugate the whole earth.” He goes on to say: “the gesture of John Paul II, who kissed the holy book of Islam, has made it increasingly difficult to talk about the “falseness” of this holy book”. However, Terlikowski does not give up and continues: “But in fact, from a Christian perspective, it is difficult to look at Islam and its holy book as anything other than false”. “The teachings of the Koran are, however, a regress not only from the Christian, but also Jewish perspective”. Quote: “The God of the Koran – [...] is not and can not be close to his followers”. And another quote as a summary: “Islamism, as well as Islam (although one needs to be aware of the difference between the two), should therefore be considered to be a threat also to the Church and to the Western civilization, in the same way that communism or Nazism once were (radical fundamentalism, in facts, draws from both). Which means that it is necessary not only to minutely analyse the anthropological and religious principles of this religion and its political branch, but also to indicate how they may impact the social life and how the Christians should defy it”. Unfortunately, this Catholic fundamentalist considers Islam be one of the most serious threats to Christianity in the twenty-first century and places Islam in the same category as relativism, aggressive secularism, civilisation of death and gender ideology²¹. He sees the coming to power of the Muslim Brothers and their policy of confrontation with the Copts in Egypt as synonymous with religious war .

“Do rzeczy”, no. 30, 19–25 August 2013, Jacek Przybylski talks to Frederik Encel, a French expert on the Middle East, in an interview entitled: “There will be no safety under the Pyramids”. Right after the tragic events in Tahrir, Encel prophesies that Egypt “is rapidly approaching a fully fledged civil war”. He compares the situation in Egypt to the Algerian conflict in the 1990s.

„Gazeta Polska”, 10 July 2013, Antoni Rybczyński: “How the army stopped Islamization” describes the reasons why Morsi lost his power and the withdrawal of public support for the Brothers. “Gazeta Polska”, 08 July 2013, Krzysztof Warecki (in his article) „Egypt faces power struggle. After the overthrow of Morsi / The Muslim Brotherhood does not know the concept of ‘com-

promise””, clearly regards the Brothers’ rule in Egypt as the introduction of principles of radical Islamic elements. The Brothers applied the democracy in an instrumental way in order to impose their authority on the entire society. “Gazeta Polska” highlights the Brothers’ attitude towards the Egyptian Christians and their persecution. It treats the support of Obama’s administration for the Muslim Brothers as an expression of ideological indoctrination and his leftist beliefs. Warecki advocates decisive actions by the Egyptian army so as to stop the violence and prevent anarchy. He quotes a statement by the U.S. Secretary of State John Kerry: “What we had in Egypt was an exceptional situation, which became a question of life or death, threatening with the outbreak of a civil war and extensive violence, whereas now we are dealing with a rapidly progressing constitutional process”. “Gazeta Polska” in a way justifies the military actions as the Brothers “blindly refer to the electoral legitimacy” and use violence against their opponents. Because their actions constitute a threat to the state security, they will no longer be tolerated by the army.”²²

8. Women during the revolution

The Polish press has devoted quite a lot of space to the women’s role in the Egyptian revolution, recognizing their unique role in the protests against authoritarian rule, their participation in demonstrations and their experience of violence at the hands of the police and security services.

Agnieszka Krzemińska, “Break the bracelets! The Egyptian upheaval is to lead to political, but also social changes. Will women benefit from it, so far living in the shadow of men?”, “Polityka”, no. 13–26 March, 2011. The author emphasizes the low social status of the Egyptian women and the deep social division that they experience – into the educated residents of the cities and the illiterate village inhabitants with no prospects for the future. On the one hand, Egyptian feminists are fighting for a shift in social awareness: a departure from the infibulation procedures and a greater participation of women in public life. On the other hand, despite the 2008 ban, about 90% of women still become circumcised, and the power of tradition is not decreasing, as evidenced by the data from 2009 mentioning 2.7 thousand suicide attempts made by educated women because of their spinsterhood.

Artur Domosławski (“Egyptian suffragists”, “Polityka”, no. 10, 7–13 March 2012) referring to Shahinda Miqlad, claims that women “have been and will be in the vanguard of the fight for rights in Egypt” – not only women’s rights, but human and civil rights as well. During the revolution, the women of Egypt declared a full-scale war against sexual harassment and this – according to Hoda Elsadda – resulted in an improvement in the situation in the streets of Cairo. Domosławski emphasises that the wave of political Islam strengthened the Islamic feminism, namely the movement of devout Muslim women, for whom Islam is a religion of equality between men and women.

Marta Urzędowska (“Gazeta Wyborcza”, 09–10 June 2012, “Women of Tahrir betrayed by the Egyptian revolution”): “Just like men, they fought with the police, they were arrested, humiliated and tortured.” However, only a few women entered the parliament, though there were hundreds of female candidates. The author points out that 70% of the new MPs are Islamists “for whom the place of women is at home, not in politics.”

“Gazeta Wyborcza” 31 December 2012–January 1, 2013, Marta Urzędowska “The strength of Muslim Sisters”. It is estimated that “the expanding Muslim Brotherhood has about one to one and a half million members, at least half of whom are women”. During the election campaign, women were mainly occupied with recruiting the voters. However, according to the rules prevail-

²¹ Tomasz P. Terlikowski „Oswajanie islamskiego lwa”, „Do rzeczy”, nr 17 20–26 maja 2013, s. 75–76.

²² Krzysztof Warecki, „Gazeta Polska”, 07.08.2013, s. 17.

ing among the Brothers, women should not occupy significant public positions or serve important functions in the Brotherhood. On the basis of her interviews, Marta Urzędowska argues that being a Sister “is an unofficial position” – women are mainly focused on propagating the principles of Islam and on social work, they do not contribute to the funds. A number of them joined the Freedom and Justice Party, which “organized workshops to teach them how to run an election campaign and contact the media.” According to the author of the article, such a large proportion of women in the organization results from the political persecution of the Brothers. When men were sent to prisons, it was the women that took care of the continuity of the organization. “Since they have never been treated as a serious threat by the regime, they are able to operate more freely.” Which, of course, radically changed after the overthrow of President Morsi, evidenced – among other things – by the verdict of 28 November 2013, which sentenced 21 girls to 11 years in prison for peaceful demonstration supporting Morsi²³. There is a newly established youth branch of the party, called Nur, at the Ain Shams university. Its aim is to promote the knowledge of Islam and to take care of the problems of female students, e.g. improving the conditions in the dormitories and security on campus²⁴.

Having won the elections, the elected representatives of the Muslim Brotherhood paid a courtesy visit to Poland, which took place from 22 to 27 March 2012. Their purpose was to gather information about the Polish structural changes after 1989. They were particularly interested in the issue of withdrawal of the military power in Poland. This visit received no attention either from the Polish or from the Egyptian press.

9. Conclusion

Edward Said believes that the greatest progress that has been made in the contemporary theory of culture is the belief that cultures constitute a heterogeneous mix and are interrelated and mutually interdependent.²⁵ Any attempt at unification or creation of insurmountable barriers between civilisations contradict the human experience of history and contributes to the impoverishment of individual cultures: speaking of “‘Western civilization’ means supporting the ideological fiction suggesting a certain impartial superiority of some values and ideas, none of which really matter outside of history conquest, immigration, travel and mixing of peoples, which provided the Western nations with their present mixed identity.”²⁶ Every division of cultures and peoples, according to Said, is responsible for the false representations and misstatements, and more importantly, identifies the differences between people with hostility, which in turn results in wars and imperial control.

However, the revolution in Egypt has not been completed. Some say it has come full circle and once again the army is in power, and its new face is general Sisi. The army skillfully fuels the hostility towards the Brothers and their supporters. However, in my opinion, the biggest problem lies in the sharp division of the Egyptian society into three groups:

- those who accept the situation and the role the army plays in the changes that have no pre-

dictable outcome – perhaps to preserve the authority and power of the army, as in their opinion there is no alternative;

- those who definitely want the political democratization of the country and the abolishment of military dictatorship;
- and finally those who fervently support the Islamic ideals created by the Muslim Brotherhood and the Salafists.

All three groups consist of Muslims and they do not question the Islamic foundations of the Egyptian society. The dispute revolves around the understanding of Islam. On the one hand, as a cultural and civilisational project, heritage and values, which include contributions by the Copts and other religious minorities living in Egypt, and on the other hand, as the regulation and the only source of rights for all citizens, which is heading towards a religious state. The debate, which takes place not only in Egypt but throughout the Muslim world bears the hallmarks of an intra-civilisation clash which was long noted by Piotr Kłodkowski and Jerzy Zdanowski.

²³ Muhammad Mansour, Rough justice: 21 girls sentenced to 11 years for peaceful protests, “Egypt Independent”, 28.11.2013, <http://www.egyptindependent.com/news/rough-justice-21-girls-sentenced> [06.12.2013]

²⁴ Marta Urzędowska, Siła Sióstr Muzułmanek, „Gazeta Wyborcza” 31 grudnia 2012–1 stycznia 2013, s. 8.

²⁵ E. W. Saïda, Orientalizm, Zysk i S-ka, Poznań 2005, s. 476.

²⁶ Tamże.

The Single Market of the European Union-achievements, problems and challenges

Małgorzata Czermińska PhD
Department of Foreign Trade; Faculty of Law,
Administration and International Relations,
Andrzej Frycz Modrzewski Cracow University.

Abstract

The aim of this article is to discuss the main benefits of and problems with the creation of the EU single market and to indicate the main activities to eliminate the still existing barriers. The EU single market is the greatest success of European integration. It enables a free movement of people, goods, services and capital; for consumers, this means a greater choice in goods and services as well as lower prices. The EU single market also poses an opportunity for employees and businesses as administrative burdens involved in trans-border activity are decreased. However, in reality, there are a number of barriers hindering the smooth functioning of the single market. For the future of the EU single market, it is key to remove these barriers; therefore, it is with this purpose above all that the EU initiatives and activities for the market growth are undertaken. In addition, there are appearing new challenges connected with globalization, technological progress, the growing importance of services, the increase in unemployment in certain countries, and climate and the environment protection.

1. Introduction

A single market is a higher stage of integration in comparison with a free trade area and a customs union. It also involves, apart from removing duties, abolishing other barriers to mutual trade and developing common trade policy towards third countries, a free movement of production factors including capital, labour force and services.

The idea of the European single market could not have been realized without White Book of 1985 containing the program for removal of the basic physical, technical and fiscal obstacles to movement of goods, which allowed the four freedoms to be introduced. With the program for the single market presented in White Book, the **founding Treaties of the European Communities** were changed by signing the Single European Act on 17th February, 1986. The treaty stated that the Community would take all the necessary steps to create an internal market by 31st December, 1992. Most decisions concerning the internal market were also agreed to be made differently. A much greater number of the decisions were to be made by qualified majority and not, as until then, unanimously, which accelerated and facilitated work on legal acts. The basis of the functioning of the single market is defined in the 2009 Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) (Table 1).

Table 1: Main regulations of the EU's internal market

TFEU	Content
Article 18	A prohibition of discrimination on grounds of nationality
Article 20	Citizenship of the European Union
Article 26	Realization of the idea of the single market understood as an area with the four freedoms: the movement of people, services and capital
Article 28	Customs union
Article 29	A free movement of goods from third countries after completing customs formalities and making customs payments, if these are required
Article 30	A prohibition of import and export duties in mutual trade
Article 34-35	A prohibition of quantitative restrictions on the import and export and on measures of similar nature
Article 36	Exceptions to the ban on quantitative restrictions – protection of morality, order, security, health and lives of people, animals and plants, of industrial and intellectual property as well as of cultural property of historical, artistic or archeological value
Article 45	A free movement of employees
Article 49	Right of establishment
Article 56	A free movement of services
Article 63	A free movement of capital and payments

Source: own study based on the Treaty on the Functioning of the European Union, consolidated text, O.J. C 83, 30.02.2010.

The aim of this article is to discuss the main benefits and problems concerning the building of the EU single market and to indicate the main activities to eliminate the still existing barriers to the movement of goods, people and capital.

2. Towards the EU single market – achievements and problems

One of the basic freedoms of a single market is a free movement of goods, the implementation of which involves removal of physical, technical and fiscal barriers. Physical barriers to free movement of goods are border controls between member states and various customs and transport documents; fiscal barriers are related to differences in tax systems and tax rates, and technical ones result from differences in national technical norms, in regulations on products placed on the market and in market surveillance. Technical barriers form the biggest obstacle to a free movement of goods. It is estimated that in 1985 there were over 100 000 various national technical specifications in the Community, every one of which was a potential obstacle in mutual trade. At the same time, 76% of the value of the trade in the Twelve EU Countries was subject to obligatory technical specifications (both national ones and the ones regulated by specific common regulations in the Community). When national technical specifications or other requirements for admission to trading varied across member states, exporters had to make a difficult decision whether to adapt products for foreign markets or to abandon exporting. Adapting a product involves additional production costs.

Eliminating delays at borders through removing physical barriers (removal of internal customs borders, controls and formalities) resulted in additional savings of at least ECU 400 mln.

The total cost of delays at borders and at the same of savings as they were removed was even bigger and was estimated to be ECU 1 mln (means of transport were used to a greater extent as a result of shorter transit; drivers no longer had to make stops at borders, etc.). The benefits of this are difficult to estimate, however, they are considerable. New enterprises and business ideas, such as European distribution or logistics centers, arose due to the fact that internal border controls were removed, the movement of goods streamlined and transport services liberalized. In the years 1987–1992 (the implementation of the single market regulations), logistics costs of businesses decreased by about 29%, on average, from 14,3% to 10,1% of the total revenue; the number of days between placing an order and receiving a consignment shortened from 21 in 1987 to 15 in 1992.

Removing technical barriers involves mainly technical alignment at the level of the Union, which takes the form of directives. Previously used old approach (OA) directives included detailed technical requirements concerning the manufacture of products. Preparing such directives at the level of the Community was very difficult and time-consuming, especially that a unanimous decision of the Council was needed for them to be accepted. In mid-80s, due to a need to accelerate work on implementing a single internal market, a new approach (NA) towards technical alignment and normalization was introduced. The new approach directives are of a different nature; they no longer recommend the time-consuming alignment of regulations with regard to technical specifications; they focus on basic requirements concerning security, health, consumer and the environment protection. Most of the new approach directives require a producer to introduce the “CE” label for products meeting basic requirements of the directives. Until now, twenty nine new approach sector directives on technical alignment and normalization have been accepted in over twenty industrial sectors. It is estimated that the value of the trade in the products from these sectors which fall under the new approach directives is EUR 1,5 trillion.

It takes longer to liberalize services across the EU than to introduce a free movement of goods because services are under more control in member states. Services are the driving force of the EU’s economic growth since they generate approximately 65% of the employment (2012) and 73% of the value added (2013). After many years, the services directive was passed, however, it was a disappointment with regard to a fully free movement of services across the EU. It lacked the solutions to remove the basic existing barriers hindering a free movement of services, the so-called “Country of Origin Principle” in the case of cross-border provision of services, in particular. The application of the principle would mean that when services are provided across borders, the applicable law is the law of the country of the service provider and not that of the country where the service is performed. This would allow service providers to be competitive if costs in the country where they are established are lower (e.g. salaries) than the ones in the country where they provide services.

The main principles of the directive contributed to the removal/reduction of the existing barriers in cross-border provision of services, however, to a different extent depending on a country and sector: considerably below 10% in Austria, Malta, and the Netherlands, 61% in Sweden and over 50% in Spain and Slovakia. Roughly speaking, on average, the scale of the reduction of the barriers after the services directive was implemented in member states is approximately 20%. The scale of reduction of the previously existing barriers varies depending on sectors and oscillates between over 80% in the case of travel agents or hotel services and 60% in that of accounting services.

Fiscal barriers, which are related to differences in tax systems and tax rates, form one of the main obstacles to the market integration in all sectors, especially in financial services as well as in

trans-border activity. Eliminating fiscal barriers by harmonizing indirect taxes was an important element of the formation of the single market as tax is a crucial ingredient of a price of a given product or service. Currently, the EU’s institutions are allowed to determine only VAT rates (not lower than the ones agreed on in the EU) and minimal excise rates on harmonized excise products such as mineral oils (fuel), alcohol, tobacco products, and, since 2004, on electricity and energy resources used for heating purposes.

In the case of both trans-border transactions between tax payers, both commodity and service ones, the so-called B2B, it is a general rule to put on tax according to the law and rates of the country where a service recipient resides. Consequently, tax on services varies depending on whether a transaction is of national or inter-union nature. In the case of B2C (*business-to-consumer* – services provided by a business for a consumer), the provision of services is taxable in the country where the service provider is established, therefore, the buyer purchases services for gross prices. Since 1st January, 2015, there have been new rules concerning VAT tax on telecommunications services connected to TV and radio transmissions and on electronic ones provided for consumers. Regardless of in which country a physical person purchases an e-service, they pay the VAT tax according to the rates of the country where they live. The directive makes it impossible for service providers to escape to low VAT countries (tax rates in the EU range from 17% to 27%) and allows to tax service providers from third countries, e.g. from the US, who were not subject to VAT tax.

A free movement of capital is related to independent financial transactions which do not involve movement of people, goods or services. A free movement of capital refers to all its forms, such as direct investments, sale or purchase of securities, current accounts, bank deposits, credit and loan transactions, purchase of property. The Maastricht treaty forbids all limitations on movement of financial capital and payments in mutual relations or in relations with third countries. This rule has been effective since 1st January, 1994, the time when Stage 2 of the Economic and Monetary Union was started. Implementing a free movement of capital was beneficial not only to businesses which can place capital in the form of FDI or portfolio investments in other member states but also to the EU citizens and the Union’s entrepreneurs. The latter were allowed to choose where they would like to open their bank account.

A broadly understood free movement of people involves mainly:

- a free movement of workers,
- mutual recognition of professional qualifications,
- civil rights (voting rights and a residence permit; the latter was originally intended only for workers but later covered the unemployed as well),
- coordination of social security systems.

The Schengen Borders Code of 2006 completed, at least formally, the formation of the common borderless area. This regulation stipulates that people crossing internal borders between member states of the EU should not be subject to border control and regulates rules for border control of people crossing external borders of the EU.

3. The single market – the main effects

In the integration theory, a few economic effects of a single market are noted, the most important of which are:

1. The commercial impact in the form of a trade increase between member states (the trade creation effect) and a trade decrease with third countries (the trade diversion effect).
2. Dynamic effects – medium- and long-term ones in the form of higher efficiency of production. A single market is a premise for high efficiency of resource allocation and improved business competitiveness. The widening of a national market through an easier access to a larger market involves economies of scale and larger business profits. Businesses can optimize their processes by creating multinational production lines and using their comparative advantages.
3. Improved mobility of the workforce and access to a larger labour market as well as lower transaction costs due to liberalized capital flows.
4. The levelling of product prices (convergence) in member states.
5. A Long-term growth bonus and prosperity effects – improved competitiveness activates processes of restructuring, innovation, which involves a growth bonus resulting from technological and knowledge spillovers. Consequently, integrating economies move from complementarity to substitutability.

On 1st January, 2013, the single market celebrated its 20th anniversary. There are a number of both ex-ante and ex-post studies discussing the consequences of this event. According to the European Commission, the single market created additional jobs (2,77 mln in the years 1992–2008) and GDP growth (2,13% in the same period). The effects of a single, integrated market with four basic freedoms can be discussed in the context of the value of intra and extra trade in the total turnover of the EU countries (“the importance level” of the EU) or in the relation to GDP (the trade openness index) – the freedom of movement of goods and services; the share of FDI in GDP or the share of intra – EU FDI in total capital flows – the freedom of movement of capital; the share of workers from other member states – a freedom of movement of people.

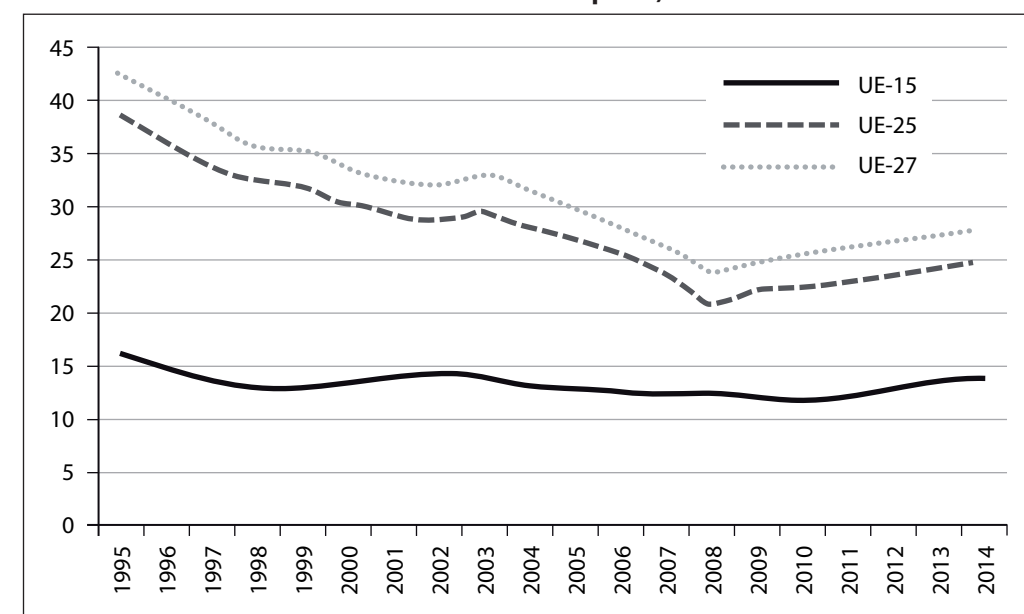
In the early 90s of the 20th century, i.e. from 1990 to 1992, the share of inter-union merchandise trade was at 65%–66% of the total export of the EU member countries (intra + extra) and at approx. 63% of the global import of the EU countries. From the second half of the 90s up to the enlargement in 2004, inter-EU trade decreased significantly in favour of the trade with Central and East European countries which were in the process of trade liberalization under the association agreements with the EU and with East Asian ones, especially with China, which joined the WTO in 2001. The EU enlargement in 2004 provided an impulse for increased intra commodity trade – 67,6% in export and 66,2% in import. In recent years, the share of the intertrade, both in import and export, has fallen again (approx. 62%). Changes in inter-union trade cannot be discussed in isolation from the economic situation, trends in world economy or international trade. This is illustrated by a decrease in intra turnover in 2008 (the financial crisis) or increased significance of emerging markets (e.g. China). This is also the case with capital flows in the form of FDI. The significance of the EU internal market is best shown in the fact that in every member state, the value of inter-union trade in goods is higher than that of the trade with third countries – in recent years, there have also been exceptions: the UK (43% in 2013) and Malta (44, 3%). The following countries had the largest share in 2013: Slovakia – 82,6%, Luxembourg – 81%, the Czech Republic – 80,8%, Hungary – 76,4%, Poland – 74,8%.

If the degree of the single market openness, measured with the share of merchandise trade in GDP, is to be focused on, then for intra trade, it has increased from approx. 17% (the end of the 90s) to 22% in 2013; for extra trade, from over 8% to 13%, respectively. In the case of services, for intra trade, this index was 5%–6,5% and for extra trade: 3%–4,6%, respectively.

The share of outward and inward FDI in the EU's GDP has been decreasing since 2008: from 9.5% (outward) and 8% (inward) to less than 2% in 2013, and it has been on the increase in the years 2004–2007. Since 2002, the share of intra-EU FDI in total outward FDI of the EU's countries has been systematically falling: from 70% to 30% on average in the past few years. The decrease in the cash flow from investing activities in the EU is much more significant; in the past few years, the capital inflow to the EU from other member states has been less than 4% of the GDP, which means it has halved compared to the period before the crisis. The changes in the movement of intra-EU FDI resemble, as mentioned above, the tendencies in merchandise trade.

Figure 1 shows the price convergence indicator calculated as the standard deviation of consumption expenditure of households in the EU. Until 2010, the price dispersion of white goods in the EU had been on the decrease. Price convergence is greater in the Fifteen EU countries, especially in the second half of the 90s of the 20th century, which is after the single market was created (Figure 1). The accession of the Eastern European countries did not affect the price convergence significantly in these countries. Since the mid-90s, a decrease in price dispersion has been observed as well in the Twenty-Seven EU countries. However, in the past few years, the process of price convergence has slowed down both in the Fifteen EU countries and in the new member states, which was caused by the 2008+ financial crisis.

Figure 1: Price convergence indicator (coefficient of variation of comparative price level index for final household consumption) in %

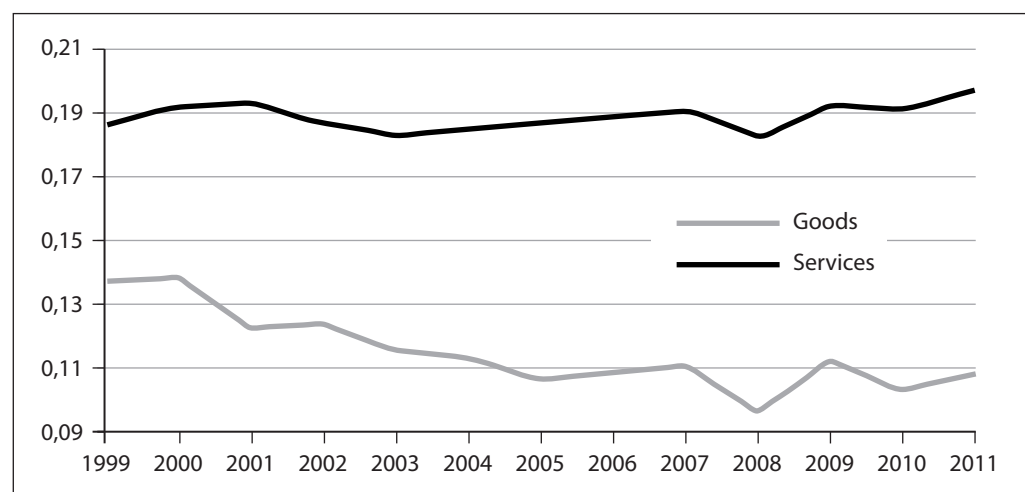

Source: Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

The integration of the services market is at a considerably lower level than that of the goods market as the trade integration on the single goods market is at approx. 22% (approx. 17% in 1999) and on the services one at approx. 5%.

The differences in the price dispersion of services result from the character of services (services cannot be warehoused or reexported), however, the differences in trends between prices of services and those of goods (in the case of goods, dispersion is on the decrease) might indicate an insufficient level of competition in this sector (Figure 2).

Figure 2: Price dispersion of goods and services in the EU (standard deviation)

Source: European Commission (2012): Report to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank, State of the Single Market Integration 2013, Contribution to the Annual Growth Survey 2013, COM (2012) 752 final, Brussels, p. 5.

It is of note that mobile phone roaming charges in the EU are to be abolished on 15th June, 2017; the net neutrality principle makes it impossible for companies providing net access to discriminate against individual online services providers. Therefore, there is no threat that telecommunications service providers will put higher charges for the Internet access on selected subjects, especially on providers of specific electronic services.

The freedom to undertake employment in any member state did not affect the employee mobility in the EU15 countries. Until 2004, less than 2% of employees came from a different member state. The situation changed after the EU enlargement in 2004, mainly because of significant differences in income between the EU15 countries and the new member states. For fear of an influx of a considerable number of workers, the majority of the “old” member states decided to open their job markets gradually (within maximum 7 years). In the whole of the EU, these fears proved to have no grounds, however, increased regional migration could be observed. Approximately 70% of all emigrants from the EU Eastern Enlargement emigrated to the UK and Ireland and 80% of Romanians and Bulgarians to Spain and Italy. In the EU28, at the beginning of the second decade of the 21st century, the share of employees from other member states doubled in comparison with the beginning of the 90s when it was around 3%. In 2011, labour force resources of the EU27 were estimated at 236 mln, 7,2 mln of which came from other member states (in 2005 – 2,2%).

According to the European Commission, employee mobility in the EU is not satisfactory. This aspect of the free movement of people is significant in the conditions of unemployment, especially among the youth.

4. The deepening and development of the single market in the face of new challenges

The development of a single market is a continuous process. A single market must respond to processes in the world economy, and the social and demographic challenges, new technologies as well as priority issues must all be taken into account in creating the policy for its development.

Four drivers of the new economic growth of a single market can be differentiated:

1. Developing fully integrated networks in the Single Market (the single transport and energy market).
2. Fostering mobility of citizens and businesses across border.
3. Supporting the digital economy across Europe.
4. Strengthening social entrepreneurship, cohesion and consumer confidence.

They involve the most important directions in the deepening of the single market, such as:

- Monitoring and enforcing the implementation of European law. Legal proceedings in cases concerning violations of treaty regulations take too much time, especially if a dispute is heard by Court of Justice of the European Union, formerly European Court of Justice. Directives on the functioning of the single market can be effective only when they are fully and correctly transposed into national law. At the EU level, both the transposition deficit (the gap between the number of single market directives adopted at the EU level and those transposed in member states) and the compliance deficit (the number of incorrectly transposed directives) are monitored. Member states need more and more time (8 months on average) to transpose directives into their national legal systems.
- The services directive should be implemented consistently, and all the double regulations should be abolished just as the economic test which makes issuing a permit dependent on proving economic or market demand. In some member states, it is necessary to carry out a number of reforms as they still have not implemented the services directive fully. A more consistent implementation of the regulations of the directive would generate an additional GDP increase by 0,6% to 2,6% in the long term perspective.
- Forming an energy union for securing energy supply in Europe. A large concentration on energymarkets in some member states calls for specific action in this area. Especially high concentration (the market share above 75%) can be observed in Estonia, Latvia, France, Luxembourg and Slovakia. Therefore, there is a need for a single internal energy market, where on one hand power companies compete with each other on the EU energy market, and where, on the other hand, consumers are free to choose their energy suppliers. An integrated energy market will contribute to transmitting energy where it is needed; it will ensure improved energy security and enable to lower the emissivity of the existing energy systems. In order to create an integrated energy market, there is a need not only to liberalize regulations but also to modernize electrical grids and build trans-border connections.
- Opening up the national passenger market in rail transport for licensed transport companies from other member states and granting them the right to bid for public procurement contracts for services in open tender procedures. In the case of transport, one can talk of the

single market, however, with the exception of railway transport, hence the need to take such steps. This will contribute to more competitive railway services and to more attractive prices. A single market for maritime transport is also being built by removing administrative and customs formalities concerning the goods transported between the EU's ports. Currently, ships travelling between the EU's ports carrying goods released for free circulation leave the union's customs zone, hence the need to observe administrative and customs formalities. The European Commission presented the concept of a European borderless maritime transport area, whose aim is to simplify procedures in maritime transport, especially between the EU's ports. With time, a "Blue Belt" of free maritime movement in and around Europe will be created.

- A more effective, transparent public procurement.
- Increasing employee mobility; this is necessary for creating a true European labour market enabling to match employers and job seekers, which would eliminate the high unemployment rate in the EU countries. To serve this purpose, the EURES portal needs to be developed in such a way that it can become a truly European tool helping to find employment and conduct recruitment processes. European Employment Services were formed in 1993; their aim is to develop a European labour market and to facilitate employee mobility at the international and trans-border levels in the countries of European Economic Area.
- A single digital market in Europe. This involves investing in high speed broadband networks and benefiting from a common use of e-documents.
- Strengthening external EU borders and establishing an integrated external border management system as well as strengthening the mandate of Frontex, the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union, in the area of placing Rapid Border Intervention Teams at the border in cooperation with appropriate member states. This is an answer to the challenge of an increased influx of refugees to Europe in recent time.

5. Summary

In the evolution of the internal market, both negative and positive integration can be observed. The negative integration means removing the existing obstacles to trade, the movement of capital or people; the positive one in this case involves harmonization, alignment of regulations and the creation of common tools and institutions conditioning the functioning of the single market. The single market is the biggest achievement of the European integration. It enables a freer movement of people, goods, services and capital; for consumers, this means a greater choice in goods and services as well as lower prices. The EU single market also poses an opportunity for employees and businesses as administrative burdens involved in trans-border activity are decreased. The single European market involves additional costs as well. On one hand, these are the costs of excess regulation and inefficient bureaucracy, on the other hand, those of adjustment for the countries and regions where companies are less competitive than foreign ones.

However, in reality, there are a number of barriers hindering the smooth functioning of the single market. For the future of the EU single market, it is key to remove these barriers; therefore, it is with this purpose above all that the EU initiatives and activities for the market growth are undertaken. In addition, there are appearing new challenges connected with globalization, technological progress, the growing importance of services, the increase in unemployment in certain countries, and climate and the environment protection. The crisis showed that the European Union must take steps to improve economic growth, increase competitiveness and develop the

single market. The single market is a key factor in economic growth. However, to benefit from it, regulations for its functioning must be correctly implemented and enforced.

In order to create a true borderless internal market, there is a need to take steps to build a single market for services, to implement the services directive more effectively and to remove the still existing barriers to trans-border activity. Special attention is paid to developing a single energy and transport market, which also means, apart from demonopolization and opening up markets for service providers from other member states, considerable investing in infrastructure. In the case of the free movement of people, the main aim for the next few years is to ensure geographical labour force mobility within the single market. A new challenge is a considerable influx of refugees into Europe, in the context of which there are more and more voices for reintroducing border controls, which would be against the Schengen Borders Code. There is a need to build e-Europe, e-administration, e-customs, which in turn necessitates improving access to and security of online services as well as investing in infrastructure.

References

- Commission of the European Communities (2007). *Commission Staff Working Document, Accompanying document to the Proposal for the Regulation of the European Parliament and of the Council setting out the Requirements for Accreditation and Market Surveillance relating to the Marketing of Products and a Decision of the European Parliament and of the Council on a Common Framework for the Marketing of Products*, SEC (2007) 174, Brussels
- Council Directive 2008/8/EC of 12 February 2008 amending Directive 2006/112/EC as regards the place of supply of services, O.J. L 44 z 20.2.2008 r.
- Czermińska, M. (2012). *Mechanisms of the union common market and their effect in building competitiveness of companies*, [in:] *Improving the competitiveness of the public and private sector by networking competences*, Krstić, B. (ed.), Chodyński A. (co-ed.), University of Niš, A.F. Modrzewski Krakow University, Niš
- Czermińska, M. (2015). *Priorytety rozwoju jednolitego rynku europejskiego bez barier w XXI [in:] Gospodarka światowa w XXI wieku. Współczesne uwarunkowania i wyzwania*, Czermińska, M. (ed.), Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków
- Czermińska, M. (2009). *The elimination of barriers to the movement of goods within common European Union market with a special emphasis on the abolition of fiscal barriers*, [w:] *Poland, Hungary, the World*, K. Budzowski, K., Łączay M. (ed.), Kraków
- Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market, O. J. L 376/36, 27.12. 2006
- Europas Binnenmarkt – Wirtschaftsraum mit Potenzial, Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., Berlin 2013
- European Commission (1996). *Commission Staff Working Paper, The 1996 Single Market Review, Background Information for the Report to the Council and European Parliament*, Brussels, SEC (96) 2378
- European Commission (2012). *Single Market Act II, Together for new growth*, COM (2012) 573 final, Brussels
- European Commission (2012). *Report from the Commission. State of the Single Market Integration 2013, Contribution to the Annual Growth Survey 2013*, COM (2012) 752 final, Brussels

European system of trans-border cooperation: experience, challenges and perspectives for Ukraine

Kiss Éva a történelemtudományok nagydoktora,
az Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék Tanszékvezetője

Abstract

The article deals with research the prospects of developing the European system of trans-border cooperation of Ukraine as a factor that contributes to the acceleration of European integration. Based on the analysis of the main sphere of the most efficient functioning of border relations with the neighbouring countries a range of measures is proposed as to their intensification in the Western regions of Ukraine. The article deals with peculiarities of the legislative environment of trans-border cooperation in Ukraine. Main international and national legal acts are analysed, which provide efficiency for trans-border cooperation at various levels. Harmonization of the legislation of Ukraine in accordance with European legal norms is emphasized.

The article deals with the problems of trans-border cooperation in Ukraine in the conditions of European regional and trans-border policy. International relations in Europe are characterized by intensive integration processes, including the important role that the trans-border cooperation can play. Ukraine, due to its favourable geopolitical positions, has great potential opportunities for its development, since 19 out of the 25 regions are border regions and the external border is the longest one among all European countries. As of today trans-border cooperation in Ukraine is the tool for border regions' development at the same time and a factor for implementing its Euro-integration aspirations.

Integration of Central and East European states into the European Union led to the change of the geopolitical situation on the European continent. It becomes therefore important to elaborate a new philosophy of the EU trans-border cooperation development and, correspondingly, of the new strategy for trans-border cooperation between the states of the Central Europe and Ukraine, based on European principles. The task of forming the new trans-border relations is especially significant for border communities and regions of Ukraine which from May 2004 acquired the status of the enlarged European Union direct neighbour.

Scientific analysis of the theory and practice of trans-border cooperation of Ukraine in the context of modern European integration processes is of great importance for development and implementation of the strategy of internal and external policy of Ukraine on the current stage. In early 20th century, under conditions of changing geopolitical situation on the European continent, Ukraine face the important task in external policy sphere – to develop a new efficient system of trans-border cooperation. The topicality of the issues of international relations at the

regional level is defined by prospects and logics of European integration development, since one important component of external policy of Ukraine in the Central-European region should become activation of relation at the new level, dynamic development of efficient trans-border co-operation system.

The key or even one of the most important components of trans-border cooperation is border, or the border transparency. In according of the AEBR (Association of European Border Regions), the borders are the «scars of History»²⁷. In the Carpathian basin the borders of the states are the aftermath of the peace system put into shape after the Second World War. The borders were rather the symbol of the sovereignty of the states during the last centuries and their dividing role prevailed over the connective one.

Trans-border cooperation of border regions of Ukraine and neighbouring countries it can be divided into three “directions”, three main types of trans-border regions are defined, they include border regions of Ukraine: trans-border cooperation taking place at the western border of Ukraine with the new EU member states, the eastern trans-border cooperation along the borders of CIS states and marine trans-border region.

Modern dynamic development of European integration, currently under conditions of the enlarged to the East European Union requires setting new priorities of trans-border cooperation development of Ukraine and neighbouring countries. Moreover, geopolitical changes in the region of Central and East Europe in particular, resulting from EU enlargement to the East also require formation of trans-border relations at European standards.

One should pay special attention to the fact that since 2004 trans-border cooperation between Ukraine (non EU member) and Poland, Slovakia and Hungary (EU members) was carried out according to European norms and principles in the context of formation and realization of scientifically justified joint concepts of development of trans-border areas, including neighbouring countries²⁸.

First of all, when mentioning the factors of negative influence on trans-border cooperation of Ukraine regions one should pay attention at substantial discrepancies between the Ukrainian legislative basis and European standards. Among other factors limiting trans-border cooperation in Ukraine one could mention the following: underestimation by the authorities of trans-border cooperation as a tool for territorial development and improvement of livelihood of border area population; lack of skills of both the government and the local authorities of Ukraine to jointly plan border area development; insufficient level of financial support to joint trans-border projects.

In addition, Europe-wide institutions are recently increasingly practically interested in co-operation development with Ukraine especially at the new Eastern borders of the EU. The following facts testify to that. Firstly, EU management authorities (European Commission in particular) declare and initiate strengthening and enlargement of various forms of trans-border cooperation with Ukraine. At trans-border regional level relation Ukraine – EU, interaction with the EU and EU member states can be even more dynamic and efficient, than on the inter-state level. Secondly, Europe-wide authorities direct neighbouring with Ukraine Central European states at development of trans-border, interregional cooperation by actually assigning to Poland, Slovakia and

27 Association of European Border Regions: Official web-site: <http://www.aebr.net>

28 Kish Yeva. (2013): Formation of new eastern limes of Central Europe: relations and policy of European Union and Ukraine towards cross-border cooperation after the European Union Enlargement // Central European Papers. Silesian University in Opava. Czech Republic. – Opava: X-MEDIA. – N1. – 68–70. pp.

Hungary a practical implementation of this direction of the EU Eastern policy. Central European states themselves actively promote new plans and concepts of trans-border cooperation with Ukraine, including the joint Austrian – Hungarian and Nyíregyháza initiatives, the Concept of joint development of the border regions of Ukraine and Hungary, the Strategy of joint development of the trans-border cooperation among Ukraine and Poland, among Ukraine and Slovakia too.

Formation of legal environment for trans-border cooperation on the legislative level functions and authorities should be divided of local self-governing authorities, local and central executive authorities as to trans-border cooperation. The issue of territorial affiliation and administrative subjectivity should be clarified in the trans-border cooperation system, as well as the level of competence of local authorities engaged in trans-border cooperation and their relevant organization structure.

European norms and principles became the basis for trans-border cooperation development in Ukraine with the Central – European countries, new EU members. It should be noted that normative – legal basis for trans-border and Euro-regional cooperation of Europe is full fledged and based on the strong institutional foundations. Basic normative documents are: European Outline Convention for Trans-Frontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities (Madrid, May 1980) and two additional protocols to it. Additional protocol to the European Outline Convention for Trans-frontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities (Strasbourg, November 1995) and Protocol No 2 to the European Outline Convention for Trans-frontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities referring to inter-territorial cooperation (Strasbourg, May 1998). These documents form the conceptual frameworks as to inter-territorial, interregional and trans-border cooperation, identify main “rules of the game” in trans-border cooperation implementation, provide the set of typical agreements and other documents where signatories are the territorial authorities of the neighbouring country border regions or the states themselves²⁹.

European Outline Convention for Trans-frontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities (Madrid Convention) and additional protocols to it are of the main documents. European Outline Convention for Trans-frontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities has a basis character because of its international – legal status. It is in article two of the Convention that the term “trans-frontier cooperation between territorial communities or authorities” is defined. According to this article, “trans-frontier cooperation is any joint actions aimed a strengthening and deepening of good neighborly relations between territorial communities or authorities which are under jurisdiction of two or several Contractual Parties and at concluding with this aim of any necessary contracts or agreements made”³⁰.

Practical implication of the Council of Europe Madrid Convention is defined by its annexes as well. In Annex No 4 “Trans-border agreements” typical international and framework agreements are outlined. The first include the following: On trans-border cooperation development; On trans-border regional relations; On trans-border cooperation on contract basis between lo-

cal authorities; On agencies of trans-border cooperation between local authorities. Framework agreements in turn include statutes and agreements between regional authorities, including: On creation of consultative working groups between local authorities; On coordination of trans-border local issues managements; On creation of trans-border associations based on private law; On supply of goods and services between border region local authorities; On creation of trans-border cooperation agencies between local authorities³¹.

European general legislation as to regional cooperation development includes European Charter of border and trans-border regions (Gronau, 1981, II edition 1995), European Local Self-Governance Charter (Strasbourg, October 1985), Charter of the Local and Regional authorities of Europe Congress (approved by the Cabinet of Ministers on January 14, 1994)³². All European border areas are governed by the basis provisions stated in the European Charter of Regional Spatial Planning. Accession to the above mentioned European legislative acts expands the legal environment for trans-border cooperation and expands legal norms of European trans-border cooperation convention between territorial communities or authorities over trans-border cooperation. However one should mention that the existing legislative acts of Ukraine providing for trans-border cooperation need to be adapted to standards of the European Union and Council of Europe, including further normative-legal regulation of local authorities powers and delegating them more independence in solving issues of trans-border cooperation common with the border EU member states regions.

Trans-border relations and trans-border cooperation are *integral part of the subsystem and sub-level of holistic system of modern international relations*. At the same time trans-border cooperation relations is a *specific sphere of international relations* that is carried out and developing on the basis of clear criteria and principles.

Geopolitical status of transborder cooperation of Ukraine with the EU regions, and therefore geopolitical status of the new Eastern border of the EU rose on the drastically higher level. Ukraine is in position to more efficiently solve problems of strengthening trans-border relations not only with each of European states or with their regional associations (Visegrád, Central European Initiative etc.), but also directly with Brussels and Strasbourg – at the level of central general – European institutions. In turn, with each state – Western neighbour and at the level of cooperation between adjacent border administrative-territorial unities Ukraine can coordinate and carry out joint steps in the EU bodies, for instance, aimed at of joint border projects implementation³³.

The strategic aim of trans-border cooperation is its orientation towards strengthening the state in general by way of harmonized integrated development of regions and their deepened participation in international integration processes. In development of modern trans-border cooperation basic part should be performed by regional self-governing authorities and territorial communities of border administrative-territorial unities of those countries. Therefore, Ukraine should withdraw from the improper practice of restricted competences of local self-governing

29 Kiss Eva. (2004): Cross-border cooperation. 2004 EU Accession: Implications for Ukraine's Relations with its Neighbours. Kyiv. – pp. 98–99.

30 Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről. – ETS No. 106. European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities. Madrid, 1980. May 21. Council of Europe, European Treaty Series No. 106, 159, 169. Strasbourg, 5. V. 1998. 153 p.

31 Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről. – ETS No. 106. European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities. Madrid, 1980. May 21. Council of Europe, European Treaty Series No. 106, 159, 169. Strasbourg, 5. V. 1998. 153 p.

32 <http://www.aebr.net>; <http://www.coe.int>

33 Кіш Є. Б. (2008): Центральна Європа в сучасній системі євро-регіональної інтеграції. Монографія / Єва Кіш. – Ужгород: Ліра. – 440 с.

authorities in carrying out independent activities in international relations sphere according to commonly accepted principles of decentralization and subsidiary³⁴.

The issue of forming the system of trans-border cooperation according to the European standards in Ukraine is a topical issue of theory and practice of European integration of Ukraine.

It is principally important to, first of all, undertake a *system approach* to real development of Euro-regional cooperation of Ukraine and give up declarations and imitations of Euro-regional cooperation.

Secondly, at the moment, when European integration of Ukraine is “stuck”, it is the development of the European level of trans-border cooperation of Ukraine that can become a serious concrete presentation of European aspirations of Ukraine. It is also important to underline that although trans-border cooperation is not part of *acquis communautaire*, it is however a component of regional policy of the European Union, norms and principles of which are commonly accepted in the European Community states.

Formation of new subsystem if international relations between regions of Ukraine and the European Union states conditions the necessity to undertake a system research of the new status of Euro-regions at the new Eastern borders of the European Union. This process of transformation of essence characteristics of Euro-regions is of especial topicality to Ukraine in the aftermath of the Eastern EU enlargement. Basically, it is the Euro-regions that play the key part in forming the efficient system of trans-border Euro-regional cooperation of Ukraine.

Euro-regions are an institutional form of interregional/trans-border cooperation. Euro-regions are bilateral and multilateral international associations of border administrative-territorial units of the states. In this context it is important for Ukraine to form a European – level system of Euro-regions of Ukraine as part of efficiently acting system of interregional cooperation of Ukraine and European Union. It is by mechanisms of Euro-regional cooperation that the neighbouring territorial self-governing bodies and neighbouring states’ regional economies integrate quite productively³⁵.

Specific reaction to “presentation” of actions of quasi-successful Euro-regions of Ukraine used to idealize and mythologize their role and significance, and especially the tasks. Detailed analysis of statutory documents of Ukraine Euro-regions specifying aims and tasks clearly demonstrate that today’s reality does not match the previously specified aims and tasks. Obviously one cannot state that they have null results since sporadic achievements of non-system character were indeed reached first of all in the cultural sphere, and mostly with the financial support from the EU funds, and the necessity of introducing integrated socio-economic projects and programs are only mentioned in decrees. Sporadic success under conditions of limited funding, celebrating Euro-regions’ anniversaries or imitation of work by their cumbersome structural elements as of today did not lead to creation of efficiently acting models of Euro-regions of Ukraine.

The following essential provisions should be mentioned in this context:

1. No powerful state funding of trans-border cooperation projects, development of Euro-regions (by the way, the really pragmatically developed Decree of the Cabinet of Ministers of

Ukraine from April 29, 2002 No 587 that included the Program of Euro-regions development, currently has null effect indeed).

2. Extremely insufficient efficiency of operating institutions (agencies, centres which mostly aim at own self-sufficient development) for forming the stratum of European grants managers as well as for development of important topical for the borderland projects, is not facilitating a dynamic development of Euro-regions of Ukraine.
3. No real program of transforming the Euro-regions of Ukraine that are existing but inefficient and not complying with the European standards. Let us only mention that all nearly critical observation as to how Euro-regions operated did not become a basis or a phase for their institutional or functional changes. Even in the Central Europe, Eastern regions distinct segmentation of cumbersome and inefficient Euro-regions took place.
4. No Euro-regional identity with population of West border regions of Ukraine. By this we mean lack of popularization of the Euro-region idea in Ukraine under conditions when this identity has not become immanent essence with border regions of Ukraine population (compared with also periphery and economically weakly developed East regions of the Central Europe).
5. We believe that the problem of Euro-regions of Ukraine is not so much about their number or their large scales, but rather in their quality system characteristics. System approach Euro-region development in Ukraine requires implementing first of all economic, organizational and institutional leverages of their development. In this context of special importance is development, with application of system approaches and Euro-regional standards, of special integrated programs of Euro-region development in the aftermath of the EU enlargement to the East.

Under new geopolitical conditions it is necessary today to apply a new thinking to the status and role of Euro-regions of Ukraine. Euro-regions of Ukraine first of all from 2004 on carry out trans-border cooperation directly with the EU at its new Eastern borders which barrier functions grows increasingly; secondly, EU trans-border cooperation became a component of the new Eastern policy of the European Union and Ukraine, and so its dynamic development especially on regional level becomes an aim for the EU as well; thirdly, under conditions of evident difference in trans-border cooperation quality between Ukraine and Central Europe states initiatives of immediate Ukraine neighbours like Poland and Hungary to jointly develop program and concepts of trans-border cooperation are very positive. Let us mention the conceptual provisions that on our opinion will contribute to most efficient development of trans-border cooperation system of Ukraine.

Conclusions

Regions as main subjects of trans-border relations are legally authorized exclusively within the frameworks of competencies delegated to them according to international agreements and decisions of the state competence centre in regards to independent activities at the international scene. The clear contemporary all-European trend towards decentralization oriented at expansion of powers of local authorities, territorial communities and at delegation of part of competences from the state centre is a positive contribution to further trans-border cooperation development.

Decentralization is a structurally decisive factor of trans-border cooperation development of Ukraine and efficiently acting Euro-regions of Ukraine in the European comparative context. It

³⁴ Kiss Éva. (2009): *Határ menti együttműködés / Éva Kiss // Kárpátalja. Monográfia. – 12 fejezet. Magyar Tudományos Akadémia. – Pécs. – 454–492.old.*

³⁵ Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről. – ETS No. 106. European Outline Convention on Trans-frontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities. Madrid, 1980. May 21. Council of Europe, European Treaty Series No. 106, 159, 169. Strasbourg, 5. V. 1998. 153 p.

means that Euro-regions are built from below based on imitative from self-government authorities; maximum involvement of cooperation of regions; delegating real competencies to self-government authorities of Ukraine.

Border areas from both sides of new Eastern borders of the EU and Ukraine traditionally more or less lag behind in the socio-economic development from their relative country's industrial centres. They are not in a position to solve their complex economic problems independently exclusively with the help of their own internal resources. Ukrainian state yet does not have a powerful regional policy to serve as a tool for the periphery development. Therefore, it is advisable to engage external resources for solving regional problems. Therefore, an important aspect of dynamic Euro-regional development is financing.

The question is how much Ukrainian Euro-regions can maximally use benefits of the EU enlargement and to tune in to joint implementation of interregional\ trans-border international programs. As of today, trans-border cooperation in Europe is at the phase of system quality changes. Trans-border cooperation entered the phase of active implementation based on significant decrease of the barrier character of internal for the EU state borders, and becomes a tool for successful implementation of joint regional policy, principle of subsidiarity, decentralization of power etc., and in more wide context – construction of holistic “Europe of regions”.

On the other hand, on new external EU borders, trans-border cooperation transforms into efficient tool of intensive development of relations of the European community with all border states along the perimeter. At the same time, for many non-EU states like Ukraine, trans-border cooperation with the bordering EU member states under new conditions is an extremely important way to be practically involved into all-European integration processes.

References

- Association of European Border Regions. Official web-site: <http://www.aebr.net>, Council of Europe. Official web-site: <http://www.coe.int>
- Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködésről. – ETS No. 106. European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities. Madrid, 1980. May 21. Council of Europe, European Treaty Series No. 106, 159, 169. Strasbourg, 5. V. 1998. 153.
- Kish Yeva (2013): *Formation of new eastern limes of Central Europe: relations and policy of European Union and Ukraine towards cross-border cooperation after the European Union Enlargement* // Central European Papers. Silesian University in Opava. Czech Republic. – Opava: X-MEDIA. – N1. pp. 68–70.
- Kiss Eva (2004): *Cross-border cooperation. 2004 EU Accession: Implications for Ukraine's Relations with its Neighbours* Kyiv, pp. 98–99.
- Kiss Éva (2009): *Határ menti együttműködés / Éva Kiss // Kárpátalja. Monográfia. – 12 fejezet. Magyar Tudományos Akadémia, Pécs. pp. 454–492.*
- Киш Є.Б. (2008): *Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції. Монографія / Єва Киш. – Ужгород: Ліра. pp. 440.*

Személyiségjellemzők és kapcsolatháló vizsgálat a fiatalok körében

STUDY OF PERSONALITY CHARACTERISTICS AND CONNECTION NETWORKS AMONG YOUNG PEOPLE

Barabásné dr. Kárpáti Dóra adjunktus
Nyíregyházi Főiskola

Abstract

The individuals' personality characteristics and attitudes are closely related to their way of life. Our goals for the future and our connections may affect our way of life on the one hand. The system of supportive, social relationships is an important safety factor in modern society, which has significant effect on the evolution of our personality. Therefore our relationships with family and friends have effect on our quality of life and personality in the first place.

Based on previous research results, it was assumed that social support system of relations play an important role in shaping the personality of young people.

The results indicate that if an individual is able to build a close, well working social support system is to build (either in close parental, family or friendship ties), a substantial protective effect can be justified for the individual's personal development and “spiritual” well-being (satisfaction, optimism, self-confidence). That is, positive family and social relationships contribute to the development of a balanced personality, which is self-satisfied. Among young people the greatest threat is boredom, lack life goals and of social relationships.

1. A magyar ifjúság jellemzői: a fiatalok személyiségjegyei

Magyarországon a rendszerváltást követően kialakuló kapitalista, fogyasztói társadalom érték-rendszere jelentős hatással volt a fiatalok egész életére. A magyar ifjúságra jellemzőek a nagyon hasonló, jól körülhatárolható igények; hasonló trendek; és a gyökeresen eltérő lehetőségek. (Székely 2008) A különböző generációkat alapvetően meghatározza az a társadalmi, hangulati környezet, amelyben szocializációjuk végbement. Strauss és Howe (1992) modellje szerint a nagyjából 20 éves intervallumok szerint egymást váltó nemzedékekből következik, hogy a 2000-es évek elejétől születettek karakterükben hasonlatosak a „csendes generációval”, azaz egy új csendes generációként azonosíthatók. A 15–29 évesek élethelyzetét és életmódját vizsgáló Magyar Ifjúság 2012 kutatás szerint, ha átfogóan szeretnénk megragadni a mai fiatalokat, akkor az „új csendes generáció” meghatározással élhetnénk. A 15–29 éves magyar fiatalok többségét jellemezni lehet a csendesség (konformitás, bizonytalanság, passzivitás stb.) jelzővel, továbbá a csendesség növekedése is megállapítható az elmúlt évekre vonatkozóan. (Székely, Susánszki és Ádám 2013) Általánosan tapasztalható körükben a bizonytalanság, sok esetben hiányzik belőlük az elkötelezettség,

céltalanok, amit maguk is problémaként érzékelnek nemzedékükben. Mindeközben vágnak a rendezettségére. (Székely 2008)

Ha a pozitív érzelmek jelen vannak, akkor a negatív érzelmek sokkal kevésbé károsak az egészségre. A depresszió oki hátterében a pozitív érzelmek hiánya áll (Wood és Joseph 2009) Korábbi kutatások szerint az enyhe depresszió hátterében a tehetetlenség, a pesszimizmus, a kontrollvesztett állapot és a döntésképtelenség áll. A súlyos depresszió hátterében pedig az életcélok hiánya áll. (Kopp et al. 1996) A megfelelő önbecsülés, mások tisztelete, a jövőorientáltság és a célok követése az életben hozzásegít mentális egészségünkhöz. Továbbá ezek a beállítódások életmódunkat is formálják.

A kapcsolatok megléte vagy éppen hiánya, mennyisége és minősége meghatározza az egyén testi-lelki jóllétét, így komoly védőfaktorként működik. A stabil kapcsolatokkal rendelkező egyének kevésbé hajlamosak depresszióra, sokkal inkább az önbizalom, az optimizmus, és az életcélok megléte jellemző rájuk. Tulajdonságaikat illetően már sokkal nyitottabbak, együttműködőbbek és sikerorientáltabbak. Szeretik egyedül megoldani a feladatokat, megvalósítani a saját ötleteiket. Ezen kívül náluk már sokkal inkább előtérbe kerülnek a belső motivátorok, úgymint az önmegvalósítás, az erkölcsi elismerés és fejlődés. (Kulcsár 1995; Pikó 2010).

2. A fiatalok kapcsolatrendszere: család vagy barátok?

Az egyes ember életében, fejlődésében kiemelkedő szerepe van azoknak a hatásoknak, amelyeket egy másik személytől – elsősorban a szüleitől, családtagjaitól –, csoporttól, közösségtől kap. A családban a gyermek megtanulja, átveszi közvetlen környezete szokásait, normáit, értékeit. A további szocializációs közegekbe lépve azonban újabb és újabb hatások részese lesz. Az óvodában, az iskolában, a változó baráti körökben stb. gyakran más elvárásokkal, normákkal kell szembeülnie a gyerekeknek, fiatalnak. (Komlós 1997) A társas kapcsolatok olyan módon hatnak a személyiségfejlődésre, amely a későbbiekben már csak nagy energia befektetéssel módosítható. A protektív tényezők közül a társadalmi kohézió, a társas kapcsolatok hálózata jelenti a legfontosabb alapot. A család közvetíti a makrotársadalom érték-, erkölcs- és elvárásrendszerét az egyén felé. Az „egészséges” társadalom nem „egészséges” egyének összessége, hanem harmonikus családok, közösségek szerves rendszere. A jól működő család integrálni képes saját „problémás”, netán beteg tagjait is olyan mértékig, amennyire csak lehetséges. A személyiség alakulásának elsődleges színtere a család. Hasonlóan fontos szerepet játszik a bölcsőde, az óvoda, az iskola, a kortárs csoportok, majd a munkahelyi szocializáció hatásai kerülnek előtérbe. A családi és baráti kapcsolatok tehát fontos szerepet játszanak a fiatal énképének alakulásában. A szülői hatás azonban nem választható el élesen a kortárshatástól, hiszen a kettő egymást is befolyásolja. A szülői hatás a kortárshatást jelentősen módosíthatja. (Pikó 2000; Pikó 2004)

2.1. Családon belüli kapcsolatok

A család, mint primer, elsődleges, intim csoport fontos közvetítő láncszem az egyén és a társadalom között.

A család elsődlegessége abban áll, hogy:

- a legkorábbi életszakasztól kezdve hat a fejlődő egyénre,
- alapvető érzelmi és viselkedési modelleket vés be a személyiségbe, és ezeket, mint diszpozíciókat (hajlamosító tényezőket) továbbvisz az életbe,
- közvetítő funkciója által megvalósítja a családi (személyes) és társadalmi értékrendszerek beépítését, és így optimális esetben előkészíti a felnövő egyént arra, hogy teljes értékűen vegyen részt a társadalom működésében. (Schmerz 2002.)

Különösen meghatározó a szülőkkel való kapcsolat minősége. A szülőkkel való jó kapcsolat protektív (védő) tényezőnek számít, ezért fontos, hogy a fiatalok meg tudják beszélni a problémáikat a szüleikkel (Brassai és Pikó 2005; Bácskai és Gerevich 2000; Hawkins, Catalano és Miller 1992). A családi konfliktusok, a rossz viszony a szülőkkel vagy a szülők között, a bizalom hiánya a családban szintén szorosan összefonódik a problémaviselkedéssel. (Dekovic 1999; Fitzpatrick 1997.) A meleg családi közösség, a szülők törődése, szeretete és a tekintélytiszteltre alapozó fegyelmezés látványosan csökkentik az antiszociális magatartás előfordulásának esélyét. Másrészt viszont a tekintélyelvű felügyelet, a durva büntetés és a szeretet hiánya áll számos nemkívánatos viselkedésforma hátterében. A családi környezet negatív hatása – ha a gyermek nem jön ki a szüleiével – stresszt eredményez, a családi problémák, illetve a szülő gyermek közötti nem megfelelő érzelmi kapcsolat lelki szinten is manifesztálódhat. Ahol a családtagok nem támogatják egymást, ahol gyakoriak a konfliktusok, és gyenge az összetartozás, azokból a családokból több depressziós gyermek kerül ki. (Pikó 2010) Elsősorban az elsődleges szociális kötelék, azaz a családdal való kapcsolat minősége gyakorol hatást a serdülők emocionális és viselkedési problémáira. (Aszmann 2003)

2.2. A fiatalok kortárs kapcsolatai

A barátság fogalmát meglehetősen rendszertelenül használják az emberek kezdve a laza, társasági kapcsolatoktól az ismerősökön át a közeli jó barátokig. A 90-es években a Magyar Háztartás Panel vizsgálatai megállapították, hogy a barátok száma csökken minden egyes társadalmi kategóriában, és nő azok aránya, akik egyáltalán nem rendelkeznek barátokkal. Hazánkban a felnőtteknek kevés bizalmasuk van, azaz kevés olyan személlyel állunk kapcsolatban, akivel meg tudjuk beszélni fontos dolgainkat. (Dávid és Albert 2005) Nyilvánvalóan más a helyzet a serdülők esetében, akik éppen a családról való leválás, a „terepváltás” időszakát élik meg, amely egyrészt időlegesen eltávolítja őket a családi kötődésektől, és közelebb vonzza a kortársakhoz. A barátságok számának alakulásáról szóló, fentebb említett kutatások által felrajzolt szomorú, magányos helyzetkép egyelőre őket még nem érinti. (Pénzes és Hüse 2007) A kortárs csoport sajátos tulajdonságokkal, szokásokkal rendelkezik, ez képezi identitástudatának alapját. Ez szabja meg a tagokkal szemben támasztott elvárásokat, melyeknek meg kell felelnie, ha az adott csoporthoz akar tartozni a fiatal. A társas kapcsolatok útján megvalósuló társas támogatás kiemelt fontosságú, hiszen a társas kapcsolatok konfliktustelítettsége óriási.

3. Hipotézis

Kutatásom során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a családi és baráti kapcsolatoknak milyen hatása van a fiatalok személyiségének alakulására. Abból indultam ki, hogy a társas támogató kapcsolatrendszer (anyával, apával való pozitív kapcsolat, barátokkal való elégedettség) pozitív hatással van a fiatalok személyiségének az alakulására. Az adatok feldolgozását az SPSS programcsomag segítségével végeztem. Regresszió-analízissel végeztem el a vizsgált elemek közötti lehetséges összefüggéseket.

4. Vizsgálati eredmények

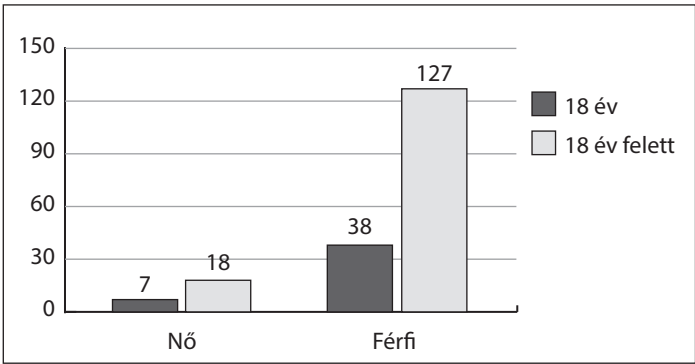
4.1. A minta általános jellemzői

Vizsgálatom alapját a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében felvett kérdőívek képezik. A minta nagysága 190 fő. A minta életkor szerint rétegzett, kizárólag a 18-25 éves korosztályt érintette. A kérdezés papír alapon történt, önkitöltős kérdőív formájában. A mintában 25 nő és 165 férfi szerepelt, melynek 75,8%-a 18 év feletti, 24,2%-a 18 éves. A megkérdezettek mindegyike főiskolai hallgató. (1. ábra)

A kérdezettek 48,6%-nak egy testvére van, míg 20,8%-nak két testvére van. A megkérdezettek 27,1%-a nagycsaládban él, azaz legalább hárman vannak testvérek. A 3–4 fős háztartások 67,4%-ot, az öt vagy annál több családtag együttélése 18,5%-ot képvisel.

A testvérek számát illetően a normál populációs (Aszmann 2003) vizsgálatokhoz hasonló eredményeket kaptam (Németh 2007). Egy nyíregyházi ifjúság kutatásban a kérdezettek 51,6%-nak egy testvére, 23,4%-nak kettő, míg a három vagy annál több testvér említése a minta 10,2%-nál fordult elő (Murányi 2008). A vizsgálatban rákérdeztem az életkörülményekkel való elégedettség mértékére. A megkérdezettek válaszukat négy megadott kategóriába sorolhatták. A következő válaszok születtek: egyáltalán nem elégedett 1,1%, kismértékben elégedett 20%, meglehetősen 55,8% és nagyon elégedett 23,2%

1. ábra A fiatalok megoszlása nem és életkor szerint (főben megadva, n = 190)

Forrás: saját vizsgálatok

4.2. A fiatalok személyiségének jellemzői

Az érzelmi, pszichológiai jóllét alapvető minden fiatal számára, hiszen képessé teszi őket arra, hogy megtalálják lehetőségeiket. A megkérdezett fiatalok többségére jellemző a nyitottság, az elégedettség és az optimizmus. A fiatalok személyiségében három tipikus lelki probléma figyelhető meg: az unalomérzés, a szorongás, és a jövőre vonatkozó reménytelenség. Első helyen áll az unalom érzése, minden második fiatal (42,1%) számolt be ilyen jellegű problémáról. A második legfontosabb probléma a szorongás, (20%) illetve a jövőre vonatkozó reménytelenség (20,5%). Ezek olyan problémákra utalnak, mint az önbizalomhiány, illetve a céltalanság, azaz az életcél hiánya. A megkérdezett fiatalok 1/5-e számolt be ilyen jellegű problémáról. (1. táblázat)

1. táblázat Személyiségjellemzők (százalékban megadva, n = 190)

	Előfordulás (%)
Unalomérzés	42,1
Optimizmus	65
Önbizalom	48
Szorongás	20
Elégedettség (élettel való)	74
A jövőre vonatkozó reménytelenség érzése	20,5
Nyitottság	71

Forrás: saját vizsgálatok

Korábbi kutatások szerint a fiatalok lelki problémáinak legfőbb kiváltó oka az unalom. Az unalom növeli a depresszió kialakulásának esélyét, illetve szorosan összefügg az életcélok hiányával. (Pikó 2007) A fiatalkorban jelentkező depressziós tünetek átvészelésében kiemelten fontos szerepet kap a család mellett az iskola, mint másodlagos szocializációs színtér, ahol ezt a kortársak hatása igen erőteljesen befolyásolja. A kortárscsoport értékrendje, magatartása, problémakezelési készségei tükröződnek a fiatalok személyiségében. (Aszmann 2003) Az Ifjúság kutatás eredményei szerint 2000-ben a fiatalok 15,8%-a nem jelzett depressziós tüneteket, míg 2008-ban ez az arány 23,6%-ra nőtt. (Pikó 2010) Ez azt jelenti, hogy csökken a depresszió jelenléte a fiataloknál, ami pozitív változásként értékelhető. Mivel a fiataloknak egyre nehezebb megfelelni az elvárásoknak, ezért nagymértékben nőtt a szorongás tüneteitől szenvedők száma. Kopp és Skrabski (1995) kutatásai szerint a fiatalok 21%-a jelzett ilyen jellegű problémát.

Az országos vizsgálat eredményei szerint a fiatalok többségére a pozitív énkép, a jó közérzet, és a nyitottság jellemző. (Susánszky 2006). Az általam megkérdezett fiataloknak is közel ¾-ére jellemző a nyitottság, és az élettel való elégedettség. (1. sz. táblázat) A HBSC kutatás (Aszmann 2003) szerint is a fiatalok többsége elégedett az életével (69%). A WHO nemzetközi kutatás eredményei szerint is a fiatalok átlagosan jó közérzettel rendelkeznek.

4.3. Családon belüli kapcsolatok

A családon belüli kapcsolatokat öt kérdés segítségével vizsgáltam, amelyek az anyával, apával, illetve a testvérekkel való kapcsolatra kérdeznek rá. A fiatalok négy megadott kategória közül választhattak, melyet a 2. számú táblázat szemléltet.

2. táblázat Családon belüli kapcsolatok a fiatalok körében (százalékban megadva, n = 190)

	egyáltalán nem	kis mértékben	meglehetősen, nagyon	NA
Anyával való kapcsolat	1,1%	6,9%	87,8%	4,2%
Apával való kapcsolat	5,8%	18,1%	68,9%	7,2%
Lánytestvérrel való kapcsolat	2,9%	6,7%	86,2%	4,2%
Fiútestvérrel való kapcsolat	26,6%	24,6%	41,6%	7,2%
Családi kapcsolatok	6,3%	17,9%	68,7%	7,1%

Forrás: Saját vizsgálatok

*NA = nem alkalmazható: azon kezelt fiatalok százalékos aránya, akik egyáltalán nem természetes szüleikkel élnek, vagy valamelyik szülő nem él.

A válaszok azt mutatják, hogy a két szülő közül az anyával van jobb kapcsolatuk a fiataloknak. A megkérdezettek közel 90%-a meglehetősen jó vagy nagyon jó kapcsolatról számolt be. Ezzel szemben az apával való negatív kapcsolat a fiatalok kb. 1/4-ét jellemzi. (23,9%). A kapcsolatok bizalomfokának mérésére alkalmas tényező lehet az is, hogy a fiatalok meg tudják-e beszélni problémáikat szüleikkel.

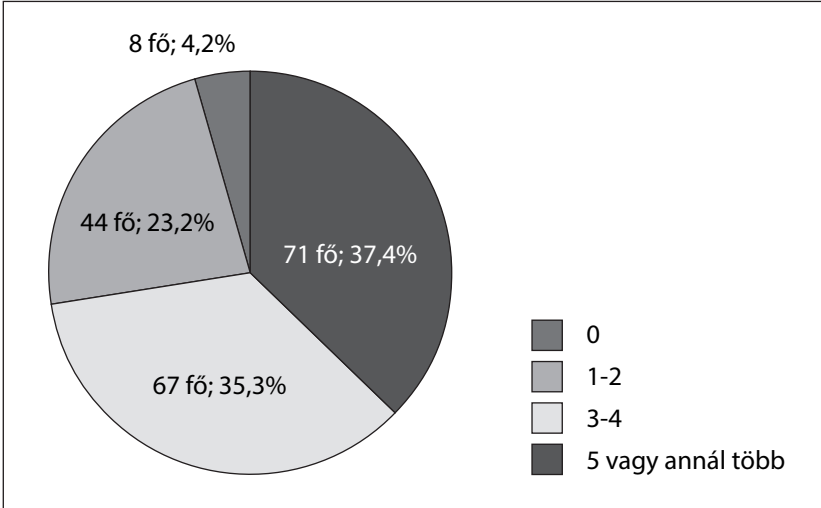
A 2006. évi HBSC kutatás szerint a fiatalok jobban kijönnek édesanyjukkal, mint édesapjukkal. (Németh 2007) Hasonló a helyzet a testvérek esetében is: a lánytestvérekkel való szorosabb kapcsolatról számoltak be a fetlock, míg a fiútestvérek esetében minden második személy számolt be pozitív kapcsolatról. Összességében azt lehet mondani, hogy a fiatalok közel 70%-a pozitív családi kapcsolatokról számolt be. (2. táblázat)

4.4. A fiatalok társas kapcsolatai

A fiatalok életében meghatározó szerepet töltenek be a barátok. A 90-es években a Magyar Ház-tartás Panel vizsgálatai megállapították, hogy a barátok száma csökken minden egyes társadalmi kategóriában, és nő azok aránya, akik egyáltalán nem rendelkeznek barátokkal. Más a helyzet a serdülők esetében, akik éppen a családról való leválás időszakát élik meg, amely egy időre eltávolítja őket a családi kötődésektől, és közelebb hozza őket a kortársakhoz. A magányos helyzetkép a serdülőket egyelőre még nem érinti.

A barátokra vonatkozó kérdéscsoport első kérdése arra kérdezett rá, hogy a kérdőív kitöltőinek hány közeli barátja van. Ezt szemlélteti a 2. ábra.

2 ábra A fiatalok közeli barátainak száma

Forrás: saját vizsgálatok (főben megadva, n = 190)

Az általam vizsgált 15–25 éves korosztály esetében a fiatalok közel fele (37,4%) számolt be nagyszámú barátról. (öt vagy annál több). Három-négy barátról tett említést a kérdezettek 35,3%-a (67 fő). A fiatalok 23,2%-a (44 fő) egy-két barátot említett csupán, és mindössze az interjúalanyok 4,2%-a (8 fő) válaszolt úgy, hogy se lány, se fiúbarátja nincs (2. ábra). Arra a kérdésre, hogy „ha valamilyen problémád adódik, van-e olyan barátod, akivel tudsz erről beszélni” a fiatalok 87,9%-a (167 fő) igennel válaszolt. Tehát azt lehet mondani, hogy a fiatalok jelentős része meglehetősen intenzív baráti kapcsolatokról számoltak be. A kérdőív rákérdezett a barátokkal való elégedettség

mértékére is. A következő válaszok születtek: a fiatalok 80%-a meglehetősen vagy nagyon elégedett társas kapcsolataival.

5. A fiatalok személyiségjellemzői és a társas kapcsolatok közötti összefüggések

A fiatalok személyiségjellemzői és a társas kapcsolatok közötti összefüggéseket regresszió elemzés segítségével vizsgáltam. A szülőkhöz és a családdhoz való kötődés, valamint a társas támogató kapcsolatok fontos védőfaktort jelentenek a fiatalok személyiségének alakulásában. Ezek a társas erőforrások segítséget nyújtanak az új helyzetekhez való alkalmazkodásban és a stresszel való megküzdésben. A jó-szülő gyermek kapcsolatok, illetve a társas támogatás az optimista beállítódást, az önbizalmat és az elégedettség érzését erősítik a fiatalok személyiségében. Korábbi kutatások szerint az apával való kapcsolat minősége pozitívan hat az étellel való elégedettségre. Továbbá az anyákra jellemző megértő nevelési stratégia szignifikánsan valószínűsíti a szociális elégedettséget. (Murányi 2008) A HBSC kutatás szerint a helyes önértékelés és a pozitív beállítódás széleskörű társas kapcsolati rendszerrel jár együtt. Ezt a hatást erősíti a megfelelő családi háttér, és a nyílt kommunikáció lehetősége.

3. táblázat Személyiségjellemzők és kapcsolathálók közötti összefüggések vizsgálata³⁶ (a regressziós modell esélyhányadosai)

	unalom- érzés	optimizmus	szorongás	jövőre vonakozó remény- telenség	elégedett- ség az étellel
anyával való pozitív kapcsolat					0,695**
anyával való negatív kapcsolat			2,217**	2,839**	
apával való pozitív kapcsolat		3,091**			0,539**
apával való negatív kapcsolat	2,083*		3,056**	2,439**	
barátokkal való elégedettség		1,330**			1,128*

*A táblázatban csak a szignifikáns összefüggéseket jelölöm. Szignifikáns: *p<0,001, **p<0,05

Ezzel szemben a fiatalok személyiségfejlődésében kockázati tényező a szülőkkal való kommunikáció elégtelensége, a negatív kapcsolatok, a szülők hideg, büntető vagy elhanyagoló viszonyulása a fiatalhoz. Ebben az esetben nagyobb a valószínűsége a depressziós tünetek (szorongás, unalom),

36 A szülőkkal és a barátokkal való kapcsolat minőségét vizsgáló kérdéseket az alábbiak szerint kódolták. 0 = egyáltalán nem, 1 = kismértékben, 3 = meglehetősen, 4 = nagy mértékben. Hogy a regresszió eredményeit könnyebben lehessen értelmezni a változókat átkódoltam úgy, hogy a 0 és a 1 negatív kapcsolatra, a 2 és a 3 pozitív kapcsolatra utaljon.

Függő változónak tekintettem a fiatalok személyiségjellemzőit vizsgáló változókat, függetlennek pedig a szülőkkal, barátokkal való kapcsolatot vizsgáló változókat.

A táblázat csak a szignifikáns hatásokat mutató változókra vonatkozó béta értékeket tartalmazza. A béta értékek a kapcsolat erősségét jelzik. Az R érték előjeléből következtethetünk a kapcsolat irányára. A szignifikáns összefüggések esetében minden esetben + R értéket kaptam.

illetve a jövőre vonatkozó reménytelenség kialakulásának. Összességében a 3. számú táblázatból látható, hogy a korábbi kutatásokhoz hasonlóan a fiatalok személyiségének jellemzői szignifikáns összefüggést mutatnak a családi és baráti kapcsolatokkal. Az emberi kapcsolatok elidegenedése, a társas támogatás hiánya az egyik legfontosabb oka a mentális problémák terjedésének. A társas élet problémái napjaink egyik legveszélyesebb stressz forrásai. Az interperszonális konfliktusok egyre nagyobb fenyegetettséget hordoznak magukban az egyén számára. (Pikó 2003)

6. Összegzés

A fiataloknak a mai világban egyre nehezebb megfelelni a velük szemben támasztott elvárásoknak, ezért a biztos családi háttér és a szoros baráti kötelék elengedhetetlen a mindennapi gondokkal való küzdelemben. A szülő-gyermek, illetve a baráti kapcsolatok minősége befolyásolja a fiatalok személyiségének alakulását. A lelki problémák döntő többsége ugyanis azok fiataloknál figyelhető meg, akik a szülőkkel, barátokkal való negatív kapcsolatáról számoltak be. Az ő esetükben a legnagyobb a veszélye a depressziós tünetek kialakulásának, aminek a háttérben leggyakrabban az unalom és az életcélok hiánya áll. Ezzel szemben megfelelő szociális háttér esetén nagyobb a valószínűsége annak, hogy a fiatal kellő önbizalommal, megfelelő énképkel és jövőképpel rendelkezzen. Ezért a családban és az egyéb közösségi színtereken is biztosítani kell azokat a lehetőségeket, melyek szükségesekek a teljes, egészséges és sikeres élethez.

Amennyiben tehát a jövő nemzedék mentális állapota érdekében osztársadalmi szinten tenni akarunk valamit, elsősorban önmagunkat (a felnőtteket, nevelőket), a családokat kell erősíteni és támogatni, hogy szocializációs alapfeladatuknak minél jobban meg tudjanak felelni. Az így nevelkedő fiatalok saját személyiségükkel, saját átélt élményeikkel pozitív kortárshatást fejtenek ki környezetükben, közösségeikben. Ezáltal hosszú távon biztosítjuk a fiatalok testi-lelki egészségét.

Felhasznált irodalom

- Aszmann Anna (2003): *Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása. Egészségügyi Világszervezet nemzetközi kutatásának keretében végzett magyar vizsgálat. Nemzeti Jelentés, 2002. Országos Gyermkegészségügyi Intézet, Nemzeti Drogmegelőzési Intézet. Budapest*
- Bácskai Erika és Gerevich József (1997): *Ifjúság és drogfogyasztás (Drogmegelőzési Módszertani Központ és Ambulancia), Budapest*
- Bácskai Erika és Gerevich József (2000): *A kortárssegítés tanári kézikönyve. Egészséges Ifjúságért Alapítvány, Vác*
- Brassai László és Pikó Bettina (2005): *Szerhasználat és családi tényezők vizsgálata középiskolásoknál Addiktológia, IV. évfolyam 1: 5–26.*
- Dávid Beáta–Albert Fruzsina (2005): *Kit nevez Ön barátnak? A barátság szociológiai megközelítésben. Századvég. 2005/4. 91–126.*
- Dekovic, Maja. (1999): *Risk and protective factors in the development of problem behavior during adolescence. Journal of Youth and Adolescence, 28: 667–688.*
- Fitzpatrick, K. M. (1997): *Fighting among America's youth: A risk and protective factors approach. Journal of Health and Social Behavior, 38: 131–148.*
- Hawkins, J. D.–Catalano, R. F. & Miller, J. Y. (1992): *Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. Psychological Bulletin, 112: 64–105.*

- Komlósi Piroska (1997): *A család támogató és károsító hatásai a családtagok lelki egészségére. A család helyzete a társadalomban. In.: Községi mentálhigiéné. pp. 12–34.*
- Kopp Mária–Skrabski Árpád. (1995): *Alkalmazott magatartástudomány. Corvinus Kiadó, Budapest*
- Kopp Mária–Skrabski Árpád–Lőke J.–Szedmák S. (1996) *A magyar lelkiállapot az átalakuló magyar társadalomban. In: Századvég. 1996/3: 87–102.*
- Kulcsár Zsuzsanna (1995): *Korai személyiségfejlődés és én funkciók. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest*
- Murányi István (2008): *Kelet-magyarországi középiskolások egészségmagatartása. Vider–Plusz Bt. Debrecen*
- Németh Ágnes (2007): *Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja. OGYEI. Budapest*
- Pikó Bettina: *Szegedi ifjúságkutatás 2000, 2008: Káros szenvedélyek és a depressziós tünetegyüttes előfordulása serdülők körében. In. Védőfaktorok nyomában. Nemzeti Drogmegelőzési Intézet. Szakmai Forrás Sorozat. Kutatások XI. L'Harmattan, Budapest*
- Pikó Bettina: (2003) *Kultúra, társadalom és lélektan. Budapest. Akadémia Kiadó*
- Pikó Bettina: (2004): *Csoporthatások a serdülők identitás formálódásában, kapcsolati struktúrájában és egészségmagatartásában. Pszichoterápia, 13: 16–22.*
- Pikó Bettina: (2007): *Ifjúkori problémaviselkedés. In: Pikó Bettina: Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban. Nemzeti Drogmegelőzési Intézet. Szakmai Forrás Sorozat. Elméletek-Modellek 3. L'Harmattan Budapest*
- Pikó Bettina (2010): *Védőfaktorok nyomában. Szakmai Forrás Sorozat. Kutatások XI. L'Harmattan, Budapest*
- Pénzes Mariann–Hüse Lajos (2007): *A nyíregyházi serdülők egészségmagatartása. NyírKEF, Nyíregyháza*
- Schmerz István: (2002.): *Pedagógiai szociálpszichológia, Nyírségi Nyomda, Nyíregyháza*
- Susánszky Éva–Szántó Zsuzsanna–Hajnal Ágnes (2006): *Fiatalok életminősége, a család meghatározó szerepe. In. Kopp Mária–Kovács M.E.: A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest*
- Székely Levente (2008): *Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció – Civil Ifjúsági Jelentés 2006–2007. Új Ifjúsági Szemle. 6 (2–3), 67–74.*
- Székely András, Susánszky Éva és Ádám Szilvia (2013): *Fiatalok kockázati magatartása. In: Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet. Budapest. Kutatópont. 179–210.*
- Wood, A. M. & Joseph, S. (2009): *The absence of positive psychological (eudemonic) well-being as a risk factor for depression: A ten year cohort study. Journal of Affective Disorders 22 (3) 213–217.*

Az éneklés alapfogalmainak meghatározása napjaink énekpedagógiájában

THE DEFINITION OF THE BASIC NOTIONS OF SINGING
IN SINGING PEDAGOGY IN THESE DAYS

Ujvárosi Andrea művésztanár
Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar Magánének Tanszék

Abstract

For the vocal music teachers in the 21st century it is inevitable to know their “instrument”, the singing voice thoroughly and to improve it. The centuries-old questions of the methodology and teaching of artistic singing were defined more precisely as our knowledge in the field of the basic concepts of the singer genre’s development, anatomy, physiology, phonetics and acoustic knowledge expanded. However, learning singing is primarily based on imitation and sensations help the development of the right functions and operations. A professional vocal music teacher not only points the way to find them but he plays the role of the outer ear due to the singer’s specific situation – as the singer is the instrumentalist and the instrument itself. The third element of their work is the preparation for a singing career, which is of particular importance in the contemporary world of art that is determined by the spirit of competition as well. This paper draws the main lines of today’s vocal teaching methodology with regard this triple feature, based on the works of the most significant vocal teachers of the past decades.

Zenei életünk az intézményi háttereken túl újabb és újabb forrásokból kap impulzusokat. A XX. század vége a televíziózásnak, hangrögzítésnek, a digitális forradalomnak, a technikai vívmányok rohamos fejlődésének köszönhetően az időbeli és térbeli korlátokat mintegy megszüntetve tágítja művész és a közönség lehetőségeit egyaránt. Az operaházak és koncerttermek színpadai egyre magasabb színvonalú zenei élményszerzés lehetőségét nyújtják. Az előadóval szemben az ily módon megnövekedett elvárások a folyamatos művészi fejlődés követelményét támasztják. Mindezekre tekintettel napjaink énektanárainak feladata messze túlmutat az énektechnika tökéletesítésén, az énekesi pályára való felkészítésnek a szakmai tudás csak bizonyos részét képezi.

Ezen elvárások mentén íródtak az utóbbi évtizedek legjelentősebb magyar módszertani összefoglalásai is. Közös jellemzőjük, hogy az énekeseket évszázadok óta foglalkoztató elméletekhez általuk meghatározónak ítélt fogalmak pontos definiálásán keresztül viszonyulnak. Tudományos ismereteiket alkalmazva mindannyian tárgyalják és meghatározzák az éneklésben résztvevő szervek anatómiáját és fiziológiáját, a támasz, a rezonancia, a hangfaj, a hangszín, a hangterjedelem fogalmát. Vizsgálják a légzés szerepét, a hangzóképzést, a magán- és mássalhangzók szerepét az

éneklésben, valamint új szempontként jelenik meg az énekes lelki alkatának, illetve az előadói átélés tökéletesítését szolgáló testi és lelki harmónia megteremtésének szándéka.

Kerényi Miklós György (1913–1988) – aki énektanulmányait Berlinben kezdte, Milánóban folytatta, majd Szamosi Lajosnál végezte – javaslatára a magyar énektanárok 1949-ben azzal a céllal tartottak ankétorozatot, hogy az énekpedagógia aktuális kérdéseit megvitatva egységes módszertani platformot alakítsanak ki. Az ő ajánlására elvetették az oly sok vitát kiváltó regiszter-elméletet és „megállapították, hogy a hang „kiegyenlítése” lényegesen biztosabban és könnyebben megoldható, ha a regiszter-kérdést funkcionális és rezonanciális térre helyezik át” (Kerényi 1985 p. 115). Bár az általunk tárgyalt metodikusok mind ezt az álláspontot vallják, a regiszter-teóriának a gyakorlatban még ma is számos követője akad. Az ankétorozaton határozat született a mélylégzés alkalmazásának elvként elfogadásáról, az anyanyelvi sajátosságok figyelembevételéről a hangképzésben, a hangzóformálás fontosságáról a tiszta szövegmondás érdekében, és a fokozatosság elvének betartásáról a feladatok nehézségének függvényében. Minthogy az emberi hanggal foglalkozóknak tisztában kell lenniük a hanggal és a vele való foglalkozás módjával, az elméletet és gyakorlatot is magába foglaló „hangképzés” elnevezésű tantárgy ekkortól fogva a karmester-, kórusvezető-, szolfézstanár, és a zeneszerző hallgatók számára is kötelezően bevezetésre került. (Kerényi 1985) Énekpedagógiai munkásságát 1945–49 között a Munkás Kultúrszövetség Zeneiskolájában az énektagozat vezetőjeként, 1949-től haláláig a Bartók Béla Zeneművészeti Szak-középiskola és Gimnázium (egykor Állami Zenekonzervatórium) tanszékvezető énektanáraként, 1955–1969 között pedig a budapesti Zeneművészeti Főiskola Tanárképző Intézetének énekmódszertan és gyakorlatvezető tanáraként fejtette ki. Módszertani tanulmányai mellett³⁷ 1959-ben jelentette meg „Az éneklés művészete és pedagógiája” címmel énekmódszertani könyvét, amelyet 1966-ban és 1985-ben ismételtelen kiadtak. A második kiadáshoz írt előszóban a szerző így fogalmazza meg folyamatos igényét „az önmagukat túlélő módszerek” ártértelezésére, átalakítására: „A világmindenség történetében hét év röpké pillanat, de nem hosszú idő a hangszer-pedagógiában sem. A tudományok és a technika összevetése a pedagógiai gyakorlat tapasztalataival mégis már e rövid idő után is... bizonyos fejezetek kiegészítését, megváltoztatását tette szükségessé” (Kerényi 1985 p. 11). A könyv alapismereti részében a fizikai, fiziológiai, anatómiai alapismereteket követően az emberi hang fizikáját tárgyalja röviden, és részletesen foglalkozik a fonetikai alapismeretekkel. A második egységet képező elméleti részben hangsúlyos szerep jut a szövegkiejtés problémáit vizsgáló fejezeteknek. Az artikulációról, a hangzóformálásról, ének és beszéd kapcsolatairól, szöveg- és mondathangsúlyról tett megállapításai a dolgozat 4. fejezetében kerülnek kifejtésre. A harmadik, gyakorlati rész, az énektanulmányok hangképző gyakorlataitól, a művészi éneklés problémáinak megoldásán át az előadás kifejezési megoldásáig vezeti az énekléssel foglalkozót. Az éneket tanuló tudásfokának megfelelő megosztásban ad gyakorlatokat és az egyes hangfajták szerinti csoportosításban ajánl szóló hangra és együttesekre írt vokális műveket. Kerényi elméleti munkásságát „Százszínű csokor”³⁸ című és feleségével, Kerényiné Kéri Margittal közösen szerkesztett „Énekiskola” (I.–IV. kötet) dalgyűjteményei egészítik ki. Bár az énekpedagógia időről időre újabb aspektusokkal gazdagodik, Kerényi munkája, tudományossága és interdiszciplináris

37 A magyar énektanítás útja. Zenepedagógia, 1948;
A kóruséneklés alapjai. Kórushangképzés, 1949–50;
Hangképzés jegyzet Budapest, 1961;
Az énekpedagógia tudományos alapjai. Budapest, 1961;
Az énekpedagógia 20 éve. Budapest, 1965.

38 Népek dalainak feldolgozása. Budapest, 1964

szemlélete okán olyan átfogó műnek tekinthető, amely a felsőfokú magánénekes képzésben napjainkig az alaptankönyv szerepét tölti be.

A továbbiakban azokat az énekpedagógiai elgondolásokat vesszük sorra, amelyek a korábbi módszertani munkák fővonalaához valamilyen speciális szempontot társítanak. Minthogy Kerényi Miklós György alapművében az anatómiai, fiziológiai ismereteket kimerítő részletességgel tárgyalta, azok a későbbi tanulmányoknak már csak egyszerű, szemléletes formában képezik részét. A tanári eredményesség új útjait Jelinek Gábor (1948–), Adorján Ilona (1911–2004), Bruckner Adrienn (1948–), Róth Márta (1935–2001), Váginé Gödel Hilda (1911–2015), Nádor Magda (1955–) az éneklésben használt terminológia érzeteken alapuló, tudományos háttérű újrafogalmazásában látják. Ezért elsőként ezeket az énektanítás kezdeteitől bizonytalanul definiált terminusokat tekintjük át.

Jelinek Gábor „Út a természetes énekléshez” című 1991-ben megjelent munkájában a nyers hang instrumentummá formálásának technikai útját vázolja fel. Ebben meghatározónak ítéli meg a **támasz** szerepét, és a kilégzéssel összefüggésben így definiálja azt: „A rekeszizom elernyedése közben nem hirtelen, hanem folyamatosan, egyenletesen tolja ki a levegőt a tüdőből. A fix pont, amihez támaszkodik, a gerincoszlop, ahonnan ered. Ezen munkavégzés közben támogatást nyer a hasizomtól, ami rugalmas összehúzódásával a rekeszizom működését egyenletessé teszi, és megakadályozza, hogy a mindennapi légzéshez hasonlóan, egyszerre lökje ki a levegőt. Így a rekeszizom és az őt támogató hasizom, folyamatos, összefüggő légoszlopot biztosít a hangadás számára.” (Jelinek 1991 p. 40)

Adorján Ilona hatvan év pedagógiai tapasztalattal a háta mögött írta meg 1996-ban „Hangképzés, énektanítás” címmel könyvét azzal a szándékkal, hogy tanítványainak elméleti megalapozottságú, biztos fogódzót kínáljon a gyakorlati munka mellé. (Adorján 1996) Az énektechnikai alapfogalmak mindegyikét speciális skálagyakorlattal illusztrálja úgy, hogy egyidejűleg az adott frázis éneklése közben felmerülő technikai feladatokhoz komplex módon közelít. A támasz az ő értelmezésében a szabályozott kilégzésen alapuló, és a vele egy időben funkcionáló belégzési izomfeszültség – amelyet egyfajta sóhajzrútnak nevez – kettős légzési funkciójának egyensúlya, amely a biztos hangadás és messze ható akusztikai csengés eredménye. (Adorján 1996)

A magyarországi magánénekes végzettségét németországi operaénekesi gyakorlattal kiegészítő Róth Márta a Metronóm módszertani füzetekben publikálta tanulmányát 1991-ben. Sokréti énektanári tapasztalatait Weimarban és Budapesten szerezte. A támasz alapját az egészséges légzés technika által biztosított rugalmas testérzetben látja. Hangsúlyozza, hogy a támasz nem állapot, hanem folyamat. Meghatározását egy szemléletes képpel írja le, amelyben a rekeszizom a föld, a rezonáns üregeket egy képzeletbeli harangtoronyban a harangkupola jelzi és ezek között a folyamatos összeköttetést a kötél – levegőáramlás – biztosítja. (Róth 1991) A módszertani magyarázatok újabb irányzatának tekinthető a metaforikus szemléltetés verbális és képi alkalmazása. Ennek háttérében az az egyszerű magyarázat áll, miszerint az éneklés utánzásokon és érzeteken alapul. Az énektanár feladata pedig ezen érzetek akár különböző érzékszervek általi előhívása.

Ugyancsak érzetként értelmezi a támasz fogalmát Váginé Gödel Hilda. Azt vallja, hogy a hangot nem lehet megtámasztani, minden a levegő nyomására utaló kifejezés használatát elutasítja. Ezért ellenzi a levegőnek tartó oszlopként funkcionálását. „Énektanárok gyakran oszlopról beszélnek, holott a levegő az éneklés alatt is áramlik, nem áll oszlopként egy helyen” (Váginé 2004 p. 33) – írja 2004-ben „Daloljatok! A hangnevelés művészete” című könyvében.

Nádor Magda, a Zeneakadémia elvégzését követően, operaénekesi és énektanári diplomája birtokában Európa számos operaházában és koncerttermében szerepelt közel ezeröttszáz alkalommal. Jelenleg a Zeneművészeti Egyetem Magánének Tanszékének tanára. „Az erő a nyugalomban

rejlik. Funkcionális módszertan az énekléshez” címmel adta ki könyvét, amelynek alapjául az általa képviselt „Terlussologie” elmélete szolgál, amelyre a későbbiekben részletesen kitérünk. A támasz fogalmát elődeihez hasonlóan fogalmazza meg. Rugalmas állapotként, „az egyenletesen áramló tudatos irányításának képessége”-ként definiálja, amely akkor valósul meg, ha nem levegővel, hanem levegőn éneklünk, így teremtve meg testünkben a hang „fönt” tartani tudásának érzetét. (Nádor 2000)

A **rezonancia** lényegének megragadásában a fentebb felsorolt énektanárok lényegében a Kerényi által megfogalmazott rezonanciaértelmezéshez illesztik saját gyakorlatukat. Kerényi a megelőző felfogások fő hibáját a fej- és mellrezonancia egymástól és a szilárd csontozattól való különválasztásában látja. A hang terjedésének fizikai törvényszerűségeinek megfelelően az emberi hangforrás (gége) keltette hang hullámai az emberi test minden rezonátorába eljutnak, ahol az emberi hangadás zenei hangjából a hangoltságuk szerinti felhangokat felerősítik. Ezek alapján lesznek különböző erősségűek, színűek, jellegűek a hangok, annak függvényében, hogy a különböző alakú rezonátorok mely felhangokat erősítik fel. Helytálló az a tapasztalatok alapján levont következtetés, miszerint a kisebb és kevesebb légtartalmú fejüreg (arcüreg, orrüreg, homloküreg, iküreg) rezonanciájának inkább a magasabb, a nagyobb és több légtartalmú mellüreg (mellkas) rezonanciájának inkább a mélyebb hangok felelnek meg. Helyes hangadás esetén a hangban egyszerre működő rezonanciák megfelelő arányban keverednek. Ez azonban nem rezonanciális, hanem funkcionális kérdés, a rezonancia a funkciók függvénye. A mellrezonancia a hangskála egész terjedelmében egyformán, mint alaprezonátor erősítő működik. A fejrezonancia, a változtatható rezonátorok (lágyszájpad, toldalékos cső) működésének következtében a felhangok kierősítésével változik. A rezonanciát egységes jelenséggként tekinteni, amely egyéni alkat szerint erősíti, színezi a funkciót, amelynek helyessége a rezonancia-kihasználás helyességét jelenti. A helyes mélylégzés az alaprezonátor eredményes működését, a helyes lágyszájpad-működés a felhangdúságot, hangszíngazdagságot biztosítja. (Kerényi 1985)

Jelinek Gábor a rezonancia kérdéskörét azzal a gondolattal egészíti ki, hogy a férfiak hangja nagyobb testméretüknek köszönhető nagyobb rezonáns üregeik miatt rezonanciadúsabb, így erősebb dinamikai fokozatokra képes. A női hangok ereje kisebb, de mivel magasabb fekvésűek, nagyobb a vivőerejük, könnyebben éneklük át a zenekart. A dinamikai kérdéseken túl a szövegmondást és a pozíciót is a rezonanciával kapcsolja össze. A forte hang a rezonáns üregek maximális bekapcsolásának és a szövegmondásnak az eredménye, amely a legnagyobb mennyiségű és sebességű levegő felhasználásával keletkezik. „Ha a viszonylagos fokozatok képzését összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy a hang pozíciója és a szövegmondás szinte változatlanul erőteljes minden fokozatban, az eltérések a leghalkabbtól a legerősebbig a felhasznált levegő mennyiségében és sebességében, ebből következően a rezonánsüregek maximális kihasználtságában mutatkozik. Vagyis a leghalkabbtól haladva a legerősebbig egyre nagyobb mennyiségű levegőt használunk, az üregek egyre intenzívebb bekapcsolásával” (Jelinek 1991 p. 68).

Adorján Ilona szintén kiemeli a rezonancia hangszínt és dinamikát meghatározó kettős szerepét, hangsúlyozza, hogy a mélyebb hangoknál a mell-, magasabb hangok esetében pedig a fejrezonancia dominál, de „a helyes hangadással keletkező hang a megfelelő arányban keveri az egy időben megszólaló rezonanciákat” (Adorján 1996 p. 9). Az ideális rezonancia viszonyok kialakításának zálogát a helyes légzés, a gége működése, a megfelelő hangindítás, valamint a hangzók megfelelő szájüregbeli hangolásának láncszerűen összefüggő funkciósorozatában látja. Fonetikai és akusztikai megalapozottságú az a rezonanciaviszony megközelítése, melynek alapja az a kitétel, hogy „a hangzó egy nyelv keretében állandósult hangszín” (Adorján 1996 p. 9). Adorján megfogalmazása

szerint a vokális zene egyben az énekművészet lényegét is érinti, mert a zenemű szellemi mondanivalóját széles érzelmi skálán a zeneművészet egyedülálló ágaként a szöveg közvetíti.

Róth Márta, a rezonancia tudatosításában is a harangtorony metaforát fejleszti tovább. Ennek értelmében a torony „kupolájában” – ami nem más, mint a fej csontozatának és üregrendszerének összmunája – kell minden hangzót megszólaltatni, miközben az ajkak és a szájüreg a szöveget formálja. A hangzás ennek megfelelően magasabban érezhető és hallható, mint maga a formálás. Szoros összefüggést ír le a légnyomás és a hangadás között. A préselt, erőszakos levegőhasználat helytelen alaphangzáshoz vezet, amely lehetetlenné teszi, hogy a rezonáns üregek felhangokban gazdaggá, csengővé tegyék a hangot. A hibalehetőségek elkerülésének kulcsát a légzéstechnika tökéletesítésében látja. Az énektechnika alapjainak lerakását három évre osztotta. A harmadik év feladatai közé sorolja a rezonancia keverés elsajátítását, amelyben két – a támasz fogalmakor már tisztázott – érzet visszaidézéséből indul ki. Egyfelől arra a hosszanti tengelyre, amely a rekeszizom és a kupola (fej rezonáns üregei) között áramló levegő által keletkezik, másfelől a testtartás és a hangzás közötti összefüggésekre. Ahogyan a támasz, ugyanúgy a rezonancia-keverés is a rekeszizom, hasizom, és a fej üregrendszerének az összehangolt működéséből születik. A kevert rezonancia követelménye Kerényi munkássága óta az énekmetodikában elfogadott. Róth Márta tanulmányának jelentősége a mellrezonancia korábban hangoztatott állandó jelenléte mellett a fejrezonancia állandó szükségességének felismerésében van. A fejrezonanciára úgy tekint, mint egy eszközre, amelynek segítségével a hangmagasságok között úgy tudunk közlekedni, ahogyan a pók is a fonala segítségével. (Róth 1991) Rezonancia elméletét egy régi rugós mérleg működési elvével szemlélteti, melyben a mérleg kampója jelképezi a fejrezonanciát, a rugója a levegőoszlopot, a serpenyő pedig a rekeszizmot. „A mindenkor hangok eléneklése során a test feladata a hangmagasságnak megfelelő feszültség kezelése...” „...Hogy a hangmagasság változások ne párosuljanak hangszínváltozással, ezért kell a kiegyenlítést, a keverést megtanulnunk” (Róth 1991 p. 49).

A rezonancia által meghatározott **hangszín** kérdésköréhez kapcsolódik Jelinek „ellentétes mozgás” elmélete is. Arra a hangtan által igazolt tényre építi, hogy a magas hangok fejrezonancia-dúsak, míg a mély hangokat a mellrezonancia jellemzi. A kiegyenlített hangzás érdekében ezért a mély hangok intonálásához az ellenmozgás értelmében több fejrezonanciára van szükség, míg minél magasabb a dallam abszolút hangmagassága, annál több mellrezonancia kívánatos. A képzést a középfekvésben kell természetesen elkezdni, és csak erre lehet építeni magas és mély fekvést. (Jelinek 1991)

A kortárs terminológiában a **regiszter** kifejezés helyét a „fekvés” kifejezés vette át, amely csak a hang magasságára utal, nincsen funkcionális tartalma. Ebben az értelemben használja Jelinek is, aki a kiegyenlített, törésmentes énekhang kidolgozását a magas, közép és mély fekvéseket összekötő váltóhangok gördülékeny átneklése nélkül elképzelhetetlennek tartja. (Jelinek 1991) Nádor Magda szerint a regiszterek közti törésmentes átmenetet az egyenletes levegővezetés biztosítja. (Nádor 2000) Váginé Gödel Hilda a regisztert, „mint a hangadás egészében lezajló egyes izomműködések átmenetileg domináns hangzását” (Váginé 2004 p. 43.) írja le.

A **bel canto** és a **legato** fogalma az énekpedagógiában szorosan összefonódik. Homályos és félreérthető definiálásuknak köszönhetően máig sok zavart okoznak a tanári gyakorlatban. A bel canto, Kerényi György definíciója alapján elfogadottan stílus, nem pedig énektechnika. Ennek ellenére a köznapi szóhasználatban az éneklés módjára, technikájára vonatkoztatjuk, amelynek alapja a legato. A bel canto kifejezés új, pontosabb meghatározása Váginé Gödel Hildától származik, aki egy egész korszakot jelölő esztétikai követelményként aposztrofálja a tökéletes énekművészetet. „A tökéletes énekművészet azonban csak egy olyan hangszervvel volt létrehozható,

amelynek működését a fiziológia törvényei irányították. A követelmény tehát azonosult a technikai megoldással.” (Váginé 2004 p. 55)

A legato kifejezés úgyszintén pontosításra szorul. Használatában különbséget kell tenni a frazeálásra vonatkozó zenei műszóként és az énektechnikai szakkifejezésként történő értelmezés között. Énektechnikai vonatkozásban jóval konkrétabb, a hangszeres zenére nem vonatkoztatható, speciálisan a szövegmondáshoz tartozó sajátosságokat takar, amely ily módon csak a vokális zene sajátja. Váginé ezt a fogalmat is tisztázza. „Legato annyi, mint hangzó ív. Hangról hangra, magasságról magasságra, megszakítás, csomó nélkül húzódó hang-fonal. Minél tisztábbak, precízebbek a mássalhangzók, annál rövidebben szólalnak meg, nem okoznak göröngyöt a legato-ívben. A vokális hangzás így nem szakad meg általuk.” (Váginé 2004 p. 137) A szöveg lassú gyakorlását javasolja, a magánhangzó értékét lassítva teljes értékben énekelve, amit a villámgyors mássalhangzóejtés követessen. A „kotta teljes értékét a magánhangzó adja” elv megvalósítását nyelvi szempontból differenciálatlanul írja le. A dinamikai árnyalások, crescendo-decrescendo³⁹ megvalósítását is a legato feladatkörébe sorolja. Hibás alkalmazása rendszerint a rossz, értelmetlen hangsúlyozás eredménye. A zene és a nyelv közös paramétereiből indul ki, amikor azt állítja, hogy egy szón, frázison belüli többszöri hangsúlyozás a feleslegesen felerősített (crescendált) hangokat eredményez, melyeket természetsszerűleg halkítás követ, amely a zenei gondolat feldarabolásához vezet. A vonal megtartását úgy képzei el, hogy minden szótag az előző hang erejével kezdődik el, és hangoztatása alatt kismértékű erősítést hajt végre, „mintegy végigvezetve a crescendo akarátát egy képzeletbeli vonalon.” (Váginé 2004 p. 139) Ezt az általa vonal-crescendónak nevezett elképzelést szorosan beépíti a legato gyakorlásába. Az eredeti nyelvű éneklés szempontjából is különleges jelentőségű a szöveg és zene azonos jellemzőire épülő meglátása, mely szerint a „tanulónak olyan fokra kell jutnia tanulmányaiban, hogy minden frázisnak felismerje a központi gondolatát, azt a pontot, amelyhez törekszik, és amelyről visszafordul a lendület-ív csúcsa és lehajlásra vezetése.” (Váginé 2004 p. 139) A bel canto stílushoz kötődő énektechnika Váginé szerint – amint azt a VIII.–IX. században az ónémetalföldi Metz városában római mesterek által vezetett egyházi iskola alapítása is mutatja – nem csak olasz nyelven tökéletesíthető. A bel canto-hoz kapcsolódó énektechnikát Adorján Ilona is újabb tartalommal tölti meg, felismerve, az operaházak és koncerttermek elvárásait, a megnövekedett hangzásigényt. A régi olasz technikát a német iskola rezonanciaelméletével ötvözi azzal a céllal, hogy a hangadás kiegyenlített, a regiszterek összekötése törésmentes legyen, de mindez messzeható csengéssel legyen felruházva. (Adorján 1996)

A gége és a légzőszerv együttműködése nélkül nem jön létre az énekhang. A két szervet az állandó levegőcsere, a be- és kilégzés kapcsolja össze, melynek zavartalan együttműködése az énekes **légzés** alapkérdése. A hangadási légzés három fázisra osztása Kerényi módszertana óta a hangképzés gyakorlatában általánosan elfogadott. A légzési mechanizmusban, melynek alapja a nyomáskülönbség, a tüdő passzív szervként vesz részt. A bordaközi izmok, a rekeszizom, és a has izomzatának összműködése révén a mellkas térfogatváltozásának eredményeképpen belégzéskor a térfogat-növekedéssel nyomáscsökkenés, kilégzéskor pedig térfogatcsökkenéssel nyomásnövekedés áll elő. A vízszintes irányú rekeszizom passzív voltát a mai énekpedagógusok egyhangúan hangsúlyozzák, mint ahogyan nézetazonosság van a gége lélegzetvétel alatti nyugalmi helyzetét illetően is. A be- és kilégzésben részt vevő izmok passzív illetve aktív szerepét illetően már árnyaltabb a kép. Adorján, Róth és Jelinek véleménye megegyezik a tekintetben, hogy a belégzés során a bordákat megemelő külső bordaközi izmok és a lesüllyedő rekeszizom végeznek aktív munkát, miközben a has izomzata előredomborodik és a belső bordaközi izmok passzívan elernyednek.

39 Erősítés, halkítás

Adorján a légzés aktivitását az élettani és hangadási jelentőségén túlmutatva így fogalmazza meg: „Tudnunk kell, hogy énekléskor a belégzés elhatározásának pillanatában élénk szellemi tevékenységet fejtünk ki. Működésbe lépnek mindazok az asszociációs központoknak a kapcsolatai, amelyek a megszólaltatandó mű összes tényezőjét magukba foglalják (ritmus, hangmagasság, dallam, hangerő, tempó, szövegméleket, a kifejezés eltervezése stb.)” (Adorján 1996 p. 9). Váginé a hangadási légzés elsajátításának minél egyszerűbb módját tartja kívánatosnak. „Egyedüli szabályozója a mű, amelyet az énekes énekel.” (Váginé 2004 p. 36).

A fentebb tanulmányozott módszertani elvektől jelentősen eltérő, a német orvostudomány által is igazoltnak ítélt felismerések, szabályszerűségek alapján alkotja meg elméletét Nádor Magda. Miután pályája csúcsán egy komoly betegség következtében egyik hangszalagja lebénult, a jénai Schiller Klinikán elektromos sokterápiával és speciális funkciók gyakorlatokkal kezelték eredményesen. Teljes gyógyulását és a tudatos rehabilitációt a Dr. Charlotte Hagena heidelbergi doktor-nő előadásán hallottaknak köszönheti. Ez a légzésen alapuló gyógyítási módszer, mely csecsemők és gyermekek esetében ugyanazon betegségek esetében különbözőképpen történő gyógykezelést alkalmaz, felkeltette érdeklődését és további kutatásokra ösztönözte. A módszer alapját az a megfigyelés adja, miszerint kétféle légző típusú ember van. Az egyik típus aktívan lélegzik ki és passzívan be, a másik éppen fordítva, a belégzésben aktív, és kilégzése passzív. Németországban erre a megállapításra támaszkodva kísérletezték ki azt a módszert, amelynek a gyógyításban, sportban, és az énekpedagógiában is vannak követői. Nádor a „Terlussologie” módszerének tapasztalatait tanári munkájában, a hangképzési hibák leküzdésében rendszerként alkalmazza. Mivel az egyik ember az énekléshez szükséges energiát nézete szerint a belégzésből, a másik típus a kilégzésből meríti, a légzésben részt vevő izmok aktív és passzív szerepe a két típusnál ellentétes. Az aktív belégző típus a bordák közé, a bordák tágulásával, míg az aktív kilégző típus kicsit mélyebbre veszi a levegőt, a többi hangadáshoz kötött izom elernyesztésével. A nem megfelelő izmok használatából eredő betegségek és a hangí romlás elkerülésére minden énekesnek meg kell találni saját légzőtípusát, és azt figyelembe véve kell lélegeznie. A két légzőtípus-elmélet alapját az emberek eltérő hideg-meleg testzónáinak szétválasztása adja. A születésünkkel determinált típushoz tartozás alapján meghatározza az ajánlatos táplálkozást, ruházkodást, mozgásigényt, életviteli szokásokat is. (Nádor 2000) Módszertani elképzelései nagy érdeklődésre tartanak számot itthon és a távol-keleti országokban, de a „Terlussologie” elmélete nem nyert még általánosan elfogadott tudományos elfogadást.

Napjaink énekpedagógiája fontos új területként kezeli a kórushangképzést. A témában jelentős tevékenységet fejtett ki Bruckner Adrienn, aki énektanárként, karvezetőként, énekművészként Kodály szellemi örökségének értelmében fontosnak tartja, hogy a gyermek óvodás korától fogva naponta találkozzon az énekléssel, és a kóruséneklés a gyermekeknek és a felnőtteknek egyaránt legyen a zene aktív művelésének része. A tanítók számára nélkülözhetetlennek tartja a valódi értékek megértését és közvetítését. Hangképzés-könyve az óvodákban, iskolákban dolgozó zene-pedagógusok, karvezető tanárok munkájához nyújt útmutatást. „Énekelj jól” címmel 1999-ben jelent meg, melyben részletesen foglalkozik a gyermekek hangképzésével az óvodás kortól 18 éves korig. (Bruckner 1999)

Adorján Ilona módszertani könyvét a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola tanáraként írta meg. Ebben külön fejezetet szán a kóruséneklésnek, mert „csak helyes hangadással, komoly zenei és technikai felkészültséggel és kifejezőképes hajlékonysággal rendelkező kórus valósíthatja meg a zeneszerző elképzeléseit és okozhat örömet úgy önmaga, mint hallgatósága számára.” (Adorján 1996 p. 47) A technikai felkészültséget és a hangegészségtani ismereteket a kóruséneklésben is nélkülözhetetlennek tartja, mert míg a szólista a saját hangí adottságainak megfelelően választ-

hatja meg repertoárját, addig a kórusénekes sokszor igen nehéz, akár képességeit meghaladó szólamot is kénytelen énekelni. (Adorján 1996)

Korunk módszertani elméleteit új, az énekmódiában korábban nem hangsúlyozott aspektussal bővíti Váginé Gödel Hilda. Úgy véli, éneklés kapcsán mindenre egyaránt érvényes, átfogó módszertanról beszélni lehetetlen. Az énekesi technika elsajátítandó komponenseit tíz pontban foglalja össze, melyek központjában a funkcióvegyítés áll. Mivel nincs két azonos struktúrájú gége, azonos felépítésű test és rezonáns üregek, és az artikulációs szervek sem azonos mozgékonyssággal működnek, a tanárnak a tanítást megelőzően meg kell ismernie a növendék hangját, esetleges hibáit. A hangvizsgálat új eleme az énektanításnak, mely által elkerülhető a különböző felépítésű hangok és azok hibáinak uniformizálása. Módszertani célkitűzésnek csak a minden énekesre egyformán kötelező izommozgások begyakorlását tekinti, amelyek lehetővé teszik az élettanilag helyesen működő, egyéni hangzású hang kifejlődését. (Váginé 2004)

Hasonló megközelítésben fogalmazza meg az énektanárról, a pedagógus személyéről gondolatait Röth Márta is. Az énekpedagógia legnehezebb feladatának az alapok lerakását ítéli meg, mert annak minősége az énekes pályáját döntően befolyásolja. Az alapozás módszerében legfontosabbnak a tudatosságot, a feladat koncentrációját, valamint az egymásra logikusan épülő kis lépésekkel történő fokozatos haladást tartja. A természetes éneklés pszichológiai megalapozottságú útján jár Ligeti és Szamosi nyomdokain, amikor kijelenti, hogy a tanároknak nemcsak szakmai tudással, de komoly pszichológiai képességekkel is rendelkezniük kell, mert az énektechnika elsajátításával párhuzamosan a növendékeknek egy befelé vezető utat is meg kell járniuk. Így juthatnak el ahhoz az egyensúlyhoz, amely a megalapozott technikai tudást és a mélyen átélt előadást összekapcsolja. A jó tanár ismérveit minden gyakorló énektanár számára korszerűen, irányadóan fogalmazza meg. Az énekléssel foglalkozó szakemberek számára egyértelmű kell, hogy legyen az elveivel való azonosulás. Ezért napjaink énekmódiái elképzeléseit az ő gondolataival összegezzük.

- „– Nem érzelmi alapon tanít, hanem mindig tudatosságra nevel.
- Növendékét nem uralja, hanem partnerként kezeli azt.
- Önállóságra tanít.
- Okosan használja ki a rendelkezésére álló időt.
- Nem pózol a megértő anyai barátnő, se a jó haver, se a megfellebbezhetetlen, tekintélyelvű, rideg szellem szerepében.
- Aki azért köt szövetséget a növendékével, hogy az a maga részéről szövetségre léphessen először a testével-lelkével, azután a zeneszerzővel, majd a kísérőjével vagy a karmesterrel, hogy végül mindannyian szolgálhassák a zeneművészetet.” (Röth 1991/1 p. 5)

Felhasznált irodalom

- Adorján Ilona (1996): *Hangképzés és énektanítás*, Eötvös József Könyvkiadó, Bp.
- Bruckner Adrienne (1999): *Énekelj jól*, Kodály Intézet, Kecskemét
- Jelinek Gábor (1991): *Út a természetes énekléshez*, Akkord Kiadó, Bp.
- Kerényi Miklós György (1985): *Az éneklés művészete és pedagógiája*, Zeneműkiadó, Bp.
- Nádor Magda (2000): *Az erő a nyugalomban rejlik*, Szerzői magánkiadás Biadrukt Bt., Etyek
- Röth Márta (1991): *Gondolatok az énektanításról*, In: *Metronóm módszertani füzetek*, 1991/1. sz.
- Váginé Gödel Hilda (2004): *Daloljatok*, A hangnevelés művészete, Horváth György kiadása, Bp.

A tehetségnapi konferencián szereplő
hallgatóink kutatásai és kutatási tervei

Roma és nem roma családok nevelési szokásainak összehasonlítása és az intézménnyel való együttműködésük

COMPARING ROMA AND NON ROMA FAMILIES' EDUCATIONAL HABITS AND THEIR PARTNERSHIP WITH THE INSTITUTIONS

Bartha Erika óvodapedagógus hallgató
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

In this paper I would like to present the draft of my research. I announce the written version of my presentation performed on the Talents' Day Conference on 16th April. In this paper I present the Roma and non Roma families' educational habits and I mainly focus the Roma and non Roma families' relationship with the kindergarten.

I expound the justification of my choice of subject in greater detail. This paper contains my research plan and the main goals. I hope research will be successful and I will receive reliable statements and data.

1. Bevezető

A 21. században fontos beszélünk a roma és nem roma emberek kapcsolatairól, azonosságairól, ellentéteikről. Kutatásom a nevelési különbségekre fektetne nagyobb hangsúlyt, azon belül is az azonosságokat és különbségeket szeretném megtalálni és értelmezni. Mivel Magyarországon a romák száma igen magas, s nap mint nap együtt élünk velük, látjuk életvitelüket, nevelési szokásaikat, gyermekvállalási szokásaikat, gyermekvállalásuk számadatait, úgy gondoltam, hogy ez a téma egy mélyebb áttekintést érdemel.

Magyarországon romának az az ember tekinthető, aki magát a népszámláláson, a választásokon, iskolában illetve hivatalokban romának vallja. Az 1992-es adatvédelmi törvény is ezt szabályozza, hogy romának csak az tekinthető, aki írásba foglalva is felvállalja roma identitását.

A romaellenesség vagy más tényezők hatása miatt a romák csupán 1/3-a vállalja fel roma identitását. A 2011-es népszámláláson a romák száma Magyarországon 315 000 fő körül mozgott. Ez csupán egy töredéke a tényleges roma lakosságnak országunkban.

2. Kiket tekinthetünk romának?

Felmerülhet az is, hogy akár a szociológusok vagy egyéb tanult emberek kiket is tartanak romának? Kemény István szociológus szavait szeretném idézni: „Azt tekintettük cigánynak, akit a környezete annak tartott. [...] Felmerül, az a kérdés bennünk, hogy ki is az, akit a társasága, környezete, ismerősei cigánynak tekint. Az elsőnek említett tény szerint a környezet a barna

bőrű embereket tartja cigánynak, ezen kívül a cigány származásúakat, vagyis azokat, akiknek a szülei cigányok.” (Kemény 2003). A Központi Statisztikai Hivatal azokat az embereket tartja romának, aki a hovatartozás megválaszolásánál, a megadott kérdések egyikére legalább felvállalta roma identitását.

Feltehetjük azt a kérdést is, hogy a romák és a hátrányos helyzetűek halmaza lefedi-e egymást. Véleményem szerint nem, de természetesen a roma, mint hovatartozás, egy hátrányos megkülönböztetést is jelent. A cigánysággal szembeni előítéleteink már nagyon régre nyúlnak vissza. Ez az előítéletesség vezet ahhoz, hogy a társadalom nagy része hátrányos megkülönböztetéssel fordul a romák felé. Sajnos arról még nem született felmérések, hogy hogyan éli meg azt a roma gyermek például, hogy kisegítő csoportba teszik vagy szeparálják a többiekől, csak azért, mert roma származású (természetesen teljesen egészségesen minden testi vagy szellemi hibák és rendellenességek nélkül). A hátrányos megkülönböztetéssel nemcsak a romákat sújthatja a társadalom, hanem más csoportokat is. A magyar oktatási és köznevelési rendszer, jelen esetben az óvoda, általában nem tud segíteni abban, hogy kiegyenlítse a származás által kialakult hátrányokat. (Fiáth 2002)

3. A roma és nem roma családok, valamint az óvoda

A cigánygyerekek rendszerint nagy családokban élnek, ezáltal rendkívül nyitottak arra, hogy új kapcsolatokra tegyenek szert. Talán a társadalmi kirekesztés miatt tartanak az ismeretlen emberekől, de akár egyetlen egy ember is elég, aki roma, ahhoz, hogy ne érezzék magukat frusztrálva. A cigánygyerekek rendszerint mindenhová a szüleikkel együtt mennek, ők vannak mindig a középpontban. A cigány családok egy része nem szívesen adja a gyermekeiket óvodába, mert féltik őket attól, hogy a társaik bántani fogják gyerekeiket. Szeretik ellenőrizni a roma szülők azt, hogy napközben a gyermekek biztonságban vannak-e, jól érzik-e magukat az óvodai csoportban. Ez azt sugallja felénk, mintha a saját nevelésükben jobban bíznának a roma szülők, mint az intézményes nevelésben. (Kovács 2009)

Feltételezhetjük, hogy a nem roma családok nagyobb mértékben próbálnak együttműködni az óvodával, hiszen gyermekeik számára a lehető legjobb nevelést szeretnék biztosítani. Ugyanakkor a roma családok, szülők is hajlanak az együttműködésre, csak meg kell találni annak módját, s inkább olyanban kérni a segítségüket, mely az erősségeikre fekteti a hangsúlyt, nem pedig a gyengeségeikre. Hiszen ha pozitívumokat tapasztalnak az együttműködés során, akkor a hozzáállásuk is pozitív irányba mozdul el. (Szabó 2015; Erdős 2015) A család óvodáról kialakult képe fontos szerepet játszik a gyermekek óvodáztatásában, a közösségi programokon a részvétel aktivitásában. (Forrai és Hegedűs 1998)

Továbbá a gyerekek óvodáztatását az is befolyásolhatja nagy részben, hogy hiába vinné a gyermekét óvodába a roma szülő, ha nincs a lakóhelyükön óvoda, csak más környező településen található óvoda, és olykor a szülők nem tudják a gyerekek elvitelét illetve hazahozatalát megoldani. (Fiáth 2002)

4. Kutatási terv

Ahhoz, hogy az adatgyűjtésem megfelelő mennyiségű lehessen, kvantitatív módszert, azon belül is a papíralapú kérdőívezést fogom alkalmazni. A kérdőívet 60 roma és 60 nem roma családnál szeretném lekérdezni. Továbbá tervezem, hogy 10-10 családnál megfigyelést tartok, délutánonként, hogy amikor a gyermekek otthon tartózkodnak, akkor is betekintést nyerhessek a mindennapjaikba, illetve láthassam, hogy a szülők miképpen nevelik gyermekeiket.

A kérdőívet Mátészalkán a Négy Évszak Óvodában, illetve egy Hodászi óvodában tervezem kiosztani. A két helyre azért esett a választásom, mivel Mátészalka egy kb. 18000 fő lakosú város,

melynek csupán az 5% roma, Hodász pedig azért speciális ebben az esetben, hiszen ott a lakosság több mint 60%-a roma identitású. Véleményem szerint ezeken a helyeken kapnék használható adatokat a kutatásomhoz. Reményeim szerint az intézményvezetők segítségemre lesznek. Továbbá a megfigyelés alatt, ha sikerül, szeretnék interjút is készíteni a családokkal.

Számtalan hipotézis és kérdés megfogalmazódott bennem a témával kapcsolatban.

- Feltételezem, hogy számos területen tapasztalhatóak eltérések a roma és nem roma családok nevelési szokásaiban.
- Azt gondolom, hogy a romák sokkal inkább a saját szüleiktől és rokonaiktól látott nevelési mintát adják át a gyermekeiknek.
- Ellenben a nem romák esetében úgy vélem, hogy ők a szülői mintát kiegészítik a saját tapasztalataikkal, pedagógustól kért tanáccsal és a szakirodalomban, interneten olvasottakkal.

Kutatásom ütemezése a következő:

A következő ütemtervet szabályozza a munkámat, hogy milyen időintervallumban, mit kell az előbbre haladásomhoz elkészítenem.

- Szakirodalom-feldolgozás
2016. január 10.–2016. május 30.
- Kutatás módszerének kidolgozása
2016. március 1.–2016. június 15.
- Megfigyelés
2016. június 15.–2016. augusztus 31.
- Kérdőív kiosztása
2016. szeptember 1.–2016. október 31.
- Kérdőív feldolgozása
2016. október 1.–2016. november 30.
- Dolgozat elkészítése
2016. október 15.–2016. december 15.

Kutatásom céljaként azt tűztem ki, hogy a nevelési szokásokban megtaláljam az azonosságokat és különbségeket. Ezzel segítve az óvodapedagógusok nevelési munkáját.

Felhasznált irodalom

Erdős Imréné (2015): Roma család és az óvoda – Hajdúböszörményi Kincskereső Óvoda. In: Pálfi Sándor (szerk.) Roma gyermekek nevelése és segítése. Didakt Kft., Debrecen

Fiáth Titanilla (2002): A hátrányos megkülönböztetés. In: Babusik Ferenc (szerk.) A romák esélyei Magyarországon. Kávé Kiadó-Delphoi Consulting, Budapest

Forrai R. Katalin és Hegedűs T. András (1998): Cigány gyermekek szocializációja, Aula Kiadó Kft., Budapest

Kemény István (2003): A cigány nemzetiségi adatokról. Gondolat Kiadó MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

Körmöci Katalin (2015): Óvodapedagógiai lexikon. FLACCUS KIADÓ Kft., Budapest

Kállai Ernő és Kovács László (2009): Megismerés és elfogadás. Nyitott könyvműhely, Budapest

Darvas Horváth Katalin, Dr. Igaz Sarolta, Gelgányiné Kósa Irén, Hujber Tamásné, Polyhosné Babáczek Erzsébet, Somhegyi Szeverin és Tóth Judit (2015): Óvodai hátránycsökkentés, eredményes iskolakezdés. Pátria Nyomda Zrt. Budapest

Legyen a természet a te tanítód!

LET NATURE BE YOUR TEACHER

Bellon Veronika hallgató

Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

In this paper I deal with the children's outdoor experiences. Firstly, I studied their cognition capability according to Jean Piaget, L. Sz. Vigotszkij, Erik Erikson and a Hungarian psychologist, Dr. Ranschburg Jenő. In the third chapter I studied some English book about outdoor playing in England, in Norway and in the USA. They said that children need to live in, play in and make experiences about nature. Then, I analysed The National Base Program of Kindergarten education which is the most important document in nurseries in Hungary. In children's life the family is the primary social scene, so, I studied the role of the family, then the role of kindergarten teachers. The Sunshine Nursery in Hajdúböszörmény organizes forest nursery in the forest. As I read the Kindergarten Education newspaper about forest nursery, I found some interesting programs. I made two interviews and many questionnaires with leading kindergarten teachers and other kindergarten teachers. In addition, at last I wrote green nursery of my dreams.

1. Az óvodáskorú gyermek kognitív képességeinek jellemzői

Mindenekelőtt a gyermek kognitív képességeiről alkotott helytállónak bizonyuló elméleteket írtam le, megemlítve Jean Piaget-t és L. Sz. Vigotszkij-t; valamint a pszichoszociológia terén, Erik Erikson nyolc szakaszos felosztását is lejegyeztem.

1. táblázat Az értelmi fejlődés szakaszai

L. Sz. Vigotszkij	J. Piaget	
szakaszok	életkor	szakaszok
cselekvő – szemléletes gondolkodás	0–2 év	szenzomotoros intelligencia
szemléletes – képszerű gondolkodás	2–7 év	művelet előtti szakasz
nyelvi – fogalmi gondolkodás	7–12 év	konkrét műveleti szakasz
	12 év	formális műveleti szakasz

Forrás: Balogh Éva (2008 p. 120.)

A művelet előtti szakaszban a gyerek már elkezd beszélni. A szavakat szimbólumokként használja egy tárgyra vagy tárgyak csoportjára. Ekkor a gyerek bizonyos szabályokat még nem ért. Nem érzékeli még a mennyiségi különbséget, a tömeg megmaradást, a számállandóságot. Ugyanakkor környezetét saját szemszögéből figyeli, magához viszonyítja. Ezt egocentrikus gondolkodásnak hívjuk. Emiatt képtelen még a decentralizálásra, nem tudja egy szituáció két megközelítését egyidejűleg figyelembe venni. Gondolkodását az irreverzibilitás is jellemzi, ami a vissza

fele való gondolkodás képtelenségét jelenti. Ennek a szakasznak jellemzői még az intuitivitás, az artificializmus, az animizmus, és a finalizmus, valamint a mágikus gondolkodás. (Balogh 2008 p.) Utóbbinál, „a középpontban a szándék, a vágyak vezérelte cél áll, amit semmiféle törvényszerűség nem akadályozhat meg abban, hogy megvalósuljon. A világ tehát varázslatok, mágiák színtere.” (Dr. Ranschburg 2014 p. 125.) Piaget állítását vizsgálatokkal bizonyította be. „Ha egy alacsony, széles üvegből a folyadékot egy keskeny magas edénybe öntjük át, a négyéves gyermek úgy véli: a folyadék mennyisége megváltozott.” (Dr. Ranschburg 2014 p. 74.) Az ötéves gyermekek többet gondolkodnak ezen a feladványon, de ők sem tudnak biztos választ adni. A gyermek nem érti még, hogy a folyadék mennyisége nem változott vagyis, még nem rendelkezik a megfordítás képességével. Ezzel azt állapította meg Piaget, hogy a megmaradás elve még nem alakult ki a 2–7 éves korosztályú gyermekeknél.

2. táblázat A pszichoszociális fejlődés óvodás kori stádiumai

Stádium	Pszichoszociális krízis	Kedvező kimenet
3. Harmadik és negyedik életév	kezdemenyezés vagy bűntudat	tervezés és megvalósítás; saját cselekvések kezdemenyezésének képessége
4. Hatodik évtől a pubertásig	teljesítmény vagy kisebbségérzés	kompetencia intellektualitás, szociális és fizikai képességekben

Forrás: Rita L. Atkinson et al. (2003 p. 99.)

2. Miért van szükség környezeti nevelésre?

Angliában az 1950-es évek közepétől indult egy úgynevezett *Erdei Iskola* mozgalom, melynek célja, hogy a gyerekek minél több természetközeli élményben, megismerkedésben részesüljenek. (Carruthers 2007 p.) Hiszen, ha a gyerekeknek nincsenek valóságos tapasztalataik a természetről, hogyan fogják tudni igazán megérteni a természetvédelem és más környezettel kapcsolatos kérdések fontosságát? – teszi fel a kérdést a szerző. (Carruthers 2007 p.) A norvég pedagógusok a következő kérdéssel közelítették a környezeti neveléshez: Miért kell kimennie a gyerekeknek? Válaszuk a következő volt: mert ez jó a gyerekeknek, bár ez magától értetődő. Indoklásuk, pedig, mert a gyerekekkel együtt születik a környezet iránti kíváncsiság, fejleszti a fizikumukat és a motoros készségeiket, intenzíven használják érzékszerveiket, egyaránt erősíti a fizikális és mentális egészségüket, fejleszti az ellenálló képességüket, növeli az önbecsülésüket és mindennap új kihívások elé állítja őket. A pedagógusok új nézőpontból közelítették meg a kérdést a természetre alapozva. Ezek a környezeti megismerkedések természetesen kihívások elé is állítják a gyerekeket és a pedagógusokat is egyaránt. A nevelők is akarjanak kimenni az udvarra. Ezért újra kell gondolni a pedagógusok továbbképzésének programjait is. Ugyanakkor, a gyerekeknek lehetőséget kell biztosítani az állatokkal való találkozásra is. Hiányzik viszont az első kézből való megismerkedés, amikor tapintás, látás által tapasztalják meg az állatok valóságát. Másrészt az állatok védelmét is hangsúlyozni kell, ami szintén nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a gyerekek megértsék a természetvédelem jelentőségét. (Carruthers 2007 p.) Számos módon tudják segíteni a pedagógusok a gyerekek tudományos elképzeléseik kibontakoztatását, de gondosságra van szükség annak biztosítása érdekében, hogy a foglalkozás nem alakítson ki problémákat a gyerekek jövőbeni tanulása során. Lehetőségeket kellene biztosítani a gyerekeknek, amelyek lehetővé teszik a felfedezést, önálló kérdésfelvetést, ötleteik megbeszélését társaikkal, hogy elkezdjék a dolgokat maguk számára felderíteni, felfedezni. (Johnston 2004 p.), (Johnston 2010 p.) Mi teszi igazán emlékeze-

tessé a kinti játékot a felnőttek számára? (Henniger 1994 p.) Van néhány lehetséges magyarázat erre a kérdésre.

Szenzoros tapasztalatok: a látnivalók, a hangok, és a textúrák miatt találják a kinti létet vonzó-
nak a gyerekek, emellett ez a közeg sokkal érdekesebb is számukra.

Nagyobb szabadságérzet: a függetlenség összetartozik a kinn léttel, ami egy másik lehetséges ok, ami miatt igen élénken emlékeztetessé válnak a kinti játékelmények. (Rivkin 1995 p.) Futás, ugrás, kiabálás, beleértve a koszos tevékenységeket, amik tökéletesen teszik a szabadtéri tartózkodást, minimális felnőtt részvétellel.

Kockázatvállalás lehetősége: A kockázatvállalás része, hogy izgalmassá és motiválttá tegye a gyerekek játékát.

A National Association for the Education of Young Children (NAEYC) is hangsúlyozza a szabadtéri játékok fontosságát, ami szerves része a gyerekek megfelelő fejlődésének.

3. A család és az óvodapedagógus szerepe a környezeti nevelésben

„A családi és óvodai nevelés illeszkedésének vizsgálata azt az eredményt hozta, hogy a legtöbb család esetében a két nevelői hatásrendszer harmonikusan kiegészíti egymást.” (Podráczky és Marton 2012 p. 72.) Ezt állapította meg a kutatásában Desforges és Abouchaer (2003). „A pedagógus és a szülő akkor támogatja egymás munkáját, ha az általuk birtokolt tudást és információkat kölcsönösen, a gyermek fejlődése érdekében megosztják.” (Podráczky és Marton 2012 p. 69.) Ennek érdekében a szülő- pedagógus együttműködéséhez egymásra épülő alapelveket is megfogalmaztak, melyek: az elfogadás, a kölcsönös bizalom, kommunikáció, pozitívumok keresése, gyermekekre vonatkozó pozitívumok hangsúlyozása és a rugalmas alkalmazkodás. Ezek teszik lehetővé a sikeres együttműködést szülő és pedagógus között. Annak érdekében, hogy egy jó kapcsolat jöjjön létre Joyce Epstein számos jó gyakorlatot dolgozott ki. Ezek a következők, főcímenként: „a szülőkkel való foglalkozás, kommunikáció, önkéntes munka, otthoni tanulás, döntéshozatal, a tágabb közösség és az óvoda/iskola kapcsolata.” (Epstein 2001 p.) A döntéshozatalt kiemelve, ez a szülői munkaközösség, illetve különböző tanácsadó csoportokat foglalja magába, akik a szülők kéréseit, javaslatait vitatják meg és továbbítják az óvoda vezetősége felé. Ez egy olyan kommunikációs szintér, ami igen könnyen olajozottá teheti a szülő-óvoda, szülő-pedagógus kapcsolatot, azáltal, hogy meghallgatja a szülőket és lehetőséget biztosít a szülők általi fejlesztésekre. (Podráczky és Marton 2012 p.)

A kecskeméti Corvina Óvoda Ifjúság Úti Tagóvoda óvoda zöld jeles napjainál, nélkülözhetetlen az óvodai dolgozók segítsége, akik szintén környezettudatos életet élnek, így lehetséges a siker elérése. Klein Ibolya célra tekintő szemmel írja: „Ha a gyerekektől pedig csak azt és annyit várunk el, amit mi magunk is megcsinálunk a fenntarthatóság, a környezettudatosság érdekében, akkor már hitelesek vagyunk, és ezzel épp eleget teszünk érte.” (Klein 2015 17.)

4. A hazaszeretetre nevelés pályázati kereteken belül

„TÁMOP 3.1.2–12/1–2012–001 „Hazafias és honvédelmi neveléshez digitális tartalom és módszertan kidolgozása” című projekt óvodai programcsomag. A projekt célja: a 3–18 éves korosztály számára akadálymentesített, az adott korosztály életkori adottságainak megfelelő tartalommal és módszerekkel nyolc programcsomaggal álló ismeretanyag létrehozása. Egy olyan digitális tananyag készítése, amely a Nemzeti Alaptantervben megfogalmazott hazafias és honvédelmi nevelés eredményes és sikeres megvalósítását szolgálja, a közoktatás minden szintjén, a jelenlegi, modern szakmai és technológiai elvárásoknak megfelelően.” (Padányiné és Aszalós 2014 4.)

A hatvani és az oroszlanói óvodapedagógusok feladata az volt, hogy „összeállítsanak egy anyagot, a 3–6 éves korosztály számára, amelynek segítségével az egész év folyamán a gyerekek minden tevékenységen keresztül találkozhatnak a magyarság fennmaradásának alapértékeivel.”

A tananyag komplex jellegű, olyan tartalommal, amely egyedülálló. „Az óvodapedagógusok új ismeretek beépítésével a többi tevékenységben eddig is jelen levő, hasonló jellegű tartalmakat egységes rendszerbe foglalták.” (Padányiné és Aszalós 2014 5.) Az óvodai műveltség-tartalom kidolgozása során nagy hangsúlyt tettek arra, hogy „a magyarságtudat alakítása tudatosabban, tervszerűbben történjen. A tananyag segítségével olyan gyermekek nevelése a cél, akik kötődnek lakóhelyükhöz, környezetükhöz jól tájékozódhatnak, érdeklődnek, nyitottak, önmagukat értékelni, másokat elfogadni tudók, együttműködők.” (Padányiné és Aszalós 2014 4.) A hazafiság szemléletében újragondoltak eddig már megszokott témákat. (Padányiné és Aszalós 2014 4.) Az állatok terén a magyar őshonos állatokat, magyar kutyafajtákat, Kincsemet, a híres versenylovat értik. A zöldség, gyümölcs terén, a híres, Magyarországon termesztett növényeket, mint a makói hagyma, a szegedi paprika stb., illetve az ezekből előállított termékeket, a vecsési savanyúságot, a káposztát, a pirospaprikát és a különböző gyümölcsleveket. A foglalkozásokat illetően a régi mesterségeket és napjaink foglalkozásait is kiemelik. A projekt sikerességét az idő fogja megmutatni és természetesen azok, akiknek készült, a gyerekek. „Az elkészült óvodai tananyag tartalma: 67 vázlat, 42 játék interaktív táblára, fogalomtár 131 fogalommal, képgyűjtemény, kerekasztal beszélgetés (mindhárom korosztállyal), tesztfoglalkozás, módszertani füzet.” (Padányiné és Aszalós 2014 31.)

5. Sikeres erdei-óvoda-pályázatok

„Óvodai Tehetségsegítő Programok, Erdei Óvoda Programok támogatása című (NTP-OTM-MPA-12-038) pályázati program megvalósítása.” (Nemzeti Tehetség Program 2014 20.) A pályázatot a salgótarjáni Pitypang Tagóvoda nyerte meg, így „négy napos erdei óvodai programon vehettek részt a gyerekek Karancs-Medves Tájvédelmi körzetben.” (Nemzeti Tehetség Program 2014 20.) A következőkben a pályázatot szó szerint idézem a pályázat szövegét. A pályázatkitűzött céljai között szerepel, „a környezet természeti kincseinek állat- és növényvilágának felfedezése, játékos helyzetek, változatos tevékenységek, vizsgálódások, tapasztalatok gyűjtése természetes környezetben, különböző helyszíneken az élménypedagógia alkalmazásával. A természeti és épített értékeink megismertetésével a közvetlen környezetükhöz való ragaszkodás lokálpatrióta szemlélet megalapozása. Környezeti problémák önálló felfedezése, megoldások keresése, a gyerekeken át a család környezettudatos szemléletének, magatartásának alakítása.” (Nemzeti Tehetség Program 2014 20.)

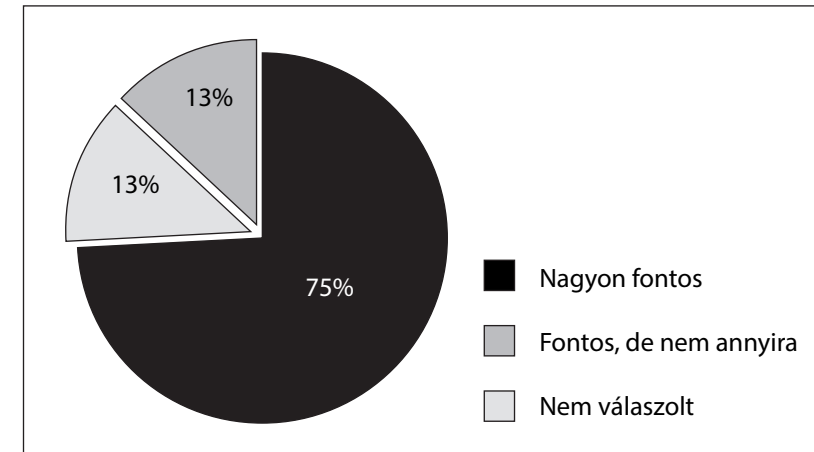
2013 októberében a vésztői óvoda egyhetes erdei óvodai programot valósíthatott meg „Kis felfedezők az erdei óvodában” című pályázat keretében. „A tábor helyszíne: Vidra tanya.” A projekt címe szó szerint: „Az erdei óvoda tevékenységeit három projekt – a „Röpi madár” a „Vízpart varázsa” és a „A természet csodái” köré csoportosították. Előzményként a gyerekek, az óvodában felelevenítették tudásukat a természetről. Majd elkezdődött az egyhetes programsorozat.” (Kara 2014 6.)

6. Zöld óvodák vizsgálata

Az alábbi fejezetben a Zöld Óvodákkal kapcsolatos vizsgálatomat mutatom be, összevetve az interjúkra adott válaszokat a kérdőív eredményeivel. A kérdőív kérdéseit a Zöld óvoda leszünk! (Bihariné dr. Krekó Ilona et al. 2014 p.) – módszertani segédanyag és útmutató alapján készítettem el. Az interjú kérdéseit is erre a szakirodalomra alapoztam. A mérhető eredményeket saját szerkesztésű diagramokban ábrázoltam. A válaszadó óvodapedagógus nők 33–59 év közöttiek, akiknek a pályán eddig eltöltött évek száma 2 és 39 év közé esik. Ebből kiindulva, a válaszadók között voltak, pályakezdő, már tapasztalt, valamint nyugdíj előtt álló pedagógusok is.

Első kérdésem a saját óvodájuk Zöld Óvoda cím fontosságát foglalta magában, ki, mennyire tartja fontosnak. (1. diagram)

1. diagram Mennyire fontos a Zöld Óvoda cím?

(N = 31, saját szerkesztés)

Ezután ennek a válasznak a megindokolását kértem a válaszadóktól. Elsősorban az interjúra adott válaszokat emelem ki, majd a kérdőívre adott válaszokat.

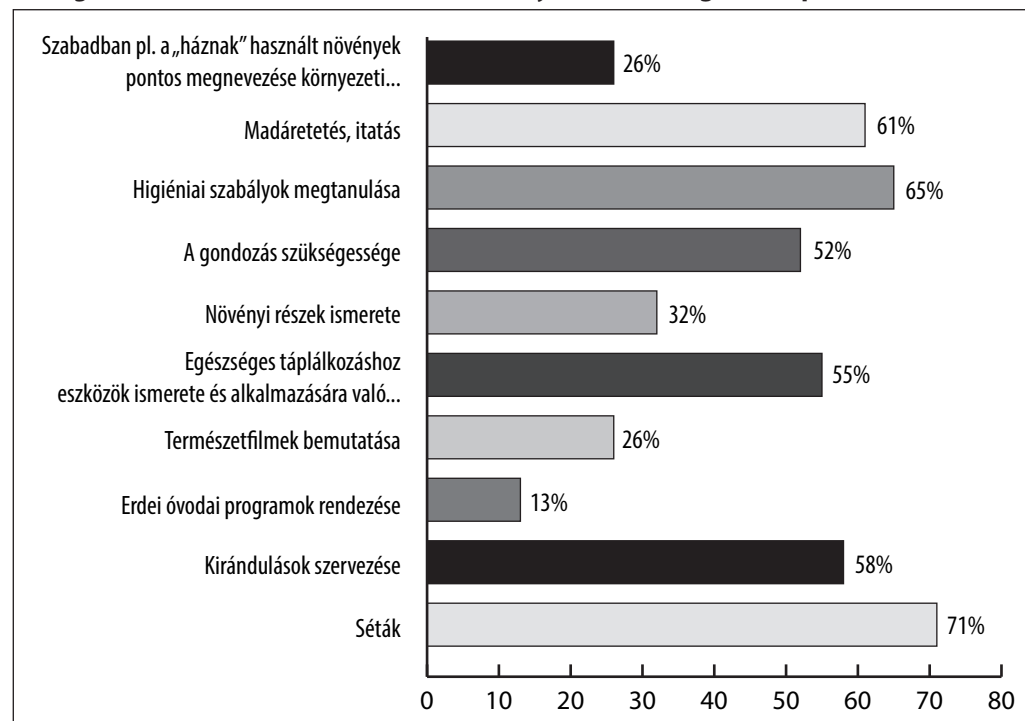
Az debrecen-józsai óvoda vezetőjének „Úgy gondoljuk, hogy a felnövekvő generáció életében nagyon fontos, a környezettudatos életmód. Itt az óvodában kell kezdeni az óvodás gyerekeknél, és ha ez már az életüknek részévé válik, akkor felnőttkorban már ennek megfelelően fognak élni. A környezettudatos életmódnak, a környezetvédelemnek, a természet szeretetének a gyerekek személyiségébe való beépítése nekem is, és minden dolgozónak nagyon fontos.”

A hajdúböszörményi Zöld Óvoda program írójának, véleménye pedig: „Másképp, mint óvodapedagógusok, láttuk, hogy a környezeti fenntarthatóságra nevelés nagyon fontos már óvodás korban. Az óvodások, a gyerekek által már a családokat, szülőket is lehet már úgy mond, nevelni. Az első lépés ehhez az óvoda, ahol mi ezt meg is valósíthatjuk.”

Az óvodapedagógusok különféle területeket jelöltek meg, ki, miben látja a Zöld Óvodai cím fontosságát. Ezeket emelték ki: környezettudatos gondolkodás/magatartás/életvitel, egészséges életmód, zöld világnapok megtartása, jövő, környezetvédelem, Földünk veszélyeztetettsége, növény és állatok szeretete, értékképviselet, hagyományok ápolása, szelektív hulladékgyűjtés, körünk legfontosabb aktualitása. A válaszadók 9%-a nem a címre helyezi a hangsúlyt.

A pedagógusok 71%-ának a csoportjában valósul meg a séta, 65%-uknál a higiéniai szabályok megtanulása, 61%-uknál, pedig a madáretetés-itatás (2. diagram). Csak 13%-uk rendez erdei óvodai programokat (2. diagram). A hajdúböszörményi óvoda is csak három éve szervez ilyen jellegű programot a gyerekek részére, de annál nagyobb lelkesedéssel és ötletekkel. „A nagycsoportosok számára hirdettük ezt a három napos „óttalvós” programot. Itt is nagyon tartalmasan el tudjuk tölteni az időnket és rengeteg újat tanulnak a gyermekek, kísérletezhetnek, megfigyelhetnek, tapasztalhatnak. Távolabb a szülőtől önállóságot tanulnak. Saját maguk gondoskodnak környezetükről, önmagukról, kis segítséget igényelnek.” Debrecen-Józsán az udvaron „több odú, madáretető van kihelyezve, ahol figyelhetik a gyerekek a madarak életét. A madáretetés, a madáritatás nem maradhat ki a gyermekek tevékenységei közül.”

2. diagram Matematikai, természettudományi és technológiai kompetencia

(N = 31, saját szerkesztés)

Milyen eszközökkel, helyszínekkel bővítik a játékot, környezettudatos szempontból?

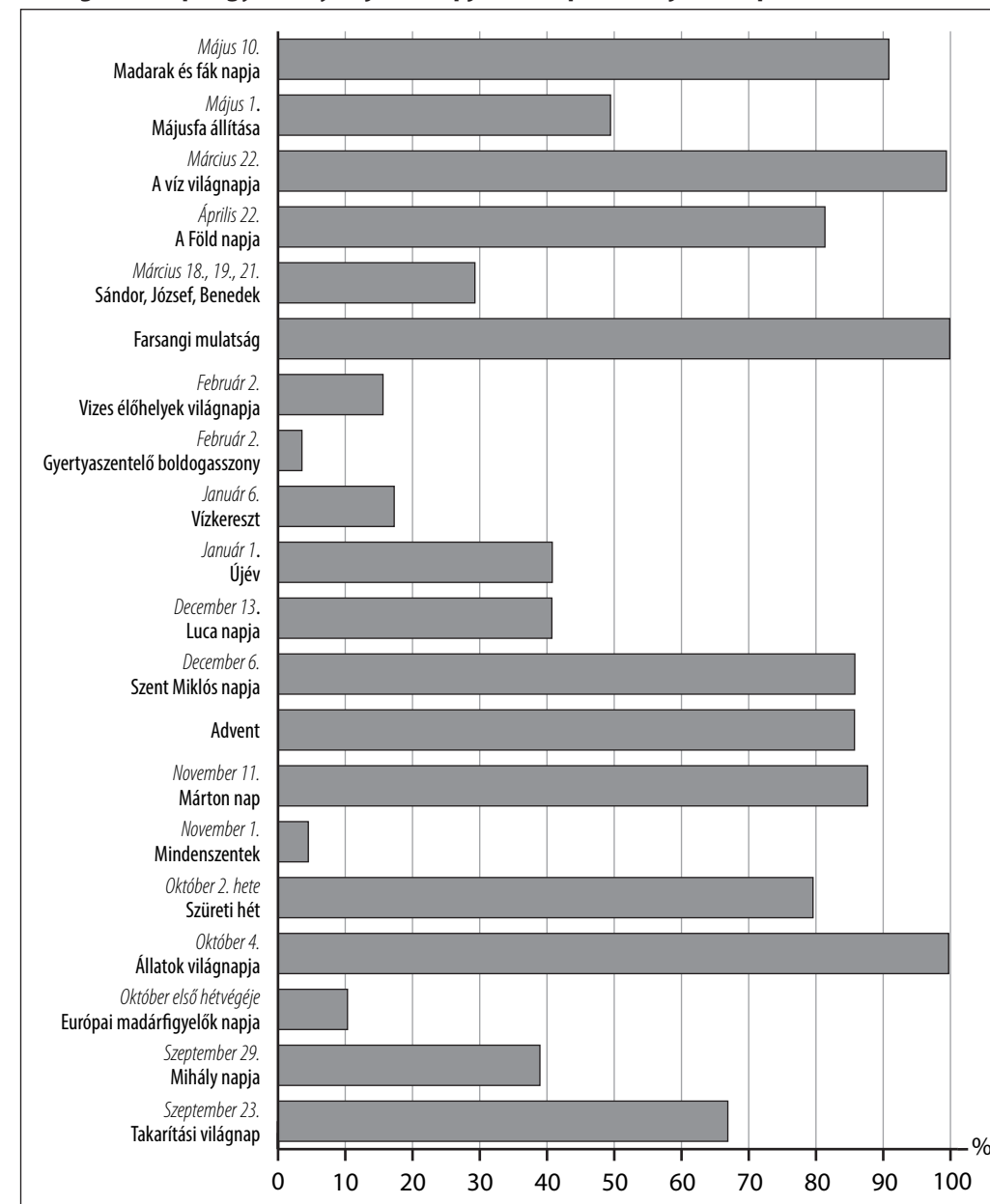
A következőket sorolták fel a válaszadó pedagógusok: saját készítésű társasjátékok; papír, fa, műanyag hulladékból készített játékok, barkácsolással készített játékok, bábkészítés, természetbábi környezetvédelmi társasjátékok, kukatündér társasjáték, nagyító, érzékelő játékok, környezettudatos formáló játékok, a Kiserdőben szervezett játékok, EU-s játszótér látogatása, séta a Tócsa patakhoz, érzékelő barlang, sövénylabirintus, óvodai erdei pihenő, madárgyűrés megfigyelése, Zöld Körrel kapcsolattartás, rendezvényeiken való részvétel.

A debreceni-józsai óvodában mikroszkópokat, nagyítókat használnak, illetve „az óvodában nagyon sok lehetőség van a természet megismerésére, megszeretésére a gyönyörű szép, 6200 m²-es az udvarunk jóvoltából. A gyermekcsoportok az óvoda környékén többször szerveznek kirándulást. Nem messze található a Tócsa patak, oda sűrűn ellátogatnak a gyerekek.” Debrecenben a Botanikus kertbe, Nagyerdőre Nyíregyházán pedig a Vadasparkba szerveznek kirándulásokat.

A hajdúböszörményi óvodában messzelátót, nagyítót, mikroszkópot, lépésszámlálót, kis laptopokat, interaktív táblát, és kivetítőt használnak. Kirándulni a „Tócsa völgybe utazunk, ide a Zöld Körösök szerveznek kirándulást, leszállunk Bodaszőlőn, túrázunk a völgyben, majd visszautazunk. Ez három órás program, nagycsoportosok vesznek rajta részt. Ez arra neveli a családokat, hogy sétálni kell, a természetben bírjanak gyalogolni.”

A néphagyományok mely jeles napjait, ünnepeit, zöld jeles napokat tartanak meg?

3. diagram Néphagyományok jeles napjai, ünnepei, zöld jeles napok

(N = 31, saját szerkesztés)

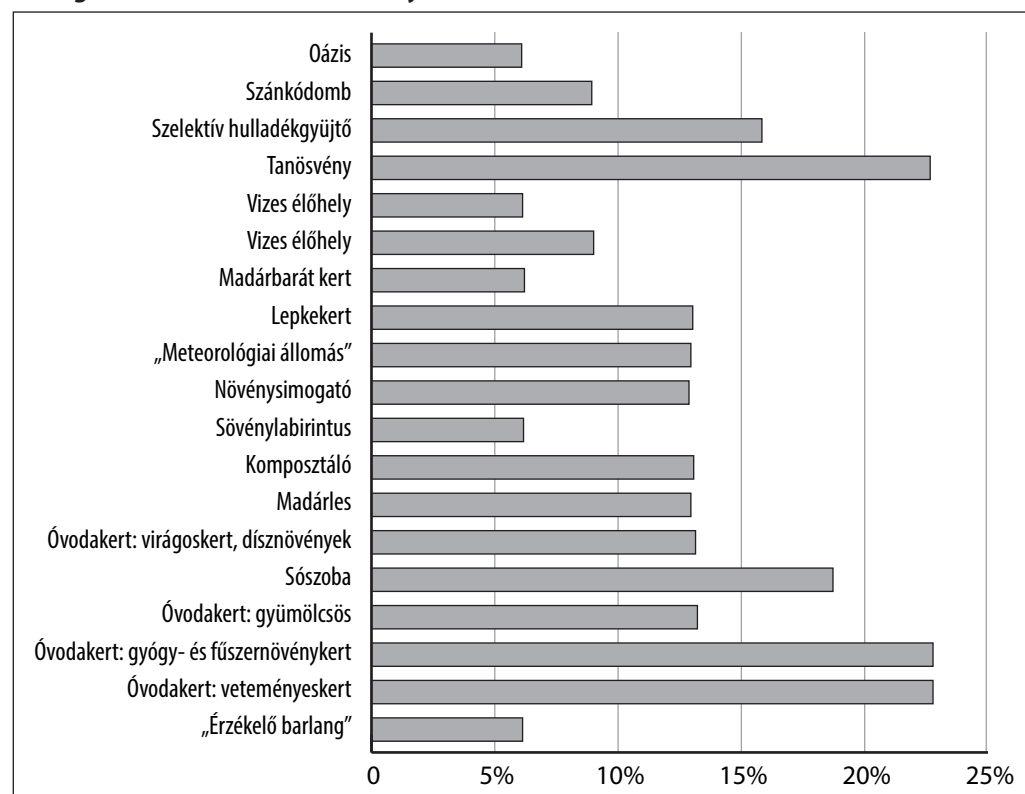
A válaszadó óvodapedagógusok 100%-a megtartja a farsangi mulatságot és az Állatok világnapját, valamint 99%-uk a Föld napját is megünnepli. Meglepő módon 6%-uk megtartja a Mindenszentek és a Gyertyaszentelő Boldogasszony napját (3. diagram).

A debrecen-józsai óvodában megtartják a zöld jeles napokat az óvodavezető elmondása alapján és kiemelte a Takarítás világnapját, amikor „a tiszta, szép, esztétikus környezetre hívja fel a gyermekek figyelmét. Nemcsak a csoportszobákat, de az óvoda udvarát is széppé, tisztává varázsolják.”

A hajdúböszörményi óvodában szeptemberben, Mihály napi vásárt, vagy Szüreti mulatságot rendeznek. Csatlakoznak a városi, illetve Országos Autómentes naphoz is. „Az állatok világnapján saját kedvenceiket hozzák el a gyerekek az oviba és állatsimogató néven megismertetik egymással az érdekes állatokat. Mikor eljön a téli időszak, az ehhez kapcsolódó hagyományokat elevenítjük fel: Márton napi ludazás, az Adventi készülődés, a Mikulás várás, a Betlehemezés is kapcsolódik a Zöld Óvodához. S az egész évben végzett munka koronája a Zöld Óvodai Hét, amit áprilisban szoktunk szervezni.”

Milyen 'zöld' helyek kialakítását tervezik a következő 2 év során?

4. diagram Kialakítandó 'zöld' helyek

(N = 31, saját szerkesztés)

A válaszadók 23%-a tervezi veteményeskert, gyógy- és fűszernövénykert, valamint tanösvény kialakítását. (4. diagram) 19%-uk virágoskert és dísznövények elültetését helyezik kilátásba. (4. diagram) 16%-uk pedig a szelektív hulladékgyűjtő felállítását. (4. diagram)

A debrecen-józsai óvodavezető kérdésemre, a következő választ adta: „Azokat a terveket, a melyeket megfogalmaztunk maradéktalanul szeretnénk megvalósítani. Ezeket szeretnénk tökéletesíteni, új ötletekkel gazdagítani. Gondolkodtunk kis tavacska készítésében.”

A hajdúböszörményi óvodapedagógus elmondása alapján, terveik között szerepel, a következő

Zöld Óvodai cím megpályázása, hogy majd ezután elnyerhessék az Örökös Zöld Óvoda címet. A másik két tagóvodát is el szeretnék indítani a Zöld Óvoda pályázaton. Ugyanakkor azt is elmondta, hogy „a takarékoság is egy fontos dolog, az energiafelhasználás mértékének csökkentése, tehát az, hogy körbe lett burkolva az óvoda, hőszigetelő rendszerrel. Az óvodában a zöld területet növelni szeretnénk.”

7. Álmaim Zöld óvodája

Egyszer volt, hol nem volt, egy olyan Zöld óvoda, mely bővelkedett az anyagi támogatottságban, és emiatt a szerencsés és igen ritka helyzet miatt az összes álmát meg tudta valósítani, minden fejlesztést végre tudott hajtani.

Lássuk, hogyan is néz ki ez az álom ovi! Felülről nézve elég tágas, és színes, hatalmas udvarral van körbe véve. Maga az óvoda épülete magas platánfákkal van körbeültetve, hogy árnyékot adjon. Az udvar kiserdőből, tavacskából, a csoportok játszótereiből, egy közepes szánkódombból és egy mini KRESZ pályából áll. Ha jobban közelítünk, észrevesszük, hogy veteményes-, fűszer-, gyógynövénykertek díszítik a hátsó udvarrészt. Ezek mellett egy kis gyümölcsös is található alma-, körte-, barack-, szilva-, meggy-, cseresznyefákkal, málna- és szederbokrokkal gazdagítva, a sorok mellett pedig földieper található.

Egy szelektív sziget is található az óvoda előtt.

A bejáratnál egy terebélyes sziklakert fogadja az érkezőket, tele színes virágokkal.

A díszfákkal teli udvar öt játékrészre van osztva, mivel öt csoport van az óvodában. Mindegyikhez tartozik egy-egy fa elemekből épített babaház, melynek belseje az igazi ház mintájára lett kialakítva. A fiúk számára pedig különböző rönkfából épített játszóhelyek (vár, hajó, repülő, kamion, vonat) is vannak kialakítva. Természetesen megtalálható még a csúszda, a mászóka és a hatalmas homokozó is, melyhez nagyon sokféle és sokméretű eszköz van elhelyezve a közeli tárolóban. Egy fedett tágas tárolóban pedig a biciklik, motorok, rollerek sorakoznak, a gyermekméretű KRESZ pálya mellett. A pályán közlekedési táblák és egy-két bója, valamint a tárolóban, rendőri forgalomirányításhoz szükséges felszerelés is található. A hátsó udvaron a fűszernövénykertben gyönyörűen sorba ültetett növények vannak (bazsalikom, fodormenta, kakukkfű, petrezselyem, rozmaryn). A gyógynövénykert változatos növényei, a kamilla, a citromfű, az angyalgyökér, és a levendula. A kert növényanyag bővítése még megvalósítandó terv. A veteményes kertben a mindennapokban elfogyasztott zöldségek vannak elültetve: paprika, paradicsom, retek, uborka, zöldbab, zöldborsó, répa, karalábé, káposzta, és tök. A kiskertek mellett van a komposztáló helység. Az óvoda másik oldalán levő udvaron egy nagy főző-, sütőhely is, térkövekkel kirakva, eszközökkel ellátva, csappal felszerelve, vágott fahasábokkal feltöltve igényesen, biztonságosan és korszerűen van kialakítva. A biztonság érdekében egy tűzoltó készülék az óvoda külső falára van elhelyezve a főző-, sütőhely közelében. Ehhez pedig hozzáépítettek egy fedett étkezőhelyet is, asztalokkal, székekkel felszerelve. Emellett van egy gyermekméretű szánkódomb, a dombon túl található a kiserdő, tölgy-, gesztenye-, és akácfákkal beültetve és madáretetőkkel díszítve. Az erdő szélén található a kis tavacska, amiben aranyhalak és békák laknak, vizét pedig vadrécák szelik át fiókáikkal.

Az óvoda épülete elegendő méretű ahhoz, hogy kényelmesen elférjen benne öt csoport. A földszinten megtalálható az óvoda saját konyhája, a vezetőnöi irodája, a gazdasági iroda, logopédiai szoba, mosdók, egy tágas csoportszoba, fürdőszobával összekapcsolva. A folyosó végén található a nagy tornaterem. Az emeleten négy csoportszoba van, mindegyikhez van fürdőszoba. Két tála-ló helység van, két szoba között egy-egy. A szobákat tágas folyosó választja el egymástól. Ezen a részen is található egy tornaterem, de ez kisebb, mint a földszinti, emellett van a sószoza.

A csoportszobákban különböző élőlényeket (hal, teknős, gyík) tartanak a csoportok. Mindenhol van egy-egy jól kiépített élősarok, korszerű szelektív hulladékgyűjtők és megfelelő méretű tároló szekrények, melyekbe az újrahasznosítandó anyagokat is külön gyűjtik.

A tető egy része napfénytető, ami jelen esetben, azt jelenti, hogy a tető alatt egy vastag üvegfal van, amit a szétnyitható tető takar. Ezt az „ottalvós” erdei óvoda miatt alakították ki, hogy este a csillagokat és a Holdat is megfigyelhessék a gyerekek.

Az óvoda önellátó, a tető másik részén napelemek találhatók, a kiserdő felől pedig a kerítésen kívül szélturbinák vannak elhelyezve. Ezek is az intézményhez tartoznak, ellátva velük a fűtést és áramot. A vizet is újrahasznosítják és öntözésre felhasználják. Az ivóvizet az óvoda fűtő kútjából nyerik. Az ételekhez szükséges hús-, tojás-, és tejtermékeket a helyi gazdától vásárolják meg. A kenyeret, kalácsot és egyéb pékkészítményeket is helyi péktől szerzik be.

Az óvodapedagógusok rendkívül kreatívak és bátran bevállalóak is, a kirándulások terén is. A legváltozatosabb kirándulóhelyszínek: Hortobágy, természetvédelmi övezet, botanikus kert, állatkert, csillagászati központ, Debrecen, Agora Élményközpont, Debrecen belváros, Hajdúböszörmény belváros, Nyíregyháza, vadaspark, Miskolc kalandpark stb. A programszervezések terén megtartják a Zöld jeles napokat és néhány világnapról is megemlékeznek (energiatakarékosság, víz, környezetvédelem, takarítás, állatok, zene, madármegfigyelés). Különösen odafigyelnek, és egyedülálló módon szervezik meg minden évben a nemzeti ünnepeket és megemlékezéseket, hogy ezáltal, is erősítsék a hazafiságot és a hazaszeretetet a gyerekekben.

Remélem, és álmodom róla, hogy lesz egyszer egy ilyen óvoda, itt hazánkban, Debrecen közepén.

8. Összegzés

Vizsgálatom kezdetén azt állítottam, hogy a fenntarthatóságra nevelés már óvodás korban elkezdhető, sőt hatékonyan alkalmazható. Ennek egyik feltétele, hogy a környezeti nevelést ne elhanyagolják, hanem kiemelten alkalmazzák az óvodapedagógusok, dajkák és az óvoda dolgozói egyaránt. Így a jövő generációja már fiatalon felkészülhet a környezet védelmére. Ugyanakkor elmaradhatatlan a család szerepe ebben a kérdésben is, hiszen az óvoda minden egyes tagja mindent megtehet a környezettudatos nevelés érdekében, de ha a szülő ezzel nem működik együtt, akkor majdhogyan nem felesleges erőfeszítéseket tesznek az óvoda dolgozói. Ezért nagyon fontos, és egyben egyik feltétele is a környezeti nevelésnek, a családdal való szoros együttműködés. Mindezekhez figyelembe kell, hogy vegyünk a gyerekek kognitív képességeit, hiszen ezen ismeretek nélkül csak tapogatóznánk a sötétben a hogyanok után kutatva. A környezeti nevelés fontosságának miéért kérdésére az angol szakirodalomban is kerestem a válaszokat, mivel hazánkban ez a téma még gyermekcipőben jár. Angliában, Norvégiában és Amerikában viszont már kipróbált gyakorlatokkal bizonyították, hogy a gyerekeknek igenis fontos a szabadtéri játék, a kinn lét, ami megéreztet velük a szabadság érzetét, és egyben közvetlen módon is megtapasztalhatják a természet valódiságát. A család szerepe elsődleges fontosságú a környezeti, illetve fenntarthatóságra nevelés érdekében is, ahogy ezt az ONOAP is megfogalmazta. Ezt a fogalmazást gyakorlati példával támasztotta alá a debrecen-józsai óvoda vezetője és a hajdúböszörményi óvoda óvodapedagógusa is. Teljes mértékben egyetértettek a család kulcsfontosságú szerepével, ezen területen is. Ráadás-ként, a dolgozatomat, egy zöld óvodai álmképpel zártam, melyben minden feltétel adva van, és csak a kreativitás szab határokat.

Felhasznált irodalom

- Balogh Éva (2008): *Fejlődéslélektan*. Didakt Kiadó, Debrecen
- Bihariné dr. Kerek Ilona et al. (2014): *Zöld óvoda leszünk! – módszertani segédanyag és útmutató Zöld Óvoda pályázatra készülő óvodapedagógusoknak*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- Elizabeth Carruthers (2007): *Children's outdoor experiences*. In: Janet Moyle Early Years Foundations: Meeting The Challenge. Open University Press, Maidenhead. pp. 173–184.
- Jane Johnston (2010): *Science at Key Stage 1*. In: Tina Bruce Early Childhood. SAGE Publications Ltd. London. pp. 264–277.
- Kara Istvánné (2014): *Erdei Óvoda a Vésztői Négyszínvirág Óvodában*. In: Óvodai Nevelés, 2014/6. szám pp. 6–9.
- Klein Ibolya (2015): *Az óvodai dolgozók mintaadó magatartása a környezettudatosság, fenntarthatóság jegyében*. In: Óvodai Nevelés, 2015/9. szám pp. 15–17.
- Nemzeti Tehetség Program (2014): *„Erdőt járunk, árkot lépünk”* In: Óvodai Nevelés, 2014/1. szám pp. 20–21.
- Michael L. Henniger (2009): *Teaching Young Children: An Introduction*, 4th Edition. Pearson Education Ltd. New Jersey. pp. 270–298.
- Padányiné Kalocsai Edit és Aszalós Ildikó (2014): *Az óvodai hazafias és honvédelmi nevelés lehetőségei egy pályázat tükrében*. (1. rész) In: Óvodai Nevelés, 2014/8. szám pp. 4–5.
- Padányiné Kalocsai Edit és Aszalós Ildikó (2014): *Az óvodai hazafias és honvédelmi nevelés lehetőségei egy pályázat tükrében*. (2. rész) In: Óvodai Nevelés, 2014/9. szám pp. 4–5.
- Padányiné Kalocsai Edit és Aszalós Ildikó (2014): *Az óvodai hazafias és honvédelmi nevelés lehetőségei egy pályázat tükrében*. (3. rész) In: Óvodai Nevelés, 2014/10. szám pp. 29–31.
- Podráczky Judit és Marton Erzsébet (2012): *A szülők bevonásának, aktív tételének lehetőségei az óvodai nevelésben*. In: Dr. habil Bodnár Gabriella et al. *Hét aranyalma*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. Budapest
- Dr. Ranschburg Jenő (2014): *A világ megismerése óvodáskorban*. Saxum Kiadó, Budapest
- Rita L. Atkinson et al. (2003): *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- Surányiné Palkó Eleonóra (2014): *Örökös Zöld Óvoda*. Óvodai Nevelés, 2014/6. szám pp. 4–5.

A zenei nevelés hatása a 0–3 éves korú gyermekek fejlődésére a szülők véleményének tükrében

THE EFFECTS OF MUSIC EDUCATION ON THE DEVELOPMENT OF CHILDREN AGED 0–3 YEARS IN THE LIGHT OF PARENTS' VIEWS

Csigai Anita hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

In my research I am examining the influence of music education on the development of children, who are between the age of 0 and 3. For me the most important thing is to see how much importance is given to music education by parents, who stay at home with children and what are they doing for it. I also care about the opinion of the parents of children, who are attending day-care, about the level of impact of musical education on the improvement of their child's personality and development. In this age the kinds of musical developments, or rather the kinds of the environmental impacts, inducements, which ones are impacting the child day by day determiners. This age is the most important in the child's life because at this stage they begin to know their environment. My aim is put the spotlight on the importance of the development of music education in the improvement of the child and make the parents to see the important benefits, what the child receive later with the appropriate music education.

1. Témaválasztás és a vizsgálat indoklása

A kutatásom jelenleg folyamatban van. A szakirodalom feldolgozásánál és a kérdőívek kiosztásánál tartok, így eredménnyel csak a későbbiekben tudok szolgálni. Manapság a gyermekek zenei fejlesztésének hatásáról és fejlődésének befolyásolásáról kevés szakirodalom, cikk és folyóirat található. E szempont is befolyásoló volt számomra, hogy egy eredményes kutatást készítsék, melyben empirikus adatokkal alátámasztott átfogó, tágabb ismeretet tudjak bemutatni. Legfontosabb számomra, hogy az otthon lévő édesanyák/édesapák mennyire tartják fontos szempontnak a zenei nevelést, mit tesznek érte, illetve a bölcsődébe járó gyermekek szülei milyen mértékben látnak fejlődést a gyermek személyiségében, fejlődésében. Ebben a gyermeki életkorban meghatározó szempont, hogy milyen zenei fejlesztések, illetve milyen környezeti hatások, ingerek érik a gyermeket a mindennapokban. Ez időszak a legmeghatározóbb, a gyermek életében, hiszen ilyenkor ismerkedik meg tágabb környezetével. Ezzel a fejlettségi szinttel és készségekkel kerül be egy másik szocializációs közösségbe, az óvodába, majd későbbiekben pedig az iskolába. Célom, a szülők szempontjából rávilágítsak arra, hogy mennyire fontos a zenei nevelés fejlesztése, a gyermekek

fejlődésére nézve, illetve a későbbiekben milyen fontos előnyökre tesz szert a gyermek, ha megfelelő zenei nevelésben részesül.

2. A kutatás módszere, eszköze

A vizsgálati módszerként a kérdőívet választottam, mivel nem olyan bőséges szakirodalmat találtam, amely a zenei nevelés fejlesztésével és annak lehetőségeivel foglalkozna. Leginkább a kisgyermekek gondozásával kapcsolatos szakirodalmakat olvastam, melyben egy-két fejezet szemlélteti a zenei nevelés hatásait, fejlesztési lehetőségeit. A szakirodalmakat folyamatosan dolgozom fel. Próbálok minél több terület szempontjából is visszavezetni a zenei nevelésre. Azért lényeges a zene, hiszen a gyermek megnyugszik 1-1 dal, dallam hallatán. Az egyenletes lüktetést mondóka útján gyakorolja és ismeri meg. Mozgását tekintve rendezettebb, továbbá tágabb ismeretek birtokában áll. A kérdőíveket 80 fő otthon, gyesen lévő szülővel szeretném kitölteni, és 80 fő bölcsődébe járó gyermek szüleiével. A hajdúböszörményi Városi Bölcsődében, illetve az ott működő Micimackó játszócsoportban tervezem kiosztani. A Micimackó játszócsoportban az otthon lévő szülők a gyermekekkel heti alkalommal tudnak közösségbe járni. Fontos, hogy az édesanya ott lehet a gyermekével a program során, így mindez kellemes kikapcsolódás és fejlesztés is a gyermek részére. Ezáltal még erősebbé válik a szülő-gyermek kapcsolat. Célom, hogy fényt derítsek mennyire változóak a vélemények a gyermek zenei nevelés tekintetében, valamint milyen mértékben tartják fontosnak a szülők a zenei nevelést.

3. Felvetéseim, hipotéziseim a témával kapcsolatban

- Feltételezem, hogy a bölcsődébe járó gyermekek zenei készségei fejlettebbek az otthon tartózkodó gyermekek szintjéhez képest.
- Feltételezem továbbá, hogy pozitív zenei nevelés által a gyermekek tágabb ismeretekkel rendelkeznek.
- Azok a szülők, akik tanulmányaik alatt nem szereztek ismereteket, nem tekintik olyan fontos szempontnak a zenei nevelést, mert nem látják, nem tapasztalják, hogy mi mindent fejleszt.
- Feltételezem, hogy a pedagógus diplomával rendelkező szülők tágabb ismerettel rendelkeznek a nevelés hatásairól, ezáltal gyakorlatban is alkalmazzák ismereteiket.

4. A kérdőív összeállítása

A kiválasztott kutatási módszerem a kérdőív, mely nyitott és zárt kérdéseket tartalmaz. A nyitott kérdésekben a válaszadó saját szavaival, véleményével válaszol. A zárt kérdésekben bizonyos válaszadási szempontokat soroltam fel. A kérdőív összeállításában igyekeztem egyenlő arányt alkalmazni. A kérdőív elején különböző, zenei nevelés hatásaival foglalkozó kérdéseket fogalmaztam meg: gyermeke hány magyar mondókát; magyar gyermekdalt ismer; szokott-e énekelni illetve közösen énekelni; mit gondol, mit fejleszt a zenei nevelés a gyermek fejlődésében; mennyire tartja fontosnak a zenei nevelést és fejlesztést.

A szülői szemszögből való mélyebb megismeréshez kiválóan megfelelő a kérdőív használata, hiszen minél több véleményt ismerek meg, annál pontosabb választ kapok, a kutatási témával kapcsolatos feltételezéseimre.

5. Zenei nevelés

„...Rá kell egyszer már mutatni a legkisebbek nevelésének országos kulturális jelentőségére. Ha nem ültetjük el a zene magvát a legszegényebb korban, később hiába próbálkozunk vele: ellepte a lelkeket a gyom. Van-e szebb hivatás, mint új kertbe az első jó magot vetni?” (Dorkáné 2010 p. 7.)

A zenei nevelés célja, a zenei érdeklődés felkeltése a gyermek születésétől kezdve, az éneklés örömeinek megszerettetése, éhezáltalaz érzelmeinek, örömeinek gazdagítása. A zenei nevelés feladata a magyar mondókák megismertetése, dúdolása, rögtönzött játékos helyzetekben az éneklés megteremtése. A mozgások utánozása által a gyermek ritmuskészségének fejlesztése formálható, alakítható. A felnőtt mintaadása következtében a gyermek érzelmi fejlődését, zenei hallását, az éneklés elindítását, beszédképességének alakulását, a gátlások leküzdését, a szép kiejtést, továbbá a szavak megértését segíti elő. Kicsinyek részére a Kodály elvekhez igazodva a legértékesebb zenei anyagot válasszuk. A zenei készségek elsajátítása útján szert tesznek éneklésre, a ritmusérzék és a zenei hallás fejlesztésre. E képességeket játék közben sajátítják el, így szabadon fejlődnek éneklés közben.

A zenei nevelést irányító néhány szempont:

- a zenei anyag legyen egyszerű, de értéket képviseljen,
- egyszerre egy-két gyermek éneklését valósítsuk meg a bölcsődében, ne legyen csoportos szervezés, mert a korosztályból kifolyólag nem célszerű,
- éneklés alkalma egyénileg változó, hiszen a gyermek korcsoportja is befolyásoló tényező,
- játék közben való éneklés fejleszti a gyermek képzeletét, de csakis akkor, ha megfelelő helyzetben tudjuk hozzákapcsolni az éneket,
- többszöri rövid éneklés (hangulateltérés ünnepekre akár könyvek nézegetése közben)
- legfontosabb szempont továbbá, hogy a neveléssel az a célunk, hogy a gyermek készségei fejlődjenek.

Az éneklés legyen tudatos, érzelmi hatásokat keltsen, illetve mindig a gyermek önkéntes érdeklődése alapján vehessen részt. (Forrai 1994 pp. 9–10.) A megfelelően és a különböző módszerekkel összeállított zenei nevelés segíti a gyermek képességeinek fejlesztését, továbbá pozitív hatással van a gyermek fejlődésére, értelmi képességeinek kialakulására. (Árvayné 2015 p. 35.) Az éneklés kedvezően befolyásolja a gyermeket, mely nyugalmat, belsőleges kapcsolatot alakít ki a felnőtt személlyel, továbbá örömet jelent a közös játék során. A korosztályból kifolyólag leginkább az ölbéli játékok jelennek meg: arcsimogató, kéz- és lábjátartók, ültetgető játékok, melyben a személyes kapcsolat kialakítása, a meghitt együttlét fontos szerepet kap. A felnőtt személy mosolya, gesztusai, hangja, mozgása közös légkört és kellemes élményt nyújt a gyermek számára. E szempontok miatt fontos a játékos módszer átadása. A hangok összekapcsolása a ritmikus mondókákban a mozgásokkal együtt egymást kiegészítve érik el a zenei nevelés célját. (Árvayné 2015 pp. 39–40.)

6. Összegzés

A bölcsődében, illetve otthon is széles rálátással kell rendelkezni, hogy megfelelő módszerrel, hitel, tudással tudjon hatni a felnőttek a gyermekekre. A gyermek személyisége tekintetében a zenei nevelés magas szintű létrehozását a kisgyermek egyéni képességeinek és érdeklődésének tiszteletben tartása mellett valósítsa meg. A helyesen kialakított, módszereket a jól alkalmazott kisgyermeknevelő a következő területeken érhet el eredményeket:

- zenei képességek kibontakozása, segítése
- ritmusérzék fejlesztése, pozitív hatással van az ütemérzékére
- beszédképesség kialakulásának fejlesztése, elősegítése, szókincs bővítése
- zenei hallás segítése, éneklési készség kialakítása
- tiszta hangképzés, szép kiejtés, helyes artikuláció, beszédkedv megteremtése
- szavak megértésének fejlesztése, memória fejlesztése, értelmi fejlődés segítése

- finommotorika, ritmus, összerendezett mozgás elősegítése – mozgásfejlődés fejlesztése, segítése
- hangulatteremtő, feszültségoldó hatásának kialakítása
- szoros együttműködő bensőséges viszony kialakítása gyermek-felnőtt között
- kötődések segítése gyermek-kisgyermeknevelő, gyermek-szülő között
- memória fejlesztése, tágabb ismeretek kibontakozása
- érzelmi, esztétikai fejlődés formálása
- nyugtató, lelki egyensúlyt teremtő hatás
- közös örömek, élmények megtapasztalása
- komplex személyiségformáló erő megtestesítése

A felnőtt mindezt rengeteg türelemmel, következetességgel és határtalan, szeretetteljes együttlét-tel tudja átadni a jelen és jövő gyermekek számára. (Árvayné 2015 p. 56.)

Számukra, a környezetükben lévő felnőttek a minták. Ezáltal fontos, hogy érezzük szülőként és pedagógusként, hogy a zenei nevelés milyen nagy átfogó fejlesztési, fejlődési lehetőséget alapoz meg a személyiségfejlődésük és a képességeik alakításának érdekében.

A kutatási tervemet e gondolattal zárom:

„Aki zenével indul az életbe, bearanyozza minden későbbi tevékenységét, az életnek olyan kincsét kapja ezzel, amely átsegíti sok bajon. A zene tápláló, vigasztaló elixír, és az élet szépségét, s ami benne érték, azt mind meghatványozza.” (I1)

Felhasznált irodalom

Árvayné Nezvald Anett (2015): *Ének – zenei nevelés módszertana a bölcsődében In.: Dr. Simon István Ágoston (szerk.): A kisgyermekkori nevelés módszertana. Nyugat-magyarországi Egyetem Regionális Pedagógiai Szolgáltató és Kutató Központ, Szombathely 4–103. p.*

Dorkáné Lévai Csilla (2010): *Néptánc az óvodában In.: Dömösi élet. 2010/11. szám 1–12. p.*

Forrai Katalin (1994): *Ének a bölcsődében, EditioMusica, Budapest*

Internetes hivatkozás:

I1: http://www.citatum.hu/szerzo/Kodaly_Zoltan 2016.03.10.

A burnout vizsgálata a szociális szakemberek körében

ANALYSIS OF BURNOUT AMONG SOCIAL PROFESSIONALS

Csók Cintia hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

Social workers perform a mentally and spiritually demanding work that is in connection with other human beings. They are exposed to a continuous emotional stress as they are dealing with people who have different forms of psychological, somatic and mental problems. As a result, they are also subjects to the increased risk of the burnout. Child protection is a particularly vulnerable segment of the social sector as the helpers are in daily contact with the disadvantaged children, who need help and support, thus, sometimes it is inevitable to get involved emotionally. The research aims to explore the involvement of burnout in the case of those social workers, who work in the field of child protection, comparing professionals working in the field of primary care with those of the specialist care. My study contains both quantitative and qualitative techniques: I have chosen the method of questionnaires supplemented with personal interviews to reach a deeper understanding. The research is carried out in primary (family and child welfare services, temporary shelters for children, transitional homes for families) as well as specialist care (Regional Child Protection Service, home for children) child protection institutions with 50-50 participants. The research aims to uncover the linkage of burnout and its causes. The disclosure of these causes might help in the elaboration of the burnout prevention strategies.

1. Bevezető

A kutatás témája a burnout (kiégés) vizsgálata a szociális szakemberek körében. Azért választottam ezt a témát, mert a kutatások azt mutatják, hogy a munkahelyi kiégés egy aktuális, jelen lévő probléma, különös tekintettel a humán szférában dolgozó szakemberekre. Fontos kiemelni, hogy amíg a „kiégett” dolgozó keze alatt tovább termel a gép, addig a segítő lelkiállapota hatással van a kliensek lelkiállapotára is. A kliens közérzetét nagymértékben befolyásolja a segítő szakember kedélyállapota, munkához való hozzáállása. (Petróczi 2007a)

Témaválasztásomat indokolja, hogy szeretnék mélyebben belelátni, mi jellemzi a gyermekvédelem területén dolgozó szociális szakembereket a kiégés szempontjából: hol magasabb a kiégés mértéke, mennyire jelentkeznek a tünetek, mik a fő stresszorok. Témaválasztásom során egyértelműen befolyásolt a gyermekvédelem iránti érdeklődés, és inspirált a tanulmányaim során megszerzett tudásanyag. Témaválasztásomban a szakmai kíváncsiság is vezérelt, amikor a gyermekvédelmi alapellátás és szakellátás összehasonlító elemzését tűztam ki célul.

A vizsgálatomban kiégettségi indexet számolok, mellyel feltárom, hogy a szociális szakembe-

rek a három opció közül hova sorolhatók be: a normális kategóriába, a kiégés/életuntagság fázisába vagy a krízisbe. Emellett szeretnék képet kapni a szakemberek pszichés, illetve szomatikus helyzetéről. Vizsgálom a munkahelyen előforduló stresszor tényezőket, mennyire foglalkoztatja a megkérdezetteket a pályaelhagyás gondolata, és mi tartja őket a pályán. További célom, hogy vizsgálatommal választ kapjak arra a kérdésre, hogy a gyermekvédelem két nagy területe közül – alapellátás és szakellátás – hol nagyobb a kiégés mértéke? Vizsgálatom újszerűségét is ez adja, a gyermekvédelemben dolgozó szociális szakemberek kiégésére még nem született kutatás.

2. Elméleti keretek

2.1. A burnout értelmezése

Herbert Freudenberger (1974) alkotta meg a burnout fogalmát. Az ő definíciója szerint: „Ez a szindróma krónikus emocionális megterhelések, stresszek nyomán fellépő fizikai, emocionális, mentális kimerülés állapota, mely a reménytelenség és inkompetencia érzésével, célok és ideálok elvesztésével jár, s melyet a saját személyre, munkára, illetve másokra vonatkozó negatív attitűdök jellemeznek.” (Fekete 1991 p. 17.)

Schaufeli, Maslach és Marek beosztása alapján a kiégés-elméletek csoportosítása a következő:

1. Individuális megközelítések: a kiégett személy tulajdonságaira, szimptomáira koncentrálnak.
2. Interperszonális megközelítések: a segítő – kliens, kolléga – kolléga, alkalmazott – felettes közötti viszonyt tekintik a burnout fő tényezőinek.
3. Szervezeti megközelítések: a burnout nem individuális probléma, az intézmény szervezeti struktúrája befolyásolja a kiégés kialakulását.
4. Társadalmi megközelítések: a kiégés pszichológiai aspektusát kritizálja, amiért az nem fektet elég hangsúlyt a burnout szociológiai hátterére. (Bordás 2010)

2.2. A burnout tünetei és folyamatelvűsége

A kiégés három területet érint, a tünetek mindhárom esetben egyéntől függően eltérőek lehetnek. Nézzük meg a burnout leggyakrabban előforduló szimptomáit:

1. A test: alvászavar, fáradtság, fejfájás, szédülés, rosszullét, étkezési zavarok, mellkasi fájdalom, izomfájdalom
2. Az érzések: hangulatváltozás, ingerültség, türelmetlenség, elégedetlenség, depresszió, kudarc érzése, reménytelenség, munkakedv elvesztése
3. A viselkedés: csökkent teljesítőképesség, kerüli a társaságot, párkapcsolati problémák, koncentrációs nehézségek, merev gondolkodás, suicid gondolatok. (Bergner 2015)

A kiégett egyén gyakran nem lát más megoldást, mint a munkahelyváltás, pályaelhagyás, vagy a terápia alternatíváját. (Zastrow 1995) A kiégés egy ciklikus folyamat. Edelwich Brodsky a kiégés négy fázisát különítette el, melyet Georg E. Becker a realizmus fázisával egészített ki:

1. Az idealizmus szakasza: A nagy remények és irreális elvárások időszaka. Az egyén életében a munka tölti be a központi szerepet, lelkesedik a hivatásáért és a klienseiért. Ennél a fázisnál az ügyfelekkel való túlazonosulás a kiégés fő rizikófaktor.
2. A realizmus fázisa: Munkája iránt továbbra is elkötelezett, a részvét és az egyensúly közötti megteremtés a cél.
3. A stagnálás vagy a kiábrándulás fázisa: Lelkesedése, érdeklődése csökken, korlátozza a kliensekkel való kapcsolatát.
4. A frusztráció fázisa: Az egyén megkérdőjelezi saját hivatásának értékét, a kliens irányába egyre gyakoribbak a negatív megnyilvánulások.

5. Az apátia fázisa: A krónikus frusztráltág következménye. Minimálisra csökkenti a munkába fektetett időt, és a klienssel való kapcsolatát, interakciói során ellenséges megnyilvánulás jellemzi. Munkáját sematikusán végzi. (Ónody 2001)

3. A burnout kutatása

3.1. Nemzetközi teoretikusok

Freudenberger Herbert a kiégés fogalmának megalkotója, a tüneteket elsősorban segítő közösségekben fedezte fel. Schmidbauer Wolfgang írja le a Helfer-szindrómát, amikor a segítő kapcsolat mindennél fontosabbá válik, és végül ez vezet kiégéshez. Pines Ayola M. a segítő pályaválasztásának motivációja és a burnout kialakulása között vélt egyértelmű összefüggést felfedezni. Maslach Christina a burnout szindróma vizsgálatának kiemelkedő alakja, az ő megállapítása szerint egy többdimenziós jelenségről van szó. Ditsa Kafry és szerzőtársai három tényezőt emeltek ki, amelyek a burnout kialakulásában szerepet játszanak: érzelmileg nagyon megterhelő foglalkozás; bizonyos személyiségjegyek, amelyek a foglalkozásválasztásban is szerepet játszanak; kliensköz-pontúság. Barth a kiégés kialakulásának okait vizsgálta (sok stressz, kevés motiváció, munkahelyi elégedetlenség, rossz munkahelyi kapcsolatok). (Nagy 2007)

3.2. Hazai kutatási tapasztalatok

Hazánkban a 90-es évektől kezdve fokozódó érdeklődést tapasztalhatunk a kiégés témája iránt. (Bordás 2010) A kutatások főként az egészségügyben dolgozók és a pedagógusok kiégését vizsgálják, a magyarországi teoretikusok közül Petróczi Erzsébet és munkatársait emelném ki, ők azok, akik nagyobb mintán vizsgálták a szociális szférában dolgozók helyzetét 1998–2000-ben Petróczi Erzsébet a Csongrád Megyei ÁNTSZ Egészségnevelési Osztályával közösen egy 365 fős mintán kutatták a szociális szférában dolgozók helyzetét. A hangsúlyt a stresszor tényezők feltárására helyezték. (Petróczi 2002)

A teljesség igénye nélkül nézzünk meg néhány példát. Petróczi és munkatársai (1998–2000) kutatása alapján a szociális szférában ható stresszor tényezők:

- Az intézmény vezetése részéről jelentkező stresszor tényezők:
 - Ötletek megvalósulásának hiánya (67%)
 - Nem megfelelő szakember-ellátottság (60%)
- Stresszor tényezők a személyközi kapcsolatok terén:
 - A jelzésekre nem reagáló vezetés (68%)
 - Munkatársak közti együttműködés hiánya (66%)
 - A saját család háttérbe szorulása (67%)
- Munkakörülmények terén:
 - Elégtelen források a kliensek igényeinek kielégítéséhez (70%)
 - Nem kielégítő technikai felszerelés (68%)
- Stresszor az adminisztratív jutalmazásban:
 - Alacsony fizetés (84%)
 - A társadalmi elismerés hiánya (79%)
 - Elmaradt jutalmazások (69%)

Kutatásukban a megkérdezettek 41%-át foglalkoztatta a pályaelhagyás gondolata, a pályaelhagyás okai között az anyagiak (55%) szerepelt első helyen, ami nem meglepő, ha megnézzük, hogy az alacsony fizetést, mint stresszort, a megkérdezettek 84% jelölte meg.

A pályaelhagyás okai között szerepelt még: anyagilag kedvezőbb állásajánlat (42%), a mun-

kahellyel való elégedetlenség (28%), szakmailag kedvezőbb állásajánlat (22%). (Petróczi 2007b pp. 103–112.)

Petróczi 2000 őszén és 2001 tavaszán újabb vizsgálatokat folytatott a humán szférában, ekkor újabb 100 fős mintán vizsgálva a szociális szférában dolgozókat. Kiégettségi indexre vonatkozó eredményeit a következő táblázat szemlélteti:

1. táblázat A szociális szférában dolgozók kiégettségi indexe (2000–2001)

	Munkahely	Nem kiégettek	Kiégettek	Krízisben lévő	Összesen	Kiégettek + krízisben lévő
Szociális munkás	Család-segítő, gyermekjóléti szolgálat	78%	18%	4%	N = 50	22%
Szociális gondozó	Szociális otthonok	68%	20%	12%	N = 50	32%

Forrás: Petróczi Erzsébet (2002 p. 123.)

4. Hipotézisek

A szakirodalom áttanulmányozása után a következő hipotéziseket fogalmaztam meg:

1. Feltételezem, hogy a gyermekvédelmi alapellátás területén dolgozó szociális szakemberek körében magasabb a kiégés mértéke, mint a szakellátás területén dolgozók körében.
2. Feltételezem, hogy a pályán töltött évek múlásával egyre több, a kiégésre jellemző tünet jelenik meg.
3. Feltételezem, hogy a szociális szakemberek körében a legnagyobb munkahelyi stresszt az anyagi megbecsülés hiánya okozza.
4. Feltételezem, hogy azokat a szakembereket foglalkoztatja a pályaelhagyás gondolata, akik a kiégés magasabb fokát mutatják.

5. Adatgyűjtés módszere, eszköze, alapsokaság

A kérdőív módszerét alkalmazom, amit interjúval egészítek ki. A kvantitatív módszerrel célok, hogy nagyobb mintát vizsgálva, számszerű eredményeket kapjak, és azokat statisztikai módszerekkel elemezzem. A kvalitatív módszert kiegészítésként, a pontosság és hitelesség érdekében választottam. Az időfaktor kiválasztásánál úgy határoztam, hogy a jelenséget egy adott időpontban vizsgálom, így keresztmetszeti kutatást végzek.

Debrecen területén, gyermekvédelmi intézményekben dolgozó szociális szakembereket kérdezek meg. Az alapsokaság hozzávetőlegesen 100 fő (50-50 fő a két ellátási területről).

A következő intézményekben végzem a kutatást:

- Alapellátás területéről
 - család- és gyermekjóléti szolgálat
 - gyermekek átmeneti otthona, családok átmeneti otthona
- Szakellátás területéről:
 - TEGYESZ
 - lakásonthon, gyermekotthon

A papír alapú, önkitöltős kérdőíveket személyesen viszem el a fent említett gyermekvédelmi intézményekbe. Petróczi Erzsébet kérdőíves vizsgálatának egy részét használok fel a vizsgálatomhoz: Első lépésben sor kerül a Pines, Aronson, Kafry kiégésre vonatkozó kérdőívének felvételére. A kérdőívben szereplő 21 állítás hétfokú skálán való értékelése után kiégettségi index számolható. A második blokkban egy négyfokú skálán jelölheti be a kitöltő, hogy a felsorolt munkahelyi stresszor tényezőkkel mennyiben ért egyet: egyáltalán nem, nem túlságosan, jórész igen, nagymértékben. A következő blokkban szereplő állítások segítségével képet kaphatunk az egyén pszichés és szomatikus állapotáról. A továbbiakban a pályaelhagyással kapcsolatos kérdések, majd az utolsó blokkban a demográfiai adatok szerepelnek (Petróczi 2002 pp. 63–68.)

Az alaposabb megismerés érdekében a kérdőívemet egyénileg szerkesztett, félig strukturált, személyes interjúkkal egészítem ki.

1. ábra A vizsgálat ütemezése Gantt-diagramon

Tevékenység	Időtartam					
	Január	Február	Március	Április	Május	Júniustól
Szakirodalom áttanulmányozása						
Vizsgálati eszköz kiválasztása						
Kapcsolatfelvétel az intézményekkel						
Kérdőív, interjúk felvétele						
Elemzés						

6. Összegzés

A kutatás újszerűségét adja:

- Kiégésvizsgálat még nem született a gyermekvédelem területén dolgozó szociális szakemberek körében.
- Összehasonlítva az alapellátás területén dolgozókat a szakellátás területén dolgozókkal.

A kutatás feltárja a kiégéssel való érintettséget, annak okait.

„Segíteni másokon (ha hagyják és akarják!) csak akkor tud az ember, ha lélekben kikezddhetetlen, testben pedig ép, erős és egészséges.” (Szabó Ferencné)

Felhasznált irodalom

Bergner, Thomas M. H. (2015): Burnout: a kiégés megelőzése 12 lépésben. Z-Press Kiadó, Miskolc

Bordás Andrea (2010): A kiégés-szindróma a külföldi és a haza szakirodalomban. In: Educatio, 2010/4. szám. pp. 666–672.

Fekete Sándor (1991): Segítő foglalkozások kockázatai – Helfer-szindróma és Burnout-jelenség. In: Psychiatria Hungarica, 1991/1. szám. pp. 17–29.

Nagy Edit (2007): Egy segítő foglalkozás képviselőinek pályaképe, a kiégés szempontjából. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen

Ónody Sarolta (2001): Kiégési tünetek (burnout-szindróma) keletkezése és megoldási lehetőségei. In: Új Pedagógiai Szemle, 2001/ 5. szám pp. 80–85.

Petróczi Erzsébet (2007a): Amit a hallgatóknak tudni illik a: kiégésről. SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged

Petróczi Erzsébet (2007b): Kiégés – elkerülhetetlen? Eötvös József Kiadó, Budapest

Petróczi Erzsébet (2002): A humán szférában előforduló stresszortényezők és a munkahelyi kiégés. Egyetemi doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen

Zastrow, Charles (1995): Mit tegyünk, hogy a szociális munka élvezetes hivatás legyen? In: Esély, 1995/1. szám pp. 62–81.

Romák és a diszkrimináció

GYPSYS AND DISCRIMINATION

Godó Irén hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

In my study I will write about the situation of Roma people today and about the discriminative attitudes that they may become victims of. I would like to write about everything that complicates the situation of Roma people, from the employment difficulties to the variety of stereotypes. But of course, I want to highlight not only the negative attitude of the majority society but also want to mention the forms of affirmative actions, from which Roma people might benefit. Everyone has the opportunity to decide, how the circumstances mentioned in the paper effect their lives.

1. A diszkrimináció

1.1. A diszkrimináció fogalma

A diszkrimináció a szociológiában: modern használatban ez olyan megkülönböztető bánásmód (cselekedet, tevékenység, kijelentés, elmulasztott tett, viselkedés), mely az egyén vagy a csoport esélyegyenlőségére hat. A hatása lehet negatív vagy pozitív, módszere pedig nyílt vagy burkolt. Számos formája létezik: nemi, vallási, politikai, szexuális orientáltságból fakadó, etnikai stb. Tanulmányomban az etnikai, azon belül is főként a romákkal szembeni diszkriminációra fogok kitérni.

1.2. A diszkrimináció Magyarországon

Magyarországon az egyik legnagyobb etnikum a cigányság. A világon mindenhol jelen vannak a romák. Társadalmi beilleszkedésüket megnehezíti származásuk, ugyanis sok ember sztereotip megnyilvánulásainak áldozataivá válnak. Emiatt olyan hátrányok érhetik őket, hogy nem szívesen beszélgetnek velük, nem kapnak munkát, nem barátkoznak velük az emberek, és így minden tekintetben a társadalom periferiájára szorulnak: mind anyagi helyzetüket, mind a társadalomban betöltött szerepüket illetően. Tudatos vagy nem tudatos módon, de a társadalom még mindig inkább kirekesztő magatartást tanúsít irányukban.

Ám nem csupán az embereknek, de történetesen a médiának is nagy szerepe van az attitűdök alakításában, amely természetesen jelentős mértékben befolyásolja az egyének véleményét. Oly módon hat a nézőkre, hallgatókra, olvasókra, ahogyan az neki tetszik. A kirívó, érdekesítő eseteket előtérbe helyezi, és ennek apropóján féltelmet kelt az emberekben a cigányok felé. A rossz hírek impulzívabban hatnak az emberre. A média fegyvere ez. Nem azt fogjuk a hírekben nézni, hogy pl.: Balogh Éva milyen ügyesen szerepelt az iskolában, sokkal inkább hírértéket képez az, ha Balogh Éva leszerepelt az iskolában.

1.3. A diszkrimináció kezelése Amerikában

Amerikában persze más a helyzet a kisebbségeket illetően. Az afroamerikaiakkal szemben nagyon toleráns a társadalom, mert a kormány célja valóban az integráció. Mindenhogyan közelítik az embereket az elfogadásukra; majdnem minden filmben feltűnik egy afroamerikai. A 2008-as elnökválasztáson Barack Obama fényes győzelmet aratott. 2009. január 20-ától afroamerikaiként ő lett az Egyesült Államok elnöke.

1.4. A cigánybűnözés létezésének kérdése Magyarországon

Hazánkban pedig ott tartunk, hogy több éve vitatott kérdés az, hogy létezik-e cigánybűnözés? Már a különböző pártok is meglátták abban a saját felemelkedésüknek a lehetőségét, hogy a romák kritizálásán keresztül nyerjék meg a nem roma emberek szimpátiáját. Egy 2008-ban készült reprezentatív felmérés szerint a magyarok 91%-a szerint létezik cigánybűnözés.

2. A diszkriminációval kapcsolatos példák, esetek

2.1. A miskolci kilakoltatásról

Tehát a helyzet igencsak elszomorító. Ilyen hozzáállás mellett nem tudom, komolyan vehető-e bármilyen integrációval kapcsolatos elképzelés. Nézzük csak a 2014-es miskolci kilakoltatás esetét. A kilakoltatás áldozatai a romák voltak! A főként szegény helyzetben élő cigányok. Egy előterjesztése alapján, amely a közbiztonság javítását célozta meg, és a lakosok szociális helyzetének javításáról szólt, és ebben a miskolci városvezetés a „gettó és nyomortelep” felszámolását, vagyis a számozott utcákon több éve lakó emberek kilakoltatásának lehetőségét látta meg.

2.2. A cigányság és a szegénység kapcsolata

Gyakran kettős teher van a cigányokon, a szegénység és a saját származásuk keltette előítélet. Már ha csak a szegénységet vizsgáljuk, akkor annak apropóján is számos megkülönböztetéssel találkozhatunk, amelyek arról tanúskodnak, hogy a cigánykérdés és a szegénykérdés gyakran összeolvad az emberek értelmezésében. Bell szavai is jól bizonyítják ezt: „a cigányokra alkalmazott tipikus sztereotípiák a következők: lustaság, kéregetés, lopás, a jövőbeni szükséglettel nem számoló költsékezés és fogyasztás, mocskosság, promiszkuitás, sok gyerek, rothadó hús evése és hamisság” (1983: 285). A módszeres magyar közvélemény-kutatás hasonló eredményeket hozott (Hann 1979). Tehát ez azt mutatja, hogy rengeteg ember szerint a szegény sorban élő cigány emberek lopnak, elherdálják a pénzüket, mocskosak, ápolatlanok, és jobb híján akár rothadó húst is elfogyasztanak. Emellett nagyon lusták, nem dolgoznak. Vajon hogyan dolgozzanak, ha csak nagyon nehezen tudnak munkához jutni? És vajon a társadalom képes-e felismerni a saját maga által is generált problémákat? (Petőfi szavai jutnak eszembe: „Más szemében ő a szálkát/Megleli, S az övében a gerendát/Feledi.”) A jelenlegi helyzet nem a semmiből jelent meg, számos folyamat előzte meg, olyan politikai és társadalmi folyamatok, amelyeknek eredményeképpen tart itt ma Magyarország.

3. A cigányok helyzete

3.1. A kriminalisztika és a szociológia a bűnelkövetésről

A kriminalisztika és a szociológia arra következtet, hogy a cigányok körében megnövekedett bűnelkövetési arány nem feltétlen az etnikumukkal, sokkal inkább a hátrányos helyzetükkel, és a többségi társadalom megítélésével, továbbá a szegregációval függ össze, ugyanis ők azok, akiket

kevésbé szívesen alkalmaznak a munkaadók, és akikkel nem szívesen foglalkozik érdemben a társadalom.

Ez utóbbi kapcsán el tudom mondani, hogy jó tíz évvel ezelőtt (2005 környékén) még sok helyen kisegítő osztályok működtek. Ezek olyan osztályok voltak, ahol külön helyezkedtek el azon alacsonyabb képességű, főként roma diákok, akikhez a „normális” osztályokhoz képest nem szívesen jártak be a tanárok, és akiknek a fejlődési mutatójuk nem változott nagymértékben, és az oktatásuk színvonala is jóval alacsonyabb volt. Nem meglepő tehát, hogy az ott tanuló diákok közül szinte senki sem tanult tovább.

3.2. *Amiről hallhatunk a sajtóban*

Napjainkban a gyöngyöspatai ügy nagy port kavart a sajtóban. Cigány emberek indítottak pert azért, mert alacsonyabb minőségű oktatásban részesültek, és emiatt nem sajátították el a megfelelő kompetenciákat ahhoz, hogy boldogulni tudjanak a továbbtanulás terén, és egyáltalán boldogulni tudjanak az életben. 209 millióra perelik az államot arra hivatkozva, hogy egy jobb élet lehetőségétől fosztották meg őket.

A különböző szintereken megjelenő diszkrimináció számos probléma elé állítja a romákat. Az óvodás és iskolás kori kirekesztés nem csupán a gyermek kortárs kapcsolatait befolyásolhatja, meghatározva az egyén csoportban betöltött szerepét, de sokkal nagyobb volumenű problémát vonhat maga után, jelentős mértékben beavatkozva a cigány ember személyiségébe. Ez a változás pedig az egész életére kihathat.

3.3. *A cigányok és a munka*

Ami a szegénységet illeti, sok embertől visszahallottam már, hogy azért nem kaptak munkát, mert habár a végzettségük megfelelt az adott munkakör betöltésére, az előítélettel rendelkező főnök nem volt hajlandó alkalmazni őket. Ilyen is előfordulhat ma hazánkban.

Habár sok cigány ember szegénységben él, de Magyarországon, és a világon máshol is, a szegénység és a mélyszegénység nem csupán a cigányokat sújtja. Ez a probléma nem csak napjainkban, de a civilizáció létezése óta fennáll. Nem minden roma szegény, és nem minden szegény cigány.

Nem olyan régen olvastam egy cikket, amely egy roma dolgozó emberről szól. A cikknek a címe a következő: Próbára tettek milliószor – hazája rendületlen híve a roma kokárdaárus. Benem mély nyomott hagyott a 24.hu honlapján 2016-ban megjelent írás, amelyben arról volt szó, hogy hírként közölték azt, hogy Gézu magyar állampolgárként kokárdát árul, mintha ennek akkora hírértéke lenne, mintha ez nem lenne teljesen természetes. Jómagam sokszor hallottam már a cigány és nem cigány közötti különbségtételre azt, hogy: vannak a cigányok és vannak a magyarok. A cigány ember is ízig-vérig magyar állampolgár, magától értetődő módon úgy, hogy ezt egy cikkben nem teszik közzé, mint kuriózumot, mintegy az olvasók meghökkentésének céljából. Az interjúban továbbá szó van arról, hogy ezt a fiút számtalanszor próbára tették, mintha mindig az elbukását várták volna. Ám ami ennél is felháborítóbb számomra, azok a következő sorok:

„Próbára tettek milliószor, felküldtek az irodába, pénzt hagytak előttem, ott hagytak egyedül, árut vetettek át velem. Nagyon sok ilyen próbatétel volt, mire észrevették, hogy ez a srác tulajdonképpen nem is roma. Szóval hogy nem az a fajta vagyok, aminek gondoltak ők.” (I1)

Azt már dühítőnek tartom, amikor egy romával annak (látszólagos) beilleszkedése után szinte le akarják tagadtatni a származását, a romák nagy többségéhez viszonyítva, mondván: „elmagyarosodott”.

Szent-Györgyi 1983-ban a következőket írta: „az alacsony társadalmi rang vagy rangtalanság végsőkéig menő tudatosítása, ha egy falusit azzal vádolnak, hogy cigány származású...” (I2) Nos,

szerintem ez napjainkban is él. Úgy gondolom, hogy számos esetben pejoratív értelmet szenved el a cigány szó. Tehát a cigány szó, amely az etnikumát jelöli meg az embernek, ma már olyan elszomorító jelentéstartalommal bír, hogy akár sértegetésnek is értelmezheti az egyén, ha azt mondják rá, hogy: „te cigány”. Ezzel szemben az „elmagyarosodás” szónak pozitív csengése van.

4. *Elszomorító a múlt, elszomorító a jelen*

4.1. *A cigányok és a Holokauszt*

A Hitler idején lévő borzalmakat illetően csak nagyon kevesen tudnak arról, hogy a Holokauszt idején nem csupán zsidókat, de cigányokat, és a rendszer számára nem kívánatos embereket is elhurcoltak. A Nemzeti Tankönyvkiadó által 2008-ban Budapesten kiadott Száray Miklós és Kaposi József által összeállított történelem tankönyv főként a zsidók kényszermunkatáborokba való elhurcolásáról szól, és mindössze egy-két mondatban tesz említést a cigányokról. Említést tesz a fejemlétről, amely megkülönböztetett alacsonyabb és felsőbb rendűeket, és amely az alacsonyabb rendűek közé sorolja a szellemileg sérülteket, a „nyomorékokat”, (Száray és Kaposi 2008) a homoszexuálisokat és a zsidókat. A tankönyvben az alábbi mondat olvasható még:

„A náci célul tűzték ki a zsidóság mellett az európai cigányság kiirtását: közel kétszázezer roma lelte halálát a gázkamrákban.” (Száray és Kaposi 2008. p. 129.) És ez a számadat valójában sokkal több ennél. Számos helyen működtek ilyen táborok: Auschwitz-Birkenau, Dachau, Buchenwald, Mauthausen vagy Treblinka.

Sokaknak felmerülhet a kérdés, hogy eme borzalom megismétlődhet-e. A 2013-as dunabogdányi Buvero Női Roma médiatábor díjnyertes kisfilmjében az utca embereit interjúvolták meg a cigányokkal kapcsolatban, és ezen belül a roma holokauszttal kapcsolatos ismeretekről is érdeklődtek. Ott többek között azt a kérdést is feltették, hogy megismétlődhet-e a tragédia, és volt olyan, aki határozottan igennel felelt.

4.2. *Az általánosítás problémája*

Nem lehet tudni, mi várható a jövőben, de a cigányok helyzete nem egyszerű, és sokszor előfordul az is, hogy sokkal nagyobb kihívással kell szembenéznük, mint nem roma társaiknak.

Nézzük tehát az általánosítás problematikáját.

Elkövet egy cigány valami rosszat, és abban sokan azt látják, hogy: azért követte el, mert cigány, és hogy minden cigány ilyen követ (het) el. Az ember, aki komplex lény, a cigánysága, mint etnikai hovatartozása felől kerül megítélésre. Pedig egy ember nem csak cigány, hanem lehet nő, férfi, fiatal, idős, lehet dolgozó vagy munkanélküli, lehet diplomás vagy diploma nélküli, tehát számos minősítő jelzőt lehet találni egy komplex lényre. De a diszkriminatív megnyilvánulás mellé állók leginkább csak ezt látják: cigány. Egyszer lopott, és akkor már egész emberségében pejoratívan van kezelve, sőt, mintha általános, gyakori jellemzője lenne neki, úgy állítják be. Tehát azt visszhangozzák, hogy nem csak egyszer, hanem mindig lop: lopós. Mi több, aki lopós, az már biztos, hogy minden más területen is rossz. Így tehát egy rasszista embertől nem igen fogjuk hallani azt, hogy: XY lopós, de udvarias az idősekkel szemben, vagy azt, hogy: XY lopós, de szépen énekel. Pejoratív jelzők többségében pejoratív jelzőket vonzanak. Az emberek ritkán szeretnek és utálnak valakit egyszerre.

Ha lopott, lopott, de nem a cigány lopott, hanem az ember, az individuum, az egyén, nem az egész cigányság, és nem is azért lopott az egyén, mert cigány. Nincs benne a génekben, hogy aki cigány, az lopós. Itt tehát logikai bukfenek vannak.

Ha sok cigány lopós, akkor lehet, az egész annak lesz bélyegezve. Gondoljunk csak bele. Van

egy torta, és megeszünk belőle három szeletet. Nem fogjuk megkóstolni a negyediket, hogy az vajon finom-e, mert azt gondoljuk, hogy az egész torta el van rontva.

Nem, ez nem a cigányok és nem cigányok lopósok-e kérdés, hanem az egyén lop-e vagy sem. Fontosak a miértetek is.

5. Jogok és pozitív diszkriminációk

5.1. A nemzetiségek jogairól

A nemzetiségek védelmére szóló 2011. évi CLXXIX. törvény a romák mellett szól. Ám úgy néz ki, hogy a törvényi szabályozás nem oldja fel az ellenszenvet. „Magyarország védelemben részesíti a nemzetiségeket, biztosítja saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát, kollektív részvételüket a közéletben, elősegíti a kulturális autonómiájuk megvalósulását, garantálja a valós közösségeik öngazdálkodáshoz, önkormányzatisághoz való jogát.” (13)

5.2. A pozitív diszkrimináció

A törvényi szabályozás mellett, vagy éppen annak eredményeképpen különböző integrációs intézkedéseket hozott az állam, amelyek a romák társadalmi szerepvállalását segítik elő. Számos kiváltsággal rendelkezhetnek a romák, amelyet vagy igénybe tudnak venni vagy nem. Vannak olyan cigány családok, ahol máig sem született nagyobb áttörés, nem tudnak a gyermekek iskolába járni, nincs lehetőségük arra, hogy a fiatalok gimnáziumban tanuljanak, és a legtöbbjük közelébe sem kerül a felsőoktatásnak. Sok olyan lehetőség van a cigányoknak, amelyekről lehet, hogy nem is hallottak még. A családban fellépő szerepek, a különböző hagyományok ápolása, a szociális és a szociokulturális helyzet stb. mind-mind olyan tényező, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Úgy gondolom, a tájékozódás és a tájékoztatás nagyon fontos, és annak hiányában nem csupán nem lehet megszüntetni az esetleges hátrányokat, de javítani is nehéz a körülményeken, mivel az emberek motivációjához jelentős mértékben hozzájárulhatnak a lehetőségeik, hiszen egy írni és olvasni nem tudó személynek egy olyan tanfolyam, melynek során az alapvető kompetenciákat elsajátíthatja, és előrébb léphet a társadalmi ranglétrán, sokat jelenthet, új ambíciókat teremthet számára. Vajon lesz-e valaki, aki előítélet nélkül elolvassa a roma nőnek, hogy itt és itt, ekkor és ekkor, ilyen feltételek mellett megtanulhat írni és olvasni? Érdekel ez bárkit is?

Tehát a pozitív diszkriminációra visszatérve vannak kifejezetten cigányoknak szóló ösztöndíjak, roma szakkollégiumok (Wáli István Református Cigány Szakkollégium, Lippai Balázs Roma Szakkollégium stb.), különböző roma programok (1000 Roma Nők Program), amelyek a romák integrálódását segítik elő. Itt leginkább esélyteremtésről, anyagi juttatásról, tanfolyamról, kollégiumi elhelyezkedésről stb. esik szó. A társadalomban betöltött szerep megváltozásával, a társadalmi hierarchián való emelkedéssel párhuzamosan azt remélheti az aktuális kormány, hogy a cigányok megítélése is változik. Ezek a programok, lehetőségek leginkább materiális természetűek, és nem csak segíthetik a romákat, de a többségi társadalom részéről akár ellenszenvet is generálhatnak, mondván: csak azért kapja valaki azt a valamit, azt a lehetőséget, mert roma. Az érzékenyítés, a tolerancia, empátia, segítőkészség, odafordulás még hiányzik a cigányok felé, és azok a programok is, amelyek a cigányok és a nem cigányok közös együttműködését segítik elő.

6. Különböző megítélések és kérdések

Egy roma ember sokszor nem csupán emberségességének szempontjából kerül megítélésre, számos dimenzió mentén vizsgálja meg őt a környezete, a társadalom, az egyének. Ilyen a társadalmi szerepvállalás, az iskolai végzettség vagy a családi állapot.

Érdekes lehet, hogy a cigány, akit vagy ér diszkrimináció vagy nem, hogyan képes kezelni egy olyan helyzetet, amikor áldozatává válik az előítéleteknek? Mennyire demotiválja őt vagy mennyire nem? Amennyiben demotiválja, milyen szinten befolyásolja az egyén személyiségét, életét, a viselkedését és cselekedeteit? Vajon mennyire és milyen eszközökkel neveli ki a társadalom önmagából a kényszeresen bizonyítani vágyó cigányokat?

Jogosak-e a megjegyzések, a bélyegek? Az individuum, az egyén fontossága elvész-e vagy sem? Hajlandó-e a nem cigány ember a megismerésre, vagy elretten merő óvatosságból vagy más emberek szájízének keserűségétől a megismeréstől?

Hogyan lehet az identitás megtartásával beilleszkedni a nem roma társadalomba? Lehetséges-e ez egyáltalán? Mennyire nyomja a romák vállát az integráció?

Úgy gondolom, nagyon sok mindentről beszélni kell a cigányság témakörén belül, nem eltusolva, nem palástolva semmilyen olyan pozitívumot vagy negatívumot, mely szélsőségessé teheti az ember nézeteit. Nem szabad megállni egy-egy részletnél, a téma alapos tanulmányozást érdemel.

Felhasznált irodalom

Száray Miklós és Kaposi József: *Történelem IV. Középiskolák 12. évfolyam (2008), Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest*

Internetes források

11., <http://24.hu/belfold/2016/03/15/probara-tettek-millioszor-hazaja-renduletlen-hive-a-roma-kokardaarus/>

Utolsó letöltés: 2016. 05. 17.

12., Michael Sinclair Stewart: *Daltestvérek, 1. fejezet: Cigánytelepek egy magyar városban*

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/daltestverek/

Utolsó letöltés: 2016. 05. 17.

13., 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól

http://valasztas.hu/hu/ovi/23/23_1_2.html

Utolsó letöltés: 2016. 05. 17.

Zenei tehetséggondozás az óvodában

MUSICAL TALENT IN KINDERGARTEN

Hrabéczy Anett óvodapedagógus hallgató
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

Talent is a very complex phenomenon and one of its forms is the music talent. In early childhood we can't say explicitly if a child is talented or not, but the signs of the promising talent can be perceptible in these ages. Only a few researchers dealt with this topic however it is important, because we can see what the child is interested in and good at, and if we recognise this in time, it can influence the child's whole life. The topic of my research is the recognition of the music talent in early childhood and it focuses on the children and the factors that have influence on their development: parents, teachers and the other children.

1. A tehetség néhány lehetséges értelmezése

A tehetség önmagában is egy igen összetett jelenség. Ennek egyik formája a zenében jelenik meg (Turmezeyné 2009). Számos elmélet és tehetségmodell született, ezek közül röviden megemlíteném Renzulli „háromkörös” koncepcióját, Mönks többtényezős modelljét, valamint Czeizel Endre 2×4+1 faktoros modelljét (1997) (Turmezeyné 2010).

A modern tehetségkutatás megalapozójaként tudhatjuk Renzullit. Elmélete szerint a tehetség három fő összetevőből áll, melyek a kreatív ember jellemzőire épülnek. Ezek a jellemzők az átlagon felüli képességek, a feladat iránti elkötelezettség (mely leginkább a motivációhoz hasonlítható) és a kreativitás. Renzulli elképzelése szerint ezen komponensek mindegyikének jelenlétére szükség van ahhoz, hogy valakit tehetségesnek nevezhessünk. (Turmezeyné 2010)

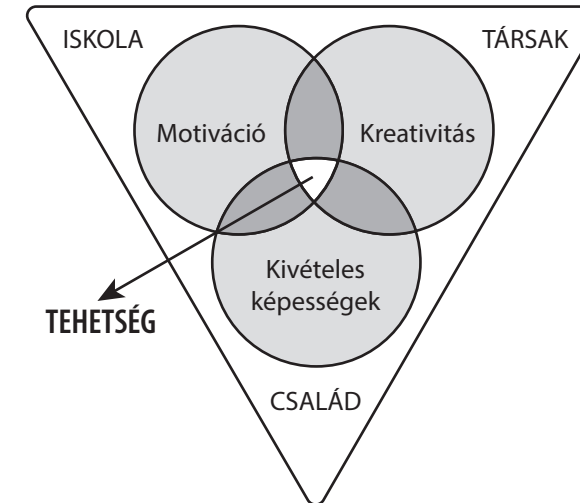
1. ábra Renzulli „háromkörös” koncepciója

Forrás: Turmezeyné (2010 p. 12.)

Mönks elképzelése Renzulli elméletére épül, a Renzulli által megadott három összetevőn kívül Mönk megjelenít három külső tényezőt, az iskolát, a társakat valamint a családot. (Turmezeyné 2010)

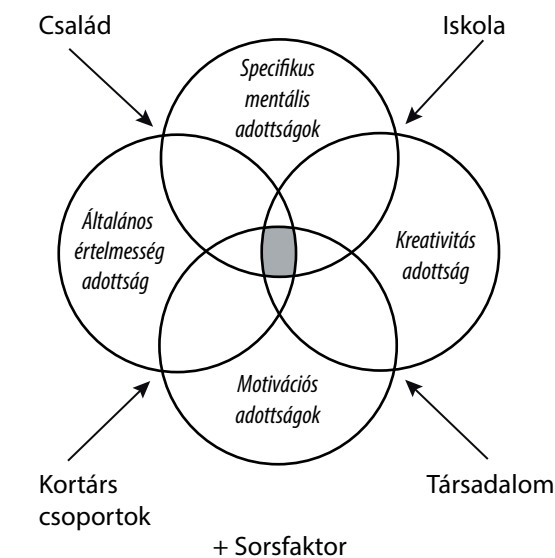
2. ábra Mönks többtényezős modellje

Forrás: Turmezeyné (2010 p. 13.)

Hazai kutatónk is Renzulli háromkörös modelljéből indul ki, ám Czeizel elképzelésében különböznének az általános intellektuális képességek és a speciális mentális adottságok. A környezeti tényezők esetében is számításba vesz még egy elemet, mégpedig a társadalom jelentőségét. (Turmezeyné 2010)

3. ábra Czeizel Endre 2×4+1 faktoros modellje

Forrás: Turmezeyné (2010 p. 14.)

2. Az óvodás kor és a zenei tehetség

Maga a zenei tehetség igen hamar megmutatkozik, már az óvodás korban is megjelenhetnek erre utaló jelek. Illetve sokkal hamarabb is, hiszen akár egy éves kor környékén, a beszéd megjelenése előtt éneklést imitáló, próbálgató kisgyermek esetében is kiemelkedő képességről beszélhetünk. Erre utaló jelek lehetnek még az első életévekben, ha a gyermek különösen érzékeny a környezet hangjaira. Itt nem elég pusztán a zenei hangokra gondolnunk, ide értendők a környezet egyéb hangjai, zajai is (Turmezeyné 2011).

Természetesen az óvodás korú gyerekekről még nem mondható ki egyértelműen, hogy tehetséges-e vagy sem, ilyenkor csak tehetségigéretről, tehetségcsíráról beszélünk, egyfajta lehetőségről, amelynek kibontakoztatásával a gyermek tehetséggé válhat. Ez adódik többek között az óvodás kor életkori és fejlődési sajátosságaiból, valamint abból, hogy a különböző képességek mellett a személyiség, a jellem sem kiforrott még ekkor, így a tehetség kibontakoztatásához szükséges ezen belső feltételek még nem teremtdtek meg. Ennek következtében a zenei tehetség területén inkább a zenei rátermettséget vizsgálhatjuk (Varró 1930).

Óvodások körében a zenei tehetség egy igen keveset kutatott téma, pedig a korai kutatását, felismerését indokolja, hogy már ebben az életkorban kezd körvonalazódni a gyermekek érdeklődése, fogékonyága, beállítódása, aminek felismerése mindenképpen nagy hatást gyakorolhat a gyermekek későbbi életére, akár egész életpályájukat megalapozhatja. Illetve a zenei képességek fejlődésének szenzitív szakasza nagyjából kilenc éves kor környékén lezárul, így ez is a mihamarabbi felismerést indokolja. (Gyarmati 2002)

3. Kutatási tervem bemutatása

Kutatásomban elsősorban a gyermekeket körülvevő szociális tényezőket vizsgálnám (család, pedagógusok, az intézmény illetve a kortársak hatása), itt is elsődlegesen a család szerepét, melyet kérdőív formájában kívánok felvenni a szülőkkel. Főbb területek, amelyekre a kérdőív kitér:

- Milyen lehetőségük van a gyermekeknek a családi környezetben arra, hogy zenei képességeik megmutatkozhassanak?
- Mik állnak a gyermekek rendelkezésére a zenei érdeklődésük kielégítésére?
- Mennyire támogatja az ilyen irányú érdeklődést a szülő/a családi környezet?
- Szülők attitűdje a zenei tehetséghez, magához a zenéléshez, a gyermekkor és a zene, a későbbi életpálya és a zenei tehetség viszonyához.
- Hogyan vélekednek a szülők a gyermekeik zenei képességeiről, mennyire fogékonyak arra, hogy felismerjék a kiemelkedő képességet gyermekükben?

Ezzel párhuzamosan történné egy elismert zenei képességmérő teszt felvétele óvodáskorú gyermekekkel. A teszt tervezetten Edwin Gordon Audie (1989) tesztje, amelyhez a következő mintát venném (a táblázat a tervezett mintha nemenkénti és korcsoportonként összetételét is mutatja):

Életkor	Fiú	Lány	Összesen
3–4 év	25	25	50
4–5 év	25	25	50
5–6 év	25	25	50
Összesen:	75	75	150

Tervezem a képességmérő teszt felvétele mellett gyermekcsoportok megfigyelését óvodai környezetben, ezen belül külön zenei tevékenység végzése közben, illetve szabad játék vagy bármely más jellegű tevékenység ideje alatt egyaránt. A zenei tevékenység közben kiemelten figyelném a gyermekek motiváltságát, aktivitásukat, valamint hogy milyen mértékű fejlettséget mutatnak egymáshoz képest az egyes rész-képességeket tekintve. A más, nem zenei tevékenységek során a következőket figyelném: motiváltság (éneklés, mondókázás gyakorisága, hogyan kapcsolódik tevékenységéhez a közben végzett zenélés – pl.: van-e a játékában zenével kapcsolatos koncepció, vagy párhuzamosan, kiegészítésként végzi más tartalmú játék közben).

Összegezve a főbb kérdéseket, melyekre szeretnék választ kapni a kutatásom során:

- Milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a gyerekek számára a tehetség megmutatkozására, a zenei érdeklődés kielégítésére otthoni és óvodai környezetben.
- Mik azok a különleges jegyek, amikből már az óvodás korban sejthetjük, vagy kimondhatjuk, hogy a gyermek tehetségigéret.
- Szülők attitűdje a zenei tehetséghez, magához a zenéléshez, a gyermekkor és a zene, a későbbi életpálya és a zenei tehetség viszonyához.
- Miután felismertük, milyen lehetőségei, tennivalói vannak a pedagógusnak valamint a szülőknek a gyermek érdekében.
- Milyen mértékben mutatkoznak meg a különböző, tehetséget befolyásoló tényezők ebben az életkorban (szülők, család szerepe, média, öröklődés és környezet, a nevelési intézmény hatása)

A kutatás várható eredményeképpen célul tűztem ki, hogy ismereteket szerezzünk a zenei tehetség nemi és életkori aspektusairól, ennek következtében a vizsgálati módszerek kiértékelésekor lehetőségünk van ezeknek a figyelembevételére, amely hozzájárul az életkor szerinti differenciáláshoz, ennek pedagógiai haszna pedig igen nagymértékű. Szintén várható, hogy újabb információkat szerzünk a korai tehetségazonosítás illetve gondozás teréről, illetve a korai tehetséget befolyásoló környezeti tényezőkről.

Felhasznált irodalom

Gyarmathy Éva (2002): *A zenei tehetség. Új Pedagógiai Szemle* 52: 236–244.

Turmezeyné Heller Erika és Balogh László (2009): *Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés. Kocka Kör, Debrecen*

Turmezeyné Heller Erika (2010): *A zenei tehetség felismerése és fejlesztése. Génius könyvek 9. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest*

Turmezeyné Heller Erika (2011): *A zenei tehetség. In: Döbrössy J. (szerk.): Ének – zene – nevelés. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karának Tudományos Közleményei XXXIII. ELTE Tanító- és Óvóképző Kar Tudományos Bizottsága, Budapest. pp. 9–24.*

Turmezeyné Heller Erika (2011): *A zenei tehetséggondozás kritikus pontjai. Parlando, 53 (5), 25–30. <http://www.parlando.hu/2011/2011-5/07-Turmezey.htm>*

Varró Margit (1930): *A zenei tehetség. In: Szondi L. (szerk.): Tehetségproblémák. Merkantil, Budapest. 120–130. (Újraszerkesztette és sajtó alá rendezte Laczó Zoltán, 2000, Parlando, 42, (2), 2–15.). <http://www.parlando.hu/Varro2.html>*

A kötődéselmélet vizsgálata a kora gyermekkorban

RESEARCH ON ATTACHMENT THEORY IN EARLY CHILDHOOD

Jakab Réka és Major Nikolett hallgatók
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

Our international research group on attachment is based on John Bowlby and Mary Ainsworth's attachment theories in the early years. The 'Attachment Research Group' is located at the Faculty of Child and Adult Education at the University of Debrecen. Six students and two lecturers were involved in corporation with the Plymouth University. The original research was developed by the Anna Freud Centre. We used a booklet, called Protocol for Story Stem Assessment Profile (SSAP) for the data collection method. It consists of 13 unfinished stories based on daily life activities and problematic situations which provoke the child's emotional intelligence. These stories are not finished, but are broken off its peak and persuade the children to continue the tales and make their own stories. Each story connects to the child's attachment figure and their relation. The process of story making depicts the world of the child and the reactions of his/her attachment figures in provocative situations. First in Hungary, our Faculty got the privilege to translate and experiment this method, then examine the attachment relations in the early childhood. The purposive sampling consists of 120 children according to their age and national minority.

1. Bevezetés

A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karának Gyermeknevelési Tanszékén „Kötődés a koragyermekkorban” címmel folyt kutatás 2015. júniusa és októbere között. A kutatás Rudi Dallos professzor (a plymouthi egyetem Klinikai Pszichológia Tanszékének pszichológusa) vezetésével indult, aki a kutatás során használt módszert a kutatócsoport rendelkezésére bocsátotta. A kutatás vezetői Dr. Pálfi Sándor tanszékvezető, dékán helyettes, főiskolai tanár és Vargáné dr. Nagy Anikó adjunktus. A kutatócsoport tagjai Jakab Réka, Major Nikolett, Orosz Ágnes, Szilágyi Beatrix, Tömöri Kitti és Zachar Anita III. éves óvodapedagógus hallgatók voltak.

2. Kötődéselmélet

„Kötődésnek nevezzük a csecsemőnek azt a hajlamát, hogy bizonyos emberek közelségét keresse, és hogy ezek mellett az emberek mellett biztonságban érezze magát.” (Atkinson et al. 1997 p. 85.) A kötődés tárgya attól függ, mihez fűz erősebb kötelék, így a következők lehetnek: emberi személyek, közösségek (élők és holtak egyaránt), más élő rendszerek (állatok, növények, ökoszisztémák), értékek. (Zsolnai 2001)

Emberi személyekhez való kötődéseken belül a legjelentősebbek a gyermekkorban a családi kötődések. Minden kötődés a családon belül nagyban hozzájárul a gyermeki személyiség fejlődé-

séhez. A szülők, mint elsődleges kötelékek, a legfontosabbak, de a nagyszülőkkel és a testvérekkel valókötelék is meghatározó. Az életkor előre haladtával, más emberek megismerésével ez a kör kiegészülhet más típusú ragaszkodással, mint például az óvodapedagógus, tanárok, barátok/kortársak, szerelmek, illetve a házastárs iránti kötelékekkel.

A gyermek 3-4 éves koráig az önállóságra teljesen képtelen így szüksége van anyjára, akivel legmeghatározóbb a kapcsolata, hiszen a gyermek önállósága miatt nevezhető ez a kapcsolat egyoldalúnak. A gyermeknek még legalább 10 évre szüksége van arra, hogy anyja gondoskodjon róla, védelmezze, támasza legyen, akkor is, ha a gyermek még ezt nem képes viszonzni.

Különbséget kell tennünk anyai és apai kötődés között, hiszen a gyermek első hónapjaiban, éveiben általában az anyjával a legszorosabb a kapcsolata, később ez változik, és egyre jobban függetlenebbé válik a gyermek. Az első szakaszban, a gyermeknek a feltétlen gondozásra és szeretetre van szüksége, ami életteni és pszichés funkciókat elégít ki. A szülői kötelék mellett meg kell említeni a nagyszülőkkel való kapcsolatát a gyermeknek, amely hasonló a szülői kapcsolathoz. A testvéri kötődések nagy hatást gyakorolnak fiatalabb testvéreik kortárskapcsolataikban, hiszen normákat és szabályokat mutatnak meg. Más a testvérek közötti kommunikáció is, hiszen egy teljesen új kommunikációs mintázatot vesznek át, eltérően a felnőttekkel való társalgástól. „A legintenzívebb emberi érzelmek nagy része az érzelmi kötelékek kialakítása, fenntartása és megújítása során áll elő.” (N. Kollár és Szabó 2004 p. 101.)

John Bowlby (1907–1990) angol pszichiáter a kötődés elmélet atyja, nevéhez fűződik a kötődés alapkonceptiójának kidolgozása. (Inántsý és Pap 2009) A kötődés jelenségét evolúciós gondolkörbe helyezi, miközben felhasználja a kognitív pszichológia, az etológia és a pszichoanalitikus elképzelések által nyújtott ismeretek rendszerét is elképzelésében. Magát a kötődést egy ösztönalapú viselkedésmintázatnak képzei el, melynek a védelem és a biztonság biztosítása a biológiai funkciója. Véleménye szerint az ember egy úgynevezett bioszociális ösztönnel születik, mely a szoros kapcsolat kialakítására ösztönzi az újszülöttet az őt gondozó személlyel. A kötődő gyermek számára a szoros kapcsolat a kötődési személlyel jelenti a megoldást a veszélyforrások ellen, ezért elengedhetetlen fontosságú mechanizmus a tartós közelség fenntartása.

3. Az eredeti kutatás

Az eredeti kutatást az Anna Freud Intézet fejlesztette ki. Kutatásuk 43 nevelő- és örökbefogadó szülőt és 61 elhanyagolt, szexuális és testileg bántalmazott gyermeket vizsgál. A kötődés mikéntjét átfogóan úgy lehet megérteni, ha nemcsak a gyerekeket, de a szüleiket is vizsgáljuk. A „Felnőtt kötődés interjú” (Adult Attachment Interview) a szülők gyermekkori emlékeire fókuszált, hogy milyen kapcsolatuk volt saját szüleikkel. Az eredményekből a visszautasítás, a szomorúság, a betegség, a sértés, az erőszak és elválasztás jelenik meg dominánsan. A gyász, a trauma mai napig hatással van rájuk, és ezt tovább öröközik gyermekeikben is, hiszen a gyermekek számára a szülő az elsődleges követendő minta. Az interjúk során a szülők elvárásaikról és a családban lévő szerepekről számolnak be, valamint kapcsolatukról testvéreikkel, kortársaikkal. A kutatás másik fókusza az elhanyagolt, bántalmazott, hátrányos helyzetű 4-8 évesek. Azok a gyermekeknek az esetében, akikkel rosszul bántak, a szomorúság a mesealkotásukban is megjelenik. Az elhanyagoltság érzése rendkívül erős bennük, ezáltal sokszor provokálják nevelő- és örökbefogadó szüleiket. Ez egy védekező mechanizmus, hiszen egy speciális helyzetbe kényszerülnek, ahol kiszakítva és/vagy kitaszítva érzik magukat a múltjukból, környezetükből, amitől rendkívül érzékenyebbé válnak. A Plymouth Egyetem kutatócsapata létrehozott egy Story Stem Assessment Profile-t (későbbiekben: SSAP), melyben 13 történetet fejlesztettek ki. Ebből nyolcat a MacArthur Story Stem Battery csapata, további ötöt pedig a SSAP csapata alkotta. Ezek mind a mindennapi életből

vett, gyermeki érzésvilágot provokáló történetek. A mesélő kellékekkel, például babákkal és a ház bútoraival is manipulál, hogy a gyermeki világhoz még közelebbivé hozza a meséket. A tépőpontnál a mesélő elhallgat, és a gyermekre bízta a történet szövést. „Mondd és mutasd, hogy mi történik ezután!” A gyermeki mesealkotás és manipulálás reflektál a gyermek belső világára, a családtagok családban betöltött szerepére, a problémás helyzetekben a szülők reakcióira, valamint a nevelők és gyermekek közötti kötődésre.

4. Módszer adaptálása

Tanszékünk kapta a megtisztelő lehetőséget, hogy Magyarországon elsőként ültessük át magyar fordításba a történeteket, és vizsgáljuk a gyermekek kötődés kapcsolatait. A mérőeszköz használatához Rudi Dallos klinikai szakpszichológustól, a Plymouth Egyetem oktatójától kaptunk útmutatást. A történeteket teljesen adaptálni tudtuk, csak a szereplőknek adtunk magyar neveket, ha azt a szituáció megkívánta, és a gyermek nem nevezte el karaktereit. A mesemondásnál szereplőkkel manipulálunk, ezzel is közelítve a gyermeki világhoz. Laminált játékeszközöket készítettünk, melyek kellékei a különböző történeteknek. A kellékek között szerepeltek: ház és részei, állatcsaládok, embercsalád (anya, apa, testvérek – több szereplő közül választhatják ki a karaktert). A történeteket a gyermek folytatja és sajátjára formálja. Rudi Dallos szerint a mesélés ajtó a gyermek belső világába. A gyermeki játékból sok minden kiderül: például a gyermekek emberi kapcsolatai. A játékos mesélés betekintést enged a gyermek kötődés-ábrázolatába, valamint működésbe hozzák a verbális és nonverbális memória rendszereit. Azzal, hogy a gyermekeket játékba hívjuk, biztosítunk egy „klinikai” közeget a felfedezésre, és elvész a nyomás arról, hogy a családjukról beszéljenek. Sok bántalmazott gyermek érez félelmet, szorongást, hűsége, és lemondást a bántalmazó gondozója miatt/iránt.

5. Hipotézisek

1. A gyermekek mesealkotása az otthon tapasztaltak, a szüleikkel és testvéreikkel való kapcsolatának vetülete.
2. A roma gyerekek biztonságosabban kötődnek szüleikhez, mint a nem roma gyerekek.
3. A többgyermekes családokban bizonytalanabb a kötődés a gyermek-szülő kapcsolatában.

6. Mintavétel

A hiteles adatok érdekében százhusz főből álló mintát vizsgáltunk. Minden hallgató husz gyermeket vizsgált meg kor és nemzetiségi hovatartozás tekintetében. A minta husz roma gyermekből és száz nem roma gyermekből áll össze. A mintába bekerült gyermekek közül negyvenkilencnek lakóhelye megyeszékhely, hatvan gyermek lakóhelye város, míg csak egy gyermek él városon kívül. A hallgatók között felosztott célcsoportok: három éves nem roma gyermekek, négy nem roma éves gyermekek, öt éves nem roma gyermekek, hat éves nem roma gyermekek, hat éves roma gyermekek, hét éves nem roma gyermekek. Az intézmények kiválasztása során előzetes gyakorlataink helyszíneit is figyelembe vettük, és ennek megfelelően osztottuk fel magunk között a nevelési intézményeket. A mintafelvétel, az adatok véglegesítése, és az eredmények kódolása 2015 májusától 2016 januárjáig tartott. Kutatásunk fókuszában a Debrecenben és környékén, illetve Hajdúböszörményben élő 3–7 éves, óvodás korú gyermekek álltak. Az eredeti kutatástól eltérő módon nem nevelőszülőknél nevelkedő gyermekeket vizsgáltunk, hanem csak családjukban nevelkedőket. Anamnézist csak a mesék után vettük fel, így biztosítva a gyermekek meséinek objektív értékelését. Ezzel is bizonyítva, hogy a gyermeki történetek az általuk átélt eseményeket, családi szerepeket, kötődési mintázatokat hitelesen leképezik. „A mesék jelentősége a gyermekek

számára, hogy fontos ősi tartalmakat hordozva felkínálják az azonosulás lehetőségét, kitágítják a valóságot, de felhasználhatóak a problémamegoldás és alkalmazkodás fejlesztésére is és segítenek a szorongásoldásban” (Éger 2005 p. 37.). A történetek provokatívak, hiszen szeretnék feltárni, hogy az egyes problémahelyzetekben hogyan reagálnak a gyermek hozzátartozói, és ezt hogyan raktározza el a gyermek. Milyen érzések, gondolatok fogalmazódnak meg bennük. Kutatásunkkal szeretnénk bebizonyítani, hogy a gyermekek mesealkotása az otthon tapasztaltak, a szüleikkel és testvéreikkel való kapcsolatának vetülete. Feltevésünk szerint a szülők kapcsolata és reakcióik bizonyos problémahelyzetekben hatással vannak a gyermekek meseszövéseire, képzelőerejére, kreativitására, mindennapi életére, társaikkal való kapcsolatukra.

A 13 mese mind más kötődési kapcsolatra utal: gyermek-anya, gyermek-apa, gyermek-testvér, illetve gyermek-kortársak kapcsolatokra. A történetek hétköznapi életből vett eseményeket mutatnak be nyugodt családi légkört sugallva. Viszont egy ponton gyökeres változás következik be, ami provokálja a gyermek érzelmi világát és problémamegoldásra készíti. A gyermeki kreativitást és mesealkotást vizsgálva a SSAP kategorizálása alapján négy kategóriába (biztonságos, bizonytalan, elkerülő, dezorganizált kötődés) soroltuk a gyermekeket, és ezen csoportosítások mentén 26 indikátor valamelyikébe helyeztük. Ezek alapján kapott eredményekkel hipotéziseinket alátámasztottuk és/vagy megcáfoltuk.

7. Eredmények

Az első hipotézisünk, miszerint a szülők kapcsolata és reakcióik bizonyos problémahelyzetekben hatással vannak a gyermekek meseszövéseire, képzelőerejére, kreativitására, mindennapi életére, társaikkal való kapcsolatukra, eredményeink alapján beigazolódott. A tizenharmadik történet a szülők közötti intimitást mutatja be. A gyermeki történetek alapján tiszta képet kaptunk a szülők családi állapotáról. Valamint arról is beszámolnak a gyermekek, hogy a szüleik közötti intimitás milyen mértékű és minőségű. A felvett anamnézis és jegyzeteink megegyező képet mutatnak a családi állapotokról, valamint az interjúalanyain óvodapedagógusai is meséltek a gyermekek családi hátteréről és a kapcsolatok minőségéről.

A második és harmadik hipotézis alátámasztásához és/vagy megcáfolásához elsősorban az anamnézist vettük alapul, melyhez a mesékben kapott válaszokat párosítottuk és kaptuk meg az eredményeket. A második hipotézis szerint roma gyerekek biztonságosabban kötődnek szüleikhez, mint a nem roma gyerekek. Élesen kirajzolódik az eredményekből, hogy a 3 éves, husz nem roma gyerekek közül 10, a 4 éves husz nem roma gyerekek közül 19 gyermek, az 5 éves, husz nem roma gyerekek közül 16 gyermek, a 6 éves, husz nem roma gyerekek közül 13 és a 7 éves, husz nem roma gyerekek közül pedig 16 gyermek biztonságosan kötődő. Ezzel szemben a husz 6 éves roma gyerekek közül csak 9 gyermek volt az, aki biztonságosan kötődött, így ez a feltevés megbukott, hiszen a roma gyerekek közül volt a legkevesebb biztonságosan kötődő. Viszont az alacsony elemszáma miatt nem lehetünk vonhatunk le általános érvényű következtetéseket, ezért érdemes lenne további mintákat vizsgálni. A harmadik hipotézis szerint a többgyermekes családban bizonytalanabb a kötődés szülő-gyermek viszonylatban. Ennél a hipotézisnél az anamnézisben felvett adatok kerültek felhasználásra, melyben meg volt határozva, hogy adott gyermek a családba hagyadikként született meg. A többgyermekes családokat nem vettük külön az egygyermekes családoktól. Ez a hipotézis viszont beigazolódott, hiszen az első született gyermekek, egy-két kivétellel biztonságosan kötődnek, de ahogy tovább megyünk a születési sorrendben, a másodikként született gyerekeknél, a harmadikként született gyermekeknél és a negyedikként és hetedikként született gyermekeknél azt vehettük észre, hogy minél később születik meg a gyer-

mek annál bizonytalanabb a kötődés. Illetve a roma almintá eredményei nem általánosíthatók, mivel csak egy intézmény adta azokat.

8. Összegzés

A kutatás sikeresnek mondható, hiszen a kitűzött célokat megvalósítottuk, miszerint ezt az esz-közrendszert nem csak az angol anyanyelvű gyerekeknél lehet alkalmazni, hanem a magyar anya-nyelvű gyerekeknél is. Ennek tekintetében ez a kutatás egyetemesnek mondható, hiszen a szituá-ciókat, a mesék történeteit a magyar gyerekek is megértették, és azonosulni tudtak velük.

A kutatás jellegzetességét az adja, hogy mesék felhasználásával készült, illetve egyedi vonása még a személyes kontaktus is. Minden vizsgálat a többi gyermektől és felnőttől elkülönített, nyu-godt helyen készült, ahol csak a kutatók és a gyermekek voltak jelen. A gyermekek a bábok se-gítségével mesélték el mindennapjaikat a családjukban lévő szerepek felosztását, a családtagok közötti kötődés milyenségét. Továbbá az anamnézis többi elemei is egyezést mutattak a gyermeki mesékkel.

Hivatkozott irodalom

Éger Veronika (2005): Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest, Könyvtári Intézet, 37.

Inántszy-Pap Judit (2009): Kötődés és kortárskapcsolatok az óvodáskorban. Faculty of Central European Studies, Constantine the Philosopher University Nitra; Kocka Kör, Debrecen

N. Kollár Katalin és Szabó Éva szerkesztette (2004): Pszichológia pedagógusoknak, Osiris könyvki-adó, Budapest

Atkinson, Rita L., Atkinson, Richard C., Smith Edward S. és Bem, Deryl J. (1997): Pszichológia, Osiris Kiadó, Budapest

Zsolnai Anikó (2001): Kötődés és nevelés, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest

A környezeti nevelés szerepe és fontossága – különös tekintettel a szabolcs-szatmár-bereg megyei zöld óvodákra

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE ENVIRONMENTAL EDUCATION
IN THE GREEN KINDERGARTEN OF SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG COUNTY

Mizsák Klaudia hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

In my thesis I explicate the role of environmental protection and sustainable development and I expound how kindergarten gets the „green kindergarten” title. My thesis includes the environmental education of Hungarian kindergarten education. I present the role of the adults in eco-friendly life-style. This includes the role of kindergarten teachers and parents too. In my investigation I ecologically present two examined green kindergarten. I interviewed the head of both kindergartens, and I asked in writing the children's parents. I made personal observation in both kindergartens. In the question-naire the eco-friendly lifestyle of the families was measured, for example how they care plants and the waste collection in this families. According to the results the lifestyle of the adults had an effect on the lifestyle of the children. Most of the interviewed families collected the household waste selectively but only a few families compost. Parents are the first model for the children that's why it is very important to make children work in and around the house with their parents, especially the environmentally-sound activities, for instance the composting, selective waste collecting and plant care.

1. Bevezetés

Szakdolgozatom témája a környezeti nevelés bemutatása az óvodák egyik típusának, a zöld óvo-dák nevelési tevékenységének alárendelve. Bemutatom a vizsgált zöld óvodák sajátosságait, a zöld óvodává válás folyamatát, valamint az ezen intézményekbe járó gyermekek szüleinek szerepét a környezettudatos életmód elsajátításában.

Vizsgálatomban megnézem, hogyan, milyen módon és milyen eszközökkel történik a környe-zeti nevelés Szabolcs-Szatmár-Bereg megye zöld óvodáiban. A zöld óvodai nevelésbe hogyan il-leszkedik bele és valósul meg a környezettudatos magatartás alakítása, melyek azok a területek, melyeket fontosnak tartanak a szemléletmód elsajátításában? Dolgozatom sajátossága egy városi zöld óvoda és egy falusi zöld óvoda vizsgálata, melynek során nemcsak az óvodák programját, tevékenységeit, életét kívánom elemezni, hanem az oda járó gyermekek életmódbeli szokásait, családi körülményeit.

Vizsgálatom három kutatási módszer alkalmazásával történik. A vizsgálni kívánt zöld óvodák intézményvezetőivel interjút készítek, melynek során az óvoda történetéről, a zöld óvodává válásról, valamint annak folyamatáról, az óvodában ünneptelt jeles napokról, az óvodai életéről, szokásokról és a tevékenységekről kapcsolatban szeretnék ismereteket szerezni.

A kérdőívezés módszerével a szülők hozzáállását, az óvodaválasztás indokát, a családok közlekedési szokásait, otthoni gazdálkodással kapcsolatos szokásait, környezettudatos életvitelüknek meglétét kutatom. Harmadik módszerem során személyes megfigyelést végzek, és meglátogatom a vizsgálni kívánt óvodákat. Feltérképezem a környezeti adottságait, berendezési tárgyait, közvetlen környezetüket, ezzel is betekintést nyerve a környezettudatos magatartás kialakításához aktívan hozzájáruló óvodai nevelésbe.

Hipotéziseim a vizsgálatommal kapcsolatos feltevéseim a következők:

1. A zöld óvodák elsődleges feladataként szereplő környezeti nevelés során, a pedagógusok tudatosan járulnak hozzá a gyermekek környezettudatos magatartásának kialakításához. Kiemelt módszerként alkalmazzák a mintaadást és a játékos tevékenységek szervezését.
2. A gyermek számára fontosak a családdal, elsősorban a szülőkkel végzett környezetbarát tevékenységek, a komposztálás, a növénygondozás és a szelektív hulladékgyűjtés. Ezen tevékenységek elsődleges példát, mintát jelentenek a gyermek számára, és pozitív hatással bírnak a környezettudatos szemléletmód kialakulására.

2. Környezetvédelem és fenntartható fejlődés

A környezetvédelem fogalma több száz évvel ezelőtt még nem volt ismeretes. Lehet, hogy nem volt rá szükség? A környezetvédelem fogalma és megléte mellett egyaránt fontos a természet védelme, mely azt megelőzően született (Kerényi 2003).

A fenntartható fejlődés tehát társadalmi jólétet biztosít úgy, hogy azzal nem terheli, károsítja a környezetet. Fontos, hogy a környezetre gyakorolt hatások ne lépjenek túl a környezet terhelőképességét. Úgy teremtsük meg a jólétet, hogy a környezet jelenlegi formáját megóvjuk, és a jövő nemzedék számára úgy maradjon fenn, hogy majd az ő társadalmi jólétük biztosítását egyaránt szolgálja (Bodnár et al. 2006).

A fenntarthatóság pedagógiája szeretné elérni már az óvodáskorú gyermekek, s ez által a társadalom, környezethez, természethez és életmódhoz való hozzáállásának formálását, azzal kapcsolatos gondolkodásának pozitív irányú változását. Napjainkban a hulladéktermelés növekedése nem arányos a természet megújulásával (Wackernagel-Rees 2001).

3. Környezeti nevelés az óvodában

Az egyén kíváncsisága nem kialakul, hanem már a kezdetektől fogva belülről fakad, világra hozataltól a környezetünk vesz minket körbe. A nevelés is a környezetben történik. Bármely tevékenységünkre lehetőséget biztosít. A környezeti nevelés nem szigorú, kötött irányítású fogalom, mégis egy rendszert jelent. Az óvodai nevelés minden területe a környezeti neveléshez kapcsolódik, hiszen a környezet a feltétele bármely tevékenység létrejöttének, tehát komplexként jelenik meg. Ezáltal sajátítanak el a gyermekek a környezetről is olyasfajta tudást, ismeretanyagot, melyet a későbbi életévek során is alkalmazni, hasznosítani tudnak. A környezeti nevelés nem csak a környezet megismerését, feltérképezését foglalja magában, hanem attól sokrétűbb. Segítségével történik a környezetbarát beállítódás megalapozása, kialakítása, azon viselkedési normák elsajátítása, melyek képessé teszik a gyermeket a környezetével való tudatos együttműködésre, és a környezetkultúra kialakítása. A környezeti nevelés az óvodai élet egészét kitölti. Az egyes neve-

lési területek a környezeti neveléssel összeolvadva erősítik egymást. Fontos a pozitív érzelmek kialakítása, az élmények biztosítása, és a természetes környezetben történő tevékeny megismerés lehetőségének biztosítása (I1).

4. A zöld óvodai nevelés az óvodai nevelési feladatok között

A gyermekek óvodai nevelése is meghatározott környezetben történik. Az óvodában töltik mindennapjaikat, itt végzik mindennapi teendőiket, itt tevékenykednek, tehát az óvodai nevelés minden egyes mozzanata a környezettől elválaszthatatlan.

Az egészséges életmód kialakításának színhelye a higiénikus, és a gyermekek megfelelő fejlődését segítő, testi épségét nem veszélyeztető környezet. Fontos, hogy megtartsuk saját egészségünket, valamint óvjuk mások egészségi állapotát is. Az egészséges életmód hozzájárul az egészségünk fenntartásáért, amit befolyásolnak többek között az öröklött adottságaink, a szociális helyzetünk, és az általunk preferált normák is (Patyi 2015).

Az óvodai környezeti nevelés pozitív hatással van a gyermek társadalmi beilleszkedésének folyamatára, vagyis a szocializációjára, valamint az erkölcsi tulajdonságok kialakulására, fejlődésére és társas közegben, tevékenységek során történő alkalmazására, gyakorlására. Minden nap egy alkalom, s egy nap számos alkalom nyílik a környezet megismerésére akár tervezett, akár spontán keretek között. Cél elsősorban az óvoda településének felfedezése, az ott jellemző élőlények megismertetése (Surányiné 2001).

Az óvodás korú gyermek érzékeli, észleli, feltérképezi az őt körülvevő közvetlen és tágabb környezetét. A tapasztalatszerzés során szavakat, magatartási szokásokat sajátít el. Az én tudata a világgal való megismerkedés során fokozatosan alakul ki, önmagáról és a külső környezetről való ismeretszerzése során. A magáról és másokról való tudata körülbelül egy időben formálódik ki (Mérei és V. Binét 1993).

5. A környezettudatos állampolgári magatartás megalapozása a korai életévekben

A fenntartható fejlődés érdekében szükséges és ajánlott a környezettudatos állampolgári magatartás, és az ebbe tartozó viselkedési normák, cselekvések gyermekek részére történő átadása, és az általuk történő átvétele. Egy környezettudatos életmódot folytató felnőtt cselekedetei, mindennapjai során hozzájárul a fenntartható fejlődés biztosításához. Annak érdekében, hogy minél több környezetbarát tagja legyen a társadalomnak, a környezetbarát életmód szokásait ajánlott és érdemes minél kisebb korban, az egyéni és életkori sajátosságokhoz igazodva megismertetni a gyermekekkel a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében, a gyermekek fogékonyságára alapozva. Az ehhez szükséges feltételek megteremtésével hozzájárulunk ahhoz, hogy a gyermekek utánnal, játékos tanulás során elkezdjék környezettudatos életmódot kialakítását, melyet felnőtt korban is folytatnak, ezáltal hozzájáruljanak a fenntarthatósághoz (Villányi 2009).

Mire alapozhatunk? A gyermeknek van egy úgynevezett belső tudásvágya, érdeklődése, amely motiválja őt a környezet felfedezésében és megismerésében. Tudásszomja folyamatos lehetőséget nyújt arra, hogy felkeltsük az érdeklődését. Érdeklik a közvetlen környezetének történései, jelenségei és az élőlények. Lehetőséget kell biztosítanunk a gyermek számára, hogy a környezete iránti érdeklődési vágya kielégüljön. A környezet valószerű eseményeit a gyermek megjegyzi, emlékezni fog rá (Horváth 2003).

5.1. Az óvodapedagógus szerepe a környezettudatos magatartás kialakításában

Az elszánt, hivatott nevelők a gyermekek életkorát figyelembe véve tapasztalási lehetőségeket biztosítanak számukra, nevelik őket egy bizonyos értékrend elsajátítására. A gyermek a felnőtt utánzásával, mintájának követésével saját tevékenységén, cselekvésén keresztül jut tapasztalatokhoz, ennek a pedagógusok, nevelők lehetőséget biztosítanak úgy, hogy a gyermekek játékos tanulás útján új ismereteket szerezzenek élmény dús tevékenységek során (Bihariné et al. 2005).

Az óvodapedagógus figyelembe veszi, hogy a fenntarthatóságra nevelés során elsődleges szerepet tölt be a projekt alapú szervezés és tervezés, mely szükségszerűvé teszi a gyermek aktív együttműködését, ezáltal egyéniségének megnyilvánulását (Villányi 2009).

A környezettudatos magatartás kialakításában, az óvoda udvarának, a kinti környezet megszerkesztésében jelentős szerepe van a természetben, udvaron végzett tevékenységeknek, játékoknak (Bilton 2002). Az eredményes kinti játékban meghatározó az óvodapedagógus személye, ami csak akkor lesz pozitív hatású, amennyiben élvezi és támogatja a szabadtéri tevékenység és játék működését. A kinti tevékenység csak akkor lesz sikeres és fejlesztő hatású, ha a nevelés fontos részeként tekintünk rá. Miközben a gyermek használja a környezetét, a felnőtt dolgozni fog vele, ami azt jelenti, hogy ugyanabban az időben a pedagógus az együttműködés mellett megfigyeli a gyermeki tevékenységet. A pedagógusnak reflektálnia kell, tapasztalatokat kell összegyűjtenie úgy, hogy azokból következtetéseket levonva készüljön fel a következő napokra (Bilton 2002).

5.2 A család szerepe a környezettudatos magatartás kialakításában

Az óvoda és a család közösen valósítja meg az óvodás korú gyermekek nevelését, melynek elengedhetetlen része a család és az óvoda közötti kooperációs kapcsolat létesítése és fenntartása. Ennek több lehetséges módja van, melyek kiváló lehetőséget adnak a családok megismerésére, életvitelének megismerésére (I2).

A család nevelő szerepe meghatározó a gyermekek szocializációját, magatartását, életmódját illetően, melyet a szülők értékrendje, viselkedési normái, szokásai erőteljesen befolyásolnak. Az óvodapedagógusi nevelő munka mellett tehát kiemelt szerepe van a családi nevelésnek. A gyermekek a szülei tetteit, szokásait fogja követni, utánózni, s emiatt fontos az, hogy az óvodák bevonják a szülőket is a környezettudatos tevékenységekbe, információkat adjanak át a környezetbarát életmóddal kapcsolatban (I3).

6. A „Zöld óvoda” cím

Mit takar a „Zöld Óvoda cím”? A zöld óvodákban a kiemelt nevelési terület a környezeti nevelés, mely nem jelenti a többi nevelési terület háttérbe szorítását, hanem azokkal együttesen, jelenik meg az óvodai nevelés során. Valamilyen szinten minden egyes óvoda ellátja a zöld óvodák feladatait, hiszen az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja is meghatározza annak alapelveit, az óvodában történő környezettudatos életmód megalapozását (I1).

Az óvoda a „Zöld Óvoda” pályázat elnyerését követő három évig rendelkezik a „Zöld Óvoda címmel”. Ekkor lehetősége van újra pályázni az óvodának, amennyiben ezt önkéntesen nem teszi meg, elveszti e címet, ugyanis ez automatikusan nem hosszabbítódik meg. A „Zöld Óvoda” és az „Örökös Zöld Óvoda” tevékenységrendszer, jogai és kötelességei semmiben nem különböznek.

Az óvoda pedagógiai tevékenységének meg kell felelnie a Zöld Óvoda kritériumrendszerének ahhoz, hogy az óvoda zölddé válhasson. Ennek megfelelően kell elemezni a pályázni kívánó óvodának a saját tevékenységüket (I1).

7. A vizsgálat

7.1. A Búzaszem Nyugati Óvoda Aranykörte Tagintézmény bemutatása

Az óvoda először 2006-ban nyerte el a „Zöld óvoda címet”, majd 2009-ben és 2012-ben szintén, és 2014-ben elnyerte az „Örökös Zöld Óvoda” címet. Ennek megfelelően elsődleges feladata a környezet védelmére nevelés, a környezeti nevelés megvalósítása, a környezettudatos magatartási szokások kialakítása, és az egészséges életvitel megalapozása a gyermekekhez, az egyéni és életkori sajátosságaihoz igazodva annak érdekében, hogy felfigyeljenek a környezet információira, a természet szépségeire, értékeire.

Az óvodai életben a környezetvédelmi neveléshez és az ehhez szorosan kapcsolódó feladatokhoz társul a néphagyományörzés, mint az óvoda másik jellegzetessége, hiszen a néphagyományok a természethez fűződnek. Ennek megfelelően lehetőség szerint a természetes környezetben történnek a tevékenységek, a néphagyományokat természetes módon tükrözve, az óvoda közvetlen, illetve tágabb környezetének lehetőségeit felfedezve és kihasználva. Az óvoda vezetője, Keczkó Mihályné az interjú során így fogalmazott: *„Ünnepeljük a jeles napokat, kézműves tevékenységeket szervezünk. Rendszeresen ellátogatunk a Múzeumfaluba, ahol lehetőségük van a gyermekeknek a népi kismesterségek, a betakarítás és a cséplés műveleteinek megismerésére”.*

7.2. A Zengő Erdő Egységes Óvoda és Bölcsőde Nyírájkói Tagintézményének bemutatása

Az óvoda kettő alkalommal nyerte el a „Zöld Óvoda” címet. Először 2009-ben, majd 2012-ben. 2015-ben lejárt a cím, ezért szükséges volt újra pályázni. A kutatásom végzése ideje alatt az óvoda még a „Zöld Óvoda címet” viselte.

Az intézmény a zöld óvodai nevelésnek megfelelően elsődleges feladatként kezeli a környezettudatos magatartás formálását, az egészséges életmód megalapozását a mozgás és az étkezés során egyaránt. Mindezek megvalósítását az előre megtervezett projektek segítik. Az óvoda kiemelt feladata a madárvédelem.

A családdal, szülőkkel való kapcsolattartás egyik megnyilvánulási formája a rendezvényeken, óvodai eseményeken való együttes részvétel. *„A szülőket a Föld napján meghívjuk egy közös virágültetésre, udvarrendezésre, mely tevékenységek hozzájárulnak a környezetbarát szemléletmód pozitív irányú formálásához”* – tudtam meg az intézmény vezetőjétől.

Az óvoda rendelkezik kisebb méretű kerttel, ahol a gyermekeknek lehetőségük van virághagymák duggatására, a virágok öntözésére, azok növekedésének, fejlődésének természetes környezetben történő megfigyelésére. Az óvoda nem rendelkezik komposztálóval.

7.3. Kérdőívek elemzése

Vizsgálatom során az egyik választott módszer a kérdőíves megkérdezés volt, amelynek során összeállított kérdőíveim a nyíregyházi Búzaszem Nyugati Óvoda Aranykörte Tagintézményébe és a Zengő Erdő Egységes Óvoda és Bölcsőde Nyírájkói Tagintézményébe járó gyermekek szüleinek szolt.

A kérdőívek kiosztásában elsősorban a vezető óvodapedagógusok, Keczkó Mihályné és Turócy Imréné voltak szíves segítségemre. A visszaérkezett kérdőívek között 72 darab értékelhető példány szerepelt.

A kérdőíves megkérdezéssel elsősorban a családok környezettudatos magatartási szokásainak meglétét szerettem volna feltérképezni, a közlekedési szokásaik jellemzőit, az óvoda választásának okait, valamint azt, hogy milyen kapcsolatban állnak a természetes környezettel. A családok környezetbarát életvitelének megléte tükrözi azt, hogy ez a fajta életmód kialakulása egy szülőre és gyermekre oda- visszaható folyamat.

7.3.1. A családok közlekedési szokásai

A kérdőívezés során szerettem volna betekintést nyerni az egyes családok közlekedési szokásaiba, ezért az egyik kérdés a kérdőívben arra vonatkozott, hogy a szülők hogyan viszik a gyermekeiket óvodába.

A válaszadók több, mint a fele, vagyis az 57,3%-a autóval viszi gyermekét óvodába, 25,6%-uk kerékpárral, 15,9%-uk gyalog, s 1,2%-uk autóbusszal.

A fenntartható fejlődés szempontjából nézve fontos lenne, hogy a környezetet óvjuk. Az autóval történő közlekedés magyarázata az lehet, hogy a szülők a gyermekük óvodába való elvitele után a munkahelyükre mennek, amely lehetséges, hogy nem a nevelési intézmény közvetlen környezetében található. Az is előfordulhat, hogy az óvoda sem a lakóhelyük közelében helyezkedik el.

Falun jellemző a kerékpáros és a gyalogos közlekedés, amelyet a Nyírájkői Egységes Óvoda és Bölcsőde tagintézmény vezetőjével, Turócy Imrénével folytatott interjú során megtudtam. Elmondása szerint: „A legtöbb szülő kerékpárral hozza a gyermekét az óvodába, de sokan közülük a kerékpár gyermekülésbe ültetik a kicsiket.” Ez megérthető, ha a gyermek még kicsi, mind az életkorát, mind a testméreteit nézve, de ha a gyermek már nagyobb, képes és tud kerékpározni, akkor előnyös lenne külön kerékpárral közlekednie a szülő kíséréte mellett.

7.3.2. A családi kirándulások gyakorisága és szabadtéri programok

A kérdőív kilencedik kérdésével a családi kirándulások gyakoriságát mértem fel. A szülők válaszai alapján egyetlen szülő sem választotta a soha lehetőséget, tehát szoktak kirándulni. Döntő többségük, pontosan 47,2%-uk válaszolta, hogy fél évente járnak kirándulni, 38,9%-uk nyilatkozta, hogy havonta, vagy havonta néhány alkalommal kirándul, míg 13,9%-uk csak évente szervez családi kirándulást (4. ábra).

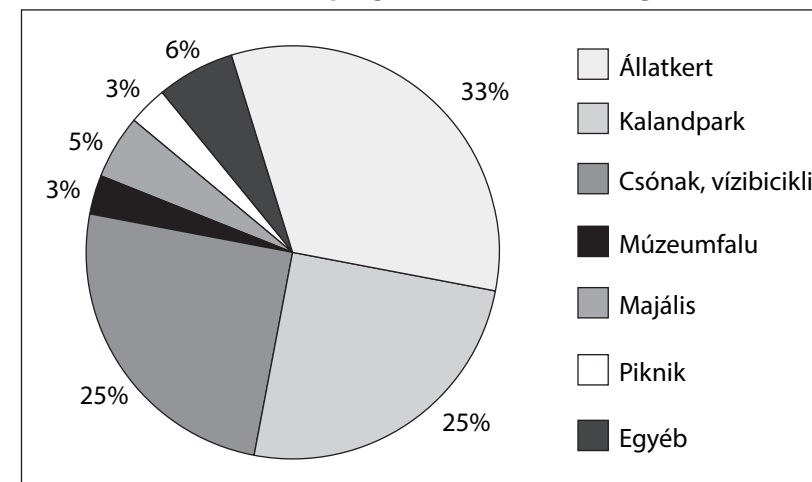
A válaszadók nagy része tehát optimális arányban kirándul a gyermekével, melynek során a természet csodáit is megláthatja a gyermek, formálódik esztétikai érzéke, alakul a természet iránti tisztelete és szeretete. Az egyik szülő a válaszába során mellékelte egy megjegyzést: „Nyáron minden héten határban járás a gyerekkel.” (37 éves anyuka), ami szintén a természetben történő barangolást jelenti, mellyel hozzájárul a gyermek friss levegőn történő fizikumának erősítéséhez, másrészt lehetőséget nyújt ezzel gyermekének, hogy a természet élőlényeit, növényeit, a fákat, az ott élő állatokat megfigyelhesse, azokra rácsodálkozzon, meglássa a természet szépségeit, védje azokat, ezáltal hozzájárul ismereteinek bővítéséhez.

A közös családi programokat is szerettem volna feltérképezni a szülők megkérdezése során. A kérdés során helyi szabadtéri, természetben történő programlehetőségeket adtam meg, mint válasz lehetőséget. Válasz nélküli kérdés nem szerepelt, vagyis a családok mindegyike választ és biztosít szabadtéri programot gyermeke, gyermekei számára. A megadott válaszok alapján leginkább az állatkertet választják, mint szabadtéri programot, hiszen a szülők 32,5%-a jelölte be ezt a lehetőséget. Ezt követi azonos arányban, 25,4%-ban a piknik, és az egyéb kategória. A kalandparkot a válaszadók 5,6%-a választotta, a múzeumfalut 4,7%-uk, és szintén azonos arányban, 3,2%-ban a majális és a csónakázás vagy vízi bicikli kategória. Az egyéb kategória közé többet soroltak az erdei sétát, barangolást, a kerékpár túrát, a strandolást, a játszóteret, de szerepelt a válaszok között wellnessezés, hegyi túra Tokajban, hortobágyi kirándulás, kertészkedés, városnézés, horgászat, valamint az úszás is.

Ezen programokkal a szülők hozzájárulnak a gyermekük természet közelségének alakításához és a természet megismeréséhez. Egyes kinti programok, mint a múzeumfalut lehetőséget nyújtanak arra, hogy a népi kismesterségeket, hagyományokat megismerjék a gyerekek, betekintést nyerjenek tevékenységekbe, melyek elválaszthatatlanok a környezeti neveléstől, mert a környe-

zetben történnek, azzal szorosan összefüggnek, elválaszthatatlanok egymástól. Az egyéb kategóriába széleskörű szabadtéri programokat soroltak a szülők, melyek közül néhány kiemelkedik, hiszen ritka.

1. ábra Szabadtéri családi programok százalékos megoszlása (N = 72, saját ábra)

7.3.3. Saját kert és komposztáló megléte

A szülők 68%-a válaszolta, hogy van kertjük, míg 32%-uk nem rendelkezik saját kerttel. A kertben számos munka végezhető, a gyermek szempontjából nézve fontos, hogy legyen a családnak egy kertje, és udvara, mely a gyermek kint létezését biztosítja. A kertben saját maguknak megtermelhetik a zöldségeket, gyümölcsöket, valamint kiváló lehetőség egy komposztáló elhelyezése is. Ha a gyermek ezt látja a családjában, átveszi ezt a szokást és hozzájárul a környezet védelméhez.

Saját komposztálóval a válaszadóknak csupán a 18%-a rendelkezik. Ha figyelembe veszem azt, hogy a vizsgált óvodák egyike nem rendelkezik komposztálóval, és a családok 82%-ának nincs komposztálója, akkor az érintett gyermekek számára nem feltétlen biztosított a növényi eredetű hulladékok újrahasznosítási lehetőségének megismerése. A családdal, különösképp a szülőkkel való munka jellegű tevékenységek, ház körüli munkák a gyermek számára jelentős befolyásoló tényezők a környezettudatos szemléletmód kialakításában. Véleményem szerint nagyobb arányban kellene szerepelnie a családoknál történő komposztálásnak, hiszen a gyermek érzelmileg fűződik a szüleihez, őket tekinti példaként, mintaként, ezért lényeges a szülői környezettudatos életmód megnyilvánulása, szerepe.

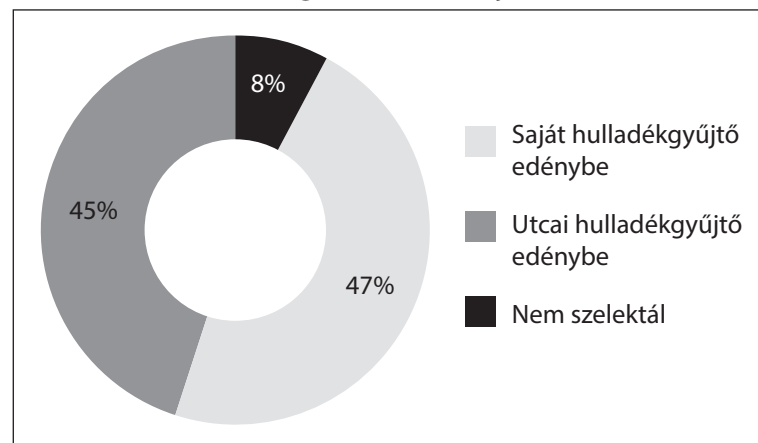
7.3.4. Szelektív hulladékgyűjtés a családban

A „Szelektíven gyűjtik-e a hulladékot?” kérdésre a szülők 8,3%-a nyilatkozta azt, hogy nem gyűjtik a hulladékot szelektíven, ami azt jelenti, hogy a maradék 91,7% szelektál. A családok 47,3%-a saját szelektív hulladékgyűjtővel rendelkezik, s 44,4%-uk az utcán elhelyezett edénybe szelektálja a keletkezett hulladékokat. A válaszadók 12,5%-a két lehetőséget is megjelölt a válaszába során, mely szerint saját edényt és utcai hulladékgyűjtőt egyaránt használnak (8. ábra).

Igaz, a társadalom minden tagjának az aktív együttműködése, és tevékenysége lenne szükséges a fenntarthatóság folyamatához, de összességében tekintve ez egy optimális arány, a gyermekek

is látják és részesei a szelektív hulladékgyűjtésnek. A családok is, és a vizsgált óvodák is így cselekednek a hulladékkal, így a gyermekek többsége két részből is tapasztalja ezt, és aktív részese a környezet védelmének.

2. ábra Szelektív hulladékgyűjtés a családban
(százalékban megadva, N = 72, saját ábra)

7.3.5. Növénygondozás a családban

A kérdőív során a növénygondozási szokásokat is felmértem. A „*Hogyan történik a családjában a növénygondozás?*” kérdésre a szülők 16,7%-ának családjában a növénygondozás a gyermek nélkül történik, a gyermek nem vesz részt benne, ezáltal nem biztosítja számára a szülő azt a lehetőséget, hogy a növények iránti felelősségérzete kialakuljon, fejlődjön. A nem választ adó szülők lakóhelyének típusát megnéztem, és szerepelt közöttük kettő, mely panel, vagy társasházban él. Lehetséges, hogy az ő lakásukban egyáltalán nincs növény.

Azonban a szülők 83,3%-a választotta azt, hogy a gyermekkel közösen gondozzák a növényeket, vagyis a gyermek aktív részese a növények ápolásának, locsolásának (9. ábra). A közös növénygondozás által a család elősegíti és hozzájárul a gyermek természet, növények iránti felelősségtudatának, növényvédelmének kialakulásához, fenntartásához, és az azok iránti érdeklődésének kialakításához és fennmaradásához. Egyéb választ nem adott meg egyetlen válaszadó sem.

8. Összegzés

Vizsgálatom célja volt a környezeti nevelés kiemelt szerepének vizsgálata a „Zöld Óvodákban”, ezen intézmények, a környezettudatos életvitel megalapozásának érdekében történő működésének, szokásainak, tevékenységeinek megismerése. Célom volt megismerni a felnőtt és a gyermek egymásra való hatásának szerepét a környezettudatos magatartás kialakításában, egyrészt a fenntartható fejlődés folyamatának, másrészt a környezet- és természetvédelem elveinek alárendelve. Nem csak a környezeti nevelésről és annak gyakorlati alkalmazásáról, hanem a zöld óvodává válás feltételeiről, folyamatáról is bővebb, részletes információhoz sikerült hozzájutnom.

A szülők óvodai környezettudatos életmódba a tevékenységeken keresztül történő bevonása mindkét intézményben jelen van, mivel fontosnak tartják a felnőtt, és nem csak az óvodapedagógus, hanem a szülők példamutatását, jelen esetben elsődlegesen a környezetbarát életvitel szokásainak kialakítása érdekében. A szülők munka jellegű tevékenységekbe, egészséges életmóddal

kapcsolatos rendezvényekbe történő bevonása, valamint kirándulásokra való invitálása annak érdekében fontos, hogy formálódjon a nézetük a fenntartható fejlődés érdekében, és utódaikat is ilyesfajta szemlélet kíséretében neveljék.

Ami leginkább szembetűnő volt, és kiemelt mértékben szerepelt, az a szelektív hulladékgyűjtés megvalósulása, ahol a válaszadók 92%-a saját edénybe, vagy az utcán elhelyezett hulladékgyűjtő edénybe szelektálva gyűjti a hulladékot. Nem egyenlő mértékű a környezet- és természetvédelem megvalósulása. Fontos lenne, hogy minden szülőt rávezessünk a szelektív hulladékgyűjtés fontosságára, és szerepére, mivel a fenntartható fejlődés folyamatában minden ember aktív részvételére lenne szükség. A környezetbarát életmód kialakulására leginkább példamutatással lehetnek az óvodák hatással, ha maguk is szelektíven gyűjtik a hulladékot. Véleményem szerint a zöld óvodák mindegyikének udvarán szükséges lenne elhelyezni szelektív hulladékgyűjtő konténereket, ezzel is példát lehet mutatni a gyermekek szüleinek és családjának. Ha növekedne a szelektíven hulladékot gyűjtők száma, azzal még inkább hozzájárulnának a környezeti értékek megóvásához, a következő generációknak még használható formában történő átadásához. Ezen szemléletmód kialakításához kiváló lehetőség a Zengő Erdő Egységes Óvoda és Nyírájkői Tagintézményében található „Kukatündér” elnevezésű játék, amellyel a gyermekek különböző színű, kisméretű műanyag kukákba dobhatják bele a kis kártyákon ábrázolt hulladéktípusokat. A gyermekek szemléletmódjának alakításával a szülőknél is pozitív hatás érhető el.

A növény- és az állatgondozás területe szintén lényeges a környezettudatos életmód során. Ennek tükrében elsődleges a gyermekek élőlények iránt érzett szeretetének kialakulása, azok aktív védelme. Ha az állatokra való allergiát nem vesszük figyelembe, akkor kifejezetten kedvező, ha a gyermek egy házi kedvenc tulajdonosa, esetleg van saját növénye is, melyet gondozhat. Abban az esetben, ha a gyermek az életkorára való tekintettel még nem teljesen önálló a növény-, illetve az állatgondozás területén, nagyon sokat számít a szülő segítsége. A vizsgálatom során olyan eset is előfordult, hogy a panel-, vagy társasházban élő család gyermeke nem vesz részt a növénygondozásban. Amennyiben nincs semmilyen növényük, természetesen érthető. Ám miért ne lehetne egy kis virág az előtérben?

Véleményem szerint a városi zöld óvodában elhelyezett komposztáló edény hiába csak bemutató jellegű, a gyermekek mégis betekintést nyernek annak alkalmazásába, abba, hogy az, ami már nem szükséges, még mindig mire képes, mik rejlenek egy kupac fűben, attól függetlenül, hogy az már nekünk nem kell, mert megnőtt. A hulladékok, így a növényi eredetű hulladékok rendelkeznek hasznos tulajdonságokkal még akkor is, ha számunkra már szükségtelen. Azért lennének fontosak az otthoni, elsősorban szülőkkel együttesen végzett munka jellegű tevékenységek - kiemelten kezelve a komposztálást -, mert a gyermek a szüleihez érzelmi alapon nagyon szorosan fűződik, a szülei jelentik számára az elsődleges példát, s erre alapozva nagy valószínűséggel az általuk mutatott életmódot a gyermekek követni, utánózni fogják.

Minden ember együttes összefogására, teljes aktív részvételére lenne szükség ahhoz, hogy az utódok szemléletmódját környezetkímélő irányba tereljük, és a fenntartható fejlődést megvalósítsuk. A környezettudatos szemléletmód kialakulását nagymértékben segítik a zöld óvodák, melyek már korai gyermekkorban formálják a környezetbarát életmód kialakulását.

Felhasznált irodalom

- Bihariné dr. Krekó Ilona, Kanczler Gyuláné dr és Labanc Györgyi (2005): Környezetkultúra az óvodában. Óvodapedagógus kézikönyv, Magyar Szakképzési Társaság, Budapest
- Bilton, Helen (2002): *Outdoor play in the early years. Management and innovation*, David Fulton Publishers, London
- Bodnár László, Fodor István és Lehmann Antal (2006): *A természet- és környezetvédelem földrajzi alapjai*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Horváth Miklós (2003): *Árnyékban – fényben. Környezetvédelmi megfigyelések, kísérletek*, PONT Kiadó, Budapest
- Kerényi Attila (2003): *Környezettan. Természet és társadalom – globális szempontból*, Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes (1993): *Gyermekekléktan*, Gondolat, Budapest
- Patyi Zoltánné (2015): *Egészségnevelés az óvodában*. In: Körmöci Katalin *Egészségnevelés néhány lehetősége az óvodai élet mindennapjaiban*, Sprint Kft., Budapest, pp. 14–15.
- Surányiné Palkó Eleonóra (2001): *A Szűrcsapó Óvoda helyi nevelési programja*. In: Gyöngyössi Péter *Természetről a természetben. Környezeti nevelés a gyakorlatban*, Kerekerdő Alapítvány, Szombathely, pp. 37–45.
- Villányi Györgyné Jutka (2009): *A kisgyermek könyvek 3. A környezettudatos állampolgári magatartás megalapozása az óvodában*. Kézikönyv óvodapedagógusok számára, Iskolafejlesztési Alapítvány, Budapest
- Wackernagel, Mathis és Rees E. William (2001): *Ökológiai lábnyomunk. Hogyan mérsékeljük az ember hatását a Földön? Föld Napja Alapítvány*, Budapest

Internetes hivatkozások:

- I1: <http://zoldovoda.hu/uploads/articles/336/zoldovoda-utmutato.pdf>, Letöltés dátuma: 2015.10.12. 17.15.
- I2: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200363.KOR, Letöltés dátuma: 2015.09.15. 17.35.
- I3: korlanc.uw.hu/download/dok2.doc, Letöltés dátuma: 2016.02.20. 10.14.

Diszkrimináció az autista fiatalok körében

DISCRIMINATION AMONGST AUTISTIC CHILDREN

Németh Noémi hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

A study conducted by Autism Speaks in the year 2012 showed that one in every 88 children has autism. This growing number of autistic children forms the basis of my research. My research aims to explore the discrimination faced by autistic children in the education and I also examine how their families act as a system to provide support. I am going to achieve the goals of my research by carrying out a questionnaire survey and doing interviews. The questionnaire I prepare will be distributed among parents of autistic children and I shall be choosing parents and other family members for my interviews. I am going to contact the parents and family members through schools in which autistic children study – either segregated or integrated schools, and also through foundations for autistic children.

1. Bevezető

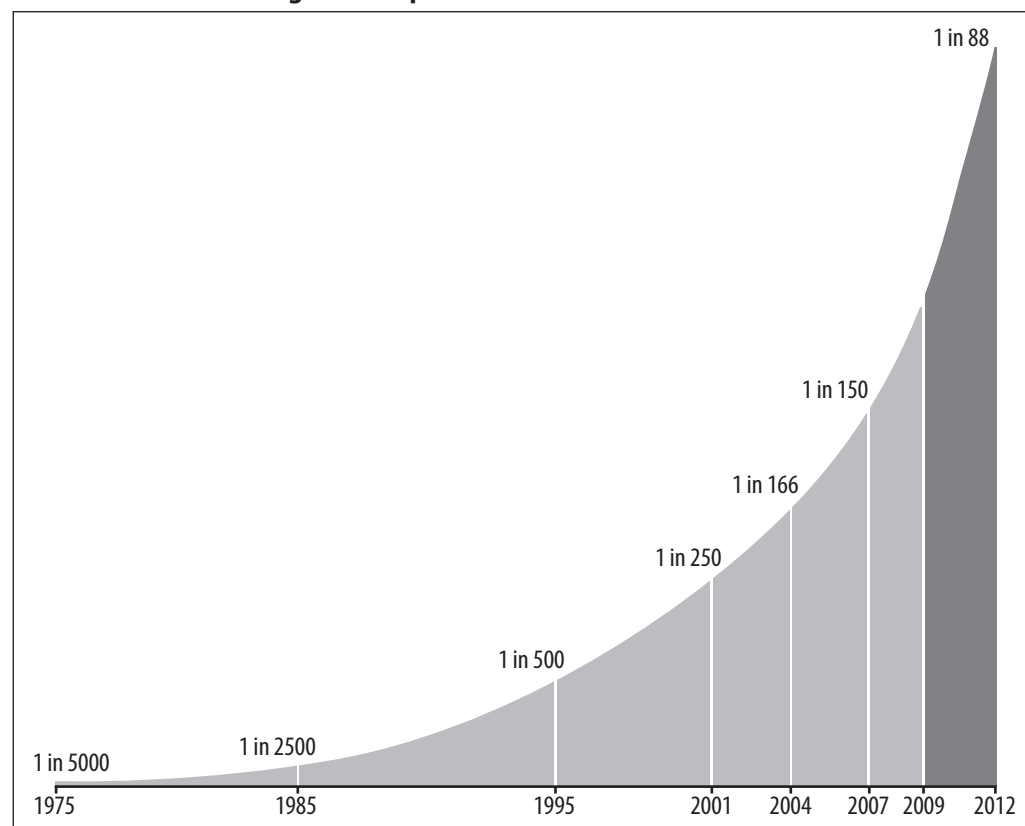
A témám aktualitását az adja, hogy az autizmussal diagnosztizált személyek száma folyamatosan növekszik. Az amerikai Autism Speaks, ami az egyik legnagyobb autizmussal foglalkozó szervezet, egy 2012-es kutatásában már rávilágított a tényre, hogy az USA-ban minden 88. gyermek autizmus diagnózist kap. Mivel az autizmus nem köthető földrajzi helyhez, származáshoz vagy anyagi helyzethez így ez a szám Magyarországra is érvényes (Autism Speaks 2012). A növekvő számú autista csoporttal együtt élve több probléma is felmerül – a tanulmány egy részében a fiatalok beilleszkedési nehézségeit fogom ismertetni. Szeretném feltárni az autista gyermekeket és fiatalokat érő diszkriminációt az oktatás területén a pedagógusok, szülők és a más fogyatékkal élők szülei szempontjából, ezen kívül szeretnék kitérni a család, mint támasznyújtó rendszer vizsgálatára. A témaválasztásomhoz a személyes érdeklődés is nagyban hozzájárult, az eddigi gyakorlatokat többször töltöttem már autista gyermekekkel szociális és oktatási intézményben is, valamint autista fiatalokkal és felnőttekkel is találkoztam már ez idő során.

2. Elméleti keretek

2.1. Az autizmus

Az autizmus olyan állapot, amely egyes gyermekeket születésüktől vagy csecsemőkoruktól fogva megfoszt attól a képességüktől, hogy normális társas kapcsolatokat alakítsanak ki, és elsajátítsák a normális kommunikációs képességüket. Ennek következtében a gyermek elszigetelődhet az emberektől, és ismétlődő, rögeszmés jellegű tevékenységekben merülhet el, érdeklődése pedig beszűkül. (Baron, Cohen és Bolton 2000)

1. ábra Az autizmus diagnózist kapó fiatalok számának növekedése

Forrás: Autism Speaks 2012-es kutatása

A pervazív fejlődési zavar (PDD – Pervasive Developmental Disorder) kifejezés az állapotoknak az a nagyobb csoportja, amelybe az autizmus is beletartozik. Az autisztikus zavar, gyermekkori autizmus vagy infantilis autizmus kifejezésekkel jelölt jelenséget először Dr. Leo Kanner fogalmazta meg 1943-ban. Ő egy 11 fős csoportot figyelt meg, és a úgy írta le, hogy „az érzelmi kapcsolat veleszületett zavara” vehető észre náluk. A tipikus csecsemőkkel szemben ezek a gyerekek nem érdeklődnek a szokásos módon a többi ember iránt. Dr. Kanner részletesen lejegyezte azokat a szokatlan viselkedési formákat, melyeket az első esetek kapcsán tapasztalt, mint például a változással szembeni ellenállást, a szokatlan viselkedésen belül a viselkedési megnyilvánulásokat, mint a himbálózás vagy a kézzel való nyelvhasználat. Habár Kanner leírását tekintjük a „klasszikusnak”, természetesen ma már több információval rendelkezünk. (Volkmar és Wiesner 2013)

2.2. Az autizmus jellemzői

Az autizmus nagyon változatos fejlődési zavar: az autizmussal élő gyermek vagy felnőtt viselkedéseit, teljesítményeit több tényező is befolyásolhatja, ilyen például az autizmus súlyossága, a személyiség, az életkor, a nyelvi és értelmi képességek, az életút és a környezet. Az autizmus tünetei, megjelenési formái nagyon különbözőek. Van olyan autista gyermek, aki tudomást sem vesz a körülötte élő emberekről, nem beszél és nem is hajlandó részt venni semmilyen közös cselekvés-

ben, de az is előfordulhat, hogy egy másik autista gyermek sokat beszél és keresi a kapcsolatokat, bár a legtöbb esetben ezt elég bízrral módon teszi. Az autizmus általában az élet korai szakaszában jelenik meg és élethosszig tartó.

Három fő készség körül jelennek meg az általános tünetek, ezt a Lorna Wing féle triászának nevezzük. A szociális, a kommunikációs és a kognitív készségek a fő területek. (Volkmar és Wiesner 2013)

A szociális területen megjelenő hátrányok abban nyilvánulnak meg, hogy az autista személyek nem képesek más emberekkel társas viszonyt kialakítani. Nem ritka, hogy a személyeket élettelen tárgyként kezelik, a szociális szabályokat nem értik, és így ezeket nem is tartják be. Kapcsolataikból hiányzik a kölcsönösség, érzéseiket, élményeiket nem tudják megosztani. A szociális jelzéseket és gesztusokat nem értik meg és nem is használják.

A kommunikációs problémák már a beszéd előtt megjelennek. A beszéd előtt megjelenő preverbális jelzéseket a gyermek nem használja, vagyis nem mutat rá tárgyakra és nem jelzi nonverbális módon szükségleteit. Megjelenő beszédbeli problémáik nagyon sokfélék lehetnek. Előfordulhat olyan autista személy, aki folyékonyan beszél, de az is megeshet, hogy egy szót sem beszél a gyermek. Gyakran megjelenik náluk az echolália, ez a hallottak elismétlését jelenti. Ez olyan formában is megtörténhet, hogy nem azonnal ismétli meg az elhangzottakat, hanem akár napokkal később egy teljesen inadekvát helyzetben. Továbbá megjelenhetnek még az autisták beszédében grammatikai hibák, névmástevesztések, neologizmusok, intonációs problémák és a beszédértés problémái. Az sem ritka, hogy gyakran nem értik a beszélő szándékát.

A kognitív képességek közül a gondolkodás másságára hívnám fel a figyelmet. Jellemző az autistákra, hogy nem tudják gondolataikat megosztani környezetükkel és mások gondolatait sem értik meg. Ezen kívül érdeklődési körük is gyakran egyoldalú, rigid gondolkodásúak. A felsorolt tünetek mellett az autizmushoz gyakran társulnak egyéb problémák, mint például értelmi akadályozottság, epilepszia, érzékszervi fogyatékoságok, viselkedésproblémák.

2.3. Oktatás

A szülőknek nehézséget jelent, hogy miképpen oldják meg autista gyermekük taníttatását. Először végig kell gondolni, hogy milyen típusú iskolát választanak a gyermeknek.

Természetesen a legtöbb család arra vágyik, hogy gyermekük együtt tanulhasson az ép értelmű diákokkal. Az integrált keretek elvileg lehetővé teszik, hogy az autizmussal élő tanuló megtanuljon kortársaival együttműködni, és ugyanazt a tananyagot sajátíthatja el, mint a többiek. Fontos figyelembe venni azonban, hogy az autizmussal élő gyermekek nagy része kevésbé képes a társas helyzetekben spontán, segítség nélkül boldogulni és tanulni. Az a tény, hogy egy osztályba járnak a többi gyermekkel, nem jelenti azt, hogy ennek hatására úgy is fognak gondolkodni, viselkedni és kommunikálni, mint társaik. Ahhoz, hogy a lehetséges előnyöket ki tudjuk használni egyéni fejlesztésre van szükség. A jól működő integráció tehát azt jelenti, hogy az iskola egyszerre képes biztosítani a tananyag elsajátítását és az autizmusspecifikus fejlesztést.

Nem elégedhetünk meg azzal, ha a gyermek fizikailag jelen van a többségi intézményben, a sikeres integrációnak számos nélkülözhetetlen feltétele van.

A szükséges pedagógiai feltételek biztosítása a sajátos nevelési igényű gyermek számára a 2/2005. (III. 1.) OM-rendelet alapján:

- A sérülésspecifikus módszerek, terápiák, technikák szakszerű megválasztása és alkalmazása;
- az egyéni szükségletekhez igazodóan speciális segédeszközök használata; a segédeszközök elfogadtatása, azok következetes használatára és megóvására nevelés;

- a kompenzációs lehetőségek körének bővítése a nem vagy kevésbé sérült funkciók differenciáltabb működésének tudatos fejlesztésével;
- annak felismerése, hogy a sajátos nevelési igényű kisgyermek egyes területeken kiemelkedő teljesítményre is képes;
- rugalmas szervezeti keretek kialakítása a sajátos nevelési igényű gyermekek egyéni foglalkoztatásának megvalósulásához;
- az óvoda pedagógusai, pedagógiai munkát segítő alkalmazottai és a szülők megfelelő tájékoztatása a sajátos nevelési igényű gyermek befogadására, együttműködés a sérült gyermek családjával.

Régebben gyakran mondták a szülőknek, hogy autista gyermekük taníttatása nem megoldható, bentlakásos vagy nagy állami intézményben való elhelyezést javasoltak. Napjainkban kötelesek állapotnak megfelelő oktatást biztosítani minden fogyatékkal élőknek. A programok egyre minőségibbé válásának következménye, hogy emelkedik az autista gyermekek tanításának a színvonala, így mára a beavatkozás legfontosabb színhelyévé az iskola vált.

Az oktatási cél az autista gyermekeknél nem különbözik a többi gyermekétől: segítsük őket önállósági készségeik fejlődésében és önállóságuk alakításában.

Az autista gyermekek oktatása az 1950-es években kezdődött. Ebben az időben az állami iskolának még nem volt kötelező mindenkit bevonni az oktatásba, így létrejött néhány program és iskola szülői kezdeményezésre, ezeknek egy része még a mai napig is működik.

Oktatási programok:

- Központokban nyújtott programok: az ellátást speciális környezetben nyújtják. Ez lehet egy sajátos nevelési igényűnek megfelelő oktatást nyújtó iskola vagy (lehetőleg egy felsőoktatási intézménnyel szorosan együttműködő) klinika. Ezek a programok lehetnek szegregáltak (csak ASD-vel élő vagy sajátos nevelési igényű gyerekek vesznek részt bennük) vagy inkluzívak (néhány tipikus fejlődésű gyerek is részt vesz bennük).
- Otthoni programok: ezek a gyermek otthonában történő ellátások (bár néha kiegészülnek külső támogató programokkal vagy akár tantermi, esetleg más, az otthonon kívüli intervencióval).
- Iskolai programok: ezeket az ellátásokat az iskolában nyújtják. Ez történhet integrált, inkluzív osztályban vagy speciális (szegregált), autizmussal élő vagy más sajátos nevelési igényű gyerekeknek kialakított osztályban.

Az autista tanulókat szociális magatartásuk szempontjából három csoportba szokták osztani, amely felosztás az oktatás szempontjából is jelentős.

- Izolált csoport: ők azok, akik nem fogadják el a szociális kapcsolatokat, nem kezdeményeznek és mások kezdeményezését is elhárítják. Ők a legnehezebben oktathatók.
- A passzív csoportba azok tartoznak, akik ugyan nem kezdeményeznek, de ha valaki közeledik feléjük nem hárítanak. Az ő oktatásuk a legkönnyebb és legeredményesebb.
- A bizzar csoportba sorolják azokat a tanulókat, akik akár kezdeményezők is lehetnek, de kapcsolatteremtésük és fenntartásuk inadekvát, gyakran nem veszik tekintetbe mások szándékát. Oktatásuk nehéz.

Fontos megjegyezni, hogy a tanulók az idő múlásával csoportot válhatnak. (Volkmar és Wiesner 2013)

3. Kutatási terv

Az új elemet a kutatásban az adja, hogy diszkrimináció mérése még nem történt autisták körében.

A kutatásom elvégzéséhez a kérdőívezés módszerét választottam, ezt pedig interjúkkal egészítem ki. A kérdőívemet autista fiatalok szüleivel fogom kitöltetni, a kutatásomhoz nagyjából 50 szülőre van szükségem, őket nevelés-oktatási intézményeken és alapítványokon keresztül fogom elérni. A kérdőíveket személyesen fogom elvinni az intézményekbe, s ha lehetőségem van rá, én adom a szülők kezébe. Ha nincs akkor az intézmény egyik munkatársán keresztül juttatom el hozzájuk. A kérdőívem papíralapú és önkitöltős.

Interjúból kb. öt darabot szeretnék felvenni: az autista gyermekek szülei és egyéb hozzátartozói lesznek az alanyok (itt különösen testvérré gondolok). A kapcsolatfelvétel ugyanúgy az intézmény segítségével történik majd. Az interjú típusa félig strukturált interjú lesz. Kutatásom keresztmetszeti kutatás.

3.1. Hipotézisek

1. Az autisták nagyobb mértékű diszkriminációban részesülnek az oktatási rendszerben, mint a más fogyatékossgal élők.
2. Az autista gyermeket nevelő családok szabadidő eltöltése megváltozik a diagnózis után.
3. Az autista gyermeket nevelők többsége az integrált nevelést preferálja.
4. A szülők úgy látják, hogy az integrált intézményekben a pedagógusok diszkriminálják az autista gyermekeket az ép gyermekekkel szemben.
5. A többségi óvodában az óvónők gyógypedagógus segítségével nélkül látják el a speciális teendőket.

3.2. Ütemezés

A kutatásomat 2016. február és szeptember között végzem. Április végéig foglalkozom a szakirodalom feldolgozásával, a kérdőívek és interjúkérdések összeállításával és ekkor veszem fel a kapcsolatot az intézményekkel. Ezt követően az interjúk elkészítése és a kérdőívek kiosztása következik, majd júniustól az eredmények kielemezésével és a dolgozat összeállításával foglalkozom.

Tevékenység	Időtartam							
	febr.	márc.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.
szakirodalom feldolgozása								
kérdőívek összeállítása								
interjúkérdések elkészítése								
kapcsolatfelvétel az intézményekkel								
kérdőívek kiosztása								
interjúk elkészítése								
eredmények kielemezése								
dolgozat összeállítása								

Felhasznált irodalom

- Balázs Anna, Őszi Patrícia, Prekop Csilla és az Autizmus Kutatócsoport munkatársai (1996): *Autizmus füzetek: Pedagógiai irányelvek az autista, autisztikus, pervazív fejlődési zavarban szenvedő gyermekek fejlesztéséhez, neveléséhez, tanításához.* Kapocs Könyvkiadó, Budapest
- Cohen, Baron, Simon és Bolton, Patrick (2000): *Autizmus.* Osiris, Budapest
- Volkmar, Fred R. és Wiesner, Lisa A. (2013): *Az autizmus kézikönyve.* Autisták Országos Szövetsége, Budapest
- Laki Ildikó (2009): *Az integráció elméleti megközelítései* In: Laki Ildikó (szerk.): *Fogyatékos és a mai magyar társadalom – konferenciakötet.* Belvedere Meridionale, Szeged
- Mesterházi Zsuzsa (2001, szerk.): *Gyógypedagógiai lexikon.* Budapest

A fiatalok bűnelkövetők szocializációja

THE SOCIALIZATION OF YOUNG CRIMINALS

Nyisztor Jessica hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

The main aspect of my study is the socialization of underage criminals. I will research the impact of family background, the contemporary society and the personality of the perpetrator as well. At the end of the 20th century the deviant behaviour of the young people are more and more common. Given this fact, this has grown a very important social topic. Once we know the reasons behind committing crimes we may get a deeper knowledge for the prevention of counter-crime activities. I hope that my study will help reveal the primary causes of development of risk, and what can we, the probation officers do in order to intervene and prevent. All this will be based on my interview with an underage individual, who is on probation, and a social inquiry report.

1. Problémafelvetés

A gyermek- és fiatalkori bűnözés napjainkban egyre jelentősebb probléma, hiszen a felnövekvő generáció alkotja majd a későbbi társadalmat, így különösen égető feladat annak minél hatékonyabb megelőzése.

Ugyanakkor a fiatal korban elkövetett bűncselekmények száma, de legtöbbjük súlya sem volt jelentős néhány évtizeddel ezelőtt. A XX. század végére azonban a fiatalok „érése” már korábbra tehető, és ez nem csak a korábbi felnőtté válásukban, de abban is megmutatkozik, hogy nő a deviáns magatartást tanúsítók száma is (Pusztai 1999). Az „érésből” fakadó változatos esetek megkívánják a büntetés-végrehajtás megújulást, illetve az adekvát megoldások kialakítását. Aggasztó tény, hogy a személy elleni bűncselekmények száma az elmúlt tíz évben közel duplájára nőtt. A szándékos emberölések száma pedig mind a gyermekkorúak mind a fiatalkorúak csoportjánál túlságosan magas.⁴⁰

Segítséget nyújthat azonban a bűnelkövetések hátterében álló okok feltárása. Hiszen ha tisztában vagyunk a veszélyeztető tényezőkkel, képesek vagyunk csökkentésükre, akár megszüntetésükre is.

2. Elméleti keretek

Mielőtt kifejteném a kutatásom elméleti hátterét, fontosnak tartom az alapfogalmak áttekintését. A Büntető Törvénykönyv szerint „*fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem.*”⁴¹ Ezen bevezetett szabály azon az elvi alapon áll,

⁴⁰ Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Rendészeti Kodifikációs Főosztály Statisztikai és Elemző Osztály által kiadott: „A gyermek- és ifjúkori bűnözés adatai az egységes nyomozó hatósági és ügyészégi bűnügyi statisztikában” alapján.

⁴¹ 22 (Btk. 2012. évi C. törvény, 105.§ [1])

hogy a gyermekek tizenkettedik életkorukra érnek el olyan testi és szellemi érettségi szintre, hogy tetteikért felelősségre vonhatóak legyenek.

Bakóczy és Sárkány megfogalmazásában „a bűnözés a legsúlyosabb, legveszedelmesebb társadalmi beilleszkedési zavar. A bűnözés a társadalmi, gazdasági viszonyok terméke, ezekre is visszaható, viszonyokat teremtő, bonyolult társadalmi tömegjelenség, a társadalmi ellentmondások egyfajta sajátos tükröződése, társadalmi-gazdasági, morális tünetjelenség, a közállapotok egyik fokmérője” (Bakóczy és Sárkány 2011. p. 67.).

2.1. A devianciához kapcsolódó szociológia elméletek

A bűnözés ezen meghatározása, elvezet minket Émile Durkheim anómia-elméletéhez. Az anómia, amely értékhiányos állapotot jelent, egy társadalomban úgy jelenik meg, hogy az alapvető normák, illetve szabályok föllazulnak, azonban újak nem keletkeznek. Kialakul egy dezorganizált állapot, amelyben nincs társadalmi összhang és az alapvető normák és szabályok sem léteznek, melyek vezérelnék az emberi viselkedést. Durkheim úgy gondolta, hogy a bűnözés egy társadalomban mindig is egy kísérőjelenség lesz.

Robert K. Merton bűnözésmélete, a társadalmi különbségekből fakadó feszültséget hangsúlyozza. Ez a feszültség akkor alakul ki az egyénben, ha az állam ugyanazokat a célokat tűzi minden tagja elé anélkül, hogy biztosítaná az egyenlő feltételeket a cél eléréséhez. Így kialakul a lázadók csoportja, akik elutasítanak minden értéket és ehhez kapcsolódó eszközöket, mivel maguk akarnak újabb eszközökre és értékekre rávilágítani és ezeket megvalósítani.

Edwin Sutherland a bűnözést a differenciális érintkezéssel együttvéve magyarázta. Véleménye szerint a kortárs közösségek hatással vannak a bűnözői viselkedés elsajátítására. Elmélete alapján az egyén úgy válik bűnözővé, hogy az adott társadalomban élő bűnözők normáival találkozik, hiszen egy többkultúrás társadalomban, bizonyos mértékben, hatással vannak egymásra az emberek, így újszerű, akár illegális dolgok megismerésére is nyitottabbak lehetnek (Giddens 1995)

2.2. A devianciához kapcsolódó pszichológiai elméletek

Kutatásomban szeretném feltárni a bűnelkövetők szocializációjának hiányosságaiból, fakadó esetleges okokat. Ennek érdekében szeretném felsorolni a legjellegzetesebb veszélyeztető faktorokat.

Az első és legmeghatározóbb tényező a család. A család alakítja ki korai éveink tapasztalatait, általuk ismerjük meg a világot, próbálunk eligazodni és önmagunkat is elhelyezni a világban azon ismeretek alapján, amiket magunkévá tettünk. A családi szocializáció, illetve a korai években kialakított kapcsolatokat és azok minőségét több pszichológus is kutatta.

A pszichoszociális fejlődésméletemet, Erik H. Erikson neves fejlődépszichológus fogalmazta meg. Ebben nyolc különböző szakaszt állapít meg, amiken az egészséges fejlődésmenetű ember a csecsemőkortól kezdve a késő öregkorig áthalad. Úgy vélte az egészséges személyiségfejlődés szempontjából meghatározó a koragyermekkori anya-gyermek kapcsolat, amely az ösbizalom állapotának alapja. Amennyiben nem alakul ki a bizalom, bizalmatlanság lesz az eredménye, ami később frusztrációhoz, gyanakváshoz, önbizalom hiányához vezet.

Farrington feltárta, hogy a szülő-gyermek kapcsolat 10 éves kor előtti megszakadása esetén valószínűbb a későbbi erőszakos magatartást. Ha a születéstől a felnőtté válásig a szülő és gyermek között nincsen közvetlen, működő kapcsolat, az mint alaphelyzet, a személyiségfejlődés elsődleges szocializációja tekintetében, hiányok egész sorát váltja ki.

Az agresszív illetve szorongó személyiség kialakulását előidéző szülői magatartást Ranschburg Jenő magyar pszichológus kutatta. Úgy vélte, a csecsemő feladata az első fél évben az ismerős és idegen közti különbségtétel. Ha ezt a környezethez való differenciált viszonyulást a család-

di környezet nem teszi lehetővé, kamaszkorra kialakulhat a pszichopata, kegyetlen agresszió (Ranschburg 1987).

2.3. Rizikófaktorok

Hátrányos társadalmi helyzetben azok a személyek, illetve családok élnek, akiknek a szükségletkielégítési lehetőségei, életkörülményei, lehetséges életmódja a társadalom többségénél lényegesen rosszabb. (Gönczöl 1992) Itt mindenekelőtt a szegénységre kell gondolnunk. A deviancia egyik potenciális csoportja azon környezeti hátrány, amely alatt alapvetően a kedvezőtlen szocio-ökonomiai körülményeket értjük. Egy magyarországi kutatás szerint a fiatalkorú bűnelkövetők több mint kétharmadának családja a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokhoz tartozik. A bűnözés társadalmi reprodukciója a leghátrányosabb társadalmi rétegekben realizálódik.

Alkati és személyiségbeli vonások vizsgálata során Yochelson és Samenow igazolták, hogy a temperamentumos személyiség, a korai években tapasztalt düh és a kontrollálatlan érzelmi kitörések a későbbiekben magatartási problémákat és antiszociális viselkedést eredményezhetnek. Előre jelezheti az erőszakos fiatalkori viselkedést az alacsony intelligencia és a gyenge iskolai teljesítmény. Továbbá a csökkent kommunikációs kompetenciák, az beszédtanulás üteme gátolja a normál szocializációt, amely további feszültséghez vezethet és eredményezheti a későbbi kriminális magatartást (Stattin és Klackenber-Larsson 1993).

A kockázati tényezők sorában azonban megemlítenéd a problémaviselkedés, amely a serdülőkorú fejlődés normatív alternatívája (cigarettafüggőség, alkoholfogyasztás, droghasználat, antiszociális cselekmények). Ez tehát problémás viselkedést jelent, mely tekinthető deviánsként is, vagy csak a serdülőkorra jellemző, határfeszítő cselekmények, valós veszélyforrás nélkül.

A serdülőt körülvevő mikro- és makrotársadalom jelentősen befolyásolja a fiatal felnőtté válásának folyamatát. Az iskola szerepet játszik egyrészt a felnőtt társadalom értékrendjének közvetítésében, másrészt az iskolai kortárscsoport önmaga is kialakít egy normarendszert, amely hozzájárul fiatal önképének alakulásához, önismeretéhez. A fiatalok egyre több időt töltenek a kortársaikkal és egyre kevesebbet a családjaikkal. Fontos kiemelni, hogy az identitásformálásban az iskolai és szülői háttér együttesen gyakorolnak hatást. Ez abban is megmutatkozik, hogy a fiatalot könnyebben befolyásolja az ifjúsági szubkultúra, ha a családdal való érzelmi kapcsolata már korábban megtört. (Pikó 2005)

3. Az empiria leírása

Kutatásom során a Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal Igazságügyi Szolgálatának Pártfogó Felügyelői Osztályán, egészen pontosan fiatalkorú bűnelkövetők pártfogói felügyeleténél fogom az általuk elkészített környezettanulmányokat tanulmányozni. Az adatok gyűjtésénél egy táblázatot alkalmazok. A táblázat felépítése a következő: az elkövető életkora, terhelt ügyei, veszélyeztető tényezők, ennek hatása, az iskola és a nevelők által készített jellemrajz, végül pedig a jelzőrendszer intézkedései.

Vizsgálatom során fel szeretném mérni azon fiatalok életkörülményeit, akik a fiatalkori csínytevés tevékenységkörét túllépve, szabálysértések, bűncselekmények résztvevőivé váltak. Élettörténeteiket megismerve képet kaphatunk a nehézségekről, amelyekkel nap, mint nap meg kellett küzdeniük. Mivel gyermekekről/fiatalokról beszélünk, meg kell említenünk a környezetüket is. Szeretném megvizsgálni mind a szülőket, mind tanítókat, illetve a jelzőrendszer tagjainak válaszreakcióit.

Hogy kiegészítsem a dokumentumok elemzését, szándékomban áll egy mélyinterjú készítése az egyik fiatalkorú bűnelkövetővel. Bár az iratok alapján sok mindenre következtethetünk, és

kérdés nélkül is sejthetjük a választ, mégis reális képet csak akkor kaphatunk a személyiségről, ha személyes kapcsolatfelvétel történik. Interjúkérdéseimet úgy állítottam össze, hogy a lehető legrészletesebb képet kapjam a fiatal életéről, gondolkodásáról, és jövőbeni terveiről. Érinteni szeretném a családi háttér, a baráti társaság, az iskolai tapasztalatok és a szabadidős tevékenységek témakörét is.

4. Összegzés

A bűnözés, mint deviancia, a társadalom által kitermelt jelenség, amely már egészen korán a gyermek- és fiatalkorúak körében is felütheti fejét. Ilyen módon tünetnek tekinthető, amely intő jel, hogy baj van, és segítségre van szükség. Különböző elméletek születtek a deviáns, avagy a normálistól eltérő viselkedésű személyek megértésére. Úgy vélem minden emberben ott a kérdés, mi vezérelte az adott személyt. A téma aktualitását bizonyítja a rengeteg tanulmány és kutatás, amelyek az ok-okozati tényezőket vizsgálták. A paletta színes, hiszen találhatunk szociológiai, pszichológiai, szociálpolitikai, kriminológiai elemzéseket, melyek mind más és más szemszögből, mégis egymást kiegészítve segítségünkre lehetnek a megértés során. A kutatásom folyamán, olyan veszélyeztető tényezőket szeretnék megvizsgálni, mint a családi szocializáció hiányosságai, az a kriminalitás veszélyének előrejelzése alkati és személyiségbeli vonásokból, a kortárscsoporthoz túlzott befolyásoló képességét a serdülőkor ideje alatt, és ezzel együtt e korszakra jellemző problémaviselkedés megjelenése. Az érési folyamatok egyértelmű felgyorsulása alapján kijelenthetjük, hogy már egészen hamar egyre súlyosabb, társadalomellenes cselekedetek hajtanak végre a fiatalok, melyeket statisztikák is jól reprezentálják. Így kíváncsi vagyok a veszélyek feltérképezése és azok csökkentése.

Sem a társadalom, sem az elkövető nem profitál a kriminalitásból, így kiváltképpen fontosnak tartom a további kutatásokat a témában. Hiszen mi lehetne nagyobb segítség, mint a tünetet okozó egyéntől megkapni a megoldást elősegítő ismereteket?

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf, Buda Béla és Cseh-Szombathy László (szerk.) (1974): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Giddens, Anthony (1995): *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- Gönczöl Katalin (1978): *A bűnelkövetés társadalmi reprodukciójának tényezői a családban*. *Gyermekek- és ifjúságvédelem*; 1987/4. pp. 4–36.
- Pikó Bettina (2005): *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban*, Budapest, L'Harmattan
- Pusztai Enikő (1999): *Mikor és hogyan lépünk be Európába – fiatalkorúak büntetőeljárásában*; in Kahler Frigyes (szerk.): *Büntetőjogi tanulmányok*, 1999, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém.
- Ranschburg Jenő (1987): *Félelem, harag, agresszió*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Solt Ágnes (2012): *Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban*. Doktori (PhD) disszertáció. Kézirat, ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest
- Stattin, H. & Klackenborg-Larsson, I. (1993): *Early language and intelligence development and their relationship to future criminal behavior*. *Journal of Abnormal Psychology*, Vol. 102, No. 3, pp. 369–378.

Egyéb források

22 (Btk. 2012. évi C. törvény, 105.§ (1))

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Rendészeti Kodifikációs Főosztály Statisztikai és Elemző Osztály által kiadott: „A gyermek- és ifjúkori bűnözés adatai az egységes nyomozó hatósági és ügyészégi bűnügyi statisztikában”

A rendőri pálya iránti motiváció

MOTIVATION FOR POLICE PROFESSION

Oláh Kriszina hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

There was a time in Hungary, when hundreds of people joined the police force with higher education qualifications, who had no law enforcement qualifications or experience. By now, those persons who became police officers by retraining became heads of department or sub departments. In my research I examine people's motivation for police jobs, so I consider it important to introduce the process of career choice itself and to understand that it is necessary to deal with the interactions between motivation and personality. The career choice depends largely on personality, school achievement, social opportunities, social expectations and the expectations of parents. Since 2006 the media relentlessly presents the careers at the police, the lawful or unlawful sides of the actions of the police, sometimes deliberately incorrectly as they present the police officers and the police force in a negative way. I picked this subject as the topic of my thesis to show how media can influence career choice for police officers.

1. Bevezetés, témaválasztás indoklása

2004–2006 évben a Miskolci Rendészeti Szakközépiskola rendőr-középiskolai képzésben vettem részt, majd a 2006. július elsejétől a rendőrség hivatásos állományú tagjaként dolgozom. Jelenleg andragógus levelező tagozatos hallgató vagyok, ezért választottam ezt a témát. Számomra a rendőri pályaválasztás, a „rendőrré válás” baráti, ismerősi kapcsolatok miatt került előtérbe. Kezdetben érdeklődve hallgattam a pálya érdekességeit, a különös, izgalmas történeteket a rendőri intézkedésekről, egészen addig, amíg megfogalmazódott bennem az, hogy magam is részese lehessen ennek az izgalmas, változatos életnek, amely mint hivatás kísérfen a munkám, életem során. Nekem más jelentős befolyásoló külső tényező nem volt, sem írott- sem íratlan média útján, kizárólag a személyes ismeretségem révén hatottak rám az ingerek, ami a pályám felé ösztönzött. Ekkor nem történt semmi olyan jelentős eseménysorozat, amely különösen előtérbe hozta volna a rendőrséget, rendőri munkát a médiában.

Sajnos ez nem bizonyult hosszú távú média csendnek, mivel ezt követően kiéleződtek az események, a negatív hírek. Ma már távolinak tűnő, de jelentős események történtek. 2006 szeptemberében – miután hivatásos rendőr lettem –, szembesült az ország olyan jellegű, korábban nem tapasztalt agresszióval, amelyet a média napi szinten több órán keresztül tárt a nyilvánosság elé. A TV székháznál, majd októberében történt élő adások döbbsentettek rá nagyon sok rendőr kollégát arra, hogy ami ott történt, annak ő is részese lehet, mint ahogyan, az akkori néhány frissen felszerelt kollégám, volt osztálytársam is aktívan részt vett az eseményekben. Többnyire a csapaterős tevékenységben, tömegosztatásban. Többen sérültek meg a tömegosztatás során, vagy amelyik rendőrautóban utazott, azt megdöbálták, megrongálták, a szélvédőjét betörték.

Ebben az időszakban több olyan kollégával beszéltem, aki bár nem volt jelen az események során, de kijelentette, ha ő korábban, mielőtt a rendőri képzést elkezdte, tudja és látja a rendőri munka egyik legkeményebb oldalát, bizony nem választotta volna a rendőri szakmát.

2. A vizsgálat célja

Céлом, hogy megvizsgáljam, vajon a rendészeti képzésben részt vevők pályaválasztását befolyásolja-e a média. Aki elhatározta, hogy rendőr lesz, mennyire vette figyelembe a médiát, mennyire befolyásolta a döntésében. Kizárólag szakmaként, megélhetésként vagy jövedelemként tekint rá, vagy pedig eléri azt a szintet, amit nekem sikerült az eltelt 10 év alatt: azt, hogy hivatásként tekintsen a munkájára. Kérdőíves vizsgálatot végeztem annak feltérképezésére, hogy megtudjam, mi motiválja a fiatal felnőtteket abban, hogy a rendvédelmi pályát válasszák munkakörüknek. A pályaválasztást befolyásolta-e valami vagy valaki. Szerettem volna megtudni, hogy miért jelentkeztek rendőrnek számít-e nekik a környezet véleménye a rendőrségről, megbánták-e, hogy rendőrnek jelentkezett. Hivatásnak tekintik-e a rendőri pályát vagy csak egy munkának.

3. A vizsgálat hipotézise

A rendészeti pályaválasztás

A napjainkban rendészeti pályát választó fiatalok az elektronika világába születtek bele, s az információkat többnyire online felületekről, médiából, filmekből merítene. Személyes kapcsolatot többnyire elektronikus formában ápolnak, keresnek, sok esetben a személyes kapcsolat kialakítása, a beszéd, a megszólítás is nehezen megy. A barátságok is korábbi kötődések során, iskolából maradnak fenn, de azokat is ebben a formában, tehát elektronikusan ápolják. Ebben az elektronikus világban kezd kialakulni az elképzelés arról férfias foglalkozásról. Majd megszületik az elhatározás, hogy a fiatal a rendészeti pályát választja. Kérdés azonban, hogy melyek azok a befolyásoló tényezők, amelyek ehhez a folyamathoz, hivatáshoz vezetnek?

Első hipotézisem

A rendészeti pályára jelentkezők a mai nehéz gazdasági helyzetben elhivatottságot éreznek az egyenruha irányába, a férfias viselkedés irányába, e ezért választják a rendőri hivatást. Emellett még fontos szerepet játszanak a gazdasági szempontok. A biztos megélhetés, a béren kívüli jutatások, a hosszú távú tervezés lehetősége (életpálya) „nyugdíjas állás” lehetősége csak erősíti az elképzelést. Véleményem szerint azonban az elsődleges mégis a belsőben kialakult elhivatottság, a vágy a rendészeti pálya iránt.

Második hipotézisem

A rendészeti képzés során nem azt kapja a hallgató, amire korábban számított. Gyakorlata során nagyon sok negatív élményt szerez mindkét oldalról. Az állampolgárok többsége negatívan viszonyul a rendőrökhöz, illetve a rendőrség rendszere sem olyan, amilyennek a hallgató azt korábban gondolta. A fegyveres testület elvárása magas a rendőri pályát gyakorló tanuló irányába, és e tényezők miatt a hallgatók motivációja csökken a rendőri pálya iránt. A negatív tapasztalatok azonban a legtöbb esetben nem tántorítják el a hallgatók többségét, s azok a képzés végéhez közeledve sem bánják meg, hogy rendőrnek jelentkeztek. A pályaválasztásukkal kapcsolatban a hallgatók véleménye nem változik. A tanuló a rendészeti pályán marad, és később hivatásszerűen gyakorolja a szakmáját.

Harmadik hipotézisem

A jelentkezők jelentős része annak ellenére jelentkezik rendészeti pályára, hogy nő, és a szakma inkább férfiasnak mondható, mintsem nőiesnek. Korábban a képzések során meghatározták a felvehető férfiak-nők számát, míg a mai társadalmi viszonyok között ez nem lehetséges. A 90-es évekig nem lehetett nőket felvenni közrendvédelmi szakra a tisztképzés során, kizárólag közlekedési szakot választhatott a hallgató, míg rendészeti középiskolába nem is jelentkezhetek nők. Később ez megváltozott úgy, hogy néhány nőt vettek fel egy évfolyamba, ami ma már nem lehetséges, ugyanis a felvételin elért pontok alapján történik a jelentkezők felvétele. Amiből az adódik, hogy az idő előre haladtával egyre több nő jelentkezik rendőrnek, és egyre több nőt vesznek fel a rendészeti szakközépiskolákba. A rendészeti pálya iránti vágyakozás nem csak a férfiak, hanem a nők elképzelése is. A rendészeti pálya is differenciálódott, és a nők számára is kínál életpályát. Feltételezésem szerint a nők aránya eléri a 30%-ot.

4. Elméleti háttér

4.1. Képzési rendszerek a Rendészeti Szakközépiskolákban

Magyarországon a 18. életévet betöltött érettségivel és erkölcsi bizonyítvánnyal rendelkező személy jelentkezhet rendőrnek a rendőrképzés oktatásával foglalkozó intézményekbe, amelyek szakközépiskolák és egyetemek lehetnek. A szakközépiskolák rendőr tiszthelyettesi végzettséget biztosítanak. Magyarországon a következő rendőrképzéssel foglalkozó szakközépiskolák találhatók:

- Adyligeti Rendészeti Szakközépiskola (ARSZKI)
- Körmendi Rendészeti Szakközépiskola (KRSZKI)
- Miskolci Rendészeti Szakközépiskola (MRSZKI)
- Szegedi Rendészeti Szakközépiskola (SZRSZKI)

A felsőfokú intézmény tisztí besorolású képesítést ad annak a személynek, aki azt eredményesen elvégzi.

Magyarországon egy ilyen intézmény található Budapesten a Nemzeti Közszerológati Egyetem (NKE), melyen különböző rendészeti karok vannak (www.mrszki.hu). Én a szakközépiskolákról fogok írni a dolgozatomban, mivel a kutatásomban – kérdőíves felméréssel – részt vett személyek a Miskolci Rendészeti Szakközépiskola hallgatói.

Miután felvételt nyert a hallgató a Rendészeti Szakközépiskolába, eldöntheti, hogy kollégiumban szeretne-e lakni, vagy a tanítási órák után haza szeretne-e menni. A szakközépiskolák két éves nappali képzési rendszerűek, amelyeken bentlakást biztosítanak a messziről érkezett tanulók számára. Az iskola ezen kívül biztosítja a napi háromszori étkezést, melyből az ebéd térítésmentesen mindenki számára elérhető. Ezen kívül kötelező „B” kategóriás vezetői engedély megszerzése az iskola elvégzéséig, ezért az iskola annak térítésmentes megszerzését is biztosítja. Továbbá ösztöndíjat kapnak a tanulók, akik a meghatározott tanulmányi átlagot teljesítik, ezen felül az iskola szakmai gyakorlati helyet is biztosít a számukra. Az ösztöndíj a tanulmányi eredménytől függ a mindenkori illetményalap bizonyos szorzója alapján. Ezen kívül az iskola térítésmentesen ellátja a hallgatókat tanulói gyakorló egyenruhával, „bevetési bakancssal”, testnevelési ruházattal, a tanuláshoz szükséges könyvekkel, jegyzetekkel, füzetekkel, íróeszközökkel (32/2005. [VI. 30.] BM-OM együttes rendelete).

4.1.1. A moduláris képzés sajátosságai

Az iskola megkezdésekor részt kell venni a hallgatóknak az alapozó képzésen, melynek a fontossága, hogy a katonai szervektől elvárt alakiasságot és fegyelmezettséget elsajátítsák a tanulók. Ekkor alaki kiképzésen vesznek részt, megtanulnak menetelni. Ilyenkor mindennapos a reggeli torna, a korai ébresztő. Ennek a kiképzésnek a végén alaki szemlét tartanak.

A rendészeti szakközépiskolák moduláris szakképzést is folytatnak, ami azt jelenti, hogy a két évet felosztott modulokban végzik a tanulók; minden modulban lesznek újabb tantárgyak, és a modul végén esetenként záróvizsgát kell tenni ahhoz, hogy a következő modult elkezdje a tanuló. Az első évben az elméleti és gyakorlati oktatás fele-fele arányban történik az iskolában. Az iskolában van elméleti és gyakorlati oktatás is, illetve különböző rendőrségi szerveknél is kell gyakorlatot teljesítenie a tanulóknak. A második félévben már bejön a csapatszolgálati óra, illetve – az egy hónap iskolai tanulás mellett – a tanulók öt hónapos gyakorlaton vesznek részt a gyakorlati helyükön.

Ebben a modulban a következő tantárgyakat tanítják: lökiképzés, rendészeti igazgatási ismeretek, rendőri testnevelés, általános szolgálati ismeretek, jogi ismeretek, közrendvédelmi ismeretek, informatika, idegen nyelv (német vagy angol), társadalmi és kommunikációs ismeretek.

A második év a járőr modul, aminek az első félévében mindenkinek egyforma tantárgyakat kell teljesítenie. A második év első felében két hónap gyakorlat van a rendvédelmi szervnél és három hónapot töltenek az iskolában a hallgatók.

Ebben a modulban a következő tantárgyak vannak: rendészeti igazgatási ismeretek, jogi ismeret, közrendvédelmi ismeretek, csapatszolgálat, intézkedés módszertan, határrendészeti ismeretek, közlekedési ismeretek, lökiképzés, bűnügyi ismeretek, idegen nyelv és rendőri testnevelés.

Az utolsó félévben lehet a tanulóknak szakosodnia, akkor választhatják ki, hogy milyen területen szeretnének dolgozni és annak függvényében, hogy milyen rendőr szakot választanak.

A szakirányok, amikre szakosodni lehet:

- Közrendvédelmi rendőr
- Bűnügyi rendőr
- Közlekedési rendőr
- Határrendészeti rendőr

4.2. A pályaválasztás elméleti háttére

Kutatásomban a rendőri pálya iránti motivációt vizsgálom, ezért fontosnak tartom, hogy bemutassam magát a pályaválasztást, aminek megértéséhez a motiváció és a személyiség kölcsönhatásával is foglalkoznunk kell. Minden ember különböző mind külsőjegyek tekintetében mind belső személyiség jegyek tekintetében.

A motiváció a személyiség fejlődésének a mozgató rugója. A motivációt vizsgálva számtalan meghatározásával találkozhatunk. Én Kozéki Béla meghatározását vettem alapul. „A tevékenység rugója a motiváció, az a belső feszültség, mely a személyiséget arra készteti, hogy erőfeszítéseket tegyen adott szükségleteinek kielégítése érdekében” (Kozéki 1975. p. 8.).

A motiváltságot befolyásolják továbbá a környezeti hatások, a család, a nevelés és a barátok. A személy motivációját a társadalmi, nevelési, valamint iskolai és családi tényezők hatásához viszonyítva lehet értelmezni. Az ember személyisége mindig változik, így a motivációja is folyamatosan változik az embernek, és a bűnözést is összefüggésbe lehet hozni a motivációval olyan szempontból, hiszen azok a gyerekek, akiknek belső feszültségeket kellett megélniük (nem kapott elég szeretet, részeses szülők, sokszor bántalmazták) felnőtt korukig hordozhatják magukban ezt a feszültséget és könnyen bűnözővé válhatnak (Kozéki 1975).

A gyermek életében elérkezik az idő, amikor döntenie kell, hogy mi szeretne lenni nagykorában, mit szeretne majd dolgozni, ha felnőtt lesz és elérkezik a pályaválasztás ideje. „A fiatalok társadalomba való beilleszkedésnek, szocializációjának egyik nagyon fontos jelentős mozzanata a pályaválasztás” (Ritoókné 1986, p. 7.).

Csirszka János szerint nagyon fontos az is, hogy a pályaválasztás előtt álló fiatal rendelkezzen önismerettel, érdeklődéssel, tudja magában tisztázni azt, hogy mi a célja mit szeretne megvalósítani ehhez, van-e kellő motivációja. Alkalmasnak érzi-e magát a választott pályára, rendelkezik-e a választott pályához szükséges fizikai, pszichikai készségekkel (Csirszka 1966)

Az ember és a pálya megfelelés feltételrendszerének, a szubjektív és objektív tényezőknek a viszonya alapján, három elkülönülő csoportjáról beszélhetünk.

- Az első csoportot a munkaprofil és az ember képességei, készségei alkotják. A munkaprofilal szemben áll az ember képessége és készsége. A munkaprofil a munkának és a pályának a tárgyi jellegzetességeit, a munkavégzést, illetve a pályavitel feladatait, a munkavégzés módját, anyagát, a használatos eszközöket, a megvalósítás konkrét feltételeit tartalmazzák.
- A másik csoportot a munka emocionális adottságai és a személyiség affektivitása alkotják, amelyek kölcsönhatásban állnak egymással. Azaz azok a külső, környezetből-, munkatevékenységből származó tényezők, amik a munkavégző emberre hatnak. Ezekkel van kölcsönhatásban a külső érzelmi hatások és azokra való reagálás.
- A harmadik csoport az egyén motivációját és a munka dinamizmusát veszi alapul.

A munkadinamizmus nem más, mint a követelmények és lehetőségek rendszere, ami az egyén törekvését aktivizálja. A motiváció az egyénenként különböző mértékű lehet. Ha nincs megfelelés az egyén és a munkaadottságok között, akkor az veszélyezteti a beválást.

Ha a motivációt vizsgáljuk, az árulkodik a társadalom tudati viszonyáról (Szilágyi 2005).

Holland máshonnan közelítette meg ezt a kérdést. Ő úgy gondolta, hogy az ember személyisége és a környezet kölcsönhatásban áll egymással. Ez azt jelenti, hogy minden személyiségtípus a számára megfelelő környezetet keresi.

Holland környezettypusai és ahhoz kapcsolódó személyiség típusai:

- motorikus szakmai környezet, amelyben túlsúlyban vannak a mozgásos tevékenységek. (pl.: szerelő, mérnök, erdész, pilóta tehát a férfias szakmák)
- intellektuális szakmai környezet, amely túlnyomórészt elméleti feladatok elvégzését igényli. (pl.: kutató, csillagász, matematikus, azok, akik inkább írnak, mint beszélnek)
- segítő-támogató szakmai környezet, amelyben a munka lényege a másik embernek nyújtott segítség, támogatás, tanítás, fejlesztés. (pl.: gyógytornász, orvos, pedagógus, pszichológus, ezt a csoportot inkább nőies szakmáknak nevezi Holland)
- nagyfokú alkalmazkodást, szabálytudatot és szabálykövetést, „komfort” viselkedést igénylő szakmai környezet. (pl.: operátor, pénztáros, könyvelő, adminisztrátor)
- teljesítményre, aktivitásra, környezeti hatékonyságra, ösztönző szakmai környezet. (pl.: eladó, pincér, jogtanácsos, sportvezető, akiknek erőssége a beszéd)
- az esztétikum valamilyen megnyilvánulási formáját középpontba helyező szakmai környezet (Ebbe a csoportba tartoznak, akik a művészetet, zenét, újságírást kedvelik). (Ritoókné 1986)

Erikson fogalmazta meg, hogy a fiatalokat döntések meghozatalára kényszerítik, pedig időre lenne szükségük a gyerekkor és a felnőttkor között ahhoz, hogy a belső identitásuk kialakuljon. De ezzel szemben, amíg igénylik a fiatalok az időt addig párhuzamosan a társadalmi elismertetésre is vágyanak.

Donald E. Super dolgozta ki a pályaválasztás fejlődépszichológiai elméletét. „Super szerint a pályaválasztási folyamat az életszakaszok sorozatában ragadható meg, ahol a fejlődés eredményesen irányítható.” (Szilágyi 2005. p. 23.).

„A pályafejlődés a személyiség fejlődésének egyik oldala. Azt mutatja meg, hogy az ember munkáján, hivatásán, mint sajátos eszközön keresztül hogyan fejezi ki, hogyan fejleszti, valósítja meg önmagát. Így a pályafejlődés is már a gyermekkorban megkezdődik, s az egyes életszakaszokban más és más értelmet nyer.” (Rókusfalvy 1969. p. 37.).

A pályaeorientációs folyamatnak köszönhetően alakul ki a személyben a pályaválasztási érettség. Az életünk során többször kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy szakmát kell változtatnunk, ezért mondjuk azt, hogy a pályaválasztás nem egyszeri döntés (Margitics 2015).

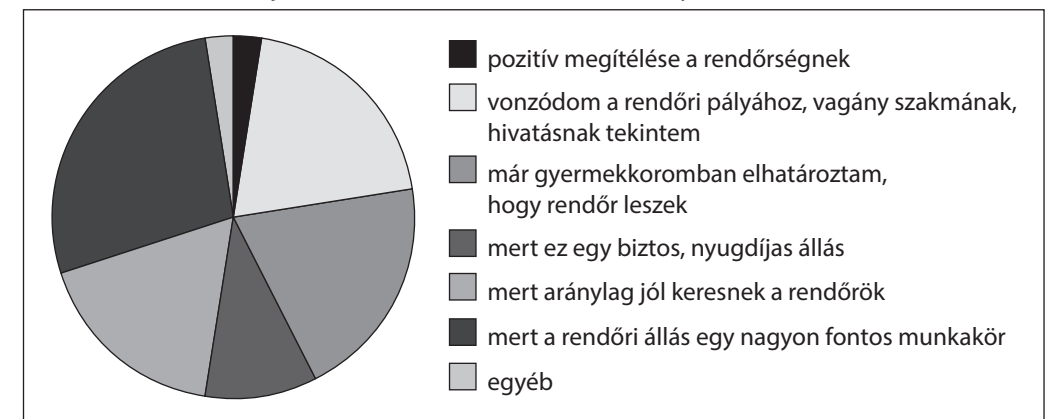
A másik nagy elméleti csoportot a szociológiai, szociálpszichológiai megközelítésmódok jelentik. Az ezt a felfogást képviselő kutatók egyrészt a pályaválasztást nem egyszeri alkalomnak, hanem folyamatnak tekintik, ami magába foglalja a munkával eltöltött életet is, másrészt pedig úgy vélik, hogy a pályaválasztás mindig szociális folyamatban, társas térben nyilvánul meg. Ez a csoport rávilágít a pályaválasztó szociális helyzetének fontosságára.

Rosenberg szerint a szociális érték befolyásolja a pályaválasztást illetve a választás a szakmai értékre visszahat. Musgrave szerint az értékektől függ az egyén szociális beállítódása. Hiányossága ennek a felfogásnak, hogy pályaválasztó személyisége kis figyelemben részesül. Innen látszik, hogy a pályaválasztással foglalkozó kutatások akkor eredményesek, ha komplex kutatást alkalmaznak (Szilágyi 2005).

5. A vizsgálat bemutatása

A kutatásom módszerei közül meghatározó a kérdőíves felmérés, és annak elemzése. Ezért a kérdőívem kérdéseinek a témája a rendőri pálya iránti motiváció, amely kérdőívek a Miskolci Rendészeti Szakközépiskola 1 és 2. évfolyamos hallgatói között kerültek kiosztásra 2015. novemberében. Ekkor már a másodikosok részt vettek szakmai gyakorlaton, így saját bőrükön tapasztalták meg a rendőri intézkedéseket. A vizsgálatom eszköze önkitöltős kérdőív, amely 25 nyitott és zárt kérdésből áll, melyeket saját magam állítottam össze.

1. ábra A válaszadók jelentkezésének indokai első évfolyamon

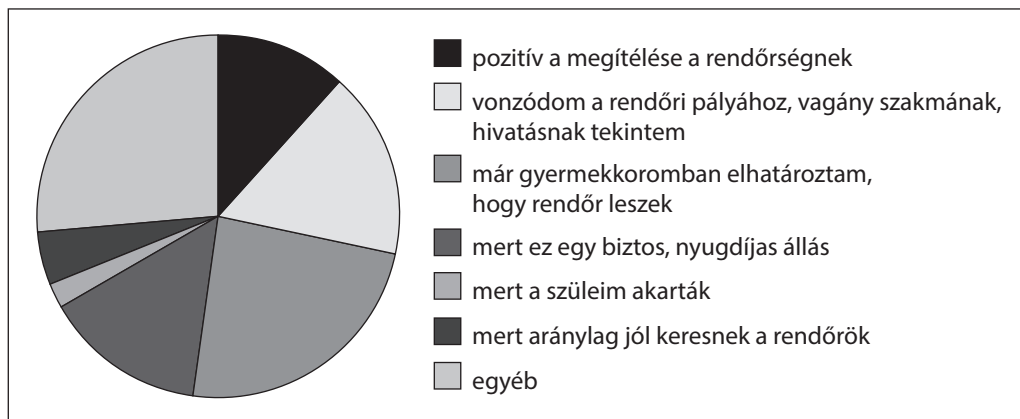
Forrás: saját szerkesztés

A kérdéseim a válaszadók szociodemográfiai adatait, a korábbi tanulmányi eredményeit, munkatapasztalatait, szülők iskolai végzettségeit célozták meg. Ezen kívül természetesen a rendőri

pályaválasztásának okaira kérdeztem rá. Továbbá kíváncsi voltam arra, hogy a válaszadók családjában milyen százalékokban fordul elő rendőr, milyen véleménnyel vannak a rokonok, barátok arról, hogy a kérdőív kitöltője rendőr szeretne lenni. Végül egy véleményt szerettem volna kapni arról, hogy megbánta-e hallgatni, hogy rendőrnek jelentkezett, milyen munkakörben szeretne dolgozni a rendőrségen belül és egyáltalán mit vár a rendőri pályától.

Az első és a második évfolyam véleményének változásait az első a második ábra mutatja be.

2. ábra A válaszadók jelentkezésének az indokai második évfolyamon

Forrás: saját szerkesztés

12., www.police.hu

police.hu/a-rendorsegrol/jogszabalyok/egyuttes-rendeletek

www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=21269.242623 (2016.02.20.)

13., www.ektf.hu

www.ektf.hu/hefoppalyazat/tanszemfejl/clkitzs_a_plyaorientci (2016.03.12.)

Felhasznált irodalom

Csirszka János (1966): *Pályalélektan*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest

Kozéki Béla (1975): *Motiválás és motiváció*, Tankönyvkiadó, Veszprém

Margitics Ferenc (2015): *Pályalélektan – Pályatervezés*, Nyíregyházi Főiskola Könyvkiadója, Nyíregyháza

Mérei Ferenc (1942): *A pályaválasztás lélektana*, Unitas Kiadó, Budapest

Mohás L. (2006): *Ki vagy te? Önismereti könyv önjáró fiataloknak*, Saxum Kiadó, Budapest

Radnai Béla (1980): *Tanulmányok a pályaválasztás és a felnőttoktatás lélektanából*, Táncsics Könyvkiadó, Budapest

Ritoók Pálné (1986): *Személyiségfejlesztés és pályaválasztás*, Tankönyvkiadó, Budapest.

Rókuszfalvy Pál (1969): *Pályaválasztás, pályaválasztási érettség*. Budapest, Tankönyvkiadó

Szilágyi Klára (2005): *A fiatalok és felnőttek pályaaorientációs és karrierépítési készségeinek szintje, fejlesztésének lehetőségei*, Felnőttképzési Kutatási Füzetek. Budapest, Nemzeti Felnőttképzési Intézet Kiadó

Internetes hivatkozások

11., Miskolci Rendészeti Szakközépiskola honlapja

www.mrszki.hu/index.php?lang=hu www.mrszki.hu/index.php?option=com_k2 http://www.mrszki.hu/index.php?option=com_k2&layout=item&id=27&Itemid=166&lang=hu

(2016.02.14.)

Tűzvédelmi oktatás hatékonyságvizsgálata szakirányú továbbképzési szakon tanuló hallgatók körében

TEST OF FIRE TRAINING EFFICIENCY POSTGRADUATE SPECIALIST TRAINING COURSES BY STUDENTS

Tamási Edit hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

The ways of defence against fire that is fire protection, are regulated by laws, governmental and ministerial decrees. The fire protection law (Act XXXI. of 1996) was framed by the Hungarian Parliament. Duties related to this regulation must be known by individuals, legal persons and associations without legal personality and they also need to follow them. The main theme of my research is defence against fire that means fire protection and the prerequisite of that is the participation in basic fire safety education. The fire safety education is important because it draws attention to the possibilities of preventing fires, fire hazards, and the ways of successful fire defence. The success and quality of the education depends on the fire protection official, who needs to have adequate fire protection and pedagogical skills. During my research I asked students in postgraduate specialist training, who have to comply with safety and fire protection regulations during their everyday work. The results of the study confirmed that the fire protection education of the students in postgraduate specialist training was not been effective.

1. A témaválasztás indoklása

Levelező tagozatos hallgatóként a saját munkahelyemen szerzett tapasztalataim miatt választottam ezt a témát. Gyakran állítok ki tüzeset miatt hatósági bizonyítványt, amelyet általában az ügyfél a biztosítónál történő kárrendezés céljából kér meg. Amennyiben a tűzoltóság is kivonult, rendelkezésemre állnak olyan dokumentumok a tüzesetekhez kapcsolódóan, melyek részletesen leírják a tűz valószínűsíthető keletkezését és a tűz által okozott károkat. Egyes esetekben az ügyfelek saját maguk okozzák a tüzet gondatlanságukkal, mint például azzal, hogy a lakásukban égő gyertyát hagynak felügyelet nélkül, ágyban dohányoznak, vagy főzéskor a tűzhelyen felejtik ételleiket. Előfordulnak azonban elektromos tüzesetek is, amelynek oka lehet egy rossz állapotú háztartási eszköz, vagy az elektromos hálózat korszerűtlensége.

A tűz elleni védekezés már az őskortól napjainkig végigkísérte az emberiséget. Az ősember próbálkozásai és tapasztalatai által tudta a tüzet saját szolgálatába állítani. Ami ennél nagyobb jelentőségű, hogy az emberiség fejlődése során nagy szerepet játszott a tűz használata, mert „az anyagi kultúra, a civilizáció megalapozását jelentő agyagedények égetése, a fémöntés és a többi kézműves-

ipar kialakulása csak a tűz szolgálatba állításával vált lehetségessé”. (Szilágyi és Szabó 1986. p. 6.) A 30/1996. (XII. 6.) Belügyminisztériumi rendelet alapján a Debreceni Egyetemnek Tűzvédelmi Szabályzattal kell rendelkeznie, amelynek tartalmaznia kell „a tűzvédelmi oktatással kapcsolatos feladatokat”. (30/1996. [XII. 6.] BM-rendelet 3. § f) A kettős érintettség okán, munkavállalóként és andragógus hallgatóként úgy éreztem, ezt a témát érdemes választanom.

2. A vizsgálat célja

A tűz elleni védekezéssel, az új típusú veszélyforrások kivédésével, azaz a tűzvédelemmel minden embernek tisztában kell lennie. A tűzvédelmi oktatás tematikájában is erre törekszik. Céлом a témakörben nem csak az ismeretek összefoglalása, bemutatása volt, hanem az is, hogy feltárjak olyan elemeket, amelyek révén a hallgatók által gyakran unalmasnak és nehezen érthetőnek tartott tűzvédelmi oktatást érdekesebbé és érthetőbbé lehetne tenni. A tűzvédelmi oktatással és a tűzvédelemmel kapcsolatos könyvek, cikkek anyagát, a tűzvédelmi jogszabályokat, a Debreceni Egyetem 2015. évi Tűzvédelmi Szabályzatát és a honlapján közzétett első évfolyamos egyetemi hallgatók részére készített általános tűz-, munka- és polgári védelmi oktatási anyagát áttanulmányoztam. Ezeket az írott és elektronikus formában megjelent ismereteket felhasználva végeztem a kutatásomat.

3. A vizsgálat hipotézisei

A vizsgálatom hipotézisei a következők voltak:

1. A kérdőívem segítségével vizsgáltam a válaszadókat azzal kapcsolatban, milyen tudással rendelkeznek a tűzvédelmi ismeretek terén. Feltételeztem, hogy nem lesznek igazán tájékozottak a témával kapcsolatban, mivel ezt oktatás formájában éves szinten csupán egyszer hallgatták meg, így a sok információ nem igazán érte el hatását, vagy el sem hangzott az általuk meghallgatott előadáson.
2. A tűzvédelmi oktatás eredményességéhez nem elég csak a jogszabályokhoz alkalmazkodni. Feltevésém szerint a jelenlegi tűzvédelmi oktatás nem hatékony, mert nem eléggé figyelemfelkeltő és a hallgatók igényeihez sem igazodik megfelelően. Egy olyan előadást kellene tartani a hallgatók számára, amely jobban felkelti a témakörökkel kapcsolatban az érdeklődésüket és nemcsak elméleti szinten kapnának információkat, hanem gyakorlati feladatokkal is lehetne emelni az oktatás sikerességét és színvonalát.
3. A tüztől való félelemérzet általánosan jellemző az emberekre, mely az ösztönökből táplálkozik. Feltételeztem, hogy a „tűz” szóval kapcsolatban a válaszadók többsége negatív értelmű fogalmakra asszociál.

4. Elméleti háttér

A tűzvédelem definíciója a tűzvédelmi törvény szerint a „tűz elleni védekezés (a továbbiakban: tűzvédelem): a tüzesetek megelőzése, a tűzoltási feladatok ellátása, a tűzvizsgálat, valamint ezek feltételeinek biztosítása” [1996. évi XXXI. törvény 4. § b]).

A tűzvédelmi oktatás a 2015. évi BM rendelet szerint a „létesítményekre vonatkozó tűzvédelmi előírások ismertetése, amely elméleti és gyakorlati részből áll”. (9/2015. évi [III. 25.] BM-rendelet 2§ 9.) A tűzvédelmi ismeretek oktatását az iskolákban a tűzvédelmi törvény írja elő, mely alapján „Az általános és középiskolában, a szakképző iskolákban, valamint a felsőoktatási intézményekben a tanulmányi követelményekbe építve, továbbá a szaktanfolyamokon, továbbképzéseken oktatni kell az általános és az egyes szakanyagokhoz kapcsolódó tűzvédelmi ismereteket”. (1996. évi XXXI. törvény 22. § [1]) A tűzvédelmi oktatás tematikájának a következőket kell tartalmaznia: általános

tűzvédelmi ismereteket (fogalmak, jogszabályok), a tűzjelzés módját, a tűzoltó készülékek típusait, a tűzoltó készülékek és a tűzcsapok megfelelő használatát tűz esetén, és a tűz megelőzést (dohányzásra, elektromos berendezésekre stb. vonatkozó előírások). (I2) Az általános tűzvédelmi ismeretek oktatásán való részvételt a hallgatóknak aláírásukkal kell igazolniuk a jelenléti íven. Az ismeretek megszerzését a leckekönyvben a Debreceni Egyetemen a Tűzvédelmi és Munkabiztonsági Önálló Osztály igazolja. (I1) Fontos cél a tűzvédelmi oktatásban résztvevőknek olyan „elméleti, és gyakorlati ismeretek átadása, melyek segítségével a különböző veszélyhelyzetek elleni védekezésben esélyük van az életben maradásra, segíthetnek önmagukon és társaikon, valamint csökkenthetik az anyagi javakban, a környezetükben bekövetkező károkat”. (Durucz és Kollár 2006. p. 14.)

4.1. A tűzvédelem története röviden Magyarországon

Magyarországon Szent István király rendeleteiben jelentek meg az első magyar tűzvédelmi előírások. A tűz veszélyességét felismerve a gyújtogatókat szigorú törvényekkel büntették. (Komjáthy 2005) Az első tűzvédelmi rendelkezésben, akik a tűzhelyet őrizték (tűzőrök), azoknak nem kellett vasárnaponként templomba menniük. A tűzőrök foglalkoztatásának célja összetett volt, mert a megfigyelésen kívül feladatuk volt a „gyújtogatások megakadályozása, másrészt a tűzvédek megelőzése, de az is lehetséges, hogy feladatuk csupán a tűz kialakulásának a megakadályozása lehetett”. (14, p. 54.) A tűzvédek nem voltak ritkák a középkorban, melyek borzasztó pusztítást végeztek. Ennek elsődleges oka valószínűleg az lehetett, hogy abban az időben fából építkeztek. A megfelelő védelem hiánya és a gyújtogatások is a tüzek kialakulását eredményezték, melyek veszélyeztettek a településeket, az emberi életet és értékeket is. (Szilágyi és Szabó 1986) Mátyás királynak is voltak tűzvédelmi rendelkezései, egyik törvényében a gyújtogatókat halasztás nélkül perelhették, egy másikban a gyújtogatók birtokait és jószágait elvehették. Továbbá volt olyan rendelete, amely a tűzvész áldozatait támogatta, például elengedte azoknak a győri lakosoknak az adóját hat évre, akiknek a háza a tűz martalékává vált a legutolsó tűzvédekben. Werbőczy István is odafigyelt a tűzvédelem kérdésére, az általa összeállított Tripartitumban („Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve” [13, p. 3.]) is megtalálhatók a tűzvédelemmel összefüggő rendelkezések, például a nemesek elvesztették kiváltságos jogaikat, amennyiben részesei voltak falvak felgyújtásának. (14) A korábbi királyi törvényalkotáshoz hasonlóan a Tripartitum tűzvédelemmel kapcsolatos rendelkezései, „továbbra is az elrettentést, a gyújtogatókkal szembeni rendkívül szigorú büntetéseket tartalmazták, tűzmegelőzési rendelkezéseket nem foglaltak magukba”. (14, p. 56.) A XVI. század végétől már fellelhetők tűzmegelőzési rendelkezések, melyekben például előírták a tűzhelyek negyedévenkénti vizsgálatát, vagy tiltották az éjjeli tűzgyújtást. (14) A városok irányítói tűzrendészeti szabályokat hoztak. A tűzvédelmi feladatokat a lakosság és a céhek felügyelték. A lakosság bevonásával tűzfigyelő szolgálatokat kezdtek működtetni, melynek legfontosabb feladata az észlelés volt. A tűztornyok a városok fontos részeivé váltak, a tűzőrök onnan tartották szemmel a környéket, és „kiürszóval, illetve harangszóval jelezték a tüzet, irányát pedig nappal piros zászlóval, éjjel gyertyával jelezték”. (Komjáthy 2005. p. 10.) A tűz oltásakor minden éghető anyagot elraktak a tűz útjából, eszközként kézi szerszámokat, vödöröket és létrákat használtak. (Komjáthy 2005) A XVII. században a diáktűzoltóságok Debrecenben és Sárospatakon alakultak meg. A diákok eleinte csak a kollégiumokra vigyáztak, majd részt vettek a városokban keletkezett tüzek eloltásában is. (Komjáthy 2005) A megyei előjáróságok és a városi tanácsok a század közepétől egyre szigorúbb rendeleteket hoztak, például a „városok kötelesek voltak fecskendőket beszerezni, ahhoz legénységet biztosítani, éjjeliőrséget állítani, a tűz oltásához erős, képzett férfiakat toborozni, kijelölni”. (Komjáthy 2005. p. 10.) A XVIII. században II. József tűzrendészeti követelményeket határozott meg, amely a későbbi tűzvédelmi szabályozásoknak adott szakmai alapot. (Komjáthy 2005)

Az első tűzoltó egységek a XIX. században Arad, Esztergom, Gyula, Komárom, Pest, Székesfehérvár és Sopron településeken alakultak meg. Jelentős és színvonalas előrelépést jelentett ezeknek az önkéntes tűzoltóságoknak a megalakulása, mert eredményesebb beavatkozást hajtottak végre szervezetségük és kitarásuk által. A tűzvédelemben jelentős részt vállalt magára Gróf Széchenyi Ödön, aki a pesti Hivatásos Tűzoltóságot alapította meg és annak volt az első főparancsnoka. Közreműködött az első gőzfecskendő beszerzésében. Az első szervezett tűzoltóságok megalakulását az motiválta, hogy a tüzeket megelőzzék és az általuk okozott károkat csökkentsék. (Komjáthy 2005) A XX. századra már a hivatásos tűzoltóságok látványosan megváltoztak a modernizáció hatására, mely főként az ipari fejlődésnek volt köszönhető. A tűzvédelmet 1936-ban törvényben szigorították, például minden városban hivatásos tűzoltóságot kellett létesíteni. A hivatásos állami tűzoltóságok egységesen szervezett, egyenruhával és rendfokozattal ellátott szervek lettek. Az alkalmazottak kimagasló fizetést kaptak az elhúzódó munkaidő és a veszélyes munka miatt. A különböző kockázati szempontú épületek felügyeletére üzemi vagy vállalati tűzoltóságok létesültek. Az önkéntes tűzoltóságok újra megalakultak. (Komjáthy 2005)

A XXI. században megújultak a tűzvédelmi tárgyú miniszteri rendeletek. Györkös Tivadar Tűzvédelem című könyvében összefoglalóan írja le a tűzvédelmi ismereteket, feladatokat és kötelezettségeket. A szerző a tűzvédelem összes létrafokát megjárta, ezért hiteles segítséget nyújt a tűzvédelmi feladatokban és kötelezettségekben felmerülő problémák megoldására. Könyvét tananyagként is ajánlja az oktatásban felhasználni, mivel „megismertet a leggyakrabban használt feladatokkal, és bemutatja a megvalósítás lehetséges útját.” (Györkös 2009. p. 14.)

A legfontosabb – jelenleg hatályban lévő – tűzvédelmi jogszabály az 54/2014. (XII. 5.) BM-rendelet az Országos Tűzvédelmi Szabályzatról, amely a tűzvédelmi követelmények, előírások betartásáról, hatósági feladatokról, a tűzoltóságok beavatkozási követelményeiről rendelkezik.

4.2. A tűzvédelem története és szervezeti felépítése Debrecenben

A tűzoltás a középkorból fennmaradt írások szerint kötelezően a céhek feladata volt még Debrecenben is. Rendeletben lett meghatározva, hogy a tüzesetekhez például az ácsok létrával, a tímárok bőrvéderrel jelenjenek meg. Ezek az iparosok a város eltérő részein laktak, így néha sokáig tartott – főleg éjszaka – mire összegyűltek. Ezért az iskolában lévő tanulók is segítettek részvételükkel a tűz oltását. Ily módon jöttek létre a diáktűzoltóságok, akik nemcsak az iskolákat védtek a tűz ellen, hanem a városokban is segítettek a tüzet oltani. Magyarországon a Debreceni Református Főiskola diáktűzoltósága volt a legelismertebb és a leghosszabb ideig fennálló ilyen jellegű intézmény. Az 1657. évi kollégiumi törvényekben már megelhető a kollégiumi diáktűzoltóság funkcionálásának konkrét kezdeti ideje. A tűzoltásban résztvevő diákokat a város lakossága látta el élelmiszerekkel és itallal. Az 1700-as évek közepére a debreceni tűzoltó diákok már részleges alapszabállyal rendelkeztek. Nélkülözhetetlen tűzoltó eszközüik a bot volt, amelyet gerundiumnak neveztek el. „A gerundiumnak két fajtája volt: a nagybot, melynek hosszúsága 170 cm, súlya 8 kg; a másik a kisbot, mely 150 cm hosszú és 7 kg súlyú”. (Takács 2002. p. 18.) A bottal a tűzoltásnál közvetlenül a tűzoltófecskendő (machina) előtt egyenes utat törtek a tűz helyszíne felé menet, továbbá a rossz állapotú kerítéseket összezúzták és az égő házak sárfalait összedöntötték. A diákságot a város tűzoltófecskendővel is ellátta, amelyet kéthetente, de legalább havonta egyszer ki kellett próbálniuk. (Takács 2002) Napjainkban a gerundium a Debreceni Egyetem szimbólumaként ismert.

Az 1800-as évek kezdetén a diáktűzoltóknak két osztálya volt, a bontó (botosok, fejszések, vilások, horgosok, létrás, és egy lámpahordó) és a védő (machinisták) osztály. Debrecen városában már az 1850-es években megkezdődött a diáktűzoltóság hanyatlása. A város lakossága, valamint

az iparosok is az 1870-es évektől közre akartak működni a tűzoltásban. A diáktűzoltók nyáron és az ünnepnapokon nem voltak jelen Debrecenben, így ha ilyenkor keletkezett tűz, nem volt senki, aki az oltásban szakavatottan részt tudott volna venni. 1874-ben elkezdődött az önkéntes tűzoltóegyletek létrejötte. A város jelentősebb összegekkel segítette az önkéntes tűzoltóságot, valamint fecskendőket, ruhákat és tűzoltó szereket is kaptak. A diákoknak ezzel szemben nem volt megfelelő anyagi eszközük, és a város sem támogatta őket pénzügyileg, így a korral és az önkéntesek fejlődésével nem tudtak lépést tartani. A debreceni önkéntes tűzoltóság 1877. október hónapjában alakult meg 44 alapító, 193 pártoló és 63 működő taggal. Az önkéntes tűzoltóság idejében voltak olyan tüzesetek, amelyeknél a tűzoltók és a munkások hiába fáradoztak közösen a tűz eloltásában, annak a pusztító hatását nem tudták megakadályozni. Ilyen volt például az 1891. június 8-án bekövetkezett tűzvész, amikor az István gőzmalom kétemeletes raktárának padlása gyulladt ki, vagy az Újmalomban 1894. július 27-én keletkezett tűz, amelyben négy munkás is meghalt.

Az 1900-as években is volt olyan tüzeset, amelyet már nem tudtak a tűzoltók megfékezni. A MÁV műhelyében (Vagongyár) 1914. március 19-én csaptak fel a lángok, a tűz megsemmisítette az épületet, a közelben álló szertárakat és raktárakat. Szerencsére a tűzveszélyes folyadékártól sikerült megmenteni. Az önkéntes tűzoltóság keresettel rendelkező tűzoltóinak a száma 1918-ra megközelítette a 30 főt, akik éjjel-nappali szolgálatot láttak el. Az önkéntes tűzoltó testület 1919. január 1-jéig működött. Ezután a város tanácsa Szikszay Gyula parancsnokot bízta meg egy fizetett tűzoltóság megszervezésével. A hivatásos tűzoltóság szervezeti szabályának rendeletét 1921. február 1-én fogadták el, mely így átvette az önkéntes tűzoltóságtól a feladatot. A hivatásos tűzoltóságnál dr. Roncsik Jenő, mint első tűzoltó főparancsnok 1922. február 1-én kezdte meg munkáját. A tűzoltóegység mind technikailag, mind létszám tekintetében fokozatosan fejlődött. A tűzoltók életkora 1923-ban 30-33 év volt, a szolgálatot így egy fiatal tűzoltóállomány látta el. A városban ekkor 1596 távbeszélő állomás volt, amely segítette a mihamarabbi tűzjelzéseket. A tűzoltósággal közvetlen tűzjelző telefonvonallal volt összekapcsolva a Csokonai Színház és az István gőzmalom, a Hungária Malom épületében pedig tűzjelző berendezést építettek be. A MÁV gépjármű műhelyének tűzoltó csapata is segítette a hivatásos tűzoltóság munkáját. Fontossá vált a tűzoltói képzés, amely 322 gyakorlati és 99 elméleti órából tevődött össze. A tűzoltó laktanya Debrecenben ekkor még a Csapó utcán helyezkedett el. A Hajdú megyei Tűzoltó Szövetség 1924. december 7-én alakult meg a debreceni hivatásos tűzoltóság javaslatára, melynek a már említett dr. Roncsik Jenő lett a titkára. Debrecenben a mentőszolgálatot és az elsősegélynyújtást is a tűzoltóság tartalékosai látták el. Az 1930-as évektől a debreceni tűzoltók többször is megmérették erejüket és tudásukat a tűzoltóversenyeken. Magyarország első Tűzrendészeti Törvénye 1936-ban jelent meg, melyben kiemelkedő szerepe volt dr. Roncsik Jenőnek is. A katonai tűzoltó csapatok oktatására a 40-es években a hivatásos tűzoltóságok eminens tisztjeit küldték ki a frontra. A tűzoltóság életében figyelemre méltó változást az 1948. évi Kormányrendelet hozott, melynek értelmében a hivatásos, az üzemi és az önkormányzati tűzoltóságok megszűntek, helyüket az állami tűzoltóság vette át. A rendelkezés kimondta, hogy „a legénység részben önkéntes jelentkezés, részben hatósági kötelezettség alapján áll majd össze”, és a „tűzoltóság felügyelete a belügyminiszter alá tartozik, akinek alárendeltségébe tartozott az országos tűzoltó főparancsnok”. (Takács 2002. p. 38.) A tűzoltóság 1952-ben hatósági jogkört kapott, így a megelőző tűzrendészetben az ellenőrzések és az intézkedések száma megnövekedett. Az országos tűzoltóversenyeken, kismotorfecskendő szerelésben, az 1960-as évek közepétől már korszerűbb eszközökkel versenyezhettek a debreceni tűzoltók, akik számos éven át országosan legyőzhetetlenek. Az 1961-es nagyhegyesi gázkitörés, az István malomban 1971-ben, továbbá a közlekedési vállalatnál, a konzervgyárban, a Biogalban,

az egyik debreceni kollégiumban, vagy a Hortobágyi Nemzeti Parkban bekövetkezett tüzesetek mind kitartást követeltek a tűzoltóktól.

Az új katasztrófavédelmi törvény (2011. évi CXXVIII.) átalakította, illetve új alapokra helyezte a katasztrófák elleni védekezés szisztémáját. (Bérczi 2014) A tűzvédelem közfeladat, melyet Magyarországon 2012. január 1-jétől újra az állam végez. (15) A Debreceni Hivatásos Tűzoltóparancsnokság a Hajdú-Bihar Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság Debreceni Katasztrófavédelmi Kirendeltségének alárendeltségében funkcionál. (15) A tűzoltó állomány tagjai az ország második legnagyobb városában és környékére a riasztást követő két percen belül vonulnak. A debreceni tűzoltók felelősek arra, hogy a bajbajutottak életét, értékeit mentik, így milliárdokba mérhető értékekre felügyelnek a lakosság körében. (Takács 2002)

5. A vizsgálat módszertana

5.1 A vizsgálat körülményei

A vizsgálatom eszközeként kérdőívet használtam, amely az általam megfogalmazott 30 kérdésből állt össze. A kérdőíves vizsgálat célja az volt, hogy feltárjam, a tűzvédelmi oktatáson az előadó által ismertett egyes tűzvédelmi ismeretek mennyire közismertek a kérdőívet kitöltő hallgatók körében. A kérdőívem témája ezért a tűzvédelmi oktatással kapcsolatosan megszerzett tudást elemzi. A kérdőívek Hajdúböszörményben a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karán 2016. év január hónapban szakirányú továbbképzési szakon tanuló hallgatóknak lettek kiosztva. A 60 darab kérdőívből 54 darabot kaptam vissza kitöltve. A válaszadási arány 90%-os. A kérdőívek kitöltése anonim és szabadon választható volt. A kutatásomat három részre bontottam. Az első részben a szociodemográfiai adatokat vizsgáltam, az alábbi információkat kerestem a válaszadóra vonatkozóan:

- neme, életkora, családi állapota,
- állandó lakóhelyének településtípusa és megyei elhelyezkedése,
- legmagasabb iskolai végzettsége,
- tanult szakja, évfolyama,
- előző félévi tanulmányi eredménye,
- utolsó tűzvédelmi oktatáson való részvételének ideje.

A második részben a tűzvédelmi ismeretkörökkel kapcsolatos tudást vizsgáltam, arra voltam kíváncsi, hogy a válaszadó tudja-e:

- a tűzvédelmi oktatásra vonatkozó jogszabályt,
- kit kell értesítenie tüzeset észlelésekor, és a tűzjelzés milyen adatokat tartalmazzon,
- az elektromos eredetű tüzeket mivel nem szabad oltania,
- milyen időközönként kell részt venni az intézmény elhagyásának (tűzriadó tervben előírt) gyakorlatán,
- mi segíti a tájékozódását az intézmény gyors, és biztonságos elhagyásánál,
- hogyan előzhető meg a tüzek keletkezése,
- hol szabad dohányozni az oktatási intézményben,
- a tűz, a tűzvédelem és a tüzeset (tűz elleni védekezés) fogalmát,
- melyek az égéshez szükséges feltételek,
- ki a tűzoltók védőszentje,
- milyen típusú kézi tűzoltó készülékek vannak,
- milyen jelzést kell hallani, amennyiben az iskolában tűz üt ki.

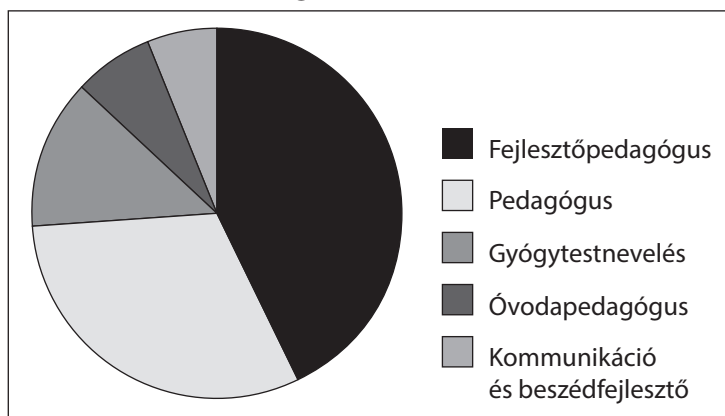
A harmadik részben az általános kérdésekre adott válaszokat vizsgáltam, a válaszadóra vonatkozóan az alábbiakat kívántam megismerni:

- mit ír le először a tűz szóval kapcsolatban,
- egyetért-e azzal, hogy az iskolákban a tűzvédelmi ismereteket oktatni kell,
- egyetért-e azzal, hogy meg kell büntetni azt a személyt, aki szándékosan tüzet okoz,
- egyetért-e azzal, hogy az a személy, aki tüzet, vagy annak közvetlen veszélyét észleli, azt köteles jeleznie,
- volt-e már részese tűzesetnek,
- amennyiben részese volt tűzesetnek mi okozta azt,
- hasznosnak tartja-e a tűzvédelmi oktatáson megszerzett ismereteket,
- a tűzvédelmi oktatás távoktatásban, vagy a személyes oktatásban történő formáját tartja-e jobbnak.

5.2. A vizsgálat eredményeiből

A válaszadók közül 23 fő (43%) fejlesztőpedagógus, 17 fő (31%) pedagógus, 7 fő (13%) gyógytestnevelés, 4 fő (7%) óvodapedagógus, 3 fő (6%) kommunikáció és beszédfejlesztő szakon tanul (1. ábra)

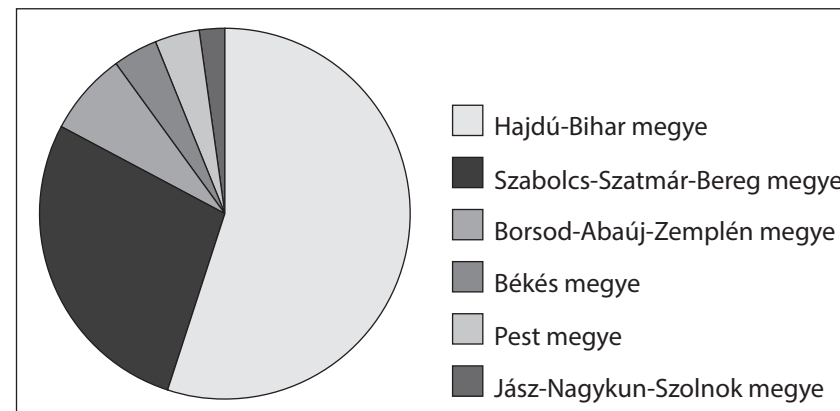
1. ábra A válaszadók megoszlása tanult szak szerint (N = 54, százalékban megadva)

Forrás: saját szerkesztés

A kérdőívet kitöltők közül 30 fő (55%) Hajdú-Bihar, 15 fő (28%) Szabolcs-Szatmár-Bereg, 4 fő (7%) Borsod-Abaúj-Zemplén, 2 fő (4%) Békés, 2 fő (4%) Pest és 1 fő (2%) Jász-Nagykun-Szolnok megyében rendelkezik állandó lakóhellyel (2. ábra)

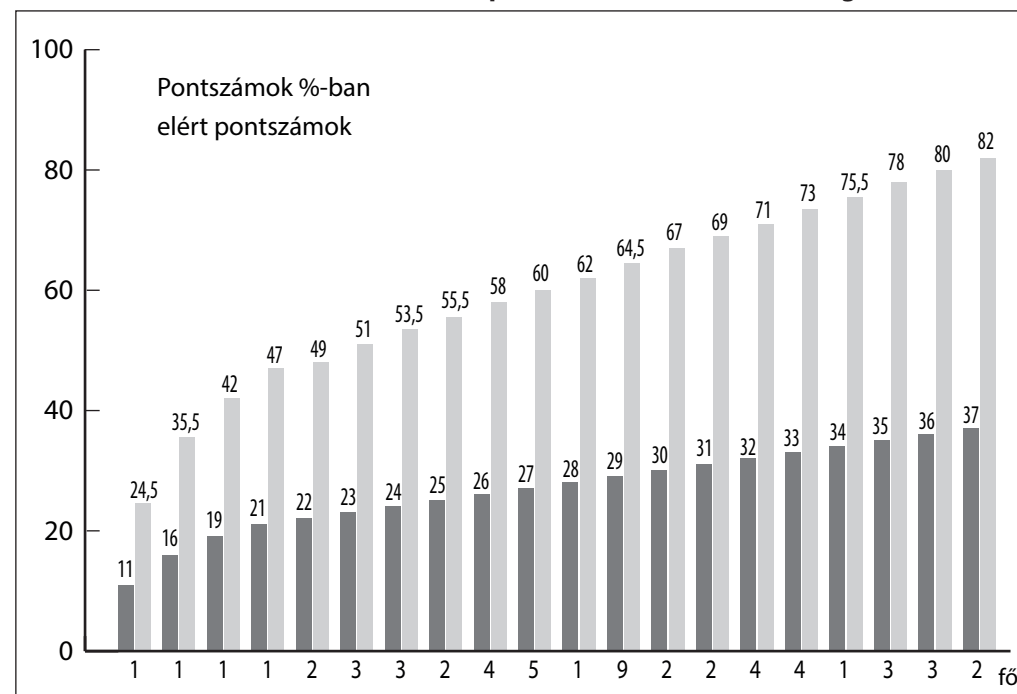
2. ábra A válaszadók megoszlása megyék szerint (N = 54, százalékban megadva)

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók teszten elért eredményeit a 3. ábra mutatja be. Az elért pontszámok felett piros betűvel a maximálisan elérhető 45 pontnak a százaléka van feltüntetve.

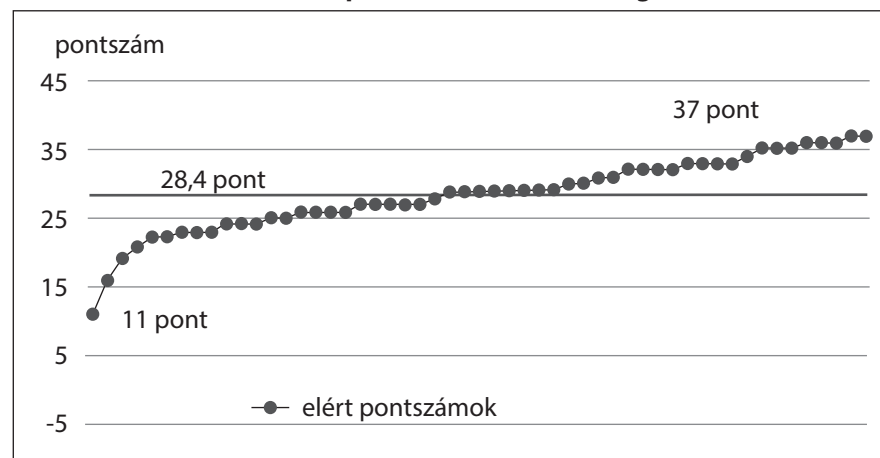
3. ábra A válaszadók tudásteszten elért pontszámai (N = 54, főben megadva)

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók közül a maximális 45 pontot nem érte el senki. A kérdőívet kitöltők a tudásteszten átlagosan 28,4 pontot értek el, mely a teljes pontszám 63,1%-ának, tehát kevesebb, mint 2/3-ának felel meg (4. ábra)

4. ábra A tudásteszten elért pontszámok és azok átlagai (N = 54)

Forrás: saját szerkesztés

5.3 A kutatásom következtetései

Első hipotézisemben arra kerestem a választ, hogy a válaszadók milyen tudással rendelkeznek a tűzvédelmi ismeretkörök terén. Azt feltételeztem, hogy a válaszadók nem lesznek igazán tájékozottak a témakörökkel kapcsolatban, a válaszadók tudásteszten elért eredménye alapján ez beigazolódott.

A válaszadók leírták, hogy unalmasnak tartották az előadást és az előadót is, aki ráadásul száraz jogszabályokkal tette negatív értelemben emlékezetessé az előadását. Voltak olyanok is, akik túl rövidnek tartották az előadást, konkrét útmutatót sem kaptak, és nem is értették a leadott anyagot. Olyan is volt, aki a gyakorlati részt hiányolta, vagy oda se figyelt. Második hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a jelenlegi tűzvédelmi oktatás nem hatékony, mert nem eléggé figyelemfelkeltő és a hallgatók igényeihez sem igazodik megfelelően. A fent leírtak alapján ez a feltételezésem is beigazolódott.

A tűztől való félelemérzet általánosan jellemző az emberekre, mely az ösztönökből táplálkozik. Harmadik hipotézisemben feltételeztem, hogy a tűz szóval kapcsolatban a válaszadók többségének negatív tartalmú szó fog először eszébe jutni. Ez a feltételezésem nem igazolódott be, mivel a tűz szóval kapcsolatban az 54 főből 31 főnek (57%) pozitív jelentésű szó (például: meleg, fény) jutott először az eszébe.

Összességében a kutatásom eredménye igazolta, hogy a szakirányú továbbképzési szakon tanuló hallgatók számára a tűzvédelmi oktatás nem volt elég hatékony.

Felhasznált irodalom

Bérczi László (2014): Az extrém körülmények közötti tűzoltói beavatkozások biztonságát növelő eszközrendszer fejlesztések az integrált katasztrófavédelem rendszerében, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai Műszaki Doktori Iskola, Budapest, (Online) http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/berczi_laszlo.pdf (Letöltés dátuma: 2016. március 15.)

Durucz József és Kollár István (2006): A tűzvédelmi oktatás, képzés, továbbképzés, vizsgáztatás és tájékoztatás, Verlag Dashöfer Szakkönyv Kiadó Kft., Budapest

Györkös Tivadar (2009): Tűzvédelem, CompLex Kiadó Jogi és Tartalomszolgáltató Kft., Budapest

Komjáthy László (2005): Magyarország tűzvédelmi helyzete az EU-tagság függvényében, tekintettel a közigazgatási reform és a tűzvédelmi képzés helyzetére, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, Budapest

http://uninke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2005/komjathy_laszlohu.pdf (Letöltés dátuma: 2016. március 07.)

Szerényi István és Gazsó Anikó (2002): Munkavédelem, tűzvédelem, környezetvédelem, Szerényi és Gazsó Bt., Pécs

Szilágyi János és Szabó Károly (1986): A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig, BM Könyvkiadó, Kecskemét

Takács Imre (2002): 125 éves a Debreceni Tűzoltóság, Debreceni Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóság, Fábíán Bt., Debrecen

Internetes források

11., A Debreceni Egyetem tűzvédelmi szabályzata http://www.unideb.hu/portal/sites/default/files/szabalyzatok/Tuzvedelmi_Szabalyzat_150423.pdf (Letöltés dátuma: 2016. március 02.)

12., Tűzvédelmi, munkavédelmi és polgári védelmi oktatás a Debreceni Egyetem I. évfolyamos hallgatói részére <http://munkavedelem.unideb.hu/1eves.html> (Letöltés dátuma: 2016. március 02.)

13., Csiky Kálmán (1899): Werbőczy István és Hármaskönyve, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest <http://mek.oszk.hu/06900/06940/06940.pdf> (Letöltés dátuma: 2016. április 02.)

14., Albert Albert (2005): A tűz elleni védekezés a büntetésektől a szabályozás kialakulásáig. Jog történelmi szemle, Budapest, 2005/3. 54–62. old. <http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/TanszekiKiadvanyok/doc/JSZ200503.pdf> (Letöltés dátuma: 2016. március 13.)

15., Hajdú-Bihar Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság honlapja, Tűzvédelemről <http://hajdu.katasztrofavedelem.hu/tuzvedelem> (Letöltés dátuma: 2016. március 19.)

Jogforrások

1996. évi XXXI. törvény a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600031.TV# (Letöltés dátuma: 2016. március 15.)

30/1996. (XII.6.) BM rendelet a tűzvédelmi szabályzat készítéséről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600030.BM (Letöltés dátuma: 2016. március 15.)

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100128.TV (Letöltés dátuma: 2016. március 15.)

54/2014. (XII. 5.) BM rendelet az Országos Tűzvédelmi Szabályzatról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1400054.BM&celpara=#xcelpara (Letöltés dátuma: 2016. március 15.)

9/2015. (III. 25.) BM rendelet a hivatásos katasztrófavédelmi szerveknél, az önkormányzati és létesítményi tűzoltóságoknál, az önkéntes tűzoltó egyesületeknél, valamint az ez irányú szakágazatokban foglalkoztatottak szakmai képzési követelményeiről és szakmai képzéseiről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1500009.BM (Letöltés dátuma: 2016. március 15.)

A közművelődés szervezeti változásai Hajdúböszörményben

CHANGE IN ORGANISATION OF COMMUNITIY CULTURE
IN THE TOWN HAJDÚBÖSZÖRMÉNY

Tóth Anikó hallgató
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

In the past decades cultural needs and services have undergone a big change. Previously public education had a state-controlled and funded organization, which followed generally regulations but since the democratic transition we can observe permanent changes in this field, too. The aim of the paper is to present the contemporary cultural life of a Hajdú town with great cultural traditions. The author shows her findings through the work of the “Szabadhajdú Közművelődési Média és Rendezvényszervező” non-profit Ltd. She also examined how many and what kind of public education institutions constitute the Holding and what kind of programmes they offer. Within this she primarily examines how diverse and valuable cultural tradition has Hajdúböszörmény and what cultural programs are offered today to the local public and to anyone interested from elsewhere.

1. A téma indoklása

A felsőoktatásban elkezdett tanulmányaim alkalmával ismerkedtem meg jobban Hajdúböszörménnyel. Ez a város jóval kisebb, mint Debrecen, mégis úgy gondolom, hogy itt igen kiváló programokon lehet részt venni. Magam is megjelentem szakmai gyakorlat keretein belül, mint diák közreműködő, a Hajdúsági Jazz Napokon, illetve a Hajdúhéten, és szabadidős foglalkozásokat szerveztünk a gyerekeknek a Tájházakban, a minden nyáron megszervezett nyári táborban.

Úgy gondolom, hogy Hajdúböszörményben minden korosztály számára van lehetőség a kapcsolódásra, szórakozásra, művelődésre. A város megpróbál a rendezvényeivel hatni, és kiszolgálni a lakosság minden kulturális igényét. Bármi is legyen a cél, sok mindenre van itt lehetőség. Aki olvasni szeret, több ezer könyvével várja őt a könyvtár, s szabadidő programokkal kecsegtet a Tájház. Aki pihenésre vágyik, nem hagyhatja figyelmen kívül a Fürdőkertet sem. Felemelő érzés, mikor egy csapat szakember napokig, hetekig, sőt van, hogy hónapokig szervez, előkészületi munkákat végez, mielőtt létrejön egy rendezvény. Minden apró részletre figyelni kell, mindent át kell látni ahhoz, hogy zökkenőmentesen alakuljanak a dolgok. A végén pedig learatni a babérokat azzal, hogy látjuk, mennyire elégedettek a résztvevők.

Az érem másik oldalán viszont az helyezkedik el, hogy néhány kulturális program olyan borsos áron kínálkozik a kedves közönségnek, amit az átlagpolgárt, még ha érdekelné is, sajnos nem tud megfizetni, miközben a törvények szerint a művelődés joga mindenkit megillet.

2. A vizsgálat célja

A város művelődésének a koordinálója lett a Szabadhajdú Közművelődési Média és Rendezvény-szervező Nonprofit Kft. Ennek a szervezetnek a létrejöttét, működését, gazdálkodási tevékenységét, a várossal való együttműködését kívánom elsősorban megismertetni. Emellett a város tradicionális értékeiről, a jelenlegi életéről, illetve a fejlesztési stratégiájáról szerzett információkat vizsgálom abból a szempontból, mennyire alkalmasak a lakosság kulturális életét színvonalasabbá tenni, sajátos arculatát megőrizni.

3. A vizsgálat hipotézise

Noha a művelődés mint szolgáltatás napjainkban szintén a piac törvényei szerint működik, ebben a városban sikerült egy eredményes modellt kialakítani. Andragógus hallgatóként úgy gondolom, hogy ebben jelentős szerepe van a város korábbi hagyományainak (hajdú városok központja, a városlakók polgárosodása stb.), amit sikerült nemcsak megőrizni, hanem új perspektívákat is adni. Másrészt itt is tapasztalható egy kulturálisan is leszakadó réteg megjelenése. Végül azt is feltételezem, hogy az andragógus képzés visszaesése miatt a közeljövőben a művelődés szervezésében hiányozni fognak a felkészült szakemberek.

4. Elméleti háttér

4.1. A közművelődést és intézményeit meghatározó alapgfogalmak:

A művelődés „Olyan interakció, amelynek során az egyén elsajátítja a létezéshez szükséges ismereteket, értékeket.” (13) Jellege szerint beszélhetünk egyéni vagy közösségi folyamatokról. Természetesen az ismeret anyaggal állandó egymásra ható rendszerben álnak, melyeket folyamatosan értelmezünk, alakítunk és egy rendszerben helyezünk el. Fontosságában talán az rejlik, hogy elengedhetetlen az emberek számára, mivel általa kapcsolódnak be a társadalom viszonyrendszerébe, és bizonyos alapfokú tudást ennek köszönhetően sajátítanak el. Magától érthetődő, hogy ez a folyamat a munka és oktatás világában, és a személyközi kapcsolatokban állandóan bővül.” (14)

1. A művelődéshez való jog: „A Magyar Köztársaság Alkotmánya minden állampolgár számára biztosítja: nemre, korra, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti, etnikai- vagy társadalmi származásra, vagyoni-, születési-, vagy egyéb helyzetre való megkülönböztetés nélkül.” (15)

A társadalom minden tagja ez által lehetőséget kap, hogy a közművelődési intézmények minden formáját igénybe vegye, könyvtárba, múzeumba látogasson és tudomása legyen a kulturális örökség javairól.

2. A közművelődés: „A kulturális szféra azon ágazata, ezen belül intézményrendszere, amely az aktív közösségi művelődést és a kulturális javak, szolgáltatások közvetítését végzi.” (16)

4.2. Hajdúböszörmény város rövid bemutatása

Debrecentől 18 km-re található Hajdú-Bihar megye második legnagyobb városa, Hajdúböszörmény. Különösnek mondható ez a város, mert sajátos arculattal rendelkezik. Az évezredek során elmondható róla, hogy sokszor hányatott sorsot tudhatott magáénak. Az itt élők büszkéek múltjukra, és máig is él bennük a hajdú öntudat. Hajdúböszörmény első okleveles említése csak 1248-ban fordult elő, de már az előző századokban is jelentős kereskedelmi szerepet játszott. A böszörményiek török és bolgár származású népként ismertek, akik az árucserében, a kereskedelemben mindig is élen jártak. Országszerte közismertté váltak vásárai. 1410-ben, Luxemburgi Zsigmond

idejében mezővárossá avatták. A korábbi ismeretek szerint jelentős számú, a magyar történelemben kiemelkedő család birtokaként szerepelt. Földesurai közé tartoztak a Brankovicsok, a Hunyadiak, majd a XVI. század elejétől a Báthoriak. Az egyik legnagyobb műemlékünk a máig is látható városszerkezet, amely a XV. században alakult ki. Négy sugárút indul ki a városközpontból, amelyet kettős körútrendszer szel át. Annnyira jellegzetes ez a városszerkezet, hogy a külföldi egyetemeken is példaként említik az építész hallgatóknak. (Magyar–Finn Baráti Társaság Hajdúböszörményi csoportja, 2008)

Egy gyönyörű szoborcsoportot állítottak a város főterén, mellyel tisztelni akartak a hajdúvárosoknak és a hajdúvitézeknek. A hajdú szó a „hajtó” szóból ered, mely Bocskai segédeknek és híveinek valódi foglalkozása volt. A letelepedéssel együtt a város lakói nem csak nemesi címben, hanem adómentességben is részesültek. De természetesen ezzel szemben, ha úgy hozta helyzet, kötelesek voltak fegyveresen helyt állni Bethlen Gábor és Bocskai István fejedelmek szabadságharcaiban. Majd a XVII. századtól teljesen más életforma és életvitel jellemzi a város lakóit. A hajdúvitézekből földművelő hajdúgazdák lettek, illetve bérelhettek birtokokat a meglévő adománybirtokok mellé. Köztük a közeli Zeleméren, Viden, Szentgyörgyön, Geszteréden és Szakolyban is volt lehetőségük a bérlésre. A városban lakó birtokos réteg, akik a város gazdálkodását irányították, szívügyüknek érezték támogatni a kultúrát is. Az 1621-től egészen a mai napig fennálló gimnáziumban, mely (Bocskai István nevét kapta) olyan európai hírű tanárok oktattak, mint például a zsoldár Nagy István, akinél a nemzet nagy költője, Csokonai Vitéz Mihály sokszor vendégeskedett, vagy a jeles botanikus Diószeghy Sámuel. Falai között tanított még Gyulai Pál, a reformkori regényíró és a nehéz sorsú, fiatalon tragikus körülmények között, balesetben elhunyt Kertész László. (Magyar–Finn Baráti Társaság Hajdúböszörményi csoportja 2008)

A szabadságharcot követően a Hajdúkerületeket felszámolták az 1867. évi kiegyezés után. Az 1876-tól szervezett Hajdú Vármegyének pedig Debrecen lett a székhelye, mivel időközben nagyon gyorsan fejlődött. Ezt a böszörményiek igen nagy csalódásként élték meg.

2015-ös adatok alapján a lakosság száma 31 224 fő. (11) Az iskolázottsági szintet megfigyelve sajnos még mindig az általános iskolai végzettséggel rendelkezők azok, akik nagy számban fordulnak elő. Igen nagy a szakmunkás, szakközépiskolai illetve gimnáziumi tanulmányokat végző emberek száma. Boldogító tény, hogy a felsőfokú tanulmányokat végzettek száma is fokozatos emelkedésnek indult. (Dr. Baranyai et. al. 1998)

Az oktatás a város életében kiemelkedő jelentőségű. A legrégebbi hagyományokkal a Bocskai István Gimnázium rendelkezik, mely országosan is jó hírnévre tett szert. Jogelődjét már a Debreceni Református Kollégium partikulájaként jegyezték 1621-ben. Homlokzatán a felirattal: „A tudományoknak emelte H.böszörmény város közönsége és a hajdú birtokosság MDCCC LXIV” jelzi az intézmény és a város szoros összetartozását.” A Széchenyi István Szakközépiskola évtizedek óta a mezőgazdaság számára képzzi a szakembereket, hiszen a szakmunkás utánpótlás nagyon fontos a város életében. (Dr. Baranyi et. al. 1998)

A 46 éves, máig is működő Veress Ferenc Szakképző Iskola tárt karokkal várja tanulóit. A szakközépiskola a következő szakmáknak tanulására invitálja az ifjúságot: vendéglátás-idegenforgalom, informatika, közgazdaság, üzleti adminisztráció, kereskedelem-marketing. (12)

Említést kell tennünk a felsőoktatásról is. Az 1971-ben induló Wharga István Pedagógiai Főiskoláról, amely ma már a Debreceni Egyetem Gyermekevelési- és Felnőttképzési Karaként működik.

4.3. Művelődési lehetőségek a városban

A városi könyvtár több mint 60 000 kötettel, köztük többféle napi-, heti-, és havilappal várja az olvasni szeretőket. Gyermekrészleg, kézikönyvtár, olvasórészleg is egyaránt megtalálható az intézményen belül. A régi Hajdúkerület településeinek levéltári anyagát a városi fióklevéltár őrzi a kutatók számára. 1924-ben hozták létre a mai napig fennálló Városi Múzeumot Hajdúböszörményben. Megalapításában jelentős érdemei voltak az alapító H. Fekete Péternek, aki egy polgári leányiskola igazgatója volt. A múzeum tárlati anyagának legjelentősebb részét régészeti, történeti anyagok és néprajz képezték. (Dr. Baranyi et.al 1998)

A város kulturális vérkeringésében fontos és meghatározó szerepet játszik a Sillye Gábor Művelődési Központ és Községi Ház, amelynek a jogelődje az 1950-ben alapított Művelődési Ház (közismert néven csak Petőfi-ház) volt. Alapfunkciói ez időben a politika, ideológiai nevelés, különös tekintettel a munkásosztály és vele szövetséges szövetkezeti parasztság politikai kultúrájának a fejlesztése, továbbá a lakosság szakmai és általános műveltségének emelése, szórakoztatás az amatőr művészeti csoportok, klubok, szakkörök működtetése volt. A művelődési központ korábban monolit tömbje megbomlott. Részben az intézmény belülről formálódott át, részben külső változások érték. A népfőiskola, öntevékeny civil csoportok, a helyi televízió lazították fel a négy évtizede megszilárdult szerkezetét. A politikai akaratot végrehajtó művelődéspolitikai eszközökből, a helyi lakosság tényleges igényeit szolgáló közösségi házzá alakult át. Maga köré gyűjtve a civil társadalmi kezdeményezéseket, de átörököltette a más közművelődési intézmények hiányát pótló funkciót is. 1996 januárjától az intézmény új neve: Sillye Gábor Művelődési Központ és Községi Ház. A feladatellátás és a finanszírozás nem sokat változott a rendszerváltásig, azonban az azt követő években állandó átszervezéseket hoztak a gazdálkodásban és a működésben egyaránt. Beindul a művelődési ház gazdasági hasznosítása és kapacitásainak feltérképezése. A művelődési intézmény feladatellátását a TEÁOR-nak megfelelő kategorizálása szerint közösségi művelődési tevékenységet látott el. Az alapítói okiratban leírtak alapján vállalkozást nem folytatott. De más bevételi forrásai során technikai eszközeit, terméit bérlésre bocsátotta, termékbemutatókat, vásárokat, programokat szervezett, hirdetéseket készített pénz fizetése ellenében. Ez utóbbiakból sikerült pénzforráshoz jutni. A vagyonról Hajdúböszörmény Város Önkormányzata rendelkezett. Az SMGK-hoz 2006-ban az alábbi közművelődési létesítmények tartoztak a székhelyen kívül: Fürdőkeri Ifjúsági Szabadidőközpont, hajdúvidi művelődési ház, Szabadhajdú Közművelődési Intézmény. A Sillye Gábor Művelődési Központ és Községi Ház önállóan gazdálkodó költségvetési szervként rendelkezett. (Horváth és Bartha 2014)

5. Szabadhajdú Közművelődési Média és Rendezvényszervező Nonprofit Kft.

Az előző művelődési ház átalakításánál az alternatív közművelődési feladatellátás megjelenésének célja egy sikeresebb munkát végző szervezet kialakítása volt. Ehhez kötődött a települési közösségi önszerveződések fokozottabb ösztönzésének és segítésének szándéka, hatályosabb tematikai rendszerek kiépítése, a technikai eszközrendszer korszerűsítése, a lakosság folyamatos és hatékony információs kiszolgálása. Ezen felül az új közművelődési szervezettől azt várták el, hogy gondolja át a közinformálás rendszerét a településen, és valósítsa meg egy, a város közönségének minden igényét kielégítő intézményi formát. Ennek ellenére a képviselőtestület nem csak egyedül gazdaságossági és pénzügyi álláspontokat kívánt érvényesíteni, a közpénzek iránti felelősségből az addigi gazdálkodási rendszert nem tartotta megfelelőnek. Az alapító kizárólagos elvárása az volt, hogy az alternatív szolgáltatás szervezési móddal az előző költségvetési szinthez képest jelentősen emelkedjenek a megtakarítások. Az új közművelődési és média szervezet, Szabadhajdú Közművelődési Média és Rendezvényszervező Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság néven

lett bejegyezve 2007. szeptember 1-jén. A társaság alapítója, 100%-os tulajdonosa Hajdúböszörmény Város Önkormányzata. (Lévai Antal kézírata 2014)

Ennek a szervezetnek a struktúráját, működését vizsgáltam.

5.1. A vizsgálat módszerei

5.1.1. Dokumentumelemzés

A Szabadhajdú Közművelődési Média és Rendezvényszervező Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság saját működését nonprofit jellegének megfelelően végzi, a jogszabályban előírt dokumentumaiban rögzíti a saját szervezeti, hatásköri, gazdálkodási sajátosságait, valamint a hozzá tartozó kilenc szervezetnek a működését. Ennek legfontosabb dokumentuma a Szervezeti és Működési szabályzata.

A társaságot alkotó szervezetek: Sillye Gábor Művelődési Központ, A hajdúböszörményi városi televízió, A Szabadhajdú hetilap, a Hajdúsági Tükör folyóirat, a Fürdőkert Ifjúsági Szabadidő Központ, a Tájházak (skanzen), a Maghy Galéria, a Tourinform Iroda, a HBCOM informatikai szolgáltató, a www.hajduboszormeny.hu honlap szerkesztése. Két rendezvényszervezővel készített interjú alapján szuibjektív véleményalkotásra nyílik lehetőség.

Felhasznált irodalom

dr. Süli-Zakar István és dr. Kasza Sándor (szerk.) (1998): *Hajdú-Bihar megye kézikönyve*, Ceba Kiadó, Budapest

Lévai Antal (2014): *Önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok térnyerése a közszolgáltatások biztosításában* In: Horváth M. Tamás és Bartha Ildikó (szerk.): *Gyűrűk és sugarak, Mit nyújt egy magyar város?*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, pp. 22–36.

Nagy Emília (2014): *Kettős kötés. Kulturális feladatok szervezésének alakulása*, In: Horváth M. Tamás és Bartha Ildikó (szerk.): *Gyűrűk és sugarak, Mit nyújt egy magyar város?*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, pp. 55–77.

Hajdúböszörmény Város Önkormányzat Képviselő Testületének rendelkezése (2008.11.27.)

Hajdúböszörmény Vagyongazdálkodó Zrt. Szervezeti és Működési Szabályzata (2012. 12. 01.)

Magyar–Finn Baráti Társaság Hajdúböszörményi csoportja (2008) *Hajdúböszörmény 1987–2007*, Fábrián Nyomdaipari Bt.

Internetes hivatkozások

I1., <http://nepesseg.com/hajdu-bihar/hajduboszormeny> (2016.03.07.)

I2., <http://www.hajduboszormeny.hu/onkormanyzat/index.php/veress-ferenc-szakkepzo-iskola> (2016. 01.20.)

I3., <http://docplayer.hu/200640-Kozmuvelodesi-fogalomtar.html> (2016.02.13.)

I4., <http://docplayer.hu/200640-Kozmuvelodesi-fogalomtar.html> (2016.02.13.)

I5., <http://docplayer.hu/200640-Kozmuvelodesi-fogalomtar.html> (2016.02.13.)

I6., <http://docplayer.hu/200640-Kozmuvelodesi-fogalomtar.html> (2016.02.13.)

A koragyermekkorai nevelésben megnyilvánuló attitűdök a bölcsődében dolgozó kisgyermeknevelők körében

ATTITUDES MANIFESTING IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION AMONG INFANT TEACHERS WORKING IN NURSERY

Tóth Eszter Júlia hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

According to the main goal of my investigation I tried to estimate the opinion of the infant and child development students and the professionals working in this field on the attitudes necessary during the pedagogical and caring work in nurseries. Altogether 100 respondents were involved in the questionnaire survey, 50 second year students of the Faculty of Child and Adult Education of the University of Debrecen (both full time and distance learning courses). The other group of the respondents were professionals in the field of infant and child development, who were employees of the Játékvár Infantry in Budapest, the Nursery in Honvéd street of the Joint Nursery Institution of Debrecen and the Municipal Nursery in Hajdúböszörmény at the time of the survey. According to the respondents the most important attitudes are patience, empathy and problem solving skills.

1. Bevezetés

Az eddigi tanulmányaim alapján úgy vélem, hogy koragyermekkorai életszakaszban megnyilvánuló pedagógiai jellegű nevelő hatások és azok milyensége jelentős mértékben befolyásolják az adott gyermek személyiségének, illetve kognitív és motorikus képességeinek a kialakulását. A csecsemő- és kisgyermeknevelők kiemelt szerepet vállálnak az említett területek intézményes keretek közti fejlesztésében, ezért is tartottam fontosnak hallgatói minőségemben vizsgálni a nevelő- és gondozómunkához szükséges attitűdöket. Úgy érzem, a tanulmány elkészítése közben tapasztaltak elősegítették az egyetemi alapképzés és a szakmai gyakorlatok során szerzett ismeretek minél szélesebb körű értelmezését, melyek támaszul és segítségként szolgálhatnak pályakezdő csecsemő- és kisgyermeknevelőként. A vizsgálat fő célkitűzése értelmében igyekeztem a kisgyermeknevelőként dolgozó, valamint a csecsemő- és kisgyermeknevelő BA képzésben részt vevő hallgatók véleményét megismerni azzal kapcsolatban, hogy milyen jellegű attitűdök szükségesek a koragyermekkorai nevelés gyakorlata közben. Célom volt továbbá feltárni, majd lehetőség szerint értelmezni a két megkérdezett csoport esetlegesen eltérő véleményeit.

2. Elméleti áttekintés

2.1. A személyiség

A csecsemő- és kisgyermeknevelő hivatást választó személyek esetében kiemelten fontos, hogy megfelelő szinten sajátítsák el és alkalmazzák a professzionális nevelőmunkához szükséges elméleti ismereteket. Az egyetemi alapképzés tantervében nemcsak pedagógiai jellegű tárgyak vannak jelen, hanem a hallgatók alapjaiban megismerkednek a pszichológiával, mint tudománnyal, hiszen „a pszichológiai szemlélet valamilyen formában, több-kevesebb következetességgel mindig tükröződik a pedagógiai elméletekben.” (Allport 1986a p. 54.)

Személyt szerint fontosnak tartom a koragyermekkel kapcsolatos különböző lélektani elméletekben való tájékozottságot, melyek a gondozó- és nevelőmunka során a különböző gyermeki megnyilvánulásokra magyarázatul szolgálhatnak. Az adott egyén személyiségének alakulását nem csak a veleszületett, kódolt genetikai tényezők, hanem a társas környezete is nagymértékben befolyásolhatja. A pszichológiai könyvek tanulmányozása közben jelentős számú és egymáshoz hasonló tartalmú meghatározásokat olvastam, tudományos keretek között is elfogadott tény, hogy „a személyiség fogalmának nincs egységes, általánosan elfogadott definíciója.” (Balogh és Kelemen 2005a p. 5.) Úgy érzem, a Fodor Lászlótól idézett mondat akár a laikus ember számára is érthető formában közli a személyiség fogalmának a lényegét „...az egyedi ember veleszületett és szerzett, individuális testi és lelki tulajdonságainak specifikus rendezettségű összessége.” (Fodor 2008a p. 19.)

Nem csak a személyiség meghatározásával, hanem az arra épülő kognitív személyiségelméletek is jelentős mennyiségben alakultak ki, ehhez kapcsolódó munkássággal rendelkezett a teljesség igénye nélkül Eysenck, Freud, Gray, Rogers, Zuckermann, Csíkszentmihályi valamint Jung. (Oláh és Bugán 2001) Az említett elméletek közül érdemes kiemelni Carl Gustav Jung megállapításait a személyiségtípusokra vonatkozóan. Véleménye szerint a személyiségtípusok két verziója különböztethető meg: az extrovertált valamint az introvertált. A visszahúzó, hallgató, gyakran elmélkedő introvertált emberek nehezen alkalmazkodnak a társas környezetben, nem szívesen fogadják az emberi léthez kapcsolódó különféle eseményeket, inkább a magányt kedvelik. Ezen viselkedés megnyilvánulások általában nem figyelhetők meg az extrovertált személyiséggel rendelkezők esetében, hiszen nyitottak, érdeklődnek a világ történései felé, fontosnak tartják az embertársaik véleményét. (Balogh és Kelemen 1995) A pedagógusok esetében kiemelten fontos, hogy főként extrovertált személyiséggel rendelkezzenek, hiszen így lesznek képesek munkájukat a tőlük telhető maximalizmussal végezni, a nevelés feladata éppen az, hogy a gyermek minél hamarabb és minél magasabb fokra jusson el személyisége fejlődésében.” (Kelemen 1986a p. 115.) Ehhez a támogató környezet megteremtéséhez szükséges a szellemileg egészséges, érett személyiség megléte, melynek fő jellemzőit Allport foglalta össze. A szociálpszichológus szerint az ilyen ember képes az én érzésének a kiterjesztésére, mely által meghitt kapcsolatokat tud fenntartani. (Allport 1997)

A kisgyermek viselkedésére vonatkozó vizsgálatok közül szeretném kiemelni Thomas és Chess kutatását. A szerzők három, különböző temperamentum típust különböztettek meg a viselkedés szempontjából: „könnyű”, a „nehéz” illetve a „lassan felmelegedő” csecsemőt. Míg a „könnyű” csecsemők (easy babies) játékosak, biológiai működésük rendezett, addig a „nehéz” (difficult babies) gyermekekre ezek a tulajdonságok nem jellemzőek, kedvtelenül fogadják az új helyzeteket, gyakran ingerülten reagálnak a különböző élethelyzetekre. A harmadik kategóriába tartozó „lassan felmelegedő csecsemők” (slow to warm up) alacsony aktivitással rendelkeznek, számukra időigényesebb az új dolgokhoz való alkalmazkodás. (I1)

2.2. A neveléssel kapcsolatos attitűdök elméleti megközelítései

Az adott gyermekre irányuló nevelő folyamatok hatásai nem csak a személyiséget, hanem a későbbi szocializációs magatartásformákat is jelentősen befolyásolják, ezért is lényeges a nevelői attitűd milyensége. A Pedagógiai Lexikon a következőképp definiálja az attitűd fogalmát: „Eredetileg a kísérleti pszichológiában cselekvésre való készenléti állapotot, beállítódást jelölt, ma már a szociálpszichológia egyik középponti fogalma. Tartós beállítódást, értékelő viszonyulást jelent valamilyen tárgy, személy vagy gondolat irányában.” (Báthory és Falusi 1997a p. 117.) Az attitűdöt alapvetően három fő összetevő határozza meg a Pszichológia pedagógusoknak könyvben leírtak szerint. Minden esetben fontos az adott fogalomra vonatkozó értékelés, azaz viselkedésünkben elfogadók vagy inkább elutasítók vagyunk-e vele kapcsolatban, ez az úgynevezett affektív alkotórész. „A vélekedéseket, nézeteket, amelyek az értékelő viszonyt hordozzák, érveken keresztül képviselik ezeket nevezzük az attitűd kognitív összetevőjének.” (Kiss 2004a p. 370.) A viselkedéses összetevő meghatározza egy adott helyzethez, magatartáshoz való viszonyulás kereteit.

Nemcsak a szociálpszichológia területén folytattak vizsgálatokat az attitűd jelenséggel kapcsolatban, hanem a pedagógia tudományos kereti között is. Ranschburg Jenő Schaefer elméletét vette alapjául annak a felosztásnak, mely szerint négy nevelői beállítódás különböztethető meg. A legideálisabbnak tartott meleg-engedékeny attitűd által nevelt gyermekek nyitott, érdeklődő személyiséggel rendelkeznek, barátságosan fordulnak embertársaik felé, a szülő gondolkodásmódja gyermekközpontú. A meleg-korlátozó beállítódású szülő túlzottan félt, a gyermeki agresszió megnyilvánulásának minden formáját tiltja, így az elfojtott érzelmek révén az utód agresszívvá válhat. A hideg – engedékeny és hideg – korlátozó stílusban nevelő szülők gyermekükkel kapcsolatban ellenszenvet éreznek, melyre a gyermeki válasz az agresszió, illetve az antiszociális viselkedés is lehet. (Ranschburg 1998)

Diana Baumrind értelmezése szerint alapvetően három – kompetens, visszahúzó és impulzív gyermektípus – különböztethető meg. Elmélete nem csak ezen felosztást tartalmazza, hanem kiterjed a szülői attitűdök vizsgálatára is. A tekintélyelvű stílusban nevelők merev szabályokat alkotnak, gyermeki igényeket nem veszik figyelembe, ezzel szemben az engedékeny beállítódású szülők szeretetteljes kapcsolatot ápolnak az utódjukkal. Az irányító attitűd fennállásakor a szülők következetes módon nevelnek, de biztosítják a kellő mértékű gyermeki szabadságot. (Eigner 2012)

Lewin, Lippit és White nevéhez köthető vizsgálat érdekében kézműves szakköröket szerveztek, ahol a csoportok vezetői előre meghatározott módon-autokratikus, demokratikus, laissez-faire módon viszonyultak a gyerekekhez. A kutatási eredményeket szociológiai és pszichológiai szempontból is értelmezték, mely során arra a megállapításra jutottak, hogy a vezetői stílus erőteljesen befolyásolja a csoporttagok viselkedését és teljesítőképességét. (Szabó et al. 2004) A különböző pedagógiai és pszichológiai jellegű vizsgálatok eredményeinek az egymással való összehasonlítását teszi lehetővé három dimenzió mentén – affektív, kognitív, effektív – a Kozéki Béla nevéhez fűződő elmélet. (Balogh és Tóth 1997)

2.3. Statisztikai adatok

Jelenleg a legfrissebb, a kisgyermek napközbeni ellátásával kapcsolatos információkat a KSH „Statisztika tükrö” 2015. október 15-én megjelent kiadványa tartalmazza, (mely elérhető az intézmény honlapján PDF fájlformátumban), ennek alapján igyekeztem az olvasott információkat értelmezni. (I2) A cikkben közölt adatok szerint a 2014-es évben negyvenkétezer gyermek napközbeni felügyeletét és ellátását 736 bölcsőde, valamint 1137 családi napközi látta el. A vizsgálati eredmények értelmében arra a megállapításra jutottak a szakemberek, miszerint a „bölcsődékben,

családi napközökben gondozott gyermekek... aránya, ha mérsékelten is, de évről évre emelkedik.” (I3) A szerzők ismeretei szerint Magyarországon az ezer, háromévesnél fiatalabb gyermekre jutó napközbeni ellátásban részesülők száma megyénként eltérő, míg Nógrád és Tolna megyében 98-119 gyermek, addig Csongrád megyében és Budapesten 210-257 gyermek. A bölcsődei szolgáltatásokat hazánkban Vas illetve Komárom-Esztergom megye lakosai veszik a legmagasabb arányban igénybe. Érdemes megemlíteni, hogy Nógrád megyében a főként hátrányos helyzetű családok támogatására létrehozott Biztos Kezdet Gyermekházak működtetése jellemző. A KSH adatok értelmében kijelenthető (I4), hogy Magyarország gazdasági-társadalmi fejlődése révén egyes régiók között egyenlőtlenségek alakultak ki, melyek hatásai megnyilvánulhatnak gazdasági helyzetben, népesedési viszonyban, valamint az életkörülmények színvonalában is.

Az említett eltérési lehetőségek mellett a munkavállalással kapcsolatos mutatók is fontosak, hiszen a közismerten előnyösebb helyzetű dunántúli régiókban magasabb a munkavállalók száma, ezzel párhuzamban fogalmazódik meg az igény a bölcsődei ellátásra. A STADAT mutatói szerint (mely szintén a Központi Statisztikai Hivatal oldalán elérhető) a hazánkban működő bölcsődék száma a 2000 és 2014-es évek között több mint kettőszáz intézménnyel bővült, míg az ezredfordulón országos szinten 532 bölcsőde 24 965 férőhelyet biztosított, addig 2014-ben már a folyamatos növekedés eredményeként 736 intézmény 38 614 férőhellyel rendelkezett. (I5)

2.3.1. A csecsemő- és kisgyermeknevelő képzés a felsőoktatásban

Az említett statisztikai adatok egyértelműen jelzik a bölcsődék működésének fontosságát, ezért Magyarországon jelentős átalakulás folyamata zajlik a kisgyermeknevelői hivatással kapcsolatban, melynek néhány fontos elemét igyekszem a tanulmányban ismertetni. Csecsemő- és kisgyermeknevelő képzésben a szakma felé érdeklődők 2009-es évtől kezdődően vehetnek részt BA szinten, illetve 2013 óta felsőoktatási szakképzés (FOSZ) keretein⁴² belül. A 2016/17. szeptemberében az említett képzéseket indító főiskolák és egyetemek száma a felvi.hu szerint tizenegy. (I6) A csecsemő- és kisgyermeknevelő BA képzésre vonatkozó statisztikai adatok értelmében, még ha nem is túl magas arányban, de folyamatosan emelkedik a jelentkezők száma. A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar csecsemő- és kisgyermeknevelő BA szakra 2010-ben a normál felvételi eljárásban hét fő nyert felvételt, 2015-ben már huszonöt személy kezdhetett meg tanulmányait az intézményben. (I7) Az alapképzés időtartama hat félév, kimeneti követelményként megjelenik idegen nyelvből legalább egy B2-es szintű komplex nyelvvizsga vagy azzal egyenértékű érettségi bizonyítvány megléte és természetesen a záróvizsga eredményes letétele. A csecsemő- és kisgyermeknevelői oklevéllel rendelkezőknek adott a lehetőség MA szinten mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítő, neveléstudományi, közösségi vagy civil tanulmányok folytatására, az egyetemi mesterfokozat megszerzésére a felvi.hu szerint. Az említett adatokat értelmezve, valamint eddigi tanulmányaimra vonatkozó tapasztalatok alapján véleményem szerint a felsőoktatásban egyre inkább törekednek a kvalifikált csecsemő- és kisgyermeknevelő szakemberek képzésére.

A németországi szakmai előírásokat, valamint a BA szintű pedagógiai képzések kerettanterveit vizsgálva arra a megállapításokra jutottak a kutatók, hogy jelenleg nincs érvényben Baden-Württemberg tartományban egységes kimeneti- és követelményrendszer a koragyermekkorai neveléssel és gondozással kapcsolatos képzésekben. A témával foglalkozó szakemberek szerint azt szükséges megszervezni, hogy a szakiskolai képzés során megszerzett kompetenciákat elis-

merjék az egyetemi tanulmányok folytatásakor is. Az említett probléma megoldására igyekeznek már meglévő gyakorlatot alkalmazni, úgymint például Zertifizierungsinitiative Südbaden vagy a Kooperation EH / PH Ludwigshafen modellt. (Gildhoff et al. 2015)

3. A vizsgálat

3.1. A vizsgálat módszere

A kvantitatív módszer alkalmazása a kérdőívek lekérdezésével valósult meg. „A survey központi eleme a standardizált kérdőív. Ez biztosítja, hogy pontosan ugyanazt a megfigyelési eljárást alkalmazzuk minden egyes válaszoló esetében.” (Babbie 2001. p. 9.) A kérdőívek nem saját szerkesztésűek, Vargáné dr. Nagy Anikó konzulens bocsájtotta rendelkezésemre. A papír alapú kérdőívet alkalmazó vizsgálatban összesen százan vettek részt, ötven fő a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar másodéves, nappali vagy levelező tagozatos hallgatói minőségben válaszolt a feltett kérdésekre. A csecsemő- és kisgyermeknevelői hivatást gyakorló ötven személy a budapesti Játékvár Bölcsődében, a debreceni Debrecen Megyei Jogú Város Honvéd Utcai Tagintézményében, illetve a hajdúböszörményi Városi Bölcsődében állt munkaviszonyban az adatfelvételkor.

A négy oldal terjedelmű, Microsoft Office Word 2007 programmal szerkesztett önkitöltős kérdőív négy szerkezeti egységre tagolható, tizenhét kérdést tartalmaz. Az első, demográfiai blokk a válaszadók nemére, életkorára és a saját gyermek nevelésére vonatkozó kérdéseket tartalmazza. A második egység a tanulmányokkal, végzettséggel, míg a harmadik blokk a kötelező szakmai gyakorlaton kívüli munkatapasztalattal kapcsolatban intéz kérdéseket az alanyok felé. A negyedik egység a kisgyermeknevelői attitűdöket vizsgálja, melynek adatai kiemelt fontosságúak a tanulmányi témának megfelelően.

A kérdőívben megjelenő kérdések félig zárt, más megközelítésben félig nyitott jellegűek, így a kérdőívet kitöltő személyeknek adott volt a lehetőség a felsorolt kategóriákon kívül egyéb válaszlehetőséget is megjelölni, azt lejegyezni. Az említett kategória mellett a záró, tizenhetedik pontban megjelenik az úgynevezett nyitott kérdés, amely lehetőséget biztosít a témával kapcsolatban egyéb észrevétel megfogalmazására, közlésére. A kérdőív egyes kérdéseinél a válaszadás a tízfokozatú skálán való jelöléssel lehetséges, „1-egyáltalán nem fontos” kijelentéstől a „10-rendkívüli mértékben fontos” megfogalmazásig. Az adott kérdéseknek megfelelően vannak jelen a különböző mérési szintű változók, úgymint a nominális, ordinális és az intervallum. Az adatok elemzését az SPSS 22 statisztikai szoftver alkalmazásával végeztem el, így adott volt a lehetőség gyakoriságok számolására, valamint átlagok összehasonlítására is.

Véleményem szerint a vizsgálat eredményességét és a téma minél sokrétűbb megismerését segítette elő a kisgyermeknevelői munka megfigyelése, a módszer „jól használható az attitűdök és magatartások finom árnyalatainak tanulmányozására és folyamatok időbeli lefolyásának vizsgálatára.” (Babbie 2001. p. 344.) A megfigyelésre 2015. szeptember 7-e és 9-e között került sor reggel 8 és 16 óra között a hajdúböszörményi Városi Bölcsőde integrált Mazsola csoportjában az őszi napirendnek megfelelően előzetesen összeállított szempontsor alapján. A vizsgálati időpontban csoport létszáma tíz fő, azaz három fiú és hét lány, a legfiatalabb gyermek tizenhét, a legidősebb harminchét hónapos. Tapasztalatom szerint a csoportban nevelő- és gondozómunkát végző két kisgyermeknevelő maximális módon igyekszik hozzájárulni a gyermekek pszichés, szomatikus, valamint szociális képességeiknek a fejlődéséhez.

Úgy gondolom, hogy a nyolc kérdésből álló strukturált interjúban résztvevő intézményvezetők 2016. január 1-jén bevezetésre került csecsemő- és kisgyermeknevelői életpálya modellel kapcsol-

⁴² A képzés megnevezése 2013-as év előtt: csecsemő- és kisgyermeknevelő-gondozó felsőfokú szakképzés (FOSZ)

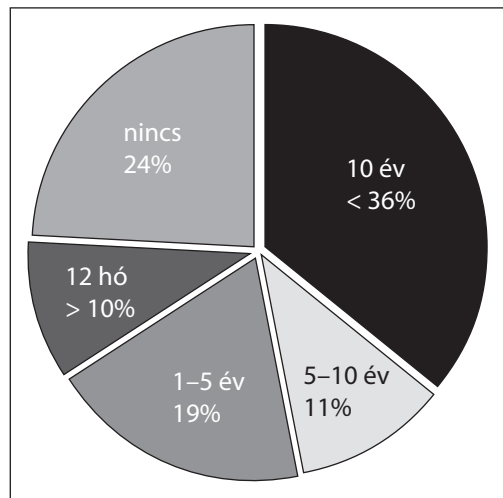
latban felmerült kérdésekre hiteles válaszokat biztosítottak. A kérdések – az említett téma mellett – kiterjedtek a kérdőíves vizsgálat főbb eredményeire is. Az interjúalanyok a Hajdúböszörményi Városi Bölcsőde intézményvezetője valamint a Tiszacsegei Városi Óvoda és Bölcsőde Napsugár Bölcsőde tagintézmény vezetője.

3.2. A vizsgálat eredményei

A kérdőíves vizsgálatban összesen százan vettek részt, a statisztikai eredmények meghatározása során a csecsemő- és kisgyermeknevelők, valamint a hallgatók külön kategóriát képeztek, így lehetőség adódott a két csoport egymástól független véleményének a megismerésére is. A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar másodéves, nappali vagy levelező tagozatos csecsemő- és kisgyermeknevelői hallgatói minőségében ötven fő válaszolt a feltett kérdésekre. Az életkoruk 20 és 51 év közötti skálán terjed, ezen csoport átlagéletkora 29 év. A hivatást gyakorló személyek átlagéletkora 41 év, az életkori skála két végpontja a 21 illetve a 60 év között van. A kérdőívet kitöltő személyek 100%-a nő, ezt az adatot vizsgálva is érzékelhető, hogy a szakmában főként ezen nem aránya kiugróan magas.

A kérdőíves vizsgálatban részt vevő személyek 24%-a nem rendelkezik a koragyermekkorai nevelés területén munkatapasztalattal, valamennyien nappali tagozatos hallgatók. A két csoport összesített adatait figyelembe véve megállapítható, hogy a válaszadók 10%-nak kevesebb, mint tizenkét hónap munkatapasztalata van. A megkérdezettek 19%-a az egy és öt év közötti, míg 11%-uk az öttől és tíz évig terjedő kategóriát jelölte meg válaszelegyenként. Az egyes kategóriák adatait külön-külön értelmezése szerint a legmagasabb, 36%-os arányban a tíz évnél több szakmai tapasztalattal rendelkező személyek vannak jelen a vizsgálatban.

1. ábra Koragyermekkorai nevelés területén szerzett munkatapasztalat

(N = 100, saját szerkesztés)

Az értékelt beállítódásokat vizsgálva az első helyen van jelen a türelem, valamennyi válaszadó véleményét figyelembe véve 9,92 skálaértékben határozták meg ezen attitűd fontosságát a kisgyermeknevelés területén. A szakmai gyakorlatok és a megfigyelés során tapasztaltak maximális mértékben alátámasztják ezt az adatot, hiszen a kisgyermeknevelők valamennyi nevelési és gondozási helyzetben türelemmel fordultak a gyermekekhez. Megfigyelésem szerint ezen attitűd meglehetősen fontos az öltöztetés, valamint a fürdőszobai gondozás során, hiszen ekkor a

gyermek önállósodási törekvése az átlagostól erőteljesebb lehet, vagy ezzel ellentétben nem vesz részt szívesen a folyamatban.

A második legfontosabb attitűdnek az *empátiát* véleményezték a válaszadók, hozzá tartozó skálaérték 9,77. Ezen attitűd megnyilvánításakor a kisgyermeknevelő átérzi a gyermek problémáját, bizonyos mértékben azonosul azzal, ösztönzi a kisgyermeknevelőt a helyzet megoldására. Megfigyelésem szerint a különböző okok miatt síró gyermekek nyugtatásakor érzékelhető különösen a kisgyermeknevelő empátiás képessége, ilyenkor a testi kontaktus, az ölelés, a simogatás, kedves szavak alkalmazása nyugtatóan hat a gyermekre.

A *problémamegoldó képességhez* tartozó skálaérték 9,75 melyet a harmadik legfontosabb beállítódásként jelöltek meg a vizsgálati alanyok. Megfigyelésem szerint ezen attitűd alkalmazása egyaránt fontos mind a nevelési, mind a gondozási szituációkban. A konfliktus helyzetek kialakulását leggyakrabban a játékeszköz megszerzésére irányuló törekvések idézték elő, véleményem szerint a kisgyermeknevelők igyekeztek adekvát módon kezelni a problémát, például másik tárgy felajánlásával.

A vizsgálatban részt vevő száz személy összesített véleménye alapján jött létre három legfontosabb attitűd rangsora, azonban érdemes a hallgatói és a kisgyermeknevelői csoport közti elérést is vizsgálni. A türelem primer fontosságával kapcsolatban mindkét csoport véleménye megegyezett, azonban a hallgatók a *reflektív munkavégzést* és a *gyermeki szükségletekre való reagálást* jelölték meg legmagasabb arányban számszerűen 9,74 és 9,72 skála értékekkel. A tudatos, önelemzésen alapuló reflektív munkavégzés elősegíti az adott személy szakmai fejlődését, ezen készség kialakítása érdekében a bölcsődei gyakorlatok dokumentálása során is követelményként jelenik meg az önreflexió lejegyzése. Az *egyéni szükségletekre való rendszeres reagálás* alapját képezi egy ideális gyermek- kisgyermeknevelő kapcsolatnak, hisz a pedagógus adott helyzetre irányuló megnyilvánulásai kialakítják a gyermek biztonságérzetét. Megfigyelési tapasztalatom szerint a sajátos nevelési igényű kisfiú egyéni szükségleteire adekvát módon kiemelten figyelt a kisgyermeknevelő például az étkezések alkalmával. A gyermek bizonyos ételtípusokat nem szívesen fogadott el, ezért a pedagógus többször, kedves szavakkal kínálta az ételt neki, elmondta annak tulajdonságait.

A kisgyermeknevelői csoport véleménye szerint a legfontosabb attitűdök az *empátia* és a *szeretet*, melyek 9,86 és 9,82 skálaértéket képviselnek. Véleményem szerint a hétköznapiakban is gyakran használt kifejezés nem definiálható egyértelműen, azonban a kisgyermeknevelői munkavégzés során számtalan helyzet adódhat a gyermek felé irányuló szeretet kinyilvánítására. Megfigyelésem alapján a kisgyermeknevelők egyaránt alkalmaztak verbális és non-verbális eszközöket a szeretet érzeteltetésére, például képeskönyv nézegetéskor a gyermeket ölebe vették, arcát simogatták, szavakkal kedveskedtek neki.

Valamennyi, így a csecsemő- és kisgyermeknevelő hivatás gyakorlata közben a minél eredményesebb munkavégzés érdekében nélkülözhetetlen a *kollegákkal való nyílt párbeszéd* és a *csapatmunka*, melyek a tízfokozatú skálán 9,28 és 9,34 értéket képviselnek a vizsgálati alanyok szerint. Megfigyelésem szerint a rugalmas munkavégzést nagymértékben támogatja a bölcsődei csoportnapló precíz vezetése, hiszen a délelőtti/délutáni munkarend váltásakor ez alapján is tájékozódhatnak a nevelők a csoportban történt eseményekről.

A statisztikai adatok értelmében, valamint a személyes tapasztalatim alapján úgy vélem, hogy a csecsemő- és kisgyermeknevelő hivatást tanuló és gyakorló személyek körében erőteljesen van jelen a *motiváció a szakmával kapcsolatos elméletek, gyakorlatok megismerésére*, ezt 9,24 skálaértékkel jelölték.

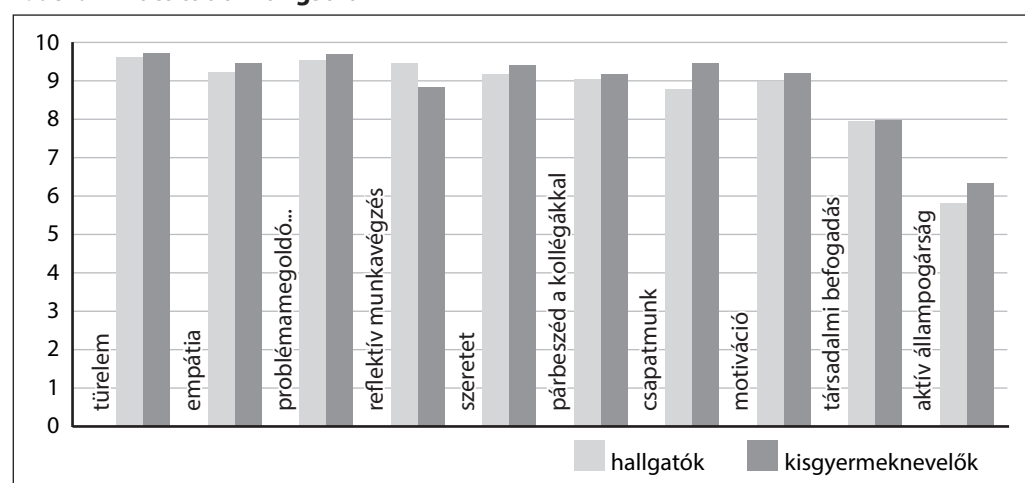
A válaszadók szerint kiemelten fontos a *családokkal való együttműködés*, azt 9,65 skálaértékkel

jelölték. A gyermek intézményes keretek közötti pedagógiai munkát segíti elő a családdal azonos nevelési módok és elvek alkalmazása. A kooperáció formái lehetnek a mindennapi kommunikáció mellett a bölcsődei üzenő füzet használata, a családi napok illetve a különböző délutáni foglalkozások szervezése is.

A *társadalmi befogadásra* és a *sokszínűség elfogadására* irányuló attitűdök kiemelten fontosak a pedagógusok körében, hiszen munkájuk során eltérő szociális és kulturális közegből érkező családokkal is találkozhatnak. A befogadó magatartás irányulhat a sajátos nevelési igényű gyermekekre is, melyet a megfigyelés során is tapasztaltam.

A kérdőíves vizsgálatba részt vevő alanyok 6,25 skálaértékkal véleményezték az *aktív állampolgári* habitus fontosságát. Véleményem szerint ezen attitűd közvetlen módon nem jelenik meg a bölcsődei munkavégzés során, azonban a pedagógusnak törekednie kell állampolgári jogainak a gyakorlására, kötelezettségeinek a teljesítésére. A válaszadók az említett attitűdök közül a *politikai tudatosságot* tartják legkevésbé fontosnak a kisgyermeknevelői hivatásban 4,77 skálaértékkal jelölték.

2. ábra Az attitűdök rangsora

(N = 100, saját szerkesztés)

4. Javaslatok a csecsemő- és kisgyermeknevelői képzéssel és hivatással kapcsolatban

Az eddigi tanulmányaim és a gyakorlatok során szerzett tapasztalataim révén fogalmazódtak meg a következő, kisgyermeknevelői hivatással kapcsolatos szubjektív gondolatok. Véleményem szerint a 2016. január 1-vel bevezetésre került életpályamodell egyfajta elismerésként szolgál a szakma irányába, emellett motiváló hatást gyakorolhat a diplomával még nem rendelkező kisgyermeknevelőkre, illetve a hivatás felé orientálódó személyekre is.

Hallgatóként úgy érzem, hogy a hat féléves képzés lehetővé tette a hivatás gyakorlásához szükséges pedagógiai, pszichológiai jellegű elméleti ismeretek elsajátítását, azonban tapasztalatom szerint a koragyermekkori nevelés nem rendelkezik kellő mennyiségű szakirodalommal. Ezen jelenlegi helyzetre megoldási lehetőségként szolgálhatna a csecsemő- és kisgyermeknevelő BA szintű képzésben részt vevő hallgatók minél magasabb szinten való bevonása a tudományos jellegű munkába – akár kutatócsoportok megszervezésével – melyet az oktatók irányítanak. Az így elkészült publikációk elősegítenék ennek a pedagógiai ágazatnak a minél sokrétűbb megismerését.

A bölcsődei neveléssel kapcsolatos legújabb elméleti megközelítések, kutatási eredmények ismertetésére kiváló lehetőséget biztosítanak a konferenciák és kerekasztal-beszélgetések. Tudomásom szerint hazánkban egyre több ilyen jellegű esemény kerül megrendezésre, amelyekre – lehetőség szerint – érdemes lenne külföldi szakembereket is meghívni, az adott országban alkalmazott nevelési módokat megismerni.

A hivatást gyakorló személyekkel folytatott beszélgetések során gyakran említették, hogy nehezen érhetőek el a nyomtatott formátumú szakmai lapok, folyóiratok. Úgy gondolom, egy online felület létrehozása, ahol ezen kiadványok rendszeresen frissítve elérhetőek lennének, elősegítenék a minél újszerűbb információk eljuttatását a szakmabeliekhez. Véleményem szerint a hallgatók szakmai kompetenciáinak a fejlődését támogatná egy olyan internetes portál, ahol lehetőség adódna a képzésben a gyakorlat során átélt szituációk leírására – természetesen a személyiségi jogok maximális figyelembe vétele mellett – észrevételek, javaslatok megfogalmazására és megvitatására.

Felhasznált irodalom

- Balogh Éva és Kelemen Lajos (2005) (szerk.): *Személyiséglélektan szöveggyűjtemény*, Didakt Kiadó, Debrecen
- Báthory Zoltán és Falus Iván (1997a): *Pedagógiai lexikon*, Keraban, Budapest
- Eigner Bernadett (2012): *Érzelmi és viselkedészavarok gyökerei: a korai szülői hatások szerepe*. In: *Gyógynevelési Szemle. 1. XL. évfolyam. 14–24. p.*
- Fodor László (2008): *Személyiségpedagógia*, Ábel Kiadó, Cluj-Napoca
- Gordon W. Allport (1997): *A személyiség alakulása*, Kairosz
- Fröhlich-Gidhoff, Klaus; Weltzie, Dörte; Kirstein, Nicole; Pietsch, Stefanie és Rauch Katarina (2015): *Expertise. Kompetenzen früh/kindeitspädagogischer Fachkräfte im Spannungsfeld von normativen Vorgaben und Praxis*. Berlin. FISCHER Druck & Medien.
- Kelemen László (1984): *Pedagógiai pszichológia*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Kiss Tihamér (1985): *A kisgyermek érzelmek*, Tankönyvkiadó, Budapest
- Oláh Attila és Bugán Antal (2001): *Fejezetek a pszichológia alapterületeiből*, Eötvös Kiadó, Budapest
- Ranschburg Jenő (1998): *Félelem, harag, agresszió*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Internetes hivatkozások

11. <http://www.varosibolcsode.hu/kepzes/tankonyv.pdf> Az utolsó letöltés dátuma: 2016.02.15. 16:35
- 12–13. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/kisgyermnapkozbeni/kisgyermnapkozbeni14.pdf>, Az utolsó letöltés dátuma: 2016.03.01. 17:45
14. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regio/debrecengazdfejl/debrecengazdfejl13.pdf>, Az utolsó letöltés dátuma: 2016.03.03. 15:46
15. <https://www.ksh.hu/stadat> Az utolsó letöltés dátuma: 2016.03.06. 16:46
16. http://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesek/szakleirasok/Szakleirasok/index.php/szakleirasok/szakleiras_konkret?szak_id=167&kepzes=B&sz=intezmeny, Az utolsó letöltés dátuma: 2016.03.05. 12:48
17. http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=13. Az utolsó letöltés dátuma: 2016. 03.10. 14:45

Az ifjúsági addiktológiai rehabilitáció mint a gyermekvédelem hiányterülete

YOUTH ADDICTOLOGICAL REHABILITATION AS THE DEFICIENCY OF CHILD PROTECTION

Tóth Zsuzsanna hallgató
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

As the aim of my thesis I examine the availability of rehabilitation for under- 18 youth suffering from drug use and behavioural addiction. Providing rehabilitative care seems to be an unsolved field of the Hungarian social system. Child and family protection contains all services ensure care for children in the family or whenever that cannot be granted, the system provides their substitute ways for upbringing in institutional or fosterer care. General child protection includes every child under 18 though its special branch provides care for children whose advancement is distracted by various problems. My research is planned to be carried out in a drug centre granting help for the underage addicted. I would like to present a sample of this kind of service. In addition, by carrying out a questionnaire among primary and secondary school students, my aim is to map the presence of the different types of addiction. By performing the enquiry I am aiming to get to know the necessity of youth addictological rehabilitation.

„Kábítószer fogyasztani annyit jelent, mint másnak lenni,
eltérni valamely viszonyítási alaptól.
Maga az állapot, az eltérés a deviancia.”
(Takách Gáspár dr. 1998. p. 21.)

1. Témaindoklás és célmeghatározás

Vizsgálatom elsődleges céljaként szeretnék rámutatni az ifjúsági addiktológiai rehabilitáció fontosságára, illetve a hiányokra az ország területén. A gyermekvédelem a legtöbb klienstípust ellátja, azonban valamiképp az ifjúkorú szenvedélybetegek ellátása nem elég kiterjedt. Ezt a kijelentést arra alapozom, hogy az ország területén mindössze két olyan intézmény van, mely e fiatalok rehabilitációjára lehetőséget kínál. Mindkettő 10-10 férőhellyel bír, mely az egyre növekvő klienscsoport szükségleteit kielégíteni túlon túl kevés. A fiatalkorú szenvedélybetegek számának folyamatos növekedése miatt elengedhetetlennek tartom, hogy szó legyen a rehabilitációs lehetőségeikről, illetve azok hiányáról. Ezen túl személyes érdeklődésem is van a téma iránt; a gyermekvédelem mindig is vonzó terület volt számomra, már szakom megkezdésekor tudtam, hogy e korosztállyal szeretnék majd foglalkozni. Szendélybetegekkel kevesebb lehetőségem volt találkozni gyakor-

latok során, azonban tanulmányaim alatt elég információt kaptam róluk, ahhoz hogy felkeltse az érdeklődésemet ez a szakterület is. Célom így többek közt az addiktológiai terület feltárása, mélyebb megismerése is természetesen. Ezen túl azon minta ismertetése, mely alapján az általam választott intézmény gyermek- és ifjúsági részlege létrejött és működik.

2. Szakirodalmi háttér

Herczog Mária 1997-es megfogalmazása szerint a gyermekvédelem ellátja mindazon területeket, melyek a gyermek és családja védelmét, jólétét szolgálják, akár a megelőzés, a beavatkozás, a kezelés, vagy az utógondozás során. (Herczog 1997)

Egy másik szakember szerint a gyermekvédelem azon szolgáltatás, mely a gyermek családján belül való nevelkedését segíti, segít megelőzni a veszélyeztetettség kialakulását, illetve ellátja a családjából kikerült kiskorú helyettesítő nevelését. Olyan összetett tevékenység, melyet állami és nem állami szervek látnak el. (Veresné 2008)

A gyermekvédelem fogalmának meghatározásánál fontos elkülönítenünk az általános és a speciális területet. Az általános gyermekvédelem minden gyermekre kiterjed, így ellátása minden olyan intézmény feladata, amely a gyermek megfelelő fizikai, szellemi, mentális, erkölcsi és szociális fejlődését segíti elő, azaz például az óvoda, az iskola, az önkormányzati és egészségügyi intézmények. Ezzel szemben a speciális gyermekvédelem csak azon gyermekek körét érinti, akik fejlődésének folyamata során problémák merülnek fel, melyeket kezelni, megszüntetni kell. (Bódizs-Antal 2013) Így tehát elméletlen feladata minden olyan kiskorú ellátása is, akinek életében már kialakult a deviancia, azaz akinek mindennapjait jelentős mértékben meghatározza valamely viselkedéses addikció, a nikotinfüggőség, a gyógyszerfogyasztás, a kóros alkohol- vagy kábítószer-fogyasztás, azaz a drogok.

A hétköznapi szóhasználatban a drog kifejezést csak a kábítószerre kiterjedően használjuk, azonban a WHO ajánlása szerint drognak tekintendő minden anyag, melynek bevétele a fogékony biológiai struktúrák ingerléséhez vezet, és használata okán kialakulhat függőség, vagy abúzus. (Rácz 2000)

Takách Gáspár írása alapján három olyan fő tényező határozható meg, melyek mindig jelen vannak kábítószer-fogyasztás kialakulásánál. Ezek az „ember”, a „környezet”, és az „anyag”.

Öt olyan döntő rizikótényező különíthető el, melyeknek legtöbbször szerepe van a kábítószer-fogyasztás kialakulásában. Ilyen a kapcsolati zavar, mely kölcsönös bizalomvesztéssé fajulhat; az elidegenedés a szülőktől, iskolától, kortársaktól; a társalanság, mely bensőséges kapcsolatok hiányát jelenti. Ide sorolható még az azonosulási képtelenség a családi értékekkel, a társadalom, esetleg a vallás elvárásaival; továbbá a kudarcézés, ami miatt az egyén céltalannak érezheti magát, így önbecsülése csökken. (Takách 1998)

A kábítószer fogyasztóknál sérül az én-tudat, az én-azonosság, emiatt veszítenek önbizalmukból, önbecsülésükből. Ekkor válhat az identitáskeresés eszközzé a gyakori szerhasználat. A káros szenvedélyek kényszeres kielégítési vágya tulajdonképp azonos az önkontroll hiányával. A függőség lehet lelki vagy testi. A lelki addikció fogyasztási kényszer, mivel létrejöttének oka a kellemes közérzet elérése, az ismételt élvezet utáni vágyakozás. Testi függőségről akkor beszélhetünk, ha a tiltott szerek ismételt fogyasztását követően a szervezet toleráns, ez pedig lehetővé teszi a szerhasználatnak az adagok folyamatos növelését, illetve megvonás esetén tüneteket idéz elő. Mindig együtt jár a testi függőséggel. (Takách 1998) A függőség legfőbb jellemzője a tolerancia megjelenése, azaz hogy a kívánt hatás elérése érdekében a dózis folyamatos és jelentős növelése szükséges, mivel ugyanolyan dózis mellett a hatás csökken. (Rácz 2000)

Az Egészségügyi Világszervezet 2004-es adatai szerint a világban a teljes betegségteher 8,9%- át

teszik ki a pszichoaktív szerhasználat következtében kialakuló megbetegedések. Ebből 4,1% a dohányzó, 4% a szeszesített fogyasztó, illetve 0,8% az illegitim drogot fogyasztó betegek aránya. A Föld lakosságából körülbelül 200 millió ember használ illegális szert, mely a teljes népesség 3,4%-a. A magyar lakossága 20%-a nagyivónak, illetve több mint két millióan rendszeres vagy függő nikotinistának számítanak. E vizsgálat alapján a droghasználat csupán a problémás használok 1%-ánál van jelen, míg a nikotin 66%-nál, az alkohol pedig a 32%-nál. (I1)

Kábítószer használatra különböző tünetek, tünet együttesek utalhatnak. Ezeknek a jeleknek az egyik csoportját a pszichés tünetek jelentik: az ingerlékenység, a kedvtelenség, a túlérzékenység, a hallucinációk. A testi tünetek közé sorolható a hamuszürke, beesett arc, az ismeretlen eredetű tüsszúrások, vagy a külső ingerekre való túlzott érzékenység. Előfordulhatnak ezen túl magatartásbeli változások; a családon belüli kapcsolatok zavara, zárkózottság, ön maga elhanyagolása. (Takách 1998)

A kábítószer fogyasztók nagy része alkalmi droghasználó, vagyis próbálkozó; ők a „ceremónia” részeseivé szeretnének válni, a kíváncsiság vezérli őket. Az úgy nevezett „hétvégi” droghasználók kikapcsolódásképpen használják a drogokat; állításuk szerint képesek uralni azt, hogy mikor nyúlhatnak tiltott szerekhez. A kényszeres fogyasztó viszont azt az érzést keresi, amely megszabadítja a „gyötrődéseitől”, illetve attól, ami hiányzik neki. A veszélyekkel a legtöbben tisztában vannak, mégis azt érzik, hogy nem tudják nélkülözni a szer hatása alatti állapotot. (Takách 1998)

„Az addiktológia kémiai és viselkedéses addikciókkal foglalkozó tudomány; ezekben az esetekben a viselkedés kényszeres, eufória-kereső, és a negatív következmények ellenére is fennálló, kontrollvesztő típusú.” (Rácz 2000 p. 11.)

Az addikció kifejezést negatív, stigmatizáló szerepet tölt be. Azt a hatásmechanizmust jelöli, mely a pszichoaktív anyagoktól való függőség következményei mellett felel az agy érzelm- és viselkedésszabályozásáért is. Így az addikciónak azokban az esetekben is szerepe van, amikor nem áll fenn szerhasználat; hanem úgy nevezett viselkedéses vagy folyamat- addikciókról beszélünk. Ezek köre végtelen, hiszen minden viselkedéses folyamat kapcsán kialakulhat a kényszeresség, a kontrollvesztés, vagyis az addiktív viszonyulási szokás. Folyamat addikciónak tekinthető többek között tehát az internet- és a játékfüggőség, a mozgás- addikció, de a munka- alkoholista is ide sorolandók. (Rácz 2000)

A függőségek kialakulása során főképp az agyi jutalmazó rendszereknek van szerepük, pontosabban középagy azon részeinek, melyek a fájdalomszabályozásért felelősek.

„A pszichoaktív anyagokhoz és a viselkedéses folyamathoz kapcsolódó addikció közös vonása: a viselkedés (az anyaghasználat vagy az ismétlődő viselkedés) kényszeres, impulzív jellegű, a viselkedés a negatív következmények ellenére is fennmarad, és már nem szolgálja a szervezet vagy az egyén adaptációját; a viselkedés megerősítő, jutalmazó, örömszerző, eufóriakereső jellegű (ez kapcsolatot jelent az agyi jutalmazó-szabályozással). Az agyi jutalmazó rendszer fontos szerepet tölt be a szer iránti sóvárgásnál, „drogéhésznél”.” (Rácz 2000 p. 1.)

Terápiás intervenció megkezdése előtt lényeges az addikcióval járó pszichiátriai állapotok minél pontosabb ismerete, illetve kezelése. Az Egészségügyi Világszervezet 2004-es információi szerint a lelki zavarokban szenvedők felénél jelen van a kémiai szerfüggőség, miközben ez az arány az általános populációt tekintve csupán 6%. A manapság használatban lévő intervenciók technikák

különös figyelemmel kísérik a beteg motivációs állapotát, próbálják növelni azt, illetve motivációja szintjéhez igazítják a terápiát. (Rácz 2000)

Az absztinens életmód kialakítása, illetve fenntartása általában a függőség leküzdésén túl, a lakhatási körülmények javításával, a munkahelyi elhelyezkedéssel kapcsolatos intervenciókat is igényel. (Rácz 1999)

A Prochaska-DiClemente-féle felépülési-modell (DiClemente 2003) azt vizsgálja, hogy az addikcióban szenvedő egyén mennyire kész megváltoztatni viselkedését. Függetlenül attól, hogy függése tárgya legális vagy illegális szer, illetve a leszokás spontán módon, vagy terápiás segítséggel történik, a felépülés során az egyén hasonló stádiumokon megy keresztül. Ezen stádiumok hossza egyénenként változó, a nagymértékben az egyén motivációjától függ.

Ez a modell öt fő szakaszra oszlik.

1. A változásra elszánás előtti időszak állapotában a kliens élvezi a szerhasználatot, előnyét érzi, így tagadja a függőséget.
2. Az elszánás szakaszában, a kliensben egyre jobban tudatában van a változás előnyének, tisztában van a testi, lelki, szociális tünetekkel, de még ambivalens hozzáállást tanúsít a változással szemben.
3. Az előkészületi stádium során a kliens megkezdzi az előkészületeket a leszokásra. Ebben az időszakban a segítség fő feladata a célok meghatározása.
4. Az akció stádiumában a kliens aktív szerepet vállal a szerhasználat mérséklése, az absztinencia elérése érdekében. Ekkor a legcélszerűbb bevonni a terápiás folyamatba.
5. A fenntartás stádiuma akkor kezdődik, amikor a kliensnek már sikerült mérsékelnie, vagy teljesen felhagynia a szerhasználattal. Ilyenkor rizikótényező a visszaesés egy korábbi stádiumba. Így az absztinencia fennállása esetén sem ér véget a kezelés, az utógondozás nagy figyelmet kell, hogy kapjon.

3. Intézménybemutató

Vizsgálatomat a Dr. Farkasinszky Terézia Drogcentrum Gyermek- és Ifjúsági Addiktológiai Rehabilitációs részlegén végzem. A centrum ezen a részlegen kívül jelenleg működtet még felnőtt pszichiátriai- és addiktológiai gondozót, nappali ellátást, közösségi ellátást, valamint egy felnőtt addiktológiai rehabilitációs részleget is.

A gyermek- és ifjúsági részleg 2015-ben nyílt meg és kezdett el klienseket fogadni. Jelenleg 10 férőhelyet tudnak biztosítani 10–18 év közötti függőségi problémákkal küzdő fiatalok (jelenleg még csak fiúk) számára.

Ezen intézményegységben terápiás segítők, pszichológusok, gyógyfoglalkoztatók, szociális munkások, pedagógusok, közösségi gondozók, ápolók, pszichiáter szakorvos, illetve mentálhigiénés szakember segítik az absztinens életmód kialakítását.

Az intézménybe az ország teljes területéről lehet jelentkezni, az ellátás térítésmentes, viszont mind a törvényes képviselő, mind a kiskorú kliens beleegyezése szükséges a bekerüléshez. A rehabilitációs ellátás időszaka hat hónap és egy év közé tehető. A felépülés teljesen zárt időszakot követően egyre inkább feladat- és felelősségvállalásra épül, így halad az új, absztinens életvitel kialakítása felé. Az ellátás során megelőzzük a szerhasználat csökkentését, megszüntetését, a családba történő visszakapcsolódást, illetve az önálló életvitel kialakítását. A terápia során alkalmaznak mind egyéni, mind csoportos, illetve családterápiás módszereket.

Az intézmény e részlegének rehabilitációs folyamata bizonyos speciális elemeket is magá-

ba foglal egészségügyi, szociális és pedagógiai téren is. Emellett nagy hangsúlyt fektetnek a pszichoedukációra.

A programot elvégző kliensek számára az intézmény utógondozás keretében segítséget nyújt az absztinens életforma fenntartásához. Így, a már kikerült kliensek igénybe vehetnek többek közt csoportos, egyéni, illetve családi segítséget is. Ezek keretében az egyén részt vehet például életmód csoportban, vissza estést megelőző csoportban, egyéni mentorálást igényelhet, illetve lehetősége van családterápiás konzultációra is.

4. Kutatási terv

Vizsgálatom keresztmetszeti, azaz egyszeri kutatás lesz. Hipotéziseim igazolására az alábbi adat-gyűjtési módszereket, illetve technikákat tartom a legmegfelelőbbnek. Kvalitatív technikák közül alkalmazom a dokumentumelemzést, mellyel mélyebb belátást nyerhetek az intézmény, illetve főként a gyermek- és ifjúsági részleg működésébe. Emellett félig strukturált interjúk személyes készítését tervezem az intézményben dolgozó, illetve egyéb, szintén az ifjúsági addiktológiai terü- letén dolgozó szakemberekkel, annak érdekében, hogy minél hitelesebbé váljon ezen ellátási for- ma bővítésének szükségessége. Kiegészítésként kvalitatív technikával szeretném feltérképezni ezt a témakört a fiatalok szemszögéből is. Ennek megvalósításához három-három véletlenszerűen kiválasztott általános-, illetve középiskolában szeretnék papír alapú kérdőíveket kiosztani 10–18 év közötti fiataloknak, kábítószerhasználati szokásaikkal kapcsolatban. Összesen körülbelül 150 darab kérdőív kiosztását tervezem.

Hipotéziseim a következők:

- Feltételezem, hogy ugyan manapság a függőségi típusok szinte minden fajtája megfigyelhető a 18 év alatti ifjúságnál, mégis a kábítószer-függőség a leggyakoribb.
- Az ifjúsági addiktológiai rehabilitáció a gyermekvédelmi ellátás olyan hiányterülete, mely- nek bővítésére egyre nagyobb igény, illetve szükség lenne.
- A prevenció programok és tevékenységek mellett, a már kialakult függőség kezelésére a 18 év alatti fiataloknál nincs elég lehetőség.
- Feltételezem, hogy a gyermek- és serdülőkorú szenvedélybetegség számára kínálgató reha- bilitációs lehetőségeket nagyobb arányban veszik igénybe a szerfüggők, mint valamely egyéb típusba sorolható viselkedésfüggők.

Időbeli ütemezési tervem szerint 2016 januárjától május végéig szeretném feldolgozni a szakiro- dalmat, illetve előző évekbéli kutatásokat, statisztikákat elemezni, egyeztetni az intézményekkel, illetve a szakemberekkel, összeállítani az interjú-, illetve a kérdőív kérdéseit és elemezni az intéz- mény főbb dokumentumait. Ezen feladatokkal párhuzamosan megkezdem majd az interjúk felvé- telét, illetve a kérdőívezést, mellyel júliusig szeretnék végezni. Ezután elemzem az eredményeket, egyeztetem a dolgozatom elméleti és gyakorlati tartalmát, illetve összegzem a tapasztalataimat.

Tevékenység	Időbeli ütemezés							
	2016. febr.	2016. márc.	2016. ápr.	2016. máj.	2016. jún.	2016. júl.	2016. aug.	2016. szept.
szakirodalom feldolgozása								
korábbi kutatások elemzése								
kapcsolatfelvétel								
dokumentumelemzés								
interjúk összeállítása								
kérdőív-szerkesztés								
kérdőívek kiosztása, interjúk elkészítése								
eredmények vizsgálata, elemzés								
elméleti és gyakorlati rész egyeztetése								
összefoglalás								

Felhasznált irodalom

Bódizs-Antal Julianna (2013): *Gyermekvédelmi rendszerünk napjainkban. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem, Miskolc*

DiClemente C., C. (2003): *Addiction and Change. How Addictions Develop and Addicted People Recover. New York, Guilford Press*

Herczog Mária (1997): *A gyermekvédelem dilemmái. Budapest, Pont Kiadó*

Rácz József (1999): *Addiktológia. tünettan és intervenció. HIETE, Budapest*

Rácz József (2006): *Addiktológia. In. Bagdy Emőke és Klein Sándor (szerk): Alkalmazott pszichológia. Budapest, Edge 2000 Kiadó. pp. 362–377.*

Takách Gáspár (1998): *A drog, megelőzés, felismerés, rehabilitáció, Budapest. SubRosa Kiadó*

Veresné Dr. Jakab Zsuzsanna (2008) *Gyermekvédelem és gyámügyi igazgatás. In. Nyitrai Péter (szerk.): Közigazgatási jog 3. Különös Rész Magyar Közigazgatási jog. Miskolc, ZPress Kiadó. pp. 239–282.*

Internetes forrás

11. *Neuroscience of psychoactive substance use and dependence (2004). Genova, WHO*
http://www.who.int/substance_abuse/publications/en/Neuroscience.pdf 2016.05.18.

Megmérgezett szenvedélyek.

Szenvedélybetegek szociális rehabilitációja

POISONED PASSIONS, SOCIAL REHABILITATION OF ADDICTS

Török Anikó hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

I will analyse the factors that play a role in the rehabilitation of the clients in the Therapy Home of the Ignored Youth Rescue Mission of the Hungarian Reformed Church. I will accomplish the investigation by using a questionnaire and the semi-structured interview compiled by myself. Moreover I will examine the supported the „half-way house”, which provides housing option in the Drug Therapy Home of the Ignored Youth Rescue Mission and the sheltered workplace of Adna Cafe in Budapest, where recovered addicts are employed. I will also present the national social supply system for the addicts. By summarizing the answers received during the research I'll try to explore factors affecting social rehabilitation of addicts. My goal with these results is to improve life-possibilities of the members of the society, and to reduce economic losses caused by addictions.

1. Bevezetés, témaválasztás indoklása

Azért választottam szenvedélybetegekkel kapcsolatos témát, mert négy évig dolgoztam állami gondozásban élő gyermekek mellett, mint gyermek és ifjúságfelügyelő. Volt munkahelyemen, az akkor még Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Debreceni és Nyírségi Lakásotthonainál, több házban is alkalmam nyílt dolgozni, köztük az átmeneti otthonban, a debreceni-józsai lakásotthonban, illetve egy debreceni lakásotthonban is. Munkám során olyan tapasztalatokat szereztem, melyek jó alapot szolgáltatnak a témám kutatásához, és ezek a gyakorlati alkalmak tettek kíváncsivá a téma iránt. A szenvedélybetegek problémáinak megoldása sürgető, társadalmi érdek. A téma a ma emberének problémáira hívja fel élesen a figyelmet.

2. A vizsgálat célja

A vizsgálat célja, hogy a kutatás helyszínén-Ráckeresztúron felvett interjúk és kérdőívek segítségével, illetve a megfigyelés módszerével vizsgáljam a szenvedélybetegek rehabilitációját, majd bemutassam a szenvedélybetegek szociális alap- és szakellátását. Céлом megismerni a gyakorlatban a szenvedélybetegek felépülési folyamatát, illetve, hogy feltárjam a tényezőket, amelyek segítik a szenvedélybetegek rehabilitációját.

3. A vizsgálat hipotézise

A szenvedélybetegeket kezelő stratégia egyik pillére a szociális rehabilitáció. Ezen ellátás keretében folyó mentális-, szociális-, illetve munka jellegű és egyéb terápiák javítják a betegek életlehetőségeit, fejlesztik egész személyiségüket. A rehabilitációs terápiák olyan közösségben zajla-

nak, ahol a kliensek hasonló sorsú emberek között élnek huzamosabb ideig, ezért hatékonyak. Itt olyan készségekre tesznek szert, melyek segítenek a felépülésben.

4. Elméleti háttér

A szenvedélybetegek szociális rehabilitációjának bemutatásához szükséges néhány fontos definíció, melyek nélkül értelmezhetetlen lenne az ellátás:

Az egészségügyi Világszervezet (WHO) egészség definíciója a következő: „az egészség a teljes testi, szellemi és szociális jólét állapota, s nem pusztán a betegség, illetve nyomorékság hiánya.” (I1) E három tényező kölcsönösen kapcsolódik egymáshoz, bármelyik megváltozása hat a másik kettőre, az egyensúly megbomlása pedig betegséget eredményez.

Egy adott társadalomban több-féle kultúra, norma rendszer él egymás mellett. A devianciák legfőbb oka az, hogy egy adott csoport normarendszere által elfogadottnak tartott viselkedés más csoport normarendszere számára normasértő. (Andorka, Buda és Cseh-Szombathy 1974) A deviancia legelterjedtebb értelmezésben, olyan viselkedéseket jelent, amelyek a társadalom nagy többsége által elfogadott normákat sértik, és amelyek az egyénre vagy a társadalomra nézve károsak”. (I2)

Drognak nevezünk minden olyan szert, amely a szervezetbe kerülve annak működését megváltoztatja, s ezzel együtt megváltozik az ember közérzete, hangulata és legtöbbször a magatartása is. Orvosi felfogás szerint kábítószer az a gyógyszer vagy vegyszer, amely az élő szervezetben, elsősorban a központi idegrendszer működésében olyan változást idéz elő, amely – akárcsak rövid időre is – átalakítja az ember személyiségét.

Az addikció fogalmát ma a szenvedélybetegséggel szinonim fogalomként szokás használni. „Addikciónak azokat a viselkedési formákat nevezzük, amelyek fölött a személy képtelen kontrollt gyakorolni, s ezért ezeket kényszeresen újra és újra végighajtja, illetve amelyek a személyre-és többnyire környezetére-káros következményekkel járnak”. (Demetrovics 2007. p. 27.)

Az addikció, a hozzászokás tárgya szerint lehet:

- kémiai (valamilyen szerhez kapcsolódó) és
- viselkedési addikció.

A függést a leszokásra irányuló többszöri sikertelen próbálkozással szokás definiálni, valamint azzal, hogy a függő személy életének, érdeklődésének a középpontjába a szer megszerzése kerül.

„A pszichikai (pszichológiai, lelki, emocionális) függés a drogkereső magatartásban, a szer megszerzésére irányuló kényszerítő vágyban, sóvárgásban nyilvánul meg. A fizikai függés legfőbb ismérve a megvonási tünet, amely a szerek hosszúidejű alkalmazása után a szerek megvonásakor lép fel, valamint a szerhasználattal kapcsolatos tolerancia tünetei.” (Füst és Wenger 2000. p. 26.)

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) meghatározása szerint: „rehabilitáción azt a szervezett segítséget értjük, amit a társadalom nyújt az egészségében, testi vagy szellemi épségében huzamos vagy végleges károsodás miatt fogyatékos illetve rokkant embernek, hogy megmaradt képességeivel ismét elfoglalhassa helyét a közösségben. A rehabilitáció orvosi, nevelési, foglalkozási és szociális intézkedések tervszerű, együttes és összehangolt, az egyénre szabott alkalmazása, amiben a rehabilitálandó személy tevőleges részvétele nélkülözhetetlen”.

„A szenvedélybetegségből való felgyógyulás folyamatára sokszor a felépülés kifejezés használatos. Ez azt jelenti, hogy az egyén nem csak a szenvedélyéről szokott le, hanem életvitelre, érdeklődési köre, társas kapcsolatrendszere is megváltozott, tehát mindaz, ami a szenvedélybetegsége miatt károsodott.” (Rácz et al. 2000. p. 137.)

„Józenség = absztinencia + a rehabilitáció eszközeinek elsajátítása. A rehabilitáció eszközei közé

tartozik többek közt a visszaesés szempontjából veszélyes tényezők, a figyelmeztető jelzések tudatosítása, a kockázatos helyzetek elkerülésének készsége, az önségítő csoport rendszeres, folyamatos látogatása, a mentor igénybevétele, a rehabilitációs program követése.” (Kelemen és Csákiné 2004. p. 89.)

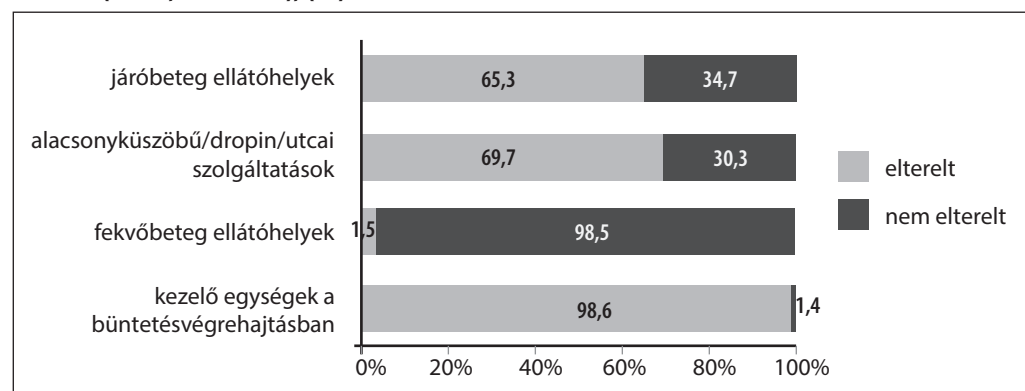
A kábítószer-használók járóbeteg és fekvőbeteg ellátása az egészségügyi és szociális ellátórendszer közös feladata. A kábítószer-használók ellátását, az ellátórendszer működését az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) szociális ügyekért és társadalmi felzárkóztatásért felelős államtitkársága, valamint az egészségügyért felelős államtitkársága koordinálja és felügyeli szakmai háttérintézményei, tanácsadó testületei segítségével.

A rehabilitációs intézmény a bentlakók önálló életvezetési képességeinek kialakítását, illetve helyreállítását szolgálja. Az alapvető célok a következők: a képzés, a munka jellegű vagy terápiás foglalkozások szervezésével a gondozottak visszatérésének segítése a családi, lakóhelyi környezetbe, a társadalomba való be-, illetve visszailleszkedésének támogatása és az utógondozás megszervezése. „Természetesen a habilitáció, illetve rehabilitáció társadalmi szempontból legfontosabb végső állomása az, hogy legyen hová képezni, illetve újraképezni a rászoruló embereket. Ha nincs fogadóképes társadalom, megfelelő munkahelyek, akkor bizonyos betegkört érintve csak intézményrendszeren belüli habilitációról és rehabilitációról lehet szó.” (Kappéter 1994. p. 60.)⁴³

Az új Büntető Törvénykönyvben foglaltak alapján a drogfogyasztást is bűncselekményként határozták meg, s mindez szankciókat vonhat maga után; a könnyű drogok birtoklása például, két évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető.

„Btk. 180. § (1) Nem büntethető, aki csekély mennyiségű kábítószer saját használatra természet, előállít, megszerez vagy tart, illetve aki kábítószer fogyaszt, ha a bűncselekmény elkövetését beismeri, és az elsőfokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatos, kábítószer-függőséget gyógyító kezelésben, kábítószer-használatot kezelő más ellátásban részesült, vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vett részt.”⁴⁴

1. ábra Eltereltek aránya a kezelést kezdők körében, kezelőhely típusa szerint (2014; N = 4666), (%)

Forrás: TDI adatgyűjtés 2015 (I3 alapján saját szerkesztés)

⁴³ Dr. Rácz József felszólalása, a Szociális Alapítvány és a Magyar Pszichiátriai Társaság Közép-magyarországi Tagozata közös 1994. október 27–28–29-én, Ábrahámhegyen összeült munkaértekezletének anyaga.

⁴⁴ Országgyűlés, törvényalkotó (kihirdetve: 2012. 07. 13.) Btk., Hatályos Jogszabályok gyűjteménye (letöltés: 2016. 03. 22.)

Ez a lehetőség azonban csak azok számára elérhető, akik az aktuális bűncselekményt megelőző két évben nem vettek részt drogelterelő kezelésben. 2014-ben összesen 4688 kliens kezelésbe lépéséről számolt be a kábítószer-használók kezelésével (is) foglalkozó és jelentést küldő 90 kezelőegység (1. ábra, TDI adatgyűjtés 2015)

Az összes klienst tekintve 60% (2788 fő), aki a büntetőeljárás elkerülése miatt került kezelésbe. A járóbeteg és alacsonyküszöbű (szociális) szolgáltató klienseinek kb. 2/3-a került így kezelésbe (65% és 70%), addig a fekvőbeteg ellátásba kerülőknek mindössze töredéke (2%-a) kezdett emiatt kezelési programot.

A hazai drogbeteg ellátás többszintű rendszer, különböző szolgáltatástípusokkal, kezelésekkal. Vizsgálati helyem, a Magyar Református Egyház Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió, Ráckeresztúri Drogterápiás Otthon ellátási tevékenységei a következők: (16)

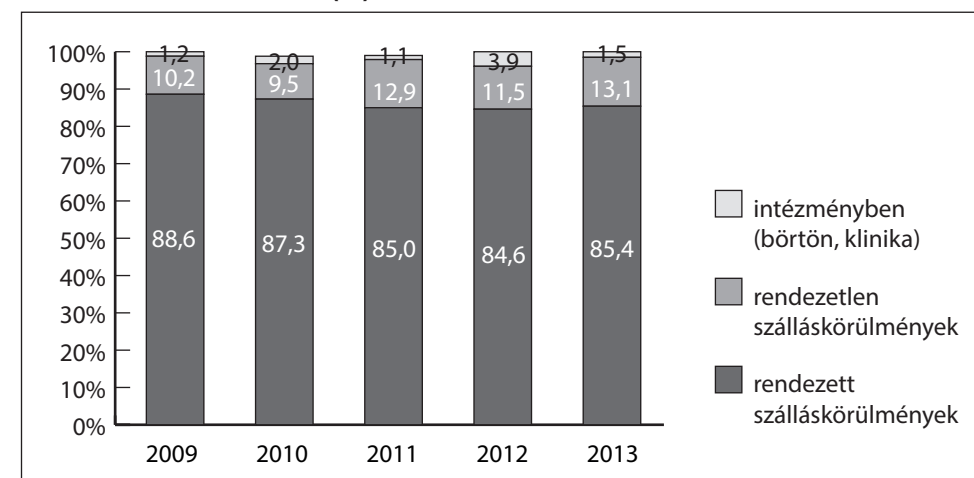
- bentlakásos drogrehabilitáció: rehabilitációs otthon;
- elterelés: kábítószer-függőséget gyógyító kezelés;
- önismereti csoport;
- szülői, hozzátartozói csoport;
- szűrővizsgálatok;
- utógondozás;
- után követés;
- önségítés.

Társadalomban elfoglalt helyzetünket, így a szenvedélybetegek sikeres integrációját is-, nagyban befolyásolja a társadalom-konform szocializáció, az iskolai végzettség, a munkahelyszerzési lehetőségek, a lakhatási körülmények stb.

Ezen tényezőknek, a szenvedélybetegek kezelésbe lépésekor mért értékeit grafikusan is megjelenítem a következőkben. (2. ábra, 3. ábra, 4. ábra)

2013-ban a kábítószer-használat miatt a kezelést kezdő kliensek közül a lakhatás körülményeire vonatkozó információ 1352 főnél volt elérhető, ezt a 2. ábra mutatja be.

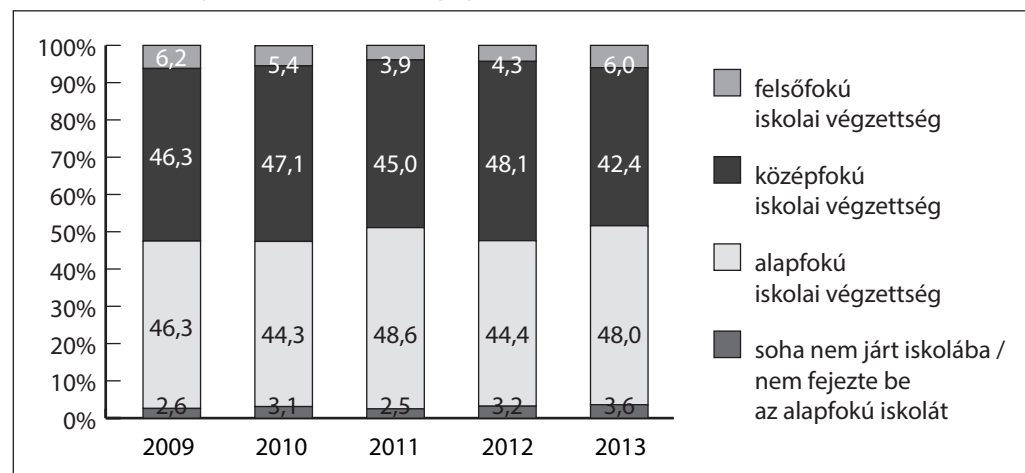
2. ábra Lakhatási körülmények (nem elterelés keretében) kezelésbe lépők körében, 2009–2013 között (%)

Forrás: TDI adatgyűjtés (OAC 2014b); elemezte: Nemzeti Drog Fókuszpont (I3 alapján saját szerkesztés)

2013-ban kábítószer-használat miatt a kezelést kezdő kliensek közül 1308 fő iskolázottságára vonatkozó információkat a 3. ábra mutatja be.

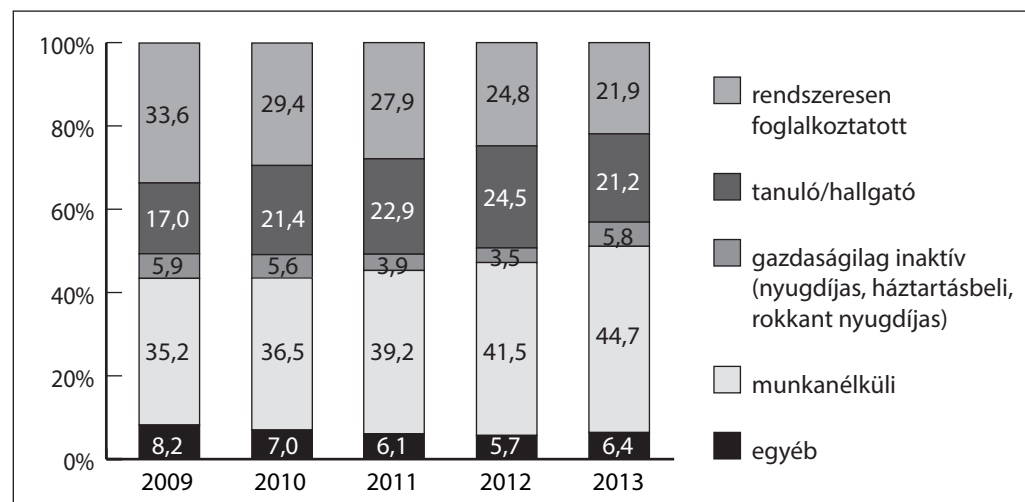
3. ábra Befejezett iskolai végzettség (nem elterelés keretében) a kezelésbe lépők körében, 2009–2013 között (%)

Forrás: TDI adatgyűjtés (OAC 2014b); elemezte: Nemzeti Drog Fókuszpont (I3 alapján saját szerkesztés)

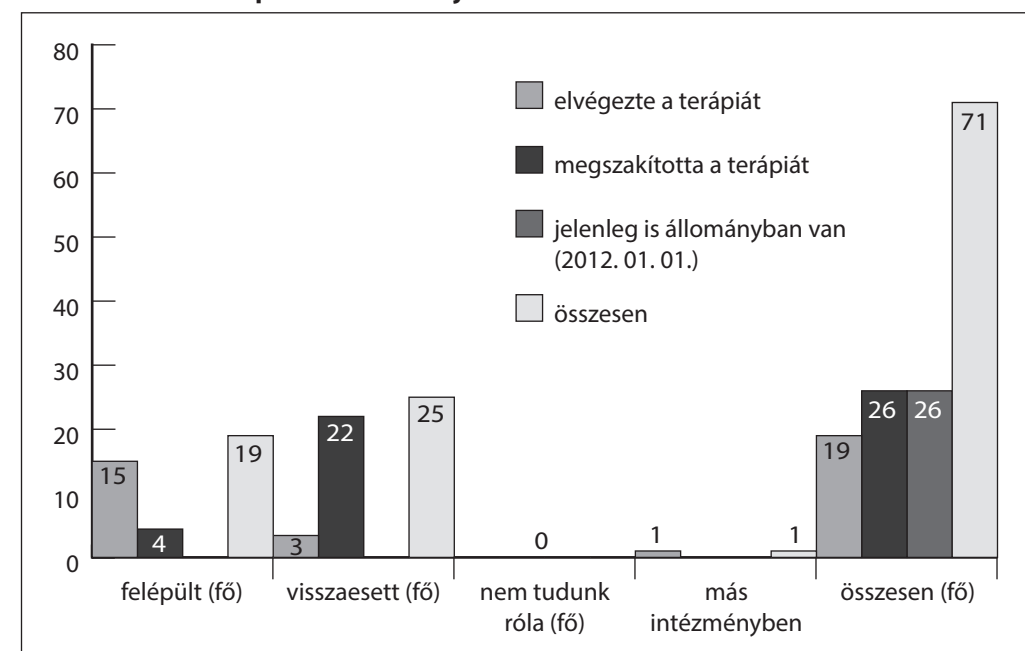
2013-ban kábítószer-használat miatt a kezelést kezdő kliensek közül 1319 fő munkaügyi státuszára vonatkozó információkat a 4. ábra mutatja be.

4. ábra Munkaügyi státusz (nem elterelés keretében) a kezelést kezdők körében, 2009–2013 között (%)

Forrás: TDI adatgyűjtés (OAC 2014b); elemezte: Nemzeti Drog Fókuszpont (I3 alapján saját szerkesztés)

5. ábra A Magyar Református Egyház Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió 2011-es felépülési statisztikája

Forrás: MRE KIMM Drográpiás Otthona⁴⁵

5. A vizsgálat módszertana

Vizsgálati helyszín

Magyar Református Egyház Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió (KIMM) Drográpiás Otthona, Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió Drográpiás Otthon Támogatott lakhatás „félutas ház”, Ráckeresztúr

Módszerek

- Félig strukturált interjú, az általam összeállított kérdéssor segítségével;
- Demográfiai adatok felvétele kérdőív segítségével
- Dokumentumelemzés
- Problémafeltárás, elméleti háttér
- Szakirodalmak segítségével, illetve a vizsgálati hely által, a részemre tanulmányozás céljából kiadott iratok felhasználásával történik.

A minta bemutatása

Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió Ráckeresztúri Drográpiás Otthonban rehabilitáción részt vevő 16–35 éves korosztály valamennyi tagja, 35 fő.

⁴⁵ Magyar Református Egyház Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió Drográpiás Otthona (2012. 01. 01., 2011-es adatok) alapján saját szerkesztés

6. A vizsgálat ütemezése

- Szenvedélybetegséggel és a szenvedélybetegséggel összefüggő szakirodalmak tanulmányozása (alkalmazott módszerek, kimutatások, téma törvényi háttere) 2016. februártól;
- Vizsgálati tervezet bemutatása, 2016. április. 6., Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar;
- Terepmunka, kérdőívek, interjúk felvétele, a vizsgálati helyen – Ráckeresztúr, Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió Drogterápiás Otthon, Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió Drogterápiás Otthon Támogatott lakhatás „félutas ház” –, (infrastruktúra, napirend, heti rend, szakmai terv, gondozási terv); védett munkahely megtekintése: Adna Café (kávéház, teaház) Budapest, 2016. július
- Válaszok feldolgozása, összegzés, 2016. október

7. A vizsgálat haszna

A szenvedélybetegek szociális rehabilitációja keretében folyó mentális, szociális, illetve munka jellegű és egyéb terápiák, javítják a betegek életlehetőségeit, fejlesztik egész személyiségüket. Vizsgálatom célja bemutatni a felépülés útját, az azt segítő tényezőket, a rehabilitáción alkalmazott terápiás módszereket. A szenvedélybetegség nem „csak” a beteget érintő probléma, mert mögötte ott áll vagy állhat a család, akik szenvednek a betegség által okozott következményektől, a társadalom kirekeszti, stigmatizálja őket. A szenvedélybeteg elveszítheti munkahelyét, mellyel veszélyezteti a család megélhetését, addigi társadalmi státuszát. Mivel a szerhasználat eluralja a beteg életét, kitarása csökken, csak a szerre irányulnak mindennapi tevékenységei. Ennek következményei: alacsonyabb iskolai végzettség, sorozatos munkahelyváltás, bűnöző életmód, mely rányomja a bélyegét a további munkahelyvállalásra is. A vizsgálat eredményeivel, a társadalom tagjainak életlehetőségeit szeretném javítani, és a szenvedélybetegségek által okozott gazdasági veszteségeket csökkenteni.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf, Buda Béla és Cseh-Szombathy László (1974): *A deviáns viselkedés szociológiája*, Gondolat, Budapest
- Demetrovics Zsolt (2007): *Az addiktológia alapfogalmai*, in Demetrovics Zsolt (szerk.) *Az addiktológia alapjai I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest*
- Fürst Zs. és Wenger T. (szerk.) (2000): *A kábítószerkérdés orvosi, jogi és társadalmi vonatkozásai*, Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Kar Farmakológiai és Fejlődésbiológiai Intézet, Budapest
- Kappéter István (szerk.) (1995): *Dr. Rácz József felszólalása, a Szociális Alapítvány és a Magyar Pszichiátriai Társaság Közép-magyarországi Tagozata közös 1994. október 27–28–29-én, Ábrahámhegyen összeült munkaértekezletének anyaga*, SZMA, Budapest
- Kelemen Gábor és Csákiné Király Livia (2004): *Pszichiátriai és szenvedélybetegek szociális ellátása*, Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, p. 88.
- Rácz József dr., dr. Sasvári Andrea, Hoyer Mária és Komáromi Éva (2000): *A drogkérdésről őszintén*, B+V Lap-és Könyvkiadó Kft. 2000, Budapest

Internetes források

11. Ádány Róza: (2011): *Megelőző orvostan és népegészségtan*, Medicina Könyvkiadó Zrt., Digitális Tankönyvtár (letöltés: 2016-03-22) http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0019_1A_Megelozo_orvostan_es_nepegeszsegtan/adatok.html
12. Elekes Zsuzsanna (2009) *Egészségkárosító magatartások és mérési módszerek: „A szociálpolitikus és szociális munkás képzés megújítása az ELTE és a BCE együttműködésében.* (letöltés: 2016-03-21) <http://publikaciok.lib.uni-corvinus.hu/publikus/646653.pdf>
13. Csesztregi Tamás, Horváth Gergely Csaba, Nyírády Adrienn, Péterfi Anna, Port Ágnes, Tárján Anna, Varga Orsolya (2015), *Nemzeti Drog Fókuszpont Éves jelentés (2014-es adatok) EMCDDA számára „Magyarország” Reitox* (letöltés: 2016-03-23) <http://drogfokuszpont.hu/eves-jelentesek/>

A bölcsődei és az óvodai játék, játéktevékenységek összehasonlítása

COMPARISON OF THE DAY-NURSERY AND THE KINDERGARTEN PLAY, PLAYACTIVITY

Vincze Virág Franciska hallgató
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

The goal of my investigation is the revelation of the similarities and differences between the games and playing activities in day-nursery and the kindergartens as playing has an especially important role in both institutions. First of all I compare basic programs of the two types of institutions and then I investigate the playing activities through the experiences of day-nursery teachers and the kindergarten teachers. The research is based on the questionnaire composed by myself, which includes the following main groups of questions: playing activities of child groups, playing tools, involvement of teachers in the games. I think this way I can encourage the exchange of experiences and information among professionals in this field.

1. Bevezető

Magyarországon a kisgyermeknevelés két alapvető intézménye a bölcsőde és az óvoda. Az oda járó gyermekek életkorából adódóan az intézmények kiemelt szerepet tulajdonítanak a játéknak, a játék gyermek fejlődésében betöltött szerepének. Ez a szerep napjainkig számos változáson ment keresztül. Ma már alapvetően elfogadott tény, hogy a gyermek elsődleges és legfontosabb tevékenysége. Azonban a gyermekek játéka életkoronként változó, de nagyon sokban hasonlít is egymásra. A játék fejlődésének szempontjából a legszembetűnőbb változások a bölcsődés és óvodás korosztálynál fedezhetők fel, hiszen a gyermekek fejlődése az első három évben sokkal gyorsabb, az óvodás kor alatt pedig fokozatosan lassul, majd az iskolaérettség után az első 7 évhez képest nem történnek ilyen nagyléptékű változások. A dolgozatom témája is ehhez a jelenségkörhöz kapcsolódik, igyekszem feltárni a bölcsőde és óvoda játékanak, játéktevékenységének hasonló vonásait, illetve, hogy melyek azok a sajátosságok, amelyek kifejezetten csak az egyik korcsoportra, intézménytípusra jellemzőek.

Kutatásom célja tehát az, hogy a gyermek két másodlagos szociális színterén folyó játékát, játéktevékenységeit minél több oldalról és minél több szempontból megismerjem és megismertethessem, a két intézménytípus közötti hasonlóságokat és különbségeket feltárhassam, a gyermekek tevékenységétől kezdve, a játékkészleten át a pedagógus játékban betöltött szerepével bezárólag.

2. A vizsgálat felépítése

A vizsgálatom célja a bölcsődei és az óvodai játék több szempontú és több oldalról történő összehasonlítása, így kutatásomban először a bölcsőde és óvoda szerepének változásairól fogok beszélni, majd a két intézménytípus alapdokumentumait hasonlítom össze, mint megkerülhetetlen

jelentőségű szakmai dokumentumokat. Ezután a játék kisgyermekkorai sajátosságait mutatom be a szakirodalmak nyomvonalán. Dolgozatom fő részében pedig a kérdőívem segítségével a bölcsődei és az óvodai gyermekcsoportok játéktevékenységét is össze fogom hasonlítani a jelenleg is dolgozó csecsemő- és kisgyermeknevelő és óvodapedagógus válaszai alapján.

3. Hipotéziseim a témával kapcsolatban

1. A bölcsődébe járó gyermekek leggyakoribb játéktípusa a gyakorlójáték, míg az óvodás gyermekek legtöbbször szerepjátékot játszanak. A második leggyakoribb játéktípus mindkét korosztály esetében az építő-konstruáló játék.
2. A bölcsődés gyermekek elsősorban a felnőttel játszanak, míg az óvodás gyermekek társakkal, ugyanakkor az óvodába járó gyermekek elmélyültebben és hosszabb ideig játszanak, ezért kérésre, hívásra nehezebben hagyják abba a játékot, mint a bölcsődés gyermekek.
3. A bölcsődei játékkonfliktusok szembetűnőbbek. A bölcsődébe járó gyermekek között több a konfliktus, mivel gyakran rombolják le és veszik el egymás játékeit, ugyanakkor az óvodás korú gyermekek (főleg az 5–7 évesek) már egymás között oldják meg a konfliktusokat, nem kéri a felnőtt segítségét.
4. A bölcsődében kizárólag vásárolt játékeszközök vannak, az óvodában viszont vannak a pedagógus által készített játékok is.
5. Az óvodában az óvodapedagógus folyamatosan (a szabad játék ideje alatt) a gyermekekkel játszik, a kisgyermeknevelő kevesebb időt tölt játékkal. Az óvodában a pedagógus a játékban sokkal inkább társként jelenik meg, míg a bölcsődében a kisgyermeknevelő segítő szerepkörben van jelen.

4. Elméleti háttér

4.1. A bölcsőde és az óvoda szerepének változása

Mind a bölcsőde, mint az óvoda jelentős változásokon ment keresztül megalakulása óta (első bölcsőde megalakulása: 1852, Budapest; első óvoda megalakulása: 1828, Budapest) (Hornýák 2002; Pukánszky és Németh 1996).

A bölcsőde a szociális rendszer része. Szerepe eleinte a gyermekek megőrzése és alapvető szükségleteinek kielégítése volt (Bogár 2011), napjainkra azonban szerepköre kibővült és differenciálódott, majd folyamatosan elkezdett kinyílni a szülők felé, a sajátos nevelési igényű gyermekek számára speciális csoportokat hoztak létre, és a hátrányos helyzetű gyermekek szocializációja is hangsúlyozottá vált (Petus 2015).

Az óvoda ezzel szemben a köznevelési rendszer része – bár 1936-tól 1949-ig a szociális rendszer része volt. (Kövér 2004). A legjelentősebb változások az óvoda életében a rendszerváltás után léptek életbe. Ettől kezdve a gyermekek egyéni sajátosságainak figyelembe vétele, illetve a játék fontossága vált hangsúlyossá. (Villányi 1998). Illetve az eddigi mindent leíró és meghatározó alapdokumentum helyett egy keretjellegű, átfogó dokumentumot adtak ki, amelynek segítségével – a bölcsődékkal ellentétben – az óvodapedagógusok és óvodavezetők saját pedagógiai programot készíthettek, majd 1996-tól ez alapján kezdtek el dolgozni (I1).

4.2. A bölcsődei és az óvodai alapprogramok összehasonlítása

A programok összehasonlítása után kiderült, hogy a cél mindkét intézménytípusban a gyermekek harmonikus és sokoldalú fejlesztésének és fejlődésének biztosítása, azonban az életkori sajátosságokból adódóan ezeket eltérő módon kívánják megvalósítani. A tevékenységekkel ugyanez a

helyzet, mivel a tevékenységek és technikák köre hasonló mindkét programban, azonban – érthető okokból – gyakorlati megvalósításban különbségek.

A fentiekén kívül a bölcsődében – nyilvánvaló okokból – sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a gondozási feladatokra. A játék mindkét alpprogramban a legfontosabb és legfejlesztőbb tevékenység, de a *Bölcsődei programban* röviden van megemlítve, és csak a legfontosabb jellemzőket emelik ki (részletes kibontására külön *Módszertani levelet* írtak: *Játék a bölcsődében*). Az *Óvodai program* bővebben kitér mindenre, átfogóan nyilatkozik a játékról, a játék fejlesztő hatásáról és a pedagógusról, mint a játék egyik legfontosabb résztvevőjéről, akár kezdeményezőként, akár résztvevőként kapcsolódik be a mindennapi játéktevékenységekbe (A bölcsődei nevelés-gondozás szakmai szabályai [2012]; Az óvodai nevelés országos alpprogramja [2013]).

4.3. A játék kisgyermekkori sajátosságai a szakirodalom alapján

A szakirodalmak elemzése alapján nyilvánvalóvá vált, hogy szinte minden szerző eltérő módon értelmezi a játékot. Kovács György és Bakosi Éva könyvükben a játékot egy sajátos, szabadon választott tevékenységként értelmezik, amit nem külső cél érdekében végeznek, hanem magáért a tevékenységért és a közben jelentkező örömezésért (Kovács és Bakosi 2007). A játékok felosztását tekintve alapvetően elmondható, hogy a legtöbb szerző Jean Piaget felosztását veszi alapul, és ezekre építve dolgozza ki saját játékfelfogását. Azonban mind egyetértenek abban, hogy a játék a legfontosabb tevékenység a gyermek életében, a fejlesztő hatása vitathatatlan a 0–7 éves gyermekek körében.

5. A vizsgálat módszere

A kutatásom módszereként a kérdőív alkalmazását választottam, mert véleményem szerint ez a leghatékonyabb módja, hogy minél több óvodapedagógust és kisgyermeknevelőt véleményem megismerhessem, ezáltal minél pontosabb képet kapjak mind az óvodai, mind a bölcsődei játékról, játéktevékenységekről. A önkéntes kérdőívet én készítettem, melyet papír alapon, személyesen osztottam ki az intézményekben 2016. február 18–29. között.

A kérdőív hat kérdéscsoportra bontható. Az első kérdéscsoportba demográfiai kérdések tartoznak, melyek többek között a pedagógusok életkorára, végzettségére és szakmában eltöltött éveire vonatkoznak. A második kérdéscsoportba általános kérdéseket tettem fel a gyermekekre vonatkozóan (hányan járnak egy csoportba, életkori eloszlásuk), a harmadik kérdéscsoport kérdései pedig szintén a gyermekcsoportra vonatkoznak, de a játéktevékenységeik szempontjából (például leggyakrabban játszott játéktípus, társválasztási szokások). A negyedik kérdéscsoport kérdései többek között a játékeszközök anyagára, méretére és származására kérdeztek rá, az ötödik kérdéscsoport kérdéseinek feltételekor pedig a pedagógus játékban való részvételének megismerése volt a célom. Az utolsó kérdéscsoportba véleménykifejtő kérdések kerültek, melyben a megkérdezett szakemberek nyitott kérdések megválaszolásával írhatták le saját véleményüket a különbségeket és hasonlóságokat illetően, valamint itt található 4 olyan kérdés, amelynek segítségével konkrét játékok, játéktémák segítségével hasonlíthatom össze a két intézménytípust a gyermekek játéktevékenysége szempontjából.

6. A vizsgálat alapsokasága, eredményei

Összesen 248 kérdőív került kiosztásra Debrecen és 30 kilométeres körzetében olyan nagyvárosokban, ahol bölcsőde is működik. Kutatásom helye tehát: Hajdúböszörmény, Balmazújváros, Hajdúszoboszló, Derecske, Debrecen, Hajdúsámson és Téglás. A helyiségekben minden bölcsődében osztottam ki kérdőívet (Debrecenben két bölcsődébe: Angyalföld téri és Görgey utcai bölcsőde), valamint a városokban véletlenszerűen kiválasztottam egy óvodát, ahova szintén adtam kérdőívet

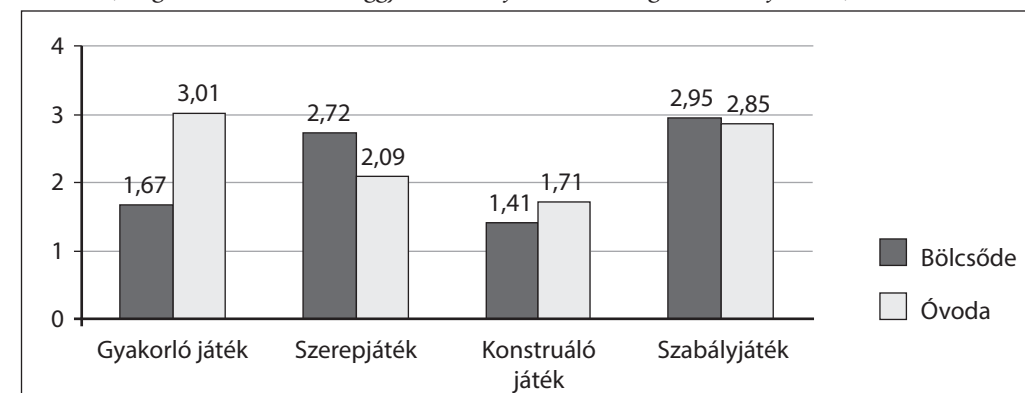
(Debrecenben szintén két helyre, illetve Hajdúböszörményben is két óvodába). A kiosztott kérdőívekből 145 kérdőívet kaptam vissza (87 óvodapedagógus és 58 csecsemő- és kisgyermeknevelő töltötte ki a kérdőívet).

A hipotéziseim bizonyítását és cáfolatát a következőkben ismertetem.

Az 1. hipotézisem tévesnek bizonyult (1. ábra). A megkérdezettek válaszai alapján kiderült, hogy a bölcsődében és az óvodában egyaránt az építő/konstruáló játék a leggyakrabban játszott játéktípus, a második legtöbbször játszott pedig a bölcsődében a gyakorló játék, az óvodában pedig a szimbolikus/szerepjáték.

1. ábra Játéktípusok gyakorisága (rangsorértékek átlaga, N = 145)

(rangsoroló kérdés: 1 – leggyakrabban játszott, 4 – legritkábban játszott)

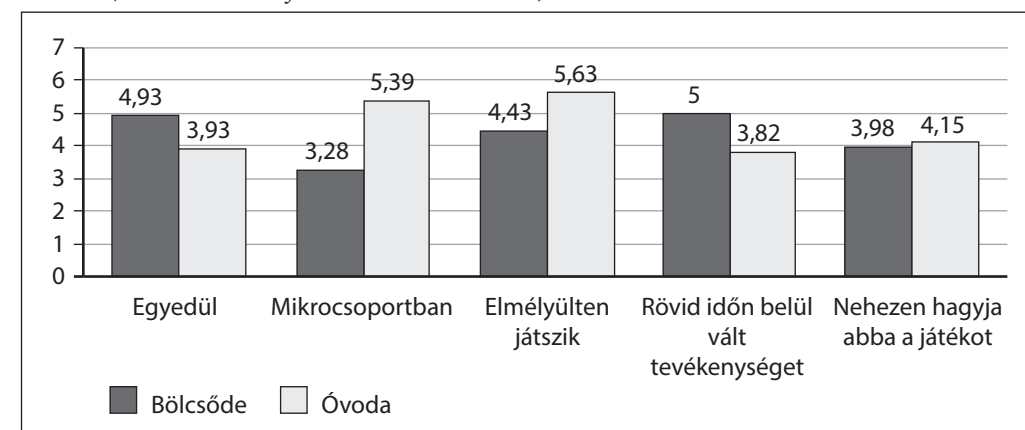

Forrás: saját szerkesztés (2016)

A 2. hipotézisem a gyermekek társválasztási szokásaira vonatkozott, és részben bizonyult csak igaznak (2. ábra). A válaszokból kiderült, hogy felnőttel közös játék egyaránt fontos mindkét gyermekcsoport esetében, bár az óvodások szívesebben játszanak társaikkal, mint bölcsődés társaikkal. Valamint az óvodás korú gyermekekre jellemzőbb az elmélyültebb és hosszabb ideig tartó játék, azonban a nehéz játék abbahagyás a felnőtt kérésére, hívására mindkét korcsoportra jellemző.

2. ábra Gyermekek játéktevékenysége (rangsorértékek átlaga, N = 145)

(Skálaértékek hétfokozatú skálával mérve)

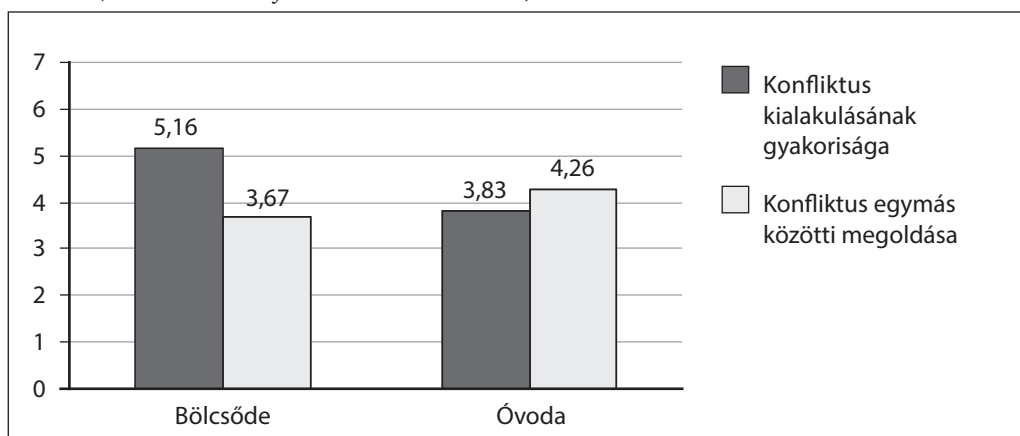

Forrás: saját ábra (2016)

A 3. hipotézisem szintén részben igaz csak (3. ábra), mivel a bölcsődés gyermekek körében gyakrabban alakul ki konfliktus, melynek oka a hipotézisemben is meghatározott ok (lerombolják és elveszik egymás játékát). Azonban, a feltételezésemmel ellentétben a konfliktusos helyzetek megoldására az óvodás gyermekek is igénylik a felnőtt segítségét, míg a bölcsődés gyermekek is igyekeznek esetenként kompromisszumos megoldást találni egymás között, a felnőtt beavatkozása nélkül.

3. ábra Konfliktusok (rangsorértékek átlaga, N = 145)

(Skálaértékek hétfokozatú skálával mérve)

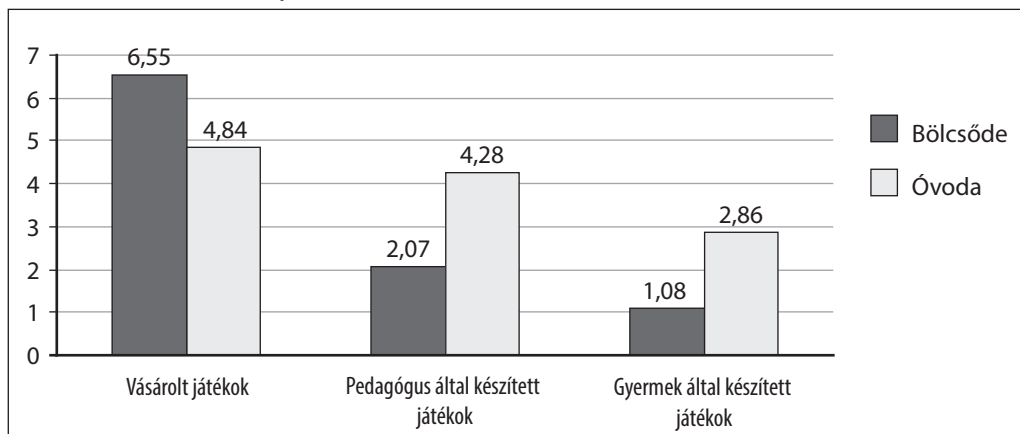

Forrás: saját ábra (2016)

A 4. hipotézisem, amely a játékeszközök származására vonatkozott, megcáfolt (4. ábra). A megkérdezett kisgyermeknevelők csoportjaiban főként vásárolt játékok vannak, azonban ők maguk is készítenek játékot, illetve igen kis számban, de a gyermekek is. Az óvodákban pedig a vásárolt és pedagógus által készített játékok mellett – a bölcsődéhez képest – sok játékot készítenek a gyermekek is, amellyel bővíthetik saját játéktevékenységüket.

4. ábra. Játékeszközök származása (rangsorértékek átlaga, N = 145)

(Skálaértékek hétfokozatú skálával mérve)

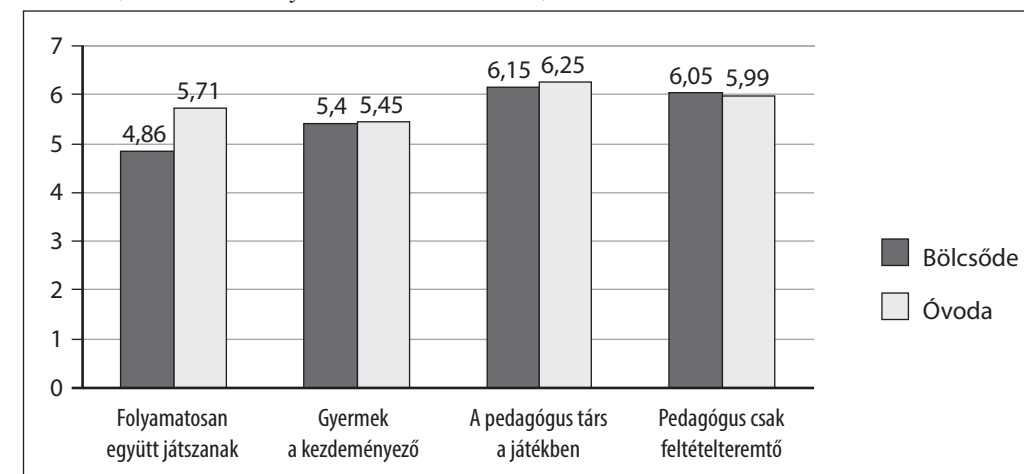
Forrás: saját ábra (2016)

Az 5. hipotézisemhez ellentmondásos eredmények tartoznak (5. ábra). Az első része, amely a pedagógus játékban való részvételének idejére vonatkozott, igaznak bizonyult. Az óvodapedagógusok a kisgyermeknevelőkhöz képest tényleg több időt töltenek a gyermekekkel való játékkal. A második feléhez tartozó eredmények szerint, a pedagógus mindkét intézménytípusban társként van jelen, de az esetek többségében csak a játék feltételeit teremti meg.

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy a játék feltételeinek megteremtése után a pedagógus a bevonható társ marad, akkor a feltevés részben nyert igazolást, mivel mindkét intézménytípusban, mindkét szerepkörben (társ; feltételteremtő) részt vesz a játékban a pedagógus.

5. ábra Pedagógus részvétele a játékban (rangsorértékek átlaga, N = 145)

(Skálaértékek hétfokozatú skálával mérve)

Forrás: saját diagram (2016)

Hipotézisként nem fogalmaztam meg, de feltétlenül említésre méltó eredmény, hogy a pedagógusok több szempontból is hasonlóan ítélik meg az egyes intézményekben a játékeszközöket, például méretükben, kialakításukban és anyagukban, miközben elismerik, hogy más-más fejlesztési lehetőségeket hordozhatnak magukban. Továbbá a felnőtt jelenléte mindkét korcsoport esetében egyaránt fontos, szerepe vitathatatlan. Tanulságos eredmény, hogy bár a csoportszoba kialakítása fontos, és lehetőség szerint ki is használják a gyermekek annak teljes területét, mindkét intézménytípusban az udvaron való játék a kedvesebb.

7. A vizsgálat haszna, javaslatok

Véleményem szerint dolgozatom szempontokat adhat a két intézménytípus dolgozóinak közötti szakmai tapasztalat és információcseréhez. Nagyobb szükség lenne a kölcsönös információ és tapasztalatcserére, valamint az intézménylátogatásokra több alkalmat (évente akár többször is) és hosszabb időt kellene fordítani (akár 2-3 órát). Ez történhet gyermekekkel együtt, vagy csak önállóan, a kollégák bevonásával is. Ezáltal nem csak a játékkészlet különböző és hasonló vonásait ismerhetnék meg, hanem a gyermekek játéktevékenységeiben rejlő azonosságokat, adaptálható elemeket is. A gyermekek játéktevékenységének megfigyelése lehetőséget adna a jó gyakorlatok megismerésére, a működő és bevált módszertani eljárások, technikák adaptálására – természetesen a korosztályok életkori sajátosságainak megfelelő szinten. Az így szerzett ismereteket, tapasztalatokat mind a bölcsődék, mind az óvodák sikeresen beépíthetik a mindennapi pedagóg-

giai munkájukba. Végezetül pedig úgy gondolom, hogy a játékeszközök cseréje a bölcsődék, és az óvodák között szintén megoldható lenne – révén hogy igen hasonló a két intézménytípus játékeszköztára. Így bővülne mind a gyermekek játékeszköz-tára, játéktevékenységük köre, illetve költséghatékony módon szerezhetnének az intézmények új játékokat, ha csak bizonyos időre is.

Felhasznált irodalom

- Bogár Éva (2011): *Szemléletváltozások a magyar bölcsődék történetiségében I. rész. In: Iránytű, 2006/22. évfolyam, 1. szám. pp. 6–17.*
- Hornák Mária (2002): *A 150 éve alapított első hazai (pesti) bölcsőde és Forrayné Brunszvik Júlia grófnő, Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, Martonvásár*
- Kovács György & Bakosi Éva (2007): *Játékpedagógiai ismeretek, CenterPrint Kft., Debrecen*
- Kövér Sándorné (2004): *Kell-e mennünk Európába? A magyar és az európai óvodai rendszer kapcsolata és sajátos vonásai 1828–1998 között. In: Neveléstörténet, 2004/1. évfolyam, 3–4. szám. pp. 55–67.*
- Petus Márta (2015): *Útjaim, avagy időutazás a bölcsődei kisgyermeknevelésben, Budapest: Underground Kiadó*
- Pukánszky Béla és Németh András (1996): *Neveléstörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest*
- Villányi Györgyné (1998). *Az Óvodai nevelés országos alapprogramjának implementációja, In: Új Pedagógiai Szemle, 1998/48. évfolyam, 9. szám. pp. 51–58.*

Egyéb dokumentumok:

- A bölcsődei nevelés-gondozás szakmai szabályai – Módszertani levél (2012): Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal, Budapest*
- Az óvodai nevelés országos alapprogramja (2013): MÓD-SZER-TÁR Oktatásszervező és Tanácsadó Kft., Budapest*

Internetes források:

11. Molnár Balázs, Pálfi Sándor, Szerepi Sándor & Vargáné Nagy Anikó (2014): *A koragyermekkorai nevelés Magyarországon a kezdetektől napjainkig* http://www.academia.edu/10357687/A_koragyermekkorai_nevel%C3%A9s_Magyarorsz%C3%A1gon_a_kezdetekt%C5%91l_napjainkig
Letöltve: 2016. január. 14. 20:06

Koragyermekkorai játéksajátosságok a Logi-vár konstrukciós játékkal

PLAY FEATURES OF THE EARLY CHILDHOOD
IN THE LOGI-VAR CONSTRUCTION TOY

Zolnai Bettina hallgató

Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Abstract

The purpose of my research – among others – is to reveal the special playing techniques of the Logi Fort in day care and pre-school groups. (Logi Fort is a popular natural wooden construction game in Hungary, which contains 86 building components). Beside the above mentioned research I would like to define those playing techniques among children, which help the educators to create more effective gaming conditions. My experiment is based on two working methods. On the one hand I will monitor day care and pre-school groups and on the other hand I will interview day care and pre-school educators. The expected use of my research is to make the Logi Fort game and its skill-improving potentials widely known by giving specific techniques to the educators to create the right gaming conditions. The empirical data of the research could be useful to compare them with other constructional games.

1. Bevezetés

Kutatásom címe és témája a koragyermekkorai játéksajátosságok vizsgálata a Logi-vár konstrukciós játékban, amelyet megelőzött egy pilot-vizsgálat. A „Játékkal a világ körül” Nemzetközi Játék-konferencián – amely 2015 májusában került megrendezésre – Boros Katalin, Dobák Kitti, Török Enikő és jómagam bemutattunk egy posztert, amelynek címe és témája: Logi-várral a fantázia világában. A 2–6 éves korosztály játéksajátosságai a Logi-vár konstrukciós játékban. Ezt a kutatást fogom a következő időszakban folytatni, és kibővíteni.

Kutatásom célja feltérképezni a Logi-várral kapcsolatos játéksajátosságokat bölcsődei és óvodai csoportokban. Elsősorban a gyermeki játék azon elemeit kívánom meghatározni, amelyek ismeretében a pedagógusok hatékonyabban tudják a kapcsolódó játékfeltételeket megteremteni. Vizsgálatom két módszer alkalmazására épül: egyrészt strukturált megfigyelést végzek bölcsődei és óvodai csoportokban, másrészt a gyermekcsoportokban dolgozó kisgyermeknevelőkkel és óvodapedagógusokkal fogok interjút készíteni. Továbbá arra számítok – a pilot vizsgálat eredményei nyomán –, hogy sikerül újabb empirikus adatokkal alátámasztani a Logi-vár létjogosultságát a bölcsődékben is.

2. A Logi-vár konstrukciós játék általános jellemzői

A Logi-vár egy hajdúböszörményi fejlesztésű natúr fa konstrukciós játék, melynek gyártása 1999-ben kezdődött. Az építőjáték 86 építőelemet tartalmaz, amely öt alkatrész típusba sorolható, két

különböző méretű háztető és három különböző méretű építőelem típus található benne. A Logi-vár minőségi, magyar gyártmányú konstrukciós játék, amely rendkívül sok területen fejlesztheti a gyermekeket, de ezek a fejlesztő hatások széles körben nem ismertek és nem is kellőképp dokumentáltak. Egyéb, minőségi konstrukciós játékokhoz hasonlóan valószínűleg jól fejleszti a kezűgyességet, a szem-kéz koordinációt és az ok-okozati összefüggések, kapcsolatok felismerését. Emellett a gyermeki kreativitás kibontakozását, valamint a gyermekek érzelmi fejlődését is elősegíti; közös játék esetén pedig a társas kapcsolatok alakulását. Ahogy azt Skaliczki Judit is írja „Minden gyermek játszik, a játéktevékenység szükséges a fejlődéshez, alapvető ismereteket ad a fizikai környezetről és fontos szerepe van az érzelmi és szociális viselkedésminták kialakulásában.” (Skaliczki 2015 p. 4.)

3. Elméleti háttér

3.1. A bölcsődei illetve az óvodai játék összehasonlítása az alapprogram alapján

A bölcsődei és az óvodai alapprogram egyik rögtön szembetűnő fő különbsége, hogy a bölcsődeiben részletesebb a nevelési feladatok, pedagógiai tevékenységek meghatározása, míg az óvodai tömörebben írja le azokat. A játék esetében ez egyértelműen megnyilvánul abban, hogy a bölcsődei játéknak külön Módszertani levele van (Játék a bölcsődében), melyben a témakifejtés igen részletesen valósulhat meg. Mindkét program azonban egyetért abban, hogy a gyermek legfontosabb és legfejlesztőbb hatású tevékenysége a játék, melyen keresztül megismerheti az őt körülvevő világot.

Magyarországon sem a bölcsődei, sem az óvodai nevelés nem kerülheti meg ezt a pedagógiai alaptézist.

3.2. A játék, azon belül a konstruáló játék sajátosságai szakirodalom alapján

A **játék** egy olyan tevékenység, amely az ember egész életében jelen van. Kovács György és Bakosi Éva a játékot szabadon választott tevékenységként határozzák meg, amely a külső céloktól egyértelműen elkülönül és a közben jelentkező örömezésért végeznek (Kovács és Bakosi 2007).

Susanna Millar nagyhatású monográfiájában azt írja, hogy az még nem játék, ha a gyermek csak próbálkozik valaminek a megértésével. Szerinte a szem-kéz koordináció a 4-5. hónap körül fejlődik ki, tehát ez utánra tehető a gyermek játéka (Millar 1973). A gyermeki játék ezután jut el fokozatosan az explorációs és gyakorló játékon keresztül az építő-konstruáló játéktevékenységéig.

Kovács György és Bakosi Éva szerint a konstruáló játék a gyakorló játék egy fejlettebb formája, amikor a gyermek a játék során az öröm és az alkotás mellett valamit létre is akar hozni. A könyv három játékformát különböztet meg egymástól: az építő-konstruáló játékokon belül az egyik változat az építőjáték, melyben a gyermek egyszerűbb elemek segítségével építkezik, hoz létre valamilyen komplexebb építményt. A másik változata a barkácsolás, ennél a gyermek már kéziszerszámok segítségével hoz létre új alkotásokat, vagy játékhöz szükséges tárgyat készít – mindezt az anyag megmunkálásával éri el. A harmadik típusa a konstrukciós játék, amelyben a gyermek egymáshoz illeszthető, erősíthető konstrukciós elemekből épít, alkot valamit a saját elgondolása vagy éppen minta alapján (Kovács és Bakosi 2007).

4. Adatgyűjtés módszere, eszköze, alapsokaság, kutatás helyszíne

A kutatás során a gyermekek Logi-várral történő játéktevékenységét megcélözva fogok strukturált megfigyelést végezni bölcsődei és óvodai csoportokban. Legalább 10-10 bölcsődei és óvodai csoportban fogok egyszeri megfigyelést végezni. Ez kb. 180 gyermek megfigyelését teszi lehetővé. A

Logi-várat a megfigyelést követően minden csoportban bent fogom hagyni pár nap erejéig, ezzel feltérképezve azt, hogy a gyermekek előveszik-e a játékot, s ha igen, hányszor és mit építenek belőle ez idő alatt. Másrészt a pedagógusok számára összeállítottam egy interjú kérdéssort, amellyel a Logi-várral kapcsolatos pedagógusi tapasztalatokat tárom fel. Továbbá a Logi-vár feltalálójával és gyártójával is készíteni fogok egy interjút, melynek kérdései még kidolgozás alatt állnak. Kutatásomat hajdúböszörményi, illetve debreceni intézmények csoportjaiban tervezem elvégezni.

4.1. Strukturált megfigyelési szempontsor

A megfigyeléshez strukturált megfigyelési szempontsort állítottam össze, amelyben a megfigyelés folyamatában hatékonyan és gyorsan leírhatom az eredményeket. Az alapadatokon – monogram, nem, kor – kívül feltüntetem a játék kezdetét és végét (időtartam), illetve az elkészült produktumokat és azok elemszámát. Az ezt követő adatok könnyebb rögzíthetősége érdekében egy kódrendszert alkottam, amellyel gyorsan és áttekinthetően kódolhatom a megfigyelt eseményeket. A kihelyezett prospektusnál figyelni fogom, hogy a gyermek csak lapozgatja azt, vagy ötletadás céljából is nézegeti. Segítségkérésnél feljegyzem, hogy a kisgyermeknevelőtől/óvodapedagógustól, társától vagy esetleg tőlem kér-e segítséget, illetve ha kér, miben. Figyelni fogom azt is, hogy bevonják-e esetleg más konstruáló- vagy szerepjátékba a Logi-vár produktumokat, vagy az egyes konstrukciós elemeket. Továbbá, hogy az adott gyermek egyedül vagy csoportban játszik-e, és hogy korábban ismerte-e ezt a konstrukciós játékot.

4.2. Interjú kérdéssor a pedagógusok részére

A pedagógusokkal interjút készíték, mert úgy gondolom, hogy ezzel a módszerrel lehet a leghatékonyabban, legalaposabban megismerni álláspontjukat. A következő alapkérdéseket fogom feltenni számukra:

1. Ismerte-e korábban a Logi-vár konstrukciós játékot?
2. A gyermekek ismerték-e a játékot?
3. Ön szerint mennyire kötötte le a gyermekeket a Logi-várral való játék?
4. Elővették-e a játékot a pár nap folyamán? Ha igen hányszor?
5. Miket szerettek leginkább építeni?
6. Tapasztalt-e fejlődést a gyermekeknél a Logi-vár használata során?
7. Megtalálható-e a csoport szoba játéakai között?
8. Mik a korábbi tapasztalatai a játékkal kapcsolatban?
9. Mi a véleménye a Logi-várról?
10. Ön szerint van-e helye a csoportszoba játéakai között?

4.3. Hipotézisek

A vizsgálatommal a következő hipotézisek igazolását tervezem felvállalni:

1. Feltételezem, hogy a játéktevékenységben életkor-specifikus elemek – több elemszám, komplexebb építmények, eltérő játéktémák – figyelhetők meg.
2. Feltételezem, hogy a bölcsődés gyerekek nagyobb arányban vonják be a Logi-vár konstrukciós játékot más játéktevékenységekbe.
3. Feltételezem, hogy a Logi-várral való játéktevékenységekben nemi különbségek jelennek meg (pl. témában, időtartamban).

5. A kutatás várható haszna, várható eredmények

Kutatásom várható haszna, hogy a pedagógusok és maguk a gyerekek is szélesebb körben is megismerik a Logi-várat, illetve a benne rejlő képességfejlesztő lehetőségeket. A kutatási eredménye-

im remélhetőleg konkrét szempontokat adnak a pedagógusoknak a megfelelő játékfeltételek kialakítására, nem csak a Logi-vár esetében, hanem egyéb konstrukciós játékok használatában is.

A vizsgálat empirikus adatokat szolgáltathat más konstrukciós játékkal való összehasonlításra is, ezáltal előmozdítva a konstrukciós játékok tágabb körének árnyaltabb megismerését.

Felhasznált szakirodalom

Kovács György és Bakosi Éva (2007): Játéypedagógiai ismeretek, Debrecen: Center Print Kft., Debrecen

Millar, Susanna (1973): Játépszichológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Skaliczki Judit (2015): Kockák. (Ne) kockázz! Kockáztass! Kézirat, BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest

Egyéb dokumentumok

A bölcsődei nevelés-gondozás szakmai szabályai – Módszertani levelek (2012) Budapest: Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal

Az óvodai nevelés országos alapprogramja (2013) Budapest: MÓD-SZER-TÁR Oktatásszervező és Tanácsadó Kft.

